

УКРАЇНСЬКИЙ
ІСТОРИЧНИЙ
ЖУРНАЛ

4

КИЇВ-1981

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Ю. Ю. Кондуфор (головний редактор), Ю. В. Бабко, П. Л. Варгатюк, В. К. Василенко, О. Ю. Гаврилюк (заст. головного редактора), П. М. Калениченко, А. Ф. Кізченко, М. В. Коваль (заст. головного редактора), М. Ф. Котляр, В. В. Кузьменко, М. Н. Лещенко, І. М. Мельникова, Л. П. Нагорна, А. В. Санцевич, Ф. П. Шевченко, А. М. Шлепаков, П. М. Шморгун

Відповідальний секретар редакції Г. Я. Туранська

Адреса редакції
252001, Київ-1, вул. Кірова, 4.
Телефон 29-62-34.

Художній редактор *Б. М. Сушко*
Технічний редактор *І. Ф. Міхалкіна*
Коректор *С. М. Півторак*

Здано до набору 9.03.81. Підп. до друку 13.04.81. БФ 20459. Формат 70×108¹/₁₆. Вис. друк. Ум. др. арк. 14,0. Ум. фарбо-видб. 14,5. Обл.-вид. арк. 14,91. Тираж 4065 пр. Зам. К-31.

Видавництво «Наукова думка», 252601, Київ, МСП, Репіна, 3.
Друкарня видавництва «Київська правда», 252030, Київ-30, Леніна, 19.

«УКРАЇНСЬКИЙ ІСТОРИЧЕСКИЙ ЖУРНАЛ», № 4 (241), 1981, апрель. (На українском языке). Научный журнал Института истории Академии наук Украинской ССР, Института истории партии при ЦК Компартии Украины — филиала Института марксизма-ленинизма при ЦК КПСС. Основан в 1957 г. Выходит 12 раз в год. Адрес редакции: 252001, Киев-1, ул. Кірова, 4. Типография издательства «Київська правда», 252030, Киев-30, ул. Леніна, 19.

УКРАЇНСЬКИЙ ІСТОРИЧНИЙ ЖУРНАЛ

№ 4 (241)

КВІТЕНЬ

1981

*Науковий журнал
Заснований 1957 р.
Виходить щомісяця*

ОРГАН ІНСТИТУТУ ІСТОРІЇ АКАДЕМІЇ НАУК УКРАЇНСЬКОЇ РСР,
ІНСТИТУТУ ІСТОРІЇ ПАРТІЇ ПРИ ЦК КОМПАРТІЇ УКРАЇНИ —
ФІЛІАЛУ ІНСТИТУТУ МАРКСИЗМУ-ЛЕНІНИЗМУ ПРИ ЦК КПРС

КИЇВ

«НАУКОВА ДУМКА»

З М І С Т

СТАТТІ

Ленінське вчення живе і перемагає 5

XXVI з'їзд КПРС.

Актуальні проблеми комуністичного будівництва

- XXVI з'їзд КПРС — подія всесвітньо-історичного значення 16
- Орлов В. М. XXVI з'їзд КПРС про зростання керівної ролі партії в умовах
розвинутого соціалізму 29
- Кондуфор Ю. Ю., Лихолат А. В. Актуальні питання економічного і со-
ціального розвитку радянського суспільства в світлі рішень XXVI з'їзду
КПРС 43
- Нагорна Л. П. XXVI з'їзд КПРС про особливості сучасного ідейного проти-
борства двох світових систем 56

В. І. Ленін і Україна

- Варгатюк П. Л. В. І. Ленін і створення та діяльність більшовицьких орга-
нізацій Придніпров'я і Донбасу (1894—1907 рр.) 69

Методологія та методика історичних досліджень

- Сарбей В. Г. Робота В. І. Леніна над літературними джерелами з історії 81

До 1500-річчя Києва

- Скаба А. Д., Маковійчук І. М. Київ на шляху до зразкового комуністич-
ного міста 89

НАУКОВИЙ ОГЛЯД

- Гайдуков Л. Ф., Гусев В. І., Козницький М. Ю. «Научные труды по
истории КПСС» (1976—1980 рр.) 101

Трибуна молодого автора

- Білецька І. Б. Розробка Компартією Канади стратегії і тактики боротьби
за створення антимонополістичної коаліції 114

КОНСУЛЬТАЦІЇ З ПРОБЛЕМИ МЕТОДОЛОГІЧНОГО СЕМІНАРУ «ЗРОСТАННЯ КЕРІВНОЇ РОЛІ КОМУНІСТИЧНОЇ ПАРТІЇ — ЗАКОНОМІРНІСТЬ БУДІВНИЦТВА СОЦІАЛІЗМУ І КОМУНІЗМУ»

Воронко О. А. Зміцнення лєнінських організаційних основ, розвиток принципів і норм партійного життя та принципів партійного керівництва в сучасних умовах	121
---	-----

ПАШ КАЛЕНДАР

Булкіна В. П. Легендарний комбриг (до 110-річчя з дня народження В. Н. Боженка)	131
---	-----

ІСТОРІОГРАФІЯ ТА ДЖЕРЕЛОЗНАВСТВО

Веселіна М. С. (Москва), Шаталіна Є. П. Про пошук документів В. І. Леніна в архівах України	135
---	-----

КРИТИКА ТА БІБЛІОГРАФІЯ

Канцелярук Б. І., Фешенко М. М. Мова В. І. Леніна та її відтворення в українському перекладі	143
Калакура Я. С., Шамрай М. Г. (Черкаси). Керівництво КПРС господарським і культурним будівництвом в розвинутому соціалістичному суспільстві	145
Череповський Л. М. (Львів), Крачковський Б. П. (Львів). В. П. Плисюк. Радянське село в умовах розвинутого соціалізму	147
Кульчицький С. В. Т. І. Дерев'янки. Торжество лєнінських ідей соціалістичної індустріалізації	148
Хворостяний І. М., Репринцев В. Ф. Порожденные социалистическим интернационализмом. Дружественные связи и сотрудничество порoжденных областей и городов УССР и братских стран социализма	149

ХРОНІКА ТА ІНФОРМАЦІЯ

Федорович В. Ф. Загальні збори Відділення історії, філософії і права АН УРСР	152
Павленко В. В., Шевченко О. В. Всесоюзна наукова конференція «Радянська болгаристика. Підсумки і перспективи»	153
Шевчук І. М. Відзначення 100-річчя К. Є. Ворошилова	154
Шевченко І. М. Відзначення 90-річчя В. Я. Чубаря	155
Олійник Л. В., Бузало В. Й. Вшанування доктора історичних наук М. Н. Лещенка з нагоди його 70-річчя	156
Пінчук Ю. А. Захист докторської дисертації П. П. Толочком	157
Теми кандидатських дисертацій та монографій	158

СОДЕРЖАНИЕ

СТАТЬИ

Ленинское учение живет и побеждает 5

XXVI съезд КПСС.

Актуальные проблемы коммунистического строительства

XXVI съезд КПСС — событие всемирно-исторического значения 16
Орлов В. М. XXVI съезд КПСС о возрастании руководящей роли партии в
условиях развитого социализма 29
Кондуфор Ю. Ю., Лихолат А. В. Актуальные вопросы экономического и
социального развития советского общества в свете решений XXVI съезда
КПСС 43
Нагорная Л. А. XXVI съезд КПСС об особенностях современного идейного
противоборства двух мировых систем 56

В. И. Ленин и Украина

Варгачук П. Л. В. И. Ленин и создание и деятельность большевистских орга-
низаций Приднепровья и Донбасса (1894—1907 гг.) 69

Методология и методика исторических исследований

Сарбей В. Г. Работа В. И. Ленина над литературными источниками по исто-
рии 81

К 1500-летию Киева

Скаба А. Д., Маковийчук И. М. Киев на пути к образцовому коммуни-
стическому городу 89

НАУЧНЫЙ ОБЗОР

Гайдуков Л. Ф., Гусев В. И., Козицкий М. Ю. «Научные труды по
истории КПСС» (1976—1980 гг.) 101

Трибуна молодого автора

Белецкая И. Б. Разработка Компартией Канады стратегии и тактики борьбы
за создание антимонополистической коалиции 114

КОНСУЛЬТАЦИИ ПО ПРОБЛЕМЕ МЕТОДОЛОГИЧЕСКОГО СЕМИНАРА «ВОЗРАСТАНИЕ РУКОВОДЯЩЕЙ РОЛИ КОММУНИСТИЧЕСКОЙ ПАРТИИ — ЗАКОНОМЕРНОСТЬ СТРОИТЕЛЬСТВА СОЦИАЛИЗМА И КОММУНИЗМА»

Воронко А. А. Укрепление ленинских организационных основ, развитие прин-
ципов и норм партийной жизни и принципов партийного руководства в
современных условиях 121

НАШ КАЛЕНДАРЬ

Булкина В. П. Легендарный комбриг (к 110-летию со дня рождения
В. Н. Боженко) 131

ИСТОРИОГРАФИЯ И ИСТОЧНИКОВЕДЕНИЕ

Веселина М. С. (Москва), Шаталова Е. П. О поиске документов В. И.
Ленина в архивах Украины 135

КРИТИКА И БИБЛИОГРАФИЯ

Канцелярук Б. И., Фещенко М. М., Мова В. І. Леніна та її відтворення
в українському перекладі 143

Калакура Я. С., Шамрай Н. Г. (Черкаси). Керівництво КПРС господар-
ським і культурним будівництвом в розвинутому соціалістичному суспіль-
стві 145

Череповский Л. Н. (Львов), Крачковский Б. П. (Львов). В. П.
Плисюк. Радянське село в умовах розвинутого соціалізму 147

Кульчицкий С. В. Т. І. Дерев'янкин. Торжество ленинських ідей соціалісти-
чної індустріалізації 148

Хворостяный И. М., Репринцев В. Ф. Породненные социалистическим интернационализмом. Дружественные связи и сотрудничество породненных областей и городов УССР и братских стран социализма	149
--	-----

ХРОНИКА И ИНФОРМАЦИЯ

Федорович В. Ф. Общее собрание Отделения истории, философии и права АН УССР	152
Павленко В. В., Шевченко О. В. Всесоюзная научная конференция «Советская болгаристика. Итоги и перспективы»	153
Шевчук И. Н. Празднование 100-летия К. Е. Ворошилова	154
Шевченко И. Н. Празднование 90-летия В. Я. Чубаря	155
Олейник Л. В., Бузало В. И. Чествование доктора исторических наук Н. Н. Лещенко по случаю его 70-летия	156
Пинчук Ю. А. Защита докторской диссертации П. П. Толочко	157
Темы кандидатских диссертаций и монографий	158

ЛЕНІНСЬКЕ ВЧЕННЯ ЖИВЕ І ПЕРЕМАГАЄ

Немає на землі такого куточка, де трудящі не вимовляли б ім'я Леніна з вдячністю і любов'ю. Це ім'я стало символом революційного оновлення планети, утвердження людської гідності і права на щастя тих незліченних мільйонів людей, які своєю працею, розумом і талантом створюють усі суспільні багатства, прикрашають і облагороджують нашу землю.

Нинішня, 111-а річниця з дня народження В. І. Леніна відзначається в обстановці величезного політичного і трудового піднесення, викликаного рішеннями найвищого форуму комуністів нашої країни — XXVI з'їзду Комуністичної партії Радянського Союзу. Цей форум партії Леніна увійде в історію як знаменний рубіж у розвитку нашої країни, всебічного зміцнення принципів зрілого соціалізму в економічній, політичній і духовній сферах радянського суспільства. «Ленінська генеральна лінія партії, — відзначав товариш Л. І. Брежнєв, — впевнено проводиться в життя: завдання, висунуті на попередньому з'їзді, в цілому успішно розв'язані»¹. Радянські люди палко і одностайно схвалюють величні накреслення з'їзду, цілком і повністю підтримують внутрішню і зовнішню політику партії Леніна, висловлюють непохитну впевненість і тверду переконаність в успішній реалізації його історичних рішень.

Доповідь Генерального секретаря ЦК КПРС товариша Л. І. Брежнєва на з'їзді — це справді історичний документ. В ній розкрито яскраву картину роботи партії по керівництву країною, всебічний марксистсько-ленінський аналіз внутрішньої і зовнішньої політики партії, показано значення наших досягнень за п'ятиріччя в усіх галузях народного господарства, науки, культури. Звітна доповідь Центрального Комітету КПРС, уся робота з'їзду були пройняті революційним духом ленінізму, вірністю ленінським заповітам, осяяні світлом ленінських ідей.

Партія неухильно дотримується ленінського заповіту — обговорювати на своїх з'їздах найбільш актуальні і насущні питання і приймати конкретні рішення, які відповідають найзлободеннішим завданням сучасності. XXVI з'їзд КПРС, даючи надзвичайно глибокий теоретичний аналіз економічного і соціально-політичного розвитку радянської країни та змін, що відбуваються в світі, одночасно відзначається конкретністю постановки проблем, діловитістю, практичністю і реалізмом у їх розгляді.

З'їзд розробив грандіозну за своїми масштабами і детально продуману програму дальшого розвитку радянського суспільства. За кожним висновком і положенням Звітної доповіді ЦК КПРС, за кожною цифрою і рядком «Основних напрямів економічного і соціального розвитку СРСР на 1981—1985 роки і на період до 1990 року» видно величезну колективну працю ленінського Центрального Комітету партії, точність наукових розрахунків і спокійну впевненість у виконанні величних завдань партії.

¹ Брежнєв Л. І. Звітна доповідь Центрального Комітету КПРС XXVI з'їздові Комуністичної партії Радянського Союзу і чергові завдання партії в галузі внутрішньої і зовнішньої політики. К., 1981, с. 3.

І сьогодні, з вершин наших чудових досягнень у всіх галузях суспільного життя, ми знову і знову звертаємо свої погляди до В. І. Леніна — геніального теоретика і вождя соціалістичної революції, титана революційної думки і революційної дії, засновника пролетарської партії нового типу, організатора першої в світі соціалістичної держави робітників і селян, який присвятив все своє яскраве, героїчне життя великій і благородній справі — боротьбі за соціальне визволення пролетаріату і всіх пригноблених мас, за щастя людей праці.

Визнаний вождь російського і міжнародного пролетаріату, Ленін втілює у собі його найкращі риси: могутній розум, незламну волю, революційну пристрасть, священну ненависть до рабства і гноблення, послідовний інтернаціоналізм, безмежну віру в творчі сили мас, величезний організаторський геній.

З ім'ям Леніна, з його безсмертним ученням зв'язані всі видатні революційні події XX століття: перемога соціалістичної революції в нашій країні, виникнення світової системи соціалізму, завоювання робітничого класу в країнах капіталу, вихід на арену самостійної суспільно-політичної діяльності народів колишніх колоній і напівколоній, небачене піднесення антиімперіалістичної боротьби за мир, демократію, соціалізм.

Послідовно розробляючи і розвиваючи вчення Маркса і Енгельса, В. І. Ленін збагатив принципово важливими положеннями всі складові частини марксизму, відкрив новий етап у його розвитку. **«Ленінізм, — підкреслювалося в постанові ЦК КПРС «Про 110-у річницю з дня народження Володимира Ілліча Леніна», — це марксизм сучасної епохи, єдине, цілісне вчення міжнародного робітничого класу, яке безперервно розвивається»².**

Неоціненною ідейно-теоретичною і методологічною зброєю революціонерів усіх країн стало ленінське вчення про імперіалізм, про соціалістичну революцію і диктатуру пролетаріату, про пролетарську партію нового типу, про класових союзників пролетаріату в боротьбі за демократію і соціалізм, про нерозривний зв'язок соціального і національного визволення, про захист соціалістичної Вітчизни, про принципи мирного співіснування держав з різним суспільним ладом. Вінцем теоретичної творчості Леніна була створена ним наука про шляхи будівництва соціалізму і комунізму. «Вся діяльність, вся боротьба В. І. Леніна, — зазначав товариш М. А. Суслов, — невіддільні від живої історії людства. Не можна зрозуміти змісту і соціальної спрямованості нашої епохи, не звертаючись до його багатогранної творчості, до його вчення»³.

КПРС, братні партії, аналізуючи соціальні процеси, нагромаджений досвід, творчо розвивають марксистсько-ленінське вчення. В останні роки воно доповнилося новими положеннями і висновками про розвинутий соціалізм, про переростання держави диктатури пролетаріату у загальнонародну державу, про радянський народ як нову історичну спільність людей, про зростання ролі партії в будівництві соціалізму і комунізму.

Видатним вкладом у революційну теорію і практику є рішення XXIII, XXIV, XXV і XXVI з'їздів КПРС, програмні документи партії, Конституція СРСР, праці товариша Л. І. Брежнєва, інших керівників партії.

² Про 110-у річницю з дня народження Володимира Ілліча Леніна. Постанова ЦК КПРС від 13 грудня 1979 року. К., 1979, с. 4.

³ Суслов М. А. Историческая правота идей и дела Ленина. — Коммунист, 1980, № 4, с. 11.

Як всеохоплююче вчення, ленінізм включає в себе теорію і метод пізнання закономірностей природи, суспільства і мислення, наукове керівництво до практичної дії, стратегію і тактику революційної боротьби і перетворення світу, систему етичних і естетичних поглядів⁴. Немає жодної хоч трохи значущої світоглядної, соціально-політичної, економічної проблеми, яка б хвилювала людство і яка б не перебувала у полі зору ленінізму. Йому органічно чужі політичне базікання, безпредметне, псевдонаукове теоретизування; це — наука, що містить точно сформульовані закони, положення і висновки, які впливають з життя, з практики і всім своїм єством звернені до інтересів, потреб і запитів мас. Ленінізм всупереч скороминущій моді не переглядає в ім'я хибно сприйнятої сучасності раніше доведені, твердо встановлені істини. В той же час він, як ніяке інше вчення, творчо самокритичний, не мириться з косною думкою, закам'янілим догматизмом, що вперто чіпляється за формули, встановлені вчора, і відмежовується від наукових і практичних результатів, одержаних сьогодні. Жива душа марксизму — діалектика — визначає як марксистсько-ленінський підхід до всіх фактів і процесів дійсності, так і характер ленінізму як природного продовження вчення Маркса і Енгельса. «Не може бути догматизму там, де верховним і єдиним критерієм доктрини ставиться — відповідність її з дійсним процесом суспільно-економічного розвитку...»⁵, — писав В. І. Ленін на початку своєї революційної діяльності. Він залишився вірним цьому принципу все життя, заповідав його своїм учням і послідовникам.

Величезна історична заслуга В. І. Леніна полягає в тому, що він зумів відстояти революційний марксизм від нападок ворогів робітничого класу, від усіляких опортуністичних і ревізіоністських перекручень його суті, захистив революційний дух і творчий характер марксизму. В. І. Ленін розкрив зміст марксистської теорії як узагальненого досвіду боротьби міжнародного робітничого класу, показав закономірний зв'язок революційного робітничого руху з національно-визвольним на імперіалістичній стадії капіталізму, розробив дуже важливі проблеми світового революційного процесу в умовах імперіалізму, зробив висновок про можливість перемоги соціалістичної революції в одній країні, обґрунтував стратегію і тактику міжнародного комуністичного руху в епоху переходу від капіталізму до соціалізму у все-світньому масштабі.

Невмируще значення марксизму-ленінізму полягає в тому, що він, глибоко і точно виражаючи інтереси робітничого класу, всіх трудящих, потреби всесвітнього соціального прогресу, дає можливість виробляти правильні відповіді на найбільш життєві питання сучасності, вчить творчому розв'язанню назрілих проблем, озброює науковим розумінням перспектив суспільного розвитку. Багатюща ідейна спадщина Леніна, революційно-перетворюючий дух його вчення, послідовність і твердість у захисті корінних принципів марксизму від ревізіоністів усіх мастей є невичерпним джерелом діяльності усіх марксистсько-ленінських партій, усіх сил сучасності. «Ленін дорогий нам, — говорив товариш Л. І. Брежнев, — не тільки тому, що він — прапор нашої революції, засновник нашої партії, будівник першої в світі соціалістичної держави. Він нам дорогий і близький ще й тому, — і, можливо, особливо тому, — що його гострий творчий розум і непереможна логіка, глибина аналізу і сміливість висновків і дій, його невтримна

⁴ Див.: Коммунист, 1978, № 6, с. 4.

⁵ Ленін В. І. Що таке друзі народу і як вони воюють проти соціал-демократів? — Повне збір. творів, т. 1, с. 288.

пристрасність революціонера і разом з тим величезна людяність, простота і чуйність — усе це було і буде для нас орієнтиром у житті, невідмінною опорою і допомогою в сьогоденних ділах»⁶.

Марксизм-ленінізм — єдине, цілісне вчення. Він увібрав у себе найновіші духовні досягнення людства і культурні цінності, нагромаджені за тисячоліття історії, утворив надзвичайно міцний органічний ідейний сплав. Всі спроби буржуазних теоретиків розколоти марксизм-ленінізм на дві частини, протиставити Маркса Леніну, як показав досвід, приречені на цілковитий провал. Марксизм-ленінізм неможливо роз'єднати, як не можна спинити історичний процес, закономірності якого він виражає. Марксизм-ленінізм як єдиний, цілісний світогляд відзначається міцністю і назавжди увійшов у свідомість широких народних мас.

Марксизм-ленінізм — інтернаціональне вчення робітничого класу. Воно вчить трудящих правильному поєднанню їх національних завдань із загальними завданнями комуністичного руху в цілому як у період революційних боїв, так і в процесі будівництва соціалізму і комунізму.

Марксизм-ленінізм — вічно живе вчення, яке безперервно розвивається. К. Маркс і Ф. Енгельс перетворили соціалізм з утопії в науку, довели, що капіталізм усім ходом свого розвитку створює необхідні матеріальні і соціальні передумови для переходу до соціалізму, революційного оновлення світу. В. І. Ленін поглибив і багато в чому конкретизував науковий соціалізм основоположників марксизму; під його безпосереднім керівництвом був закладений фундамент соціалістичного суспільства в нашій країні; у його працях дістало дальшу поглиблену розробку теоретичне положення Маркса і Енгельса про дві фази комуністичної формації — соціалізм і комунізм.

Одне з центральних місць у марксизм-ленінізмі займає створене К. Марксом і Ф. Енгельсом і розвинуте В. І. Леніним учення про соціалістичну революцію: її причини і передумови, історичне призначення, характер і внутрішній зміст, рушійні сили, стратегію і тактику революційної боротьби, диктатуру пролетаріату. Соціалістична революція — це об'єктивний історичний процес, який викликається законами розвитку суспільства і необхідний у кожній країні при переході до соціалізму. В її основі лежать матеріальні причини, що кореняться в капіталістичному способі виробництва, наслідком яких на поверхні суспільства виступає непримиренна суперечність між працею і капіталом. Розв'язати цю суперечність може тільки пролетарська революція. Це закономірність не лише минулої, а й теперішньої стадії розвитку капіталізму.

Соціалістична революція — крутий перелом у житті народів, який змінює державний і суспільний лад у країні, спосіб життя людей. Соціалістична революція, зазначав Ленін, відбувається не за будь-яких умов, а тоді, коли класова боротьба загострена до краю, коли пануючі експлуататорські класи «не можуть», а революційні маси «не хочуть» жити по-старому⁷. Можна призначити на певний час страйк, зазначав Ленін, але не можна призначити робітничий рух, який складається з тисяч окремих фактів; можна призначити збройне повстання, але не можна призначити народну революцію, «...що революції вироста-

⁶ Брежнев Л. І. Промова у Великому Кремлівському Палаці при одержанні найвищої нагороди Батьківщини — ордена Леніна і другої медалі «Золота Зірка» Героя Радянського Союзу. — Ленінським курсом: Промови і статті. К., 1978. Т. 6, с. 240.

⁷ Див.: Ленін В. І. Крах II Інтернаціоналу. — Повне зібр. творів, т. 26, с. 206.

ють з об'єктивно (незалежно від волі партій і класів) назрілих криз і переломів історії...»⁸.

Ленінська теорія соціалістичної революції стала величезним вкладом у скарбницю марксизму, розкрила перед робітничим класом кожної країни перспективи боротьби, зміцнила впевненість у її переможному завершенні, сприяла переборенню пасивного очікування одночасної світової революції, що сковувало революційні сили. Висновок про можливість перемоги революції спочатку в одній країні показував, що ця країна, спираючись на підтримку прогресивних сил у світі, не приречена на одвічне існування в капіталістичному оточенні. Історичний досвід підтвердив накреслення Леніна. «Великий шлях, початий у Жовтні 1917 року, велика боротьба за комунізм, — відзначав товариш Л. І. Брежнєв,— тривають»⁹. З факту одночасного існування в світі капіталістичних і соціалістичних держав випливав ленінський принцип мирного співіснування держав з різними соціально-політичними системами. Цей принцип міжнародних відносин активно втілює у життя КПРС, інші братні партії.

Величезною історичною заслугою В. І. Леніна було створення ним пролетарської партії нового типу — живого втілення нерозривної єдності наукової теорії і революційної практики. Він розробив ідеологічні, політичні і організаційні основи партії, норми партійного життя, принципи, форми і методи партійного керівництва. Усі ці питання В. І. Ленін розглядав у органічній єдності, взаємозв'язку і взаємозумовленості.

Створюючи пролетарську партію, Володимир Ілліч глибоко обґрунтував об'єктивну закономірність зростання її ролі в житті суспільства. Він вважав, що чим масштабнішими й складнішими стають завдання на тому чи іншому етапі діяльності партії, чим ширше й активніше розгортається боротьба мас, тим глибшого і багатограннішого характеру набуває партійна робота, посилюється її керівна роль. Володимир Ілліч вважав, що зростання ролі партії в розвитку суспільства залежить від багатьох факторів і умов, від діяльності самої партії, її організацій, від активності кожного комуніста. Важливе значення в справі зміцнення, підвищення ролі і боездатності партії Ленін надавав усім ланкам партії. Але при цьому на перше місце він висував низові партійні осередки, розглядаючи їх як основу партії, як «опорні пункти» партійної роботи в гущі мас робітничого класу, всіх трудящих.

Величезного значення В. І. Ленін надавав зв'язку партії з масами, вбачаючи в цьому найголовніше джерело успіху всієї її діяльності. Він вчив, що комуністи, керівні працівники «...повинні жити в гущі робітничого життя, знати його вздовж і впоперек, уміти безпомилково визначити в будь-якому питанні, в будь-який момент настрої маси, її справжні потреби, прагнення, думки, вміти визначити, без тіні фальшивої ідеалізації, ступінь її свідомості і силу впливу тих чи інших забобонів і пережитків старих часів, уміти завоювати до себе безмежне довір'я маси товариським ставленням до неї, дбайливим задоволенням її потреб»¹⁰.

⁸ Ленін В. І. Крах II Інтернаціоналу. — Повне збір. творів, т. 26, с. 231.

⁹ Брежнєв Л. І. Великий Жовтень і прогрес людства. Доповідь на спільному урочистому засіданні Центрального Комітету КПРС, Верховної Ради СРСР і Верховної Ради РРФСР у Кремлівському Палаці з'їзді 2 листопада 1977 року. — Ленінським курсом, т. 6, с. 567.

¹⁰ Ленін В. І. Проект тез про роль і завдання профспілок в умовах нової економічної політики. — Повне збір. творів, т. 44, с. 332—333.

Як справді народний вождь мільйонів людей праці, він надавав першорядного значення вивченню запитів, настрою, життєвого досвіду трудящих. Ці питання він розглядав як важливу і обов'язкову умову для партії при управлінні державою. «В народній масі,— говорив Володимир Ілліч,— ми все ж капля в морі, і ми можемо управляти тільки тоді, коли правильно виражаємо те, що народ усвідомлює»¹¹.

Усім своїм життям і діяльністю Ленін показував приклад зв'язку вождя з масами трудящих. Він добре знав їх настрій, думки і запити, часто виступав перед робітниками і селянами, на з'їздах і нарадах, вів задушевні розмови зходами з народу. Очолюючи Радянський уряд і будучи надзвичайно перевантажений різними важливими справами, В. І. Ленін після переїзду з Петербурга в Москву виступав у різних аудиторіях більше 250 разів¹². Безпосереднє спілкування з трудящими, що будують нове суспільство, для Леніна було природною необхідністю, животворним джерелом, яке допомагало йому правильно намічати курс у діяльності партії і держави.

Створена великим Леніном партія більшовиків у жовтні 1917 р. повела робітничий клас на штурм капіталізму, забезпечила перемогу соціалістичної революції, яка стала головною подією XX століття, відкрила нову епоху всесвітньої історії.

Після завоювання політичної влади і розгрому внутрішньої і зовнішньої контрреволюції, радянський народ під керівництвом Комуністичної партії, виконуючи ленінські заповіді, пройшов шлях, який дорівнює століттям. Він успішно здійснив соціалістичну індустріалізацію країни, колективізацію сільського господарства, культурну революцію, дав усьому світові зразок справедливого розв'язання національного питання. Величезний революціонізуючий вплив на долю всього людства справила перемога радянського народу над фашизмом у роки Великої Вітчизняної війни. У порівняно стислі строки радянська країна відбудувала зруйноване війною народне господарство.

Дуже важливим підсумком самовідданої праці радянського народу, вінцем усіх перемог, здобутих під керівництвом партії Леніна, є побудова в нашій країні розвинутого соціалістичного суспільства¹³. Великим завоюванням соціалізму стало утвердження принципово нового, соціалістичного способу життя людей, для якого характерні такі найвищі цінності, як полум'яна любов до своєї Вітчизни, відданість ідеї інтернаціональної солідарності трудящих. У боротьбі за соціалізм і комунізм викувалася і загартувалася суспільно-політична та ідейна єдність усіх класів і соціальних груп, ще міцнішою стала дружба народів СРСР. Сформувалося велике почуття загальнонаціональної гордості, яке увібрало в себе все краще, створене працею, творчим генієм мільйонів і мільйонів трудящих. Зросла громадська і виробнича активність трудящих, розширились функції Рад народних депутатів, профспілок і комсомолу. Підвищилася керівна і спрямовуюча роль Комуністичної партії Радянського Союзу. Неухильно зростає вплив Радянської держави на хід світових подій.

І які б питання сучасного життя нашого народу ми не взяли — чи йдеться про господарське і культурне будівництво, соціально-політичний розвиток країни, формування нової людини, зміцнення миру і безпеки,— всі вони нерозривно зв'язані з безсмертним ученням вели-

¹¹ Ленін В. І. XI з'їзд РКП(б). 27 березня — 2 квітня 1922 р. — Повне збір. творів, т. 45, с. 105.

¹² Підраховано на основі: Ленін В. І. Дати життя і діяльності В. І. Леніна. — Повне збір. творів, т. 36—45.

¹³ Див.: Брежнєв Л. І. Історичний рубіж на шляху до комунізму. — Ленінським курсом, т. 6, с. 607.

кого Леніна, з діяльністю створеної ним партії. Ленінські ідеї неподібно володіють умами й серцями радянських людей, справляють могутній вплив на хід всесвітньої історії, на долю людства.

Торжество ленінського вчення, його ідей переконливо і вагомо ілюструють підсумки десятої п'ятирічки. Народне господарство нашої країни, як підкреслювалося на XXVI з'їзді КПРС, розвивалося згідно з накресленим XXV з'їздом партії курсом, спрямованим на дальше піднесення добробуту радянського народу на основі динамічного розвитку суспільного виробництва, підвищення його ефективності і якості роботи. «Вихідним пунктом партійного, політичного підходу до економіки,— відзначав товариш Л. І. Брежнєв у Звітній доповіді ЦК КПРС XXVI з'їздові партії,— була і є незмінна програмна вимога — все в ім'я людини, все для блага людини»¹⁴. Національний доход порівняно з попередньою п'ятирічкою збільшився на 400 млрд. крб., промислова продукція — на 717 млрд. крб. і продукція сільського господарства — на 50 млрд. карбованців. Чотири п'ятих національного доходу використано безпосередньо на споживання населення, житлове і соціально-культурне будівництво. Капітальні вкладення в народне господарство становлять 634 млрд. карбованців. Основні фонди збільшилися в 1,4 раза. Введено в дію понад 1200 великих промислових підприємств.

Забезпечено дальше зростання важкої промисловості, прискорено розвивалися галузі, які визначають технічний прогрес. Збільшився видобуток палива, вироблення електроенергії, виробництво чорних і кольорових металів. Прискорилися темпи науково-технічного прогресу, зросли масштаби впровадження нової техніки в народне господарство, посилювався технічний рівень виробництва. Дальшого розвитку набув транспорт, поліпшилася його технічна оснащеність. Продовжується будівництво Байкало-Амурської магістралі.

Послідовно проводилася аграрна політика партії. Зміцнювалася матеріально-технічна база сільського господарства, яке дедалі більше набуває індустріального вигляду. Капітальні вкладення в цю галузь по всьому комплексу робіт становили понад 170 млрд. карбованців. Сільському господарству поставлено 1,8 млн. тракторів, понад 1,3 млн. вантажних автомобілів і близько 540 тис. зернових комбайнів, близько 390 млн. т мінеральних добрив. Енергоозброєність праці підвищилась у 1,4 раза. Площа зрошуваних і осушених земель досягла майже 35 млн. га. Здійснювалася комплексна програма піднесення сільського господарства Нечорноземної зони РРФСР. Більш глибокого і різнобічного характеру набули концентрація і спеціалізація сільськогосподарського виробництва, агропромислова інтеграція. Середньорічний збір зерна за п'ятиріччя вперше досяг 205 млн. тонн. Збільшилося виробництво м'яса, молока, яєць, бавовни та іншої продукції¹⁵.

У непорушному братерському союзі радянських народів, зазначалося на XXVI з'їзді Компартії України, нових успіхів у господарському і культурному будівництві досягла Українська РСР. Наша республіка, як і вся країна, в десятій п'ятирічці зробила новий великий крок вперед у розвитку продуктивних сил, вдосконаленні всіх сторін суспільного життя, підвищенні добробуту трудящих. Порівняно з дев'ятою п'ятирічкою національний доход в республіці зріс майже на 70 млрд. крб., випуск промислової продукції збільшився майже на

¹⁴ Брежнєв Л. І. Звітна доповідь Центрального Комітету КПРС XXVI з'їздові Комуністичної партії Радянського Союзу і чергові завдання партії в галузі внутрішньої і зовнішньої політики, с. 38.

¹⁵ Див.: Основні напрями економічного і соціального розвитку СРСР на 1981—1985 роки і на період до 1990 року. К., 1981, с. 6—7.

третину. Вироблення електроенергії зросло на 258 млрд. квт.-год., виплавка чавуну — на 21 млн. т, сталі — 20,4, виробництво готового прокату — на 9,4, сталевих труб — на 5,4, видобуток залізної руди — на 28 млн. тонн. У півтора раза зріс випуск продукції машинобудування і металообробки, на одну третину збільшилося виробництво хімічної продукції, в тому числі синтетичних смол і пластмас — у два рази, продукції нафтопереробки і нафтохімії — у півтора раза.

93,9 млрд. крб. становили капітальні вкладення в народне господарство, основні фонди збільшилися в 1,3 раза. До ладу діючих увійшли 150 великих сучасних промислових підприємств і близько 1900 виробничих об'єктів і потужностей. Введено нові потужності по видобуванню вугілля, залізної руди, виробництву сталі, мінеральних добрив, випуску тканин. Серед новобудов — Запорізька і Вуглегірська ДРЕС, Чорнобильська атомна електростанція, друга черга Дніпровської ДРЕС, вугільні шахти імені Ленінського комсомолу України, імені О. Г. Стаханова і «Ждановська — Капітальна», киснево-конверторний цех на «Азовсталі», коксові батареї на Запорізькому і Авдіївському коксохімзаводах, комплекси по виробництву аміаку в Горлівці, Дніпродзержинську, Одесі, Черкасах, Лисичанський нафтопереробний і Миколаївський глиноземний заводи, Житомирський завод верстатів-автоматів, переправа Іллічівськ — Варна, перша черга Північно-Кримського каналу і Головний Каховський магістральний канал імені В. І. Леніна та інші.

Зросло сільськогосподарське виробництво. Валова продукція суспільного сектора збільшилася майже на 10 млрд. крб., або на 11%. Середньорічне виробництво зерна підвищилося на 3,2 млн. т і досягло 43,2 млн. т, цукрових буряків — на 7,6 млн. т і перевищило 53 млн. тонн. Державні закупки молока збільшилися на 10%, м'яса — на 5, вовни — на 6%, яєць — у 1,4 раза, фруктів і овочів — у 1,2 раза.

Помітні зрушення є у розв'язанні ключового завдання — підвищенні ефективності виробництва і якості продукції. Продуктивність праці у сфері матеріального виробництва зросла на 16%. За рахунок цього одержано 90% приросту національного доходу, зекономлено працю майже 3 млн. чоловік. Випуск виробів вищої категорії якості досяг 17%. Щороку в народне господарство впроваджувалося в середньому 11 тис. розробок з економічним ефектом понад 1,5 млн. карбованців. Промисловими підприємствами освоєно серійне виробництво 4,6 тис. нових видів продукції¹⁶.

У мобілізації трудящих на виконання завдань п'ятирічки велику роль відіграло соціалістичне змагання. Втягуючи в свою орбіту всі верстви суспільства, збагачуючись новими формами і методами, змагання підвищує соціальну цінність праці як найпершого джерела суспільного багатства і зростання добробуту кожної радянської людини, зміцнює згуртованість робітників, колгоспників, інтелігенції. Його спрямовуючим стрижнем була орієнтація на передовий досвід, на мобілізацію наявних резервів.

У боротьбі за виконання десятого п'ятирічного плану ширилися ряди передовиків і новаторів, сотні тисяч трудівників достроково завершили п'ятирічку. Патріотичні ініціативи, трудові досягнення багатьох виробничих колективів, районів, областей і республік в цілому за роки п'ятирічки не раз діставали високу оцінку Центрального Комітету КПРС і Радянського уряду.

За підсумками виконання плану економічного і соціального розвитку на 1980 рік і десяту п'ятирічку переможцями Всесоюзного соці-

¹⁶ Див.: Матеріали XXVI з'їзду Комуністичної партії України. К., 1981, с. 7—10.

лістичного змагання в нашій республіці визнані м. Київ, Дніпропетровська, Запорізька, Кримська, Харківська і Чернівецька області, а також 13 міст, 24 райони, 270 колективів. Одеська, Херсонська і Чернігівська області нагороджені Червоними прапорами ЦК КПРС, Ради Міністрів СРСР, ВЦРПС і ЦК ВЛКСМ за досягнення високих показників у промисловості¹⁷.

Рішення XXVI з'їзду КПРС викликали в трудівників нашої країни небувале політичне і трудове піднесення. Трудящі сповнені рішучості виконати накреслення партії, примножити могутність своєї Вітчизни. Дістають дальший розвиток і поширення, наповнюються новим змістом починання, схвалені в попередні роки, у творчій праці мас народжуються нові ініціативи і почини.

Широким фронтом здійснювалася в республіці, як і в усій нашій країні, соціальна програма партії. Реальні доходи на душу населення збільшилися за п'ятиріччя на 17%, середньомісячна зарплата робітників і службовців — на 16, доходи колгоспників від громадського господарства — на 30%. Збільшилися виплати від суспільних фондів споживання. Затрати на охорону здоров'я, санаторно-курортне лікування, оздоровлення дітей, розвиток фізичної культури і спорту становили 14,7 млрд. карбованців. На пенсійне забезпечення витрачено близько 30 млрд. крб., 12,4 млрд. крб. направлено на житлове будівництво. Поліпшили житлові умови близько 8 млн. чоловік. Стало кращим комунальне обслуговування населення. Багато зроблено в галузі культурного будівництва¹⁸.

Дальшого розвитку в нашій країні набула соціалістична демократія. В. І. Ленін учив, що перемога соціалізму, його зміцнення, просування до комунізму неможливі без найширшого народовладдя, без розвитку демократії.

Великим кроком у розвитку Радянської держави була нова Конституція СРСР — конституція розвинутого соціалізму. Вона не тільки гарантує досягнутий рівень народовладдя, але й передбачає дальше розгортання соціалістичної демократії: дедалі ширшу участь громадян в управлінні справами держави і суспільства; вдосконалення державного апарату; зростання ролі Рад народних депутатів; підвищення активності громадських організацій; посилення народного контролю; зміцнення правової основи державного і суспільного життя; постійне врахування громадської думки. На останніх виборах у Верховні Ради союзних і автономних республік, у місцеві Ради було обрано 2 млн. 275 тис. народних депутатів. З них 57% — безпартійні, 43% — робітники, 25% — колгоспники¹⁹. Ці дані — прекрасна ілюстрація суті нашої демократії.

Чудовим досягненням нашого ладу є формування нової соціальної й інтернаціональної спільності — радянського народу. Він уособлює непорушну єдність робітників, селян, інтелігенції, трудящих усіх націй і народностей нашої країни. Під визначальним впливом робітничого класу відбувається неухильне зближення всіх класів і соціальних груп, поступово переборюються істотні відмінності між містом і селом, розумовою і фізичною працею, зримо вимальовуються риси безкласової структури суспільства.

Величезною матеріальною і духовною силою, яка прискорює темпи історичного розвитку, стала дружба народів СРСР. У ній відбилася нероздільність історичної долі соціалістичних націй, їх способу

¹⁷ Правда, 1981., 8 февр.

¹⁸ Див.: Матеріали XXVI з'їзду Комуністичної партії України, с. 10—11.

¹⁹ Правда, 1980, 28 февр.

життя, досвіду та ідеалів. Вирівнювання економічного і культурного рівня всіх союзних республік набагато посилило могутність Країни Рад. Грандіозні будови наших днів в різних регіонах неосяжної країни — це наочний прояв братерського співробітництва всіх народів нашої Батьківщини, предмет їх загальнонаціональної гордості. У ході здійснення загальносоюзних програм, які перетворюють величезні райони, цілі галузі господарства, зливаються воедино зусилля всіх союзних республік, усіх націй і народностей, міцніє матеріальна база їх непорушної дружби і співробітництва.

Послідовна реалізація ленінських принципів національної політики сприяла розквіту радянської культури — соціалістичної змістом, багатоманітної своїми національними формами, інтернаціональної за характером. Моральні, культурні багатства, створювані кожною соціалістичною нацією, дорогі нам своїми неповторними якостями. У процесі інтернаціоналізації суспільного життя відбувається гармонійне поєднання і взаємозбагачення духовних цінностей усіх народів, переборення вузьконаціональних, егоїстичних передсудів, народжуються і зміцнюються нові загальнорадянські риси і традиції.

Найбільшим завоюванням соціалізму є радянська людина. Вона поєднує в собі комуністичну переконаність і величезну життєву енергію, високу культуру, знання і вміння їх застосовувати. Радянська людина — справжній патріот і інтернаціоналіст. Своєю самовідданою працею вона зміцнює могутність соціалістичної Батьківщини, вміє відстояти свої переконання, інтереси народу, пильна і непримиренна до проявів буржуазної ідеології. На виховання активного будівника комунізму націлює постановка ЦК КПРС «Про дальше поліпшення ідеологічної, політико-виховної роботи».

Хід історії, величезні перетворення в сучасному світі, дають все нові докази правоти і непоборної сили ленінських ідей. Соціалістичні революції перемогли в ряді країн Європи, Азії і Латинської Америки. Світова соціалістична співдружність, згуртована на основі марксизму-ленінізму, соціалістичного інтернаціоналізму, перебуває в авангарді соціального прогресу, є найбільш динамічною економічною і політичною силою, оплотом миру і безпеки народів. Відбувається дальше зміцнення ідейно-політичної єдності країн соціалістичної співдружності, розвиток плідного, рівноправного співробітництва в економічному і політичному житті. Приклад такого співробітництва — взаємодія братніх країн у рамках Організації Варшавського Договору і Ради Економічної Взаємодопомоги, заснованих на ленінських принципах інтернаціональної солідарності. За останні 10 років у країнах соціалістичної співдружності темпи економічного зростання були вдвоє вищі, ніж у розвинутих капіталістичних країнах.

У найбільш впливову політичну силу сучасності перетворився міжнародний комуністичний рух, біля джерел якого стояв В. І. Ленін. Вироблені ним ідейно-теоретичні, політичні і організаційні принципи і сьогодні лежать в основі діяльності революційних партій робітничого класу, допомагають їм вести боротьбу проти капіталізму.

Під безпосереднім впливом ідей Леніна, Великого Жовтня, під впливом прикладу соціалістичних країн досяг визначних перемог національно-визвольний рух. Багато молодих держав, прагнучи побудувати справедливе суспільство, звертаються до досвіду соціалістичних країн, до марксизму-ленінізму.

З першого дня Радянської влади наша партія і держава рішуче виступили проти війни і агресії, за соціальне і національне визволення народів. Висунуті і науково обгрунтовані Леніним принципи пролетарського інтернаціоналізму, мирного співіснування реалізуються

у зовнішній політиці СРСР. **«Вірністю ідеям великого Леніна, — зазначається в постанові ЦК КПРС, — пройнята вся міжнародна діяльність Комуністичної партії Радянського Союзу»²⁰.** КПРС постійно дбає про подання всебічної допомоги і підтримки народам, які борються проти імперіалізму, неоколоніалізму і расизму, про зміцнення миру і міжнародної безпеки, припинення гонки озброєнь.

Висунувши і розробивши Програму миру, наша партія послідовно проводить її в життя. Протягом останнього десятиліття укладено ряд важливих договорів між соціалістичними і капіталістичними державами, проведено загальноєвропейську Раду по безпеці і співробітництву, ряд інших важливих акцій, спрямованих на ослаблення міжнародної напруженості. СРСР, соціалістичні країни, всі миролюбні сили планети наполегливо виступають за те, щоб розрядка залишалася провідною тенденцією в міжнародних відносинах, щоб політична розрядка доповнилася розрядкою воєнною.

Мілітаристські і реакційні кола активізують свої виступи проти сил миру і прогресу, намагаються змінити на свою користь співвідношення сил, парощують гонку озброєнь, намагаються втручатися у внутрішні справи інших країн, придушувати визвольний рух народів.

«Відстояти мир, — говорив товариш Л. І. Брежнев на XXVI з'їзді КПРС, — немає тепер більш важливого завдання в міжнародному плані для нашої партії, нашого народу, та й для всіх народів планети»²¹.

Наша партія високо несе ленінський прапор боротьби за мир, соціальний прогрес і безпеку народів, буде твердо й послідовно відстоювати завоювання соціалізму, давати рішучу відсіч різним підступам імперіалізму.

Минуть століття, зітруться з пам'яті народів багато подій і імен, але ніколи не померкне світле ім'я Леніна. Його вчення безсмертне. Ленін живе в ділах створеної ним партії, у величних зверненнях першої країни соціалізму, в історичних рішеннях XXVI з'їзду КПРС. Ленін живе у зростаючій могутності країн соціалістичної співдружності, у зміцненні світового комуністичного і національно-визвольного руху, у монолітній солідарності і єдності всіх прогресивних сил планети. Це надихає радянських людей, вселяє впевненість у тому, що плани, накреслені партією, будуть успішно перетворені в життя.

²⁰ Про 110-у річницю з дня народження Володимира Ілліча Леніна. Постанова ЦК КПРС від 13 грудня 1979 року, с. 10.

²¹ Брежнев Л. І. Звітна доповідь Центрального комітету КПРС XXVI з'їзду Комуністичної партії Радянського Союзу і чергові завдання в галузі внутрішньої і зовнішньої політики, с. 37.

XXVI з'їзд КПРС.

Актуальні проблеми комуністичного будівництва

XXVI З'їзд КПРС — ПОДІЯ ВСЕСВІТНЬО-ІСТОРИЧНОГО ЗНАЧЕННЯ

З'їзди Комуністичної партії Радянського Союзу належать до подій, які привертають величезну увагу людей доброї волі на всіх континентах і дають могутній імпульс для всього міжнародного розвитку. Кожний з них є важливою віхою в житті нашої партії, міжнародного комуністичного і робітничого руху. Черговий XXVI з'їзд КПРС ознаменував початок нового етапу в боротьбі радянського народу за побудову комунізму, продемонстрував непорушну ідейно-політичну та організаційну єдність партійних лав, монолітну згуртованість партії, всіх трудящих навколо ленінського Центрального Комітету КПРС, його Політбюро на чолі з товаришем Л. І. Брежнєвим.

З'їзд вніс видатний вклад у творчий розвиток марксистсько-ленінського вчення, став яскравим свідченням непохитної вірності КПРС священним ідеалам марксизму-ленізму, пролетарського інтернаціоналізму, продемонстрував глибоко науковий, творчий підхід нашої партії до аналізу актуальних проблем комуністичного будівництва і міжнародного життя. З'їзд показав, що партія великого Леніна була, є і залишатиметься прапороносцем найпередовіших ідей, справжнім світочем миру і соціального прогресу.

XXVI з'їзд КПРС по праву названий заголовною політичною подією 80-х років, подією справді історичною. Він підвів підсумки багатогранної діяльності партії і народу в десятиліття п'ятиріччя, а також економічного розвитку країни за останні десять років, визначив стратегію і тактику чергового етапу комуністичного будівництва.

З'їзд відбувався у столиці нашої Батьківщини — Москві з 23 лютого по 3 березня 1981 р. Його делегатами було обрано 5002 чол., які представляли 17 480 тис. комуністів.

Делегати з'їзду заслухали і обговорили доповідь Генерального секретаря ЦК КПРС товариша Л. І. Брежнєва «Звіт Центрального Комітету КПРС XXVI з'їздові Комуністичної партії Радянського Союзу і чергові завдання партії в галузі внутрішньої і зовнішньої політики», «Звіт Центральної ревізійної комісії КПРС», який зробив її голова Г. Ф. Сизов, доповідь Голови Ради Міністрів СРСР М. О. Тихонова «Основні напрями економічного і соціального розвитку СРСР на 1981—1985 роки і на період до 1990 року», обрали центральні органи партії.

В одноголосно прийнятих з'їздом документах, зокрема резолюції на доповідь товариша Л. І. Брежнєва, постановях на звіт Центральної ревізійної комісії КПРС, по проекту ЦК КПРС «Основні напрями економічного і соціального розвитку СРСР на 1981—1985 роки і на період до 1990 року», про підготовку нової редакції Програми КПРС,

XXVI з'їзд КПРС.

Актуальні проблеми комуністичного будівництва

XXVI З'їзд КПРС — ПОДІЯ ВСЕСВІТНЬО-ІСТОРИЧНОГО ЗНАЧЕННЯ

З'їзди Комуністичної партії Радянського Союзу належать до подій, які привертають величезну увагу людей доброї волі на всіх континентах і дають могутній імпульс для всього міжнародного розвитку. Кожний з них є важливою віхою в житті нашої партії, міжнародного комуністичного і робітничого руху. Черговий XXVI з'їзд КПРС ознаменував початок нового етапу в боротьбі радянського народу за побудову комунізму, продемонстрував непорушну ідейно-політичну та організаційну єдність партійних лав, монолітну згуртованість партії, всіх трудящих навколо ленінського Центрального Комітету КПРС, його Політбюро на чолі з товаришем Л. І. Брежнєвим.

З'їзд вніс видатний вклад у творчий розвиток марксистсько-ленінського вчення, став яскравим свідченням непохитної вірності КПРС священним ідеалам марксизму-ленізму, пролетарського інтернаціоналізму, продемонстрував глибоко науковий, творчий підхід нашої партії до аналізу актуальних проблем комуністичного будівництва і міжнародного життя. З'їзд показав, що партія великого Леніна була, є і залишатиметься прапороносцем найпередовіших ідей, справжнім світочем миру і соціального прогресу.

XXVI з'їзд КПРС по праву названий заголовною політичною подією 80-х років, подією справді історичною. Він підвів підсумки багатогранної діяльності партії і народу в десятих п'ятиріччі, а також економічного розвитку країни за останні десять років, визначив стратегію і тактику чергового етапу комуністичного будівництва.

З'їзд відбувався у столиці нашої Батьківщини — Москві з 23 лютого по 3 березня 1981 р. Його делегатами було обрано 5002 чол., які представляли 17 480 тис. комуністів.

Делегати з'їзду заслухали і обговорили доповідь Генерального секретаря ЦК КПРС товариша Л. І. Брежнєва «Звіт Центрального Комітету КПРС XXVI з'їздові Комуністичної партії Радянського Союзу і чергові завдання партії в галузі внутрішньої і зовнішньої політики», «Звіт Центральної ревізійної комісії КПРС», який зробив її голова Г. Ф. Сизов, доповідь Голови Ради Міністрів СРСР М. О. Тихонова «Основні напрями економічного і соціального розвитку СРСР на 1981—1985 роки і на період до 1990 року», обрали центральні органи партії.

В одноголосно прийнятих з'їздом документах, зокрема резолюції на доповідь товариша Л. І. Брежнєва, постановках на звіт Центральної ревізійної комісії КПРС, по проекту ЦК КПРС «Основні напрями економічного і соціального розвитку СРСР на 1981—1985 роки і на період до 1990 року», про підготовку нової редакції Програми КПРС,

про листи і заяви трудящих, апеляції комуністів, адресовані XXVI з'їздові КПРС, знайшли яскравий вияв єдина воля більш як сімнадцятимільйонної партії комуністів, одностайне схвалення титанічної діяльності Центрального Комітету КПРС за звітний період, готовність дружно і цілеспрямовано працювати над виконанням грандіозних планів комуністичного будівництва.

Пленум Центрального Комітету КПРС, який відбувся 3 березня, одностайно обрав товариша Л. І. Брежнєва Генеральним секретарем Центрального Комітету КПРС. Пленум обрав Політбюро ЦК КПРС, Секретаріат Центрального Комітету, затвердив голову Комітету партійного контролю при ЦК КПРС.

Серед документів і матеріалів з'їзду найважливіше місце належить Звітній доповіді товариша Л. І. Брежнєва. Вона є новим значним кроком у творчому розвитку марксистсько-ленінської теорії, документом справді ленінського масштабу, що має неоціненне політичне і теоретичне значення. У доповіді дано глибокий аналіз діяльності Комуністичної партії по втіленню в життя рішень XXV з'їзду КПРС, її зовнішньої політики, показано досягнення радянського народу в політичній, економічній та соціальній галузях. У цьому історичному документі міститься всебічна характеристика внутрішнього і міжнародного становища Радянського Союзу на початку 80-х років, накреслено розгорнуту програму дальшого розвитку суспільства зрілого соціалізму, боротьби за мир і соціальний прогрес на планеті.

Звітна доповідь є видатним вкладом у наукове обґрунтування генерального курсу партії в період розвинутого соціалізму. В ній яскраво розкрито велич цілей і благородство ідеалів, яким присвятила себе створена В. І. Леніним партія комуністів, знайшли відображення її мудрість і висока відповідальність за долю країни. Одностайно схвалена з'їздом як керівництво до дії Звітна доповідь Центрального Комітету мобілізує партію і народ на розв'язання нових завдань, відкриває надихаючі перспективи комуністичного творення.

Вся робота XXVI з'їзду КПРС, усі його документи пройняті ідеями пролетарського інтернаціоналізму. В роботі з'їзду взяли участь 123 делегації комуністичних, робітничих, національно-демократичних та інших партій і організацій з 109 країн усіх континентів. Це найбільша за всю історію з'їздів КПРС кількість делегацій. Присутність на ньому визначних діячів міжнародного комуністичного, робітничого і визвольного руху стала переконливим свідченням життєвості пролетарського інтернаціоналізму, ідей згуртованості революційних сил сучасності, підтвердженням величезного авторитету партії Леніна.

У своїх виступах зарубіжні друзі відзначали величезне всесвітньо-історичне значення з'їздів ленінської партії, успіхів радянського народу в будівництві соціалізму і комунізму, послідовний інтернаціоналізм КПРС, видатну роль Радянського Союзу в антиімперіалістичній боротьбі і розвитку світового революційного процесу, висловлювали глибоку повагу і вдячність нашому народові, ленінській партії, її Центральному Комітету, особисто товаришеві Л. І. Брежнєву за невтомну боротьбу за мир і соціальний прогрес. «...З'їзд радянських комуністів,— підкреслив Перший секретар ЦК Комуністичної партії Куби, Голова Державної ради і Ради Міністрів Республіки Куба товариш Фідель Кастро Рус,— ґрунтуючись на правоті справи соціалізму і на могутності цієї великої країни, знову показав, що СРСР, як і вчора, так і сьогодні, є головним оплотом миру і незалежності народів»¹. «Кожен з'їзд Комуністичної партії Радянського Союзу,— за-

¹ Правда, 1981, 25 феар.

значив Генеральний секретар Комуністичної партії США товариш Гес Холл, — являє собою унікальну віху, подію величезного всесвітньо-історичного значення»².

XXVI з'їзд КПРС знаменує новий історичний рубіж у розвитку радянського суспільства на шляху до комунізму. В його документах переконливо показано грандіозний розмах і глибину звершень, здійснених радянським народом у 70-і роки, зокрема в десятій п'ятирічці, що по праву є продовженням справи Великого Жовтня, втіленням ленінських ідей.

З'їзд підтвердив, що Комуністична партія Радянського Союзу йде ленінським шляхом, визначив її принциповий політичний курс на 1981—1985 рр. і на період до 1990 р., вніс вагомий вклад у розробку дальших шляхів політичного, соціально-економічного і духовного розвитку радянського соціалістичного суспільства. Про це свідчить внесений Центральним Комітетом партії на розгляд XXVI з'їзду КПРС проект Основних напрямів економічного і соціального розвитку СРСР, прийнятий піклуванням про благо радянської людини, дальше процвітання і зміцнення могутності соціалістичної Вітчизни.

У матеріалах XXVI з'їзду КПРС з новою силою розкрито життєвість рішень XXIV і XXV з'їздів КПРС про більш глибокий поворот народного господарства до розв'язання різноманітних завдань, зв'язаних з підвищенням добробуту народу. У 70-х роках, відзначалося на з'їзді, проведено гігантську роботу на всіх напрямках створення матеріально-технічної бази комунізму. В результаті практичного здійснення генерального курсу партії динамічного розвитку набули всі сфери життя радянського суспільства.

Десята п'ятирічка стала п'ятирічкою великих звершень партії і народу по шляху комуністичного будівництва. Протягом 1976—1980 рр. значно зросли масштаби економіки, одержано високі абсолютні прирости виробництва. Національний дохід збільшився порівняно з дев'ятою п'ятирічкою на 400 млрд. крб., продукція промисловості — на 717 млрд. крб.

Випереджаючими темпами розвивалися хімічна і нафтохімічна промисловість, електроніка, виробництво засобів автоматизації і систем управління, приладобудування, автомобілебудування. Збільшився випуск сучасного устаткування. Введено в дію основних фондів на суму 588 млрд. крб. Збудовано понад 1200 великих промислових підприємств³. Дальшого розвитку набув паливно-енергетичний комплекс.

Протягом 1971—1980 рр. велася наполеглива боротьба за підвищення ефективності народного господарства. Найбільш концентрований показник тут — продуктивність праці. Вона зросла за цей час майже в півтора раза. На основі досягнень науки набрали дальшого розвитку або створені заново такі сучасні галузі, як атомне машинобудування, космічна техніка, електронна і мікроелектронна, мікробіологічна промисловість, лазерна техніка, виробництво штучних алмазів, а також інших нових синтетичних матеріалів.

70-і роки були періодом сталого зростання важкої промисловості. Випуск засобів виробництва зріс у таких же масштабах, як за попередні 20 років. У два рази порівняно з 60-и роками зросло виробництво електроенергії. До єдиної енергетичної системи країни приєдналась об'єднана енергосистема Сибіру. Нині енергосистема СРСР

² Правда, 1981, 26 февр.

³ Тихонов М. О. Основні напрями економічного і соціального розвитку СРСР на 1981—1985 роки і на період до 1990 року. К., 1981, с. 6.

охоплює територію з чисельністю населення більш як 220 млн. чол. Утворено єдину газопостачаючу систему країни.

У десятій п'ятирічці вжито дійових заходів для дальшого піднесення сільського господарства. На розвиток цієї галузі було виділено понад 170 млрд. крб. Зміцнення матеріальної бази сільського господарства, здійснення важливих соціально-економічних заходів створюють добру основу для дальшого зростання сільськогосподарського виробництва.

Незважаючи на несприятливі погодні умови протягом трьох років з п'яти, продукція сільського господарства у середньорічному обчисленні зростає на 9%. Середньорічний збір зерна вперше досяг 205 млн. т і зріс порівняно з дев'ятою п'ятирічкою більш як на 23 млн. т, а виробництво бавовни — більш як на 1 млн. т. У 1980 р. її зібрано майже 10 млн. т. Більше стало вироблятися й інших видів сільськогосподарської продукції.

Партія послідовно проводила курс на підвищення матеріального і культурного рівня життя народу. Зросли реальні доходи на душу населення. На кінець п'ятирічки близько половини радянських людей мали доходи на одного члена сім'ї понад 100 крб. на місяць, тоді як у 1970 р. такий дохід був лише у 18% населення.

Середня заробітна плата робітників і службовців зростає майже на 16% і доходи колгоспників — на 26%. Збільшено оплату праці окремих категорій працівників чорної і кольорової металургії, вугільної, сланцевої і текстильної промисловості, будівництва, сільського господарства, залізничного транспорту. Завершено підвищення тарифних ставок і посадових окладів працівників невиробничих галузей народного господарства.

У широких масштабах велося житлове будівництво. Більш як 50 млн. чол. у десятій п'ятирічці поліпшили свої житлові умови⁴. Тепер близько 80% міського населення живе в окремих квартирах.

За рахунок суспільних фондів споживання стало більше витрачатися коштів на освіту, охорону здоров'я, матеріальне забезпечення ветеранів праці і на інші соціальні заходи. Поліпшено пенсійне забезпечення колгоспників, працівників ряду галузей народного господарства, інвалідів. Встановлено цілий ряд додаткових пільг для учасників Великої Вітчизняної війни. «Таким чином, — підкреслив у Звітній доповіді товариш Л. І. Брежнєв, — головна цільова настанова економічної стратегії партії послідовно здійснюється. При всій складності питань, що виникають тут, курс, намічений партією, неухильно проводиться в життя»⁵.

Досягнення Радянської держави, — відзначалося на з'їзді, — це результат величезної праці народу, самовідданих зусиль трудящих усіх братніх республік, які в повсякденних буднях вершать справді історичні діла, піднімають країну на нові щаблі прогресу.

Значний крок у розвитку продуктивних сил, удосконаленні всіх сторін суспільного життя, підвищенні культури і добробуту населення у десятій п'ятирічці зробила Радянська Україна. Економіка республіки — органічна складова єдиного народногосподарського комплексу країни — піднялася на новий рівень. Збільшився її вклад у розв'язання загальнодержавних завдань.

Порівняно з дев'ятою п'ятирічкою національний дохід у республіці зріс майже на 70 млрд. крб. Чотири п'ятих його було спрямовано

⁴ Там же, с. 7.

⁵ Брежнєв Л. І. Звітна доповідь Центрального Комітету КПРС XXVI з'їзду Комуністичної партії Радянського Союзу і чергові завдання партії в галузі внутрішньої і зовнішньої політики. К., 1981, с. 43.

на забезпечення народного добробуту. Випуск промислової продукції збільшився на 123 млрд. крб., або майже на третину. Забезпечено дальший розвиток важкої промисловості. Прискорено розвивалися галузі, які визначають технічний прогрес. Валова продукція суспільного сектора сільського господарства збільшилася майже на 10 млрд. крб., або на 11%. Середньорічне виробництво зерна зросло на 3,2 млн. т і досягло 43,2 млн. т, цукрових буряків — на 7,6 млн. т і перевищило 53 млн. т⁶.

Капітальні вкладення у народне господарство республіки становили за минулу п'ятирічку 93,9 млрд. крб., тобто на 19,6% більше, ніж за попередні п'ять років. Основні фонди зросли на 71,2 млрд. крб., або в 1,3 раза⁷. «Усе це, — підкреслював у промові на XXVI з'їзді партії член Політбюро ЦК КПРС, перший секретар ЦК Компартії України товариш В. В. Щербицький, — ...результат самовідданої, творчої роботи нашого народу, активної і цілеспрямованої діяльності партійних організацій, постійної допомоги Центрального Комітету партії і Радянського уряду, результат тісного, ділового співробітництва усіх братніх союзних республік»⁸.

Таким чином, саме життя, успіхи радянського народу у виконанні планів десятої п'ятирічки переконливо свідчать про переваги соціалістичної системи господарства над капіталістичною, спростовують наклепницькі вигадки недругів Радянського Союзу про якусь «кризу» радянської економіки. З почуттям глибокого задоволення делегати з'їзду, представники комуністичних і робітничих партій підкреслювали, що успіхи Країни Рад у будівництві комунізму мають всесвітньо-історичне значення. «Величні перспективи дальшого прогресу радянського суспільства..., — наголошував Генеральний секретар ЦК Комуністичної партії Чехословаччини, Президент Чехословацької Соціалістичної Республіки товариш Густав Гусак, — вказують шлях у майбутнє не тільки для радянського народу. Вони стануть новим джерелом впевненості і натхнення для всіх трудящих, усіх народів, що ведуть боротьбу за свободу і незалежність»⁹.

На з'їзді підкреслювалося, що капіталізму з притаманними йому гострими соціальними суперечностями, безробіттям та інфляцією, кризами і спадами виробництва, наростаючою гонкою озброєнь соціалізм протиставляє соціально-політичну та ідейну єдність суспільства, піклування про людей праці, переваги соціалістичної системи господарювання, планової економіки, політику приборкання гонки озброєнь.

У цьому протистоянні двох світів — соціалістичного і капіталістичного — за соціалізмом стале зростання народного господарства, неухильне піднесення добробуту і культури народу, правота марксистсько-ленінських ідей, соціальна справедливість, високий гуманізм, справжній демократизм, соціалістичний спосіб життя, девізом якого є — все в ім'я людини, для блага людини.

Відаючи належне справді історичним звершенням радянського народу, XXVI з'їзд КПРС відверто вказав на труднощі і недоліки. Йдеться насамперед про те, що не вдалося розв'язати так, як намічалося, завдання зростання продуктивності праці, прискореного розвитку окремих галузей народного господарства, подолати розпорошення капітальних вкладень. Не завжди по-господарському використовувалися ресурси. «Причини тут різні, — вказував у Звітній доповіді товариш

⁶ Матеріали XXVI з'їзду Комуністичної партії України. К., 1981, с. 8.

⁷ Там же, с. 9.

⁸ Радянська Україна, 1981, 25 лют.

⁹ Правда, 1981, 25 февр.

Л. І. Брежнев.— Серед них — і дія об'єктивних обставин, які не залежать від нашої волі, і недоробки в плануванні та управлінні, і недостатня вимогливість ряду партійних органів та господарських керівників, порушення дисципліни, прояви безгосподарності. Але, мабуть, найголовніша причина полягає в тому, що ще не повністю подолані сила інерції, традиції і звички, які склалися в той період, коли на перший план виступав не стільки якісний, скільки кількісний бік справи»¹⁰.

З'їзд поставив завдання — спираючись на нагромаджений досвід, максимально використовуючи переваги соціалістичної системи господарства, величезні економічні можливості і резерви, здійснити перехід на шлях інтенсифікації, підвищення ефективності виробництва і якості роботи. Це дасть змогу, спираючись на досягнуті успіхи в економічному будівництві, подолати труднощі, забезпечити зростання народного господарства в одинадцятій п'ятирічці і в наступні роки.

XXVI з'їзд КПРС накреслив науково обгрунтовану програму дальшого економічного і соціального розвитку країни. Завдання на нову п'ятирічку визначено в пов'язанні з десятирічною перспективою, що забезпечуватиме наступність у здійсненні економічної політики, дасть можливість правильно намітити найближчі та більш віддалені рубежі, визначити шляхи і методи розв'язання ключових проблем економіки. «Головне завдання одинадцятій п'ятирічці, — зазначається в Основних напрямках,— полягає в забезпеченні дальшого зростання добробуту радянських людей на основі сталого, поступального розвитку народного господарства, прискорення науково-технічного прогресу і переведення економіки на інтенсивний шлях розвитку, більш раціонального використання виробничого потенціалу країни, всемірної економії всіх видів ресурсів та поліпшення якості роботи»¹¹.

Відповідно до наявних розрахунків національний доход, використовуваний на споживання і нагромадження, повинен бути збільшений до 1990 р. мінімум в 1,4 раза. Приблизно так само зростуть і капітальні вкладення. В одинадцятій п'ятирічці національний доход планується збільшити на 18—20%, виробництво продукції промисловості — на 26—28%, середньорічне виробництво продукції сільського господарства — на 12—14%. Капітальні вкладення в народне господарство за рахунок усіх джерел фінансування намічено збільшити на 12—15%¹².

У 1981—1985 рр. партія передбачає здійснити широку систему заходів по послідовному підвищенню народного добробуту, створенню дедалі сприятливіших умов для всебічного розвитку особи, високопродуктивної праці, зміцнення здоров'я і поліпшення відпочинку радянських людей, розвитку освіти, науки і культури — всього того, що становить наш соціалістичний спосіб життя. Намічається підвищити частку фонду споживання в національному доході. Реальні доходи на душу населення збільшаться на 16—18%.

Серед заходів, спрямованих на підвищення життєвого рівня трудящих, особливе значення має більш повне задоволення платоспроможного попиту населення на різноманітні товари та послуги. Роздрібний товарооборот державної і кооперативної торгівлі збільшиться на 22—25%.

Розробляються і здійснюватимуться продовольча програма і програма розвитку виробництва товарів народного споживання. Це дасть

¹⁰ Брежнев Л. І. Звітна доповідь Центрального Комітету КПРС XXVI з'їздові Комуністичної партії Радянського Союзу і чергові завдання партії в галузі внутрішньої і зовнішньої політики, с. 45.

¹¹ Радянська Україна, 1981, 5 берез.

¹² Там же.

змогу поліпшити постачання населенню м'яса, молока, фруктів та інших продуктів. Більше продаватиметься різних видів бавовняних, шерстяних, шовкових і льняних тканин, виробів з них, білизняного і верхнього трикотажу, товарів дитячого асортименту, предметів культурно-побутового і господарського призначення. При цьому мається на увазі послідовно проводити лінію на забезпечення стабільності державних роздрібних цін на основні продовольчі і непродовольчі товари. Багато буде зроблено по розвитку і вдосконаленню роботи підприємств торгівлі, громадського харчування і побутового обслуговування населення, всієї сфери послуг.

Триватиме і зростання грошових доходів населення. Середньомісячна заробітна плата робітників і службовців збільшиться на 13—16%. Передбачено довести її рівень на кінець п'ятирічки до 190—195 крб. на місяць.

У централізованому порядку планується здійснити й ряд інших заходів. Лише для підвищення заробітної плати намічається виділити на 1985 р. приблизно 10 млрд. крб.

Оплата праці колгоспників зростає на 20—22%. З урахуванням доходів від особистого підсобного господарства доходи колгоспників майже наблизяться до доходів робітників і службовців.

Широке коло заходів, які мають велике практичне значення для кожної радянської сім'ї, держава здійснює через суспільні фонди споживання. У 1985 р. вони досягнуть 138 млрд. крб., що становитиме приблизно 2000 крб. у середньому на сім'ю з чотирьох чоловік. Розроблена і буде здійснена в одинадцятій п'ятирічці і в наступні роки нова система заходів щодо поліпшення життя жінок-матерів і підростаючого покоління. Ці заходи будуть спрямовані на підвищення доходів сімей з дітьми, поліпшення їх житлово-побутових умов, особливо молодих сімей, на дальший розвиток мережі дитячих дошкільних закладів з тим, щоб кожна сім'я могла користуватись їх послугами, на збільшення вільного часу жінок-матерів, створення кращих умов для виховання дітей.

У новій п'ятирічці буде багато зроблено для розвитку системи охорони здоров'я. На перший план висувається завдання підвищення рівня і якості медичного обслуговування. У повсякденний побут людей дедалі ширше увійдуть фізкультура і спорт. Розвиватиметься народна освіта, соціалістична культура і мистецтво. Поліпшуватимуться торгівля і громадське харчування, побутове обслуговування населення, удосконалюватиметься система соціального забезпечення та ін.

У великих масштабах провадитиметься житлове будівництво. За п'ять років намічається спорудити житлові будинки загальною площею 530—540 млн. кв. м. Особливе значення в програмі соціального розвитку на наступні роки надається поліпшенню умов трудової діяльності, всемірному скороченню ручної, малокваліфікованої і важкої фізичної праці, полегшенню її умов. Підвищення рівня механізації підйомно-транспортних, вантажно-розвантажувальних і складських робіт дасть змогу в 1985 р. зберегти на цих роботах працю 1,5—2 млн. чол.

Втілити в життя грандіозну програму піднесення народного добробуту, відзначив XXVI з'їзд КПРС, можна тільки на основі розвитку матеріального виробництва, зростання його ефективності. Розв'язанню завдання інтенсифікації економіки, забезпеченню більш високих результатів виробництва при менших затратах і ресурсах, як зазначив товариш Л. І. Брежнев, повинно бути підпорядковане все — прискорення науково-технічного прогресу, вдосконалення структури су-

спільного виробництва, поліпшення планування та управління, підвищення рівня господарювання. Така постановка питання Центральним Комітетом партії дістала одностайне схвалення всього народу.

З'їзд поставив завдання завершити у 80-і роки поворот економіки на шлях інтенсифікації, здійснити нові заходи для дальшого підвищення ефективності соціалістичного виробництва. «Розв'язанню цього завдання,— підкреслював товариш Л. І. Брежнєв,— повинні бути підпорядковані планування, науково-технічна і структурна політика. На ефективність повинні працювати і методи господарювання, політика в галузі управління»¹³. Великим кроком у цій справі повинна стати одинадцята п'ятирічка. Її характерна риса полягає в тому, що передбачається випереджаюче зростання кінцевих народногосподарських результатів порівняно із збільшенням трудових і матеріальних затрат, у тому числі і капітальних вкладень, намічено заходи по найбільш раціональному використанню всіх наявних ресурсів.

Головним фактором економічного зростання буде підвищення продуктивності праці. В одинадцятій п'ятирічці ставиться завдання підвищити продуктивність суспільної праці на 17—20%, одержати за рахунок цього не менш як 85—90% приросту національного доходу.

Особливо важливого значення в економічному будівництві набуває зниження матеріаломісткості продукції, економне витрачання сировини, палива, енергії, металу, цементу, мінеральних добрив та інших матеріалів. Ефект від економії кожної тонни нафти, вугілля, металу повинен бути дедалі вагомим. В одинадцятій п'ятирічці запроваджується жорстке обмеження на витрачання всіх ресурсів, ставиться завдання на всіх рівнях господарства і в усіх галузях розробити і впровадити комплекс заходів по економії ресурсів. Одне з ключових завдань п'ятирічки — більш повне й ефективне використання основних виробничих фондів, підвищення ефективності капітальних вкладень, якості всіх видів промислової і сільськогосподарської продукції, розширення й оновлення асортименту виробів відповідно до сучасних потреб науково-технічного прогресу.

Принциповою особливістю одинадцятої п'ятирічки є більш високі темпи зростання виробництва продукції галузей промисловості групи «Б» порівняно з продукцією галузей групи «А». У новій п'ятирічці буде продовжено роботу по забезпеченню взаємозв'язаного, збалансованого розвитку галузей, які утворюють єдиний агропромисловий комплекс. На його розвиток і вдосконалення виділяється майже третина всіх капітальних вкладень у народне господарство, з них більша частина — безпосередньо на піднесення сільськогосподарського виробництва, що зумовлюється величезним значенням цього сектора економіки в розв'язанні продовольчої проблеми. Дальшого розвитку набудуть галузі виробничої інфраструктури.

В одинадцятій п'ятирічці розвиватиметься економіка і культура всіх братніх республік. Завдання по їх зростанню ґрунтуються на принципі поєднання комплексного і пропорційного розвитку господарства союзних республік з використанням переваг загальносоюзного поділу праці. Національний дохід Української РСР в новій п'ятирічці намічається збільшити на 18—20%. Продуктивність суспільної праці передбачається підвищити на 20—22%. За рахунок цього має бути сдержано 93% приросту її національного доходу¹⁴.

¹³ Брежнєв Л. І. Звітна доповідь Центрального Комітету КПРС XXVI з'їздові Комуністичної партії Радянського Союзу і чергові завдання партії в галузі внутрішньої і зовнішньої політики, с. 49.

¹⁴ Матеріали XXVI з'їзду Комуністичної партії України, с. 101.

Розв'язання головного завдання одинадцятої п'ятирічки, підкреслив XXVI з'їзд КПРС, вимагає підвищення рівня управління і господарювання, дальшого розвитку творчої ініціативи та енергії мас, активізації соціалістичного змагання. Для вдосконалення механізму управління необхідні докорінна зміна змісту, методів і стилю діяльності, перебудова самої психології управлінських кадрів, рішуча протидія місницьким і відомчим тенденціям, посилення контролю за виконанням директив вищестоящих органів і власних рішень. Ефективне соціалістичне господарювання потребує опори на колектив, виховання справді хазяйського ставлення до справи економічної культури, високої якості роботи кожного, дальшого залучення трудящих до управління виробництвом.

XXVI з'їзд КПРС дав глибоко науковий, марксистсько-ленінський аналіз соціально-класової і національної структури радянського суспільства, процесу вдосконалення соціалістичного способу життя, радянської державності і демократії. У Звітній доповіді підкреслено, що в умовах зрілого соціалізму дедалі тіснішим стає взаємозв'язок прогресу економіки з соціально-політичним і духовним прогресом суспільства. З'їзд зробив важливий висновок про те, що у 70-і роки тривало зближення всіх класів і соціальних груп радянського суспільства. Важливу роль у ньому відіграє соціальна політика партії і держави. «Наша мета,— говорив товариш Л. І. Брежнев,— створення суспільства, в якому не буде поділу людей на класи. І можна сказати твердо: ми поступово, але впевнено просуваємося до цієї великої мети»¹⁵.

Підвищується роль робітничого класу в житті нашого суспільства. Зростає його чисельність. Нині в країні налічується близько 80 млн. робітників — дві третини зайнятого населення, тобто робітничий клас став більшістю трудового народу. Із зростанням ідейно-політичної зрілості, освіченості і професійної кваліфікації зміцнюється провідна роль робітничого класу. Якщо десять років тому лише трохи більше половини робітників мали середню (повну і неповну) і вищу освіту, то тепер — три чверті. Змінюється і характер праці сучасного робітника, вона дедалі більше наповнюється інтелектуальним змістом.

В міру індустріалізації сільськогосподарського виробництва відбуваються глибокі зміни в житті колгоспного селянства, праця якого поступово зближується з працею робітників. У звітний період найшвидше зростала чисельність інтелігенції, роль якої у житті суспільства стає дедалі значнішою. Оцінюючи досвід розвитку радянського суспільства за останні десятиріччя, можна припустити, зазначив товариш Л. І. Брежнев, що становлення безкласової структури суспільства в головному її основному відбудеться в історичних рамках зрілого соціалізму¹⁶. Провідною силою цього процесу був і залишається робітничий клас. Його революційна ідеологія і мораль, колективістська психологія, його інтереси та ідеали стають нині надбанням усіх верств радянського суспільства.

XXVI з'їзд КПРС вказав, що неухильно зміцнюється братерська дружба всіх народів нашої багатонаціональної Батьківщини. Курс Комуністичної партії полягає в нарощуванні матеріального і духовного потенціалу кожної республіки і разом з тим в його максимальному використанні для гармонійного розвитку всієї країни. На цьому

¹⁵ Брежнев Л. І. Звітня доповідь Центрального Комітету КПРС XXVI з'їздові Комуністичної партії Радянського Союзу і чергові завдання партії в галузі внутрішньої і зовнішньої політики, с. 64.

¹⁶ Там же, с. 66.

шляху партія добилася справді історичних досягнень. Завдяки тісному співробітництву всіх націй і насамперед безкорисливій допомозі російського народу ліквідовано відставання колишніх національних окраїн. Єдність радянських націй сьогодні міцна, як ніколи. Водночас з'їзд звернув увагу на те, що не всі питання в сфері національних відносин вже вирішено. Динаміка розвитку Радянської багатонаціональної держави породжує немало проблем, що вимагають чуйної уваги Комуністичної партії. «Життя переконує,— говорив товариш Л. І. Брежнєв,— що інтенсивний економічний і соціальний розвиток кожної з наших республік прискорює процес їх всебічного зближення. Відбуваються розквіт і взаємозбагачення національних культур, формування культури єдиного радянського народу — нової соціальної та інтернаціональної спільності. Цей процес іде у нас так, як він і повинен йти при соціалізмі: на основі рівності, братерського співробітництва і добровільності. За додержанням цих ленінських принципів національної політики партія стежить суворо. Від них ми не відступимо ніколи»¹⁷.

У період розвинутого соціалізму завершується перебудова всіх суспільних відносин на внутрішньо властивих новому ладові колективістських засадах. Ця перебудова охоплює матеріальну і духовну сфери, весь уклад нашого життя. XXVI з'їзд партії ґрунтовно проаналізував питання зміцнення матеріальних і духовних основ соціалістичного способу життя, процес формування нової людини, глибокий демократизм загальнонародної держави. Значна увага на з'їзді приділена Радам народних депутатів, в роботі яких з прийняттям Конституції СРСР почався новий етап, народному контролю, органам юстиції, суду, прокуратури, державної безпеки, радянській міліції, зміцненню оборонної могутності нашої країни, її Збройних Сил, професійним спілкам, Ленінському комсомолу.

Прокладаючи генеральний маршрут поступового руху радянського суспільства до комунізму, XXVI з'їзд КПРС всебічно розглянув питання розвитку Комуністичної партії, підвищення її боєздатності. Він дав високу оцінку діяльності Центрального Комітету, Політбюро і Секретаріату ЦК, відзначив невтомну титанічну роботу Генерального секретаря ЦК КПРС товариша Л. І. Брежнєва.

У документах і матеріалах з'їзду з позицій творчого марксизму-ленінізму яскраво показано, що в період розвинутого соціалізму керівна і спрямовуюча роль Комуністичної партії в житті суспільства зростає. У світлі вражаючих досягнень радянського народу ще глибше сприймаються ленінські слова: «Партія — розум, честь і совість нашої епохи».

Вся робота вищого форуму радянських комуністів проходила в обстановці повної однастайності і ентузіазму, принциповості, колективності, діловитості, відзначалася науковим підходом до аналізу актуальних проблем сучасності. Документи XXVI з'їзду КПРС є втіленням політичної мудрості, ідейної зрілості, далекоглядності Комуністичної партії Радянського Союзу.

XXVI з'їзд КПРС переконливо показав, що Комуністична партія гідно виконує роль політичного вождя робітничого класу і всіх трудящих. За звітний період її чисельність збільшилася на 1,8 млн. комуністів. Нині в партії — 17 480 тис. комуністів, з них 43,4% — робітники, 12,8% — колгоспники, 43,8% — представники інтелігенції, працівники освіти, охорони здоров'я, культури, апарату управління, військово-службовці. Озброєна марксистсько-ленінським ученням, володіючи си-

¹⁷ Там же, с. 70.

лою наукового передбачення, партія керує великою перетворюючою діяльністю радянського народу, вміло спрямовує енергію мас на розв'язання нагрітих завдань комуністичного будівництва. «Марксистсько-ленінська партія,— підкреслив товариш Л. І. Брежнев,— не може виконувати свою роль, якщо вона не приділяє належної уваги осмисленню всього, що відбувається, узагальненню нових явищ, **творчому розвитку марксистсько-ленінської теорії**. Ми завжди вважали це завдання надзвичайно важливим, приділяли його розв'язанню велику увагу і в звітний період»¹⁸.

Після XXV з'їзду КПРС теоретичний арсенал партії поповнився рядом важливих узагальнень і висновків. Розроблено концепцію розвинутого соціалізму. Партія уточнила й конкретизувала шляхи і строки реалізації своїх програмних цілей, визначила стратегію і тактику на тривалий історичний період. У партійних документах і наукових дослідженнях останніх років розкриваються різні сторони зрілого соціалізму. Створено праці, в яких проаналізовано досвід світового соціалізму, розкрито закономірності світового революційного процесу. Підготовлено непогані дослідження з історії міжнародного робітничого руху, сучасного етапу загальної кризи капіталізму, розвитку державно-монополістичного капіталізму. Зроблено серйозні кроки у вивченні сучасних міжнародних відносин.

З'їзд позитивно оцінив велику роботу суспільствознавців. Разом з тим у доповіді товариша Л. І. Брежнева відзначено, що далеко не все в галузі суспільних наук викликає задоволення. З'їзд зосередив зусилля суспільствознавців на таких напрямках, як узагальнення досвіду революційно-перетворюючої діяльності КПРС, міжнародного комуністичного і робітничого руху, розробка проблем діалектичного і історичного матеріалізму, наукового комунізму і політичної економії, дослідження теоретичних проблем розвинутого соціалізму, соціальної структури, розвитку політичної структури зрілого соціалізму, критика антикомунізму, буржуазних та ревізіоністських концепцій суспільного розвитку, викриття фальсифікаторів марксизму-ленінізму та інших.

На з'їзді визнано за доцільне внести необхідні зміни і доповнення в Програму партії, яка у цілому правильно відображає закономірності суспільного розвитку. Однак відтоді, як вона була прийнята, минуло 20 років. За цей час нагромаджено великий досвід соціалістичного і комуністичного будівництва, який неспростовно свідчить, що наш рух до комунізму здійснюється через етап розвинутого соціалістичного суспільства — необхідний, закономірний й історично тривалий період у становленні комуністичної формації. Цей висновок, зазначалося на з'їзді, необхідно в належній формі відобразити в партійній програмі. У ній також слід розкрити зміни, які сталися в структурі економіки, підкреслити і уточнити завдання довгочасного порядку, відобразити багато нових, принципово важливих явищ і процесів на міжнародній арені: неухильне зближення братніх країн, розвиток економічної інтеграції, ліквідацію колоніальної системи імперіалізму, зрослу політичну роль на світовій арені молодих держав, багато з яких дотримуються соціалістичної орієнтації, особливості сучасного етапу загальної кризи капіталізму, різке зростання ролі військово-промислового комплексу, транснаціональних корпорацій та ін. Ці пропозиції, викладені у Звітній доповіді товариша Л. І. Брежнева, дістали повну підтримку делегатів з'їзду.

XXVI з'їзд партії доручив Центральному Комітетові КПРС внести необхідні доповнення і зміни в діючу Програму партії і підготувати

¹⁸ Там же, с. 96.

нову редакцію Програми КПРС до XXVII з'їзду партії. При цьому в Програмі повинні дістати глибоке наукове відображення найважливіші зміни в житті радянського суспільства і в світовому суспільному розвитку, найголовніші завдання будівництва комунізму¹⁹.

З'їзд з новою силою підтвердив вірність КПРС основоположним принципам марксизму-ленінізму, пролетарського інтернаціоналізму, її непримиренність до буржуазної ідеології, опортунізму і ревізійнізму, маоїзму. На з'їзді відзначалося, що будь-які спроби відмежуватися від досвіду реального соціалізму, поставити під сумнів інтернаціональний характер ленінізму неминуче призводять до втрати класової орієнтації і завдають величезної шкоди світовому революційному процесові, справі боротьби за мир і безпеку народів.

З'їзд приділив велику увагу вдосконаленню методів партійного керівництва, визначив шляхи підвищення ролі і відповідальності республіканських, крайових, обласних, окружних, міських і районних, первинних партійних організацій, поліпшення якісного складу і розстановки кадрів, перевірки виконання прийнятих рішень, розвитку критики і самокритики, підвищення рівня організаторської, ідеологічної, політико-виховної роботи в масах.

Історичне значення XXVI з'їзду партії полягає в тому, що він дав глибокий марксистсько-ленінський аналіз міжнародного становища, активної, цілеспрямованої зовнішньополітичної діяльності Центрального Комітету КПРС, зробив важливі теоретичні узагальнення і висновки з актуальних проблем світового розвитку. Боротьба Комуністичної партії і Радянської держави за зміцнення миру, за поглиблення розрядки міжнародної напруженості — це насамперед боротьба за те, щоб забезпечити радянському народові необхідні зовнішні умови для розв'язання творчих завдань, які стоять перед ним. У Звітній доповіді всебічно розкрито багатогранні форми розширення дружби і співробітництва Радянського Союзу з братніми країнами соціалізму, їх тісної взаємодії. Комуністична партія проводить курс на дальший розвиток відносин з країнами, які визволилися від колоніального гніту, на зміцнення союзу світового соціалізму і національно-демократичного руху. Вона незмінно зміцнює солідарність з міжнародним робітничим класом, його політичним авангардом — комуністичними і робітничими партіями. З'їзд відзначив, що комуністичний рух продовжує розширювати свої ряди, зміцнювати свій вплив у масах. Нині компартії активно діють у 94 країнах, що переконливо свідчить про нездоланну притягальну силу комуністичних ідей.

У відносинах з капіталістичними державами Радянський Союз продовжував активно проводити політику мирного співіснування і взаємовигідного співробітництва, твердої відсічі агресивним підступам імперіалізму.

XXVI з'їзд КПРС чітко сформулював першочергові завдання, вирішення яких вимагають інтереси дальшої боротьби за мир, свободу і незалежність народів. «Стрижневим напрямом зовнішньополітичної діяльності партії і держави, — заявив товариш Л. І. Брежнев, — була і залишається боротьба за ослаблення загрози війни, приборкання гонки озброєнь. Тепер це завдання набуло особливого значення і терміновості»²⁰. Щоб усунути загрозу війни, зміцнити міжнародну безпеку, з трибуни XXVI з'їзду КПРС було висунуто ряд нових мирних

¹⁹ Матеріали XXVI з'їзду КПРС. К., 1981, с. 98.

²⁰ Брежнев Л. І. Звітна доповідь Центрального Комітету КПРС XXVI з'їздові Комуністичної партії Радянського Союзу і чергові завдання партії в галузі внутрішньої і зовнішньої політики, с. 31.

ініціатив, які є органічним продовженням і розвитком Програми миру, проголошеної XXIV і XXV з'їздами КПРС. Ці пропозиції спрямовані на радикальне оздоровлення міжнародної обстановки шляхом обмеження виробництва і розміщення ракетно-ядерної й звичайних типів зброї, скорочення сухопутних, військово-морських і військово-повітряних сил як у Європі, так і на Близькому, Середньому і Далекому Сході. Мирні радянські ініціативи об'єднує одна мета, одне прагнення — зробити все можливе, щоб вивести народи з-під загрози ядерної війни, зберегти мир на планеті.

Марксистсько-ленінський аналіз внутрішньої і зовнішньої політики Комуністичної партії, зроблений на її XXVI з'їзді, має величезне значення для радянського народу, міжнародного комуністичного, робітничого і національно-визвольного руху, всього прогресивного людства. В історичних рішеннях форуму радянських комуністів чітко накреслені шляхи і засоби успішного розв'язання масштабних завдань боротьби за торжество ідеалів комунізму, побудову нового суспільства.

«XXVI з'їзд ще раз показав, — підкреслив у промові при закритті з'їзду товариш Л. І. Брежнєв, — що Комуністична партія Радянського Союзу — могутній, здоровий, зрілий колектив. Комуністи — це справді незламний стрижень нашого суспільства, його жива душа. Це — справді революційний авангард народу... В єдності з народом — сила партії! В єдності з партією, в її керівництві — сила народу!»²¹.

Ідеї з'їзду стали надихаючим стимулом до нових звершень у комуністичному будівництві. Під їх впливом живуть і працюють партійні організації, всі трудові колективи. 17 березня відбулися збори партійного активу нашої республіки, учасники яких заслухали й обговорили доповідь члена Політбюро ЦК КПРС, першого секретаря ЦК Компартії України товариша В. В. Щербицького «Про підсумки XXVI з'їзду Комуністичної партії Радянського Союзу і завдання партійних організацій республіки по виконанню його рішень, настанов і положень, висунутих товаришем Л. І. Брежнєвим у Звітній доповіді ЦК КПРС»²². Учасники зборів прийняли до неухильного виконання рішення XXVI з'їзду партії, Звітню доповідь ЦК КПРС, промову товариша Л. І. Брежнєва при закритті з'їзду. Пленум ЦК Компартії України, який відбувся 18 березня, схвалив організаційно-політичні заходи Центрального Комітету Компартії України по здійсненню рішень XXVI з'їзду КПРС і XXVI з'їзду Компартії України, зосередив зусилля партійних комітетів і первинних парторганізацій на виконанні поставлених XXVI з'їздом КПРС вузлових завдань розвитку економіки, вдосконаленні стилю і методів керівництва господарським та культурним будівництвом, підвищенні рівня всієї організаторської та ідеологічної роботи²³.

Озброєна історичними рішеннями XXVI з'їзду, Комуністична партія спрямовує свої зусилля на двох взаємозв'язаних напрямках — комуністичному творенні й зміцненні миру. Радянські люди, тісно згуртовані навколо КПРС, палко підтримують її внутрішню і зовнішню політику, самовіддано працюють над виконанням планів одинадцятої п'ятирічки, добиваються нових успіхів у будівництві комунізму.

²¹ Матеріали XXVI з'їзду КПРС, с. 258.

²² Радянська Україна, 1981, 18 берез.

²³ Радянська Україна, 1981, 19, 20 берез.

В. М. ОРЛОВ (Київ)

XXVI З'ЇЗД КПРС ПРО ЗРОСТАННЯ КЕРІВНОЇ РОЛІ ПАРТІЇ В УМОВАХ РОЗВИНУТОГО СОЦІАЛІЗМУ

Увесь світ живе під величезним враженням від роботи XXVI з'їзду Комуністичної партії Радянського Союзу. Рішення вищого форуму радянських комуністів викликали гарячу підтримку і схвалення у радянських людей, трудящих країн соціалістичної співдружності, усього прогресивного людства. Його не змогли проігнорувати й недруги комунізму, які змушені рахуватися з грандіозними досягненнями Країни Рад, партії Леніна, з їх дедалі зростаючим впливом на хід світових подій.

XXVI з'їзд КПРС займає особливе, неповторне місце серед загальнопартійних форумів радянських комуністів. Він переконливо продемонстрував могутню будівничу роль ленінської партії. «Саме тепер,— підкреслив Генеральний секретар ЦК КПРС, Голова Президії Верховної Ради СРСР товариш Л. І. Брежнєв у доповіді на з'їзді,— у світлі вражаючих досягнень радянського народу, ще глибше сприймається відома ленінська формула: партія — розум, честь і совість нашої епохи»¹.

У програмному документі з'їзду — «Звітна доповідь Центрального Комітету КПРС XXVI з'їздові Комуністичної партії Радянського Союзу і чергові завдання партії в галузі внутрішньої і зовнішньої політики», з якою виступив товариш Л. І. Брежнєв, дістали глибоке, всебічно наукове обґрунтування корінні проблеми теорії і практики наукового комунізму, сучасного світового розвитку. На основі ленінської методології і узагальнення величезного досвіду Комуністичної партії і радянського народу в ньому глибоко розкрито закономірності розвитку і діяльності партії в умовах зрілого соціалізму й комуністичного будівництва, збагачено новими положеннями і висновками ленінське вчення про Комуністичну партію, сформульовано принципово важливі настанови з питань партійного будівництва. XXVI з'їзду належить видатна роль у дальшому зміцненні партії, вдосконаленні всієї її діяльності як політичного вождя радянського народу.

Могутньою, монолітно згуртованою, збагаченою величезним досвідом керівництва комуністичним будівництвом, прийшла КПРС до свого чергового форуму. «На XXV з'їзді,— вказував товариш Л. І. Брежнєв у Звітній доповіді ЦК КПРС XXVI з'їздові партії,— було зроблено висновок про те, що в період розвинутого соціалізму роль партії в житті суспільства зростає. Минуле п'ятиріччя показало: висновок цей безумовно правильний»².

Неухильне підвищення керівної і спрямовуючої ролі Комуністичної партії — найважливіша закономірність розвитку партії і соціалістич-

¹ Брежнєв Л. І. Звітна доповідь Центрального Комітету КПРС XXVI з'їздові Комуністичної партії Радянського Союзу і чергові завдання партії в галузі внутрішньої і зовнішньої політики. К., 1981, с. 84.

² Там же.

ного суспільства. Воно зумовлюється зростанням масштабів і складністю внутрішніх та міжнародних завдань, що постають перед партією. Досягаючи дедалі вищого рівня свого розвитку, радянське суспільство ставить перед собою ще складніші, величніші цілі, розглядає досягнуті результати не лише як міру уже здійсненої роботи, а й як рубіж, з висоти якого визначаються нові перспективи.

Саме з таких позицій і підійшов XXVI з'їзд КПРС до підведення підсумків і визначення завдань на наступну п'ятирічку і на період до 1990 р. «Ми підбивали підсумки шляху, пройденого за останні роки, ділились радощами і прикрощами, спільно намічали плани на майбутнє,— підкреслював товариш Л. І. Брежнев у промові при закритті з'їзду.— Повною мірою змогли ми знов оцінити всю масштабність і разом з тим — всю складність завдань, які стоять перед партією і країною»³.

Як відзначав на з'їзді товариш Л. І. Брежнев, країна вступила у 80-і роки, маючи могутній економічний і науково-технічний потенціал, багатомільйонну армію підготовлених, відданих справі комунізму кадрів. Цим визначаються наші можливості. Одночасно зростають і потреби, збільшуються масштаби вкладень, необхідних як для нормального розвитку народного господарства і всього суспільства, так і для задоволення зростаючих запитів радянських людей. Водночас у новому десятиріччі діятиме цілий ряд факторів, що ускладнюють економічний розвиток. Це — скорочення приросту трудових ресурсів, збільшення затрат у зв'язку з освоєнням Сходу і Півночі, зростання витрат на охорону навколишнього середовища, на докорінну перебудову старих підприємств, розвиток інфраструктури тощо⁴.

Враховуючи всесвітньо-історичні досягнення нашої країни, її гігантські можливості і зрослі потреби, XXVI з'їзд КПРС накреслив нові захоплюючі перспективи розвитку радянського суспільства по шляху до комунізму. Їх виконання потребує значно вищого рівня політичного й організаційного керівництва з боку партії, дальшого зростання ролі КПРС.

Посилення ролі КПРС зумовлюється рядом факторів, зокрема, підвищенням політичної зрілості й творчої активності мас, залученням усе нових мільйонів трудящих до управління державними справами і виробництвом. Історична творчість мас і керівництво ними з боку Комуністичної партії органічно взаємозв'язані. Саме партія як вища, свідомо й організована сила суспільства надає творчості радянського народу небаченого в минулому розмаху і дійового характеру. Це яскраво виявилось під час підготовки XXVI з'їзду партії та обговорення Проекту ЦК КПРС до з'їзду і виявляється нині у всенародному русі за успішне виконання його історичних рішень.

Творча ініціатива й активність мас реалізуються лише при умові дальшого всебічного розвитку соціалістичної демократії в усіх її формах. Спрямовувати цей процес може тільки Комуністична партія, яка ясно бачить перспективу розвитку, має багатий досвід боротьби як проти бюрократизму, так і проти недооцінки ролі соціалістичної державності, а також проти будь-якої проповіді так званої позакласової, «чистої» демократії.

«Марксистсько-ленінська партія,— наголошував товариш Л. І. Брежнев у доповіді на з'їзді,— не може виконувати свою роль, якщо

³ Рад. Україна, 1981, 4 берез.

⁴ Див.: Брежнев Л. І. Звітна доповідь Центрального Комітету КПРС XXVI з'їздові Комуністичної партії Радянського Союзу і чергові завдання партії в галузі внутрішньої і зовнішньої політики, с. 46.

вона не приділяє належної уваги осмисленню всього, що відбувається, узагальненню нових явищ, **творчому розвитку марксистсько-ленінської теорії**»⁵. КПРС, сказав він далі, завжди вважала це завдання надзвичайно важливим і приділяла його розв'язанню велику увагу. Підвищення значення марксистсько-ленінської теорії, зростання масштабів і завдань теоретичної роботи партії, необхідність посилення комуністичного виховання радянських людей і боротьби за подолання пережитків минулого в їх свідомості також зумовлюють дальше зростання ролі Комуністичної партії.

Як переконливо підтвердив XXVI з'їзд КПРС, керівна діяльність партії і процес підвищення її ролі охоплюють усі сфери життя нашого суспільства. В центрі уваги КПРС стоїть радянська людина, її потреби і прагнення. Головною метою і головним смислом політики, яку послідовно проводить у життя ленінська партія, є створення радянським людям найсприятливіших умов для роботи, навчання, відпочинку, для розвитку і найкращого застосування своїх здібностей. Саме ці питання й перебували в центрі уваги XXVI з'їзду КПРС, на їх успішне розв'язання спрямовані всі його рішення.

З'їзд визначив основні напрями роботи партії і радянського народу в нинішніх умовах, творчо збагатив стратегію і тактику комуністичного будівництва на сучасному етапі. Велика життєва сила його рішень — у їх глибоко науковому характері. Адже нове суспільство можна успішно будувати лише на базі наукового осмислення минулого, глибокого аналізу сучасного і передбачення майбутнього. Органічна єдність науки і політики — найвищий принцип партійного керівництва. Зростання ролі науки нерозривно пов'язано з підвищенням ролі партії.

КПРС — носій і провідник наукових засад. Усю свою діяльність, досягнення кінцевої мети вона нерозривно пов'язує з наукою, з використанням її результатів. Партія постійно спирається на досягнення науки і враховує її висновки. У свою чергу, вона спрямовує розвиток науки, подає їй дійову і всебічну підтримку. Лише Комуністична партія здатна повною мірою оцінити роль науки і забезпечити її гармонійний, ефективний розвиток в інтересах народу і суспільного прогресу.

Неослабну увагу партія приділяє, зокрема, розвитку суспільних наук. XXVI з'їзд КПРС, відзначивши їх досягнення за останні роки, вказав водночас на нерозв'язані проблеми і недоліки, підкреслив необхідність дальшого підвищення ролі суспільних наук у комуністичному будівництві.

XXVI з'їзд КПРС з великою силою продемонстрував теоретичну могутність ленінської партії, її здатність давати своєчасну науково обгрунтовану відповідь на питання, які висуває життя. Свідченням величезного піклування КПРС про творчий розвиток марксистсько-ленінської теорії і посилення її впливу на розв'язання завдань удосконалення розвинутого соціалізму і будівництва комунізму є постанова XXVI з'їзду партії «Про підготовку нової редакції Програми КПРС»⁶.

Визначаючи завдання комуністичного будівництва, КПРС виходить з того, що всі вони нерозривно пов'язані між собою. Проте вирішальною сферою боротьби за комунізм є економіка, створення матеріально-технічної бази комунізму. Саме в галузі економіки, зазначав товариш Л. І. Брежнев у доповіді на з'їзді, закладається фундамент розв'язання соціальних завдань, зміцнення обороноздатності країни, фундамент активної зовнішньої політики. Саме тут створюються необ-

⁵ Там же, с. 96.

⁶ Правда, 1981, 27 февр.

хідні передумови успішного просування радянського суспільства до комунізму. Тому керівництво народним господарством є серцевиною всієї діяльності партії і держави. У цій сфері зростання керівної ролі КПРС виявляється з особливою силою⁷.

Дедалі глибше проникаючи в суть економічних законів, що діють у нашому суспільстві, КПРС своєю економічною політикою спрямовує розвиток народного господарства, визначає зміст, форми й методи партійного керівництва і державного управління. «Вступаючи в сімдесяті роки.— зазначив товариш Л. І. Брежнєв у Звітній доповіді ЦК КПРС XXVI з'їздові,— партія всебічно проаналізувала стан народного господарства і визначила головні шляхи розв'язання соціально-економічних проблем розвинутого соціалізму. Вихідним пунктом партійного, політичного підходу до економіки була і є незмінна програмна вимога — все в ім'я людини, все для блага людини»⁸.

Висока політична зрілість і мудрість ленінської партії яскраво виявилися в тому, що вона своєчасно вказала на необхідність здійснення глибокого повороту народного господарства до розв'язання багатограних завдань, пов'язаних з підвищенням добробуту народу, рішучого переходу до переважно інтенсивних факторів економічного росту — піднесення ефективності і якості усієї роботи. Такий підхід було всебічно обгрунтовано у виробленій XXIV і XXV з'їздами економічній стратегії партії. XXVI з'їзд дав глибокий і всебічний аналіз її здійснення, підбив основні підсумки економічного розвитку СРСР у 70-х роках, зокрема в десятих п'ятиріччі. Вони переконливо підтверджують правильність економічної стратегії партії, дають широкую картину величких досягнень Країни Рад у створенні матеріально-технічної бази комунізму. Якісно нового рівня досягли продуктивні сили нашого суспільства. Вглиб і вище розвивається науково-технічна революція, в результаті чого змінюються виробництво і цілі галузі. Економічна могутність країни надійно гарантує дальший прогрес на шляху комуністичного будівництва.

В результаті наполегливої боротьби за підвищення ефективності народного господарства майже у півтора раза збільшилася продуктивність праці. Виникли такі нові галузі, як атомне машинобудування, космічна й лазерна техніка, мікробіологічна промисловість тощо.

Великі зміни відбулися в розміщенні продуктивних сил. Йде інтенсивний процес індустріального освоєння нових регіонів, формуються великі територіально-виробничі комплекси, що має надзвичайно важливе економічне і соціально-політичне значення.

Сімдесяті роки характеризувалися сталим зростанням важкої промисловості. Виробництво засобів виробництва збільшилося в таких масштабах, як за попередні двадцять років. У два рази зросло виробництво електроенергії. Високими темпами розвивалися металургія країни, хімічна та нафтохімічна промисловість. Значні якісні зміни відбулися в сільському господарстві. Зміцніла його технічна база. Інтенсифікація сільського господарства дала можливість значно збільшити обсяг його продукції, забезпечити більшу сталість виробництва. Незважаючи на вкрай несприятливі погодні умови останніх років, середньорічний збір зерна досяг 205 млн. т. Збір бавовни становив у 1980 р. майже 10 млн. т⁹.

⁷ Див.: Брежнєв Л. І. Звітна доповідь Центрального Комітету КПРС XXVI з'їздові Комуністичної партії Радянського Союзу і чергові завдання партії в галузі внутрішньої і зовнішньої політики, с. 38.

⁸ Там же, с. 38.

⁹ Див.: Там же, с. 42.

Спираючись на зростаючу економічну могутність, партія здійснила в 70-х роках широку програму піднесення народного добробуту. Підвищено заробітну плату, пенсії, матеріальну допомогу трудящим. Майже у два рази збільшено виплати і пільги з громадських фондів споживання. Поліпшено матеріально-побутові умови життя учасників Великої Вітчизняної війни. Майже вдвічі зросло виробництво товарів масового споживання. Житло, збудоване за цей період, за своєю площею у два рази перевищує весь житловий фонд початку 60-х років¹⁰.

У братній сім'ї народів-братів великих успіхів досягла Радянська Україна. Її економіка — органічна складова єдиного народногосподарського комплексу Союзу РСР — піднялася на новий рівень. XXVI з'їзд Компартії України, підводячи підсумки здійснення в республіці соціально-економічної програми десятої п'ятирічки, відзначив збільшення вкладу УРСР у розв'язання загальнодержавних завдань. Дальшого розвитку набули в республіці всі галузі, господарство і культура всіх її областей. Національний дохід зріс за п'ятирічку на 22%. Чотири п'ятих його було використано на поліпшення народного добробуту. Випуск промислової продукції збільшився майже на третину. Спостерігався дальший розвиток усіх галузей важкої промисловості. Прискорено розвивалися галузі, які визначають технічний прогрес. Розширився асортимент і поліпшилася якість товарів народного споживання. Їх випуск зріс на 17%. Неухильно збільшувалося виробництво сільськогосподарської продукції. Середньорічне виробництво зерна досягло 43,2 млн. т, цукрових буряків — 53 млн. т. До ладу діючих увійшло 150 великих сучасних промислових підприємств і близько 1900 виробничих об'єктів та потужностей. Підвищився життєвий рівень трудящих, поліпшилося побутове обслуговування, зріс рівень їх культури¹¹.

Усе це — результат ленінської політики КПРС, самовідданої праці радянських людей, активної роботи партійних організацій, державних органів, громадських організацій, дієвості соціалістичного змагання.

Відаючи належне історичним звершенням радянського народу, партія водночас бачить і труднощі, недоліки, нерозв'язані проблеми. XXVI з'їзд КПРС глибоко їх проаналізував і вказав на шляхи рішучого поліпшення стану справ.

Партія накреслила грандіозні плани комуністичного будівництва на новому етапі соціально-економічного та політичного розвитку країни. Вони характеризуються глибоко науковим і реалістичним підходом до справи, умілим поєднанням найближчих і далеких цілей, тактичних і стратегічних, господарських та соціально-політичних завдань, безпосередніх проблем повсякденної політики з генеральною перспективою нашого розвитку. Як могутня сила, що прискорює суспільний прогрес, КПРС висуває і розв'язує поточні завдання, керуючись задумами, націленими на майбутнє. Виходячи з того, що зрілий соціалізм є суспільство, яке поступово переростає в комуністичне, XXVI з'їзд КПРС визначив завдання одинадятої п'ятирічки і вніс великий вклад у творчий розвиток і конкретизацію генеральної лінії нашої партії.

В документах XXVI з'їзду КПРС знайшов свій яскравий вияв ленінський принцип наступності. Розробляючи програму розвитку на новий період, з'їзд спирався на успіхи, досягнуті за роки поперед-

¹⁰ Див.: Там же, с. 43.

¹¹ Матеріали XXVI з'їзду Комуністичної партії України. К., 1981, с. 97–98

ніх — дев'ятої та десятої п'ятирічок. За своїми головними завданнями та основними напрямками одинадцята п'ятирічка є органічним продовженням десятої. Така наступність є відображенням наукової обґрунтованості політики і практичної діяльності партії, свідченням одностайної її підтримки радянським народом, показником високої політичної стабільності радянського суспільства.

Накреслена партією програма охоплює усі сфери нашого життя — економічну, соціально-політичну, духовну. Наступне десятиріччя — це новий великий етап у створенні матеріально-технічної бази комунізму, розвитку суспільних відносин, формуванні нової людини. У цей період передбачається забезпечити найбільш повне використання переваг суспільства зрілого соціалізму, значно збільшити його матеріальні і духовні багатства, виробничий і науково-технічний потенціал.

Партія приділяє неослабну увагу проблемам керівництва народним господарством. XXVI з'їзд КПРС всебічно збагатив економічну політику партії у період розвинутого соціалізму. Як підкреслюється в «Основних напрямках економічного і соціального розвитку СРСР на 1981—1985 роки і на період до 1990 року», у 80-ті роки КПРС послідовно продовжуватиме здійснення своєї економічної стратегії, вища мета якої — неухильне піднесення матеріального і культурного рівня життя народу, створення кращих умов для всебічного розвитку особи на основі сталого, поступального розвитку народного господарства, прискорення науково-технічного прогресу, переведення економіки на інтенсивний шлях розвитку, більш раціонального використання виробничого потенціалу країни, всемірної економії усіх видів ресурсів і поліпшення якості роботи.

Програма дальшого піднесення народного добробуту охоплює поліпшення усіх сторін життя радянських людей — умови праці і побуту, споживання і житло, культуру і відпочинок. Буде скорочено ручну, малокваліфіковану і важку фізичну працю, полегшено її умови. Підвищення рівня механізації підйомно-транспортних, вантажно-розвантажувальних і складських робіт дасть змогу в 1985 р. зберегти на цих роботах працю 1,5—2 млн. чоловік¹².

Підвищиться питома вага фонду споживання в національному доході. Реальні доходи на душу населення збільшаться на 16—18 процентів. Зростатиме товарооборот. Істотно збільшаться громадські фонди споживання. В 1985 р. вони досягнуть 138 млрд. карбованців, що дорівнюватиме 2000 карбованцям у середньому на сім'ю з чотирьох чоловік. Намічено здійснити нову систему заходів щодо поліпшення життя жінок-матерів і підростаючого покоління, збільшення державної допомоги сім'ям з дітьми та молодожонам. Поліпшаться матеріально-побутові умови учасників Великої Вітчизняної війни і ветеранів праці. Зросте мінімальна заробітна плата та її загальний середньомісячний рівень¹³.

З метою радикального поліпшення харчування населення за рішенням Політбюро ЦК КПРС, схваленим XXVI з'їздом партії, розробляється комплексна продовольча програма. Її здійснення забезпечить значне збільшення виробництва сільськогосподарської продукції, тісніше зімкне сільське господарство з галузями, що займаються збереженням та переробкою сільськогосподарської продукції, і з торгівлею. У широких масштабах здійснюватиметься будівництво житла. Стане до ладу багато медичних та навчальних закладів. Дальшого

¹² Тихонов М. О. Основні напрями економічного і соціального розвитку СРСР на 1981—1985 роки і на період до 1990 року. К., 1981, с. 14.

¹³ Там же, с. 10—12.

розвитку набуде освіта, підвищиться якість підготовки кадрів спеціалістів. Поліпшиться організація відпочинку трудящих.

Враховуючи першорядне політичне і соціальне значення всемірного збільшення виробництва товарів народного споживання, партія визнала за необхідне в одинадцятій п'ятирічці забезпечити переважне зростання продукції галузей групи «Б» порівняно із групою «А». З метою більш повного задоволення попиту населення на товари масового споживання на Україні, наприклад, передбачено будівництво текстильних підприємств у містах Долина Івано-Франківської області, Дубровиця Ровенської та Старокостянтинів Хмельницької областей, трикотажної фабрики в м. Орджонікідзе Дніпропетровської області та ряд інших. Особлива увага приділяється розширенню асортименту товарів, які користуються підвищеним попитом.

Все це з новою силою демонструє величезні переваги соціалізму перед капіталізмом, який за останнє десятиріччя зазнає вже третій економічний спад. За визнанням президента США Р. Рейгана, «інфляція загрожує похитнути самі основи життя» мільйонів американців. З 1970 р. у розвинутих капіталістичних країнах ціни піднялися в середньому у 2,3 раза, армія безробітних зросла у два рази і налічує 19 млн. чоловік¹⁴.

Розробляючи економічну стратегію, КПРС визначає не лише найвищу мету, а й найважливіші шляхи та засоби її досягнення, а також джерела і ресурси, які треба мобілізувати для дальшого успішного розвитку суспільного виробництва. Ключовим напрямом розвитку народного господарства на тривалий період, зокрема в одинадцятій п'ятирічці, є всемірне поліпшення якісних показників і підвищення ефективності виробництва. Національний доход, що використовується на споживання і нагромадження, а також капіталовкладення збільшаться до 1990 року не менше як у 1,4 раза. В одинадцятій п'ятирічці національний доход зросте на 18—20%, продукція промисловості — на 26—28, сільського господарства — на 12—14%¹⁵.

Передумовою вирішення всіх народногосподарських проблем з'їзд визнав розвиток важкої промисловості, особливо її базових галузей, у першу чергу паливно-енергетичних, а також металургії, будівництва, машинобудування. Масштабні і складні завдання поставлені також перед транспортом.

Найважливішим господарсько-політичним завданням, на найскоріше розв'язання якого націлює XXVI з'їзд партії, є більш повне, ефективне використання могутнього економічного потенціалу країни. При величезних і все зростаючих масштабах господарського будівництва економія сировини і матеріалів, поліпшення використання машин, обладнання і транспортних засобів, продукції сільського господарства, бережливе ставлення до трудових ресурсів стає одним з основоположних принципів економічної стратегії КПРС, її стрижнем.

КПРС приділяє величезну увагу всемірному прискоренню науково-технічного прогресу, впровадженню досягнень науки у виробництво. Як підкреслив XXVI з'їзд КПРС, тісна інтеграція науки з виробництвом — настійна вимога сучасної епохи. Адже саме у 80-ті роки створюватиметься народногосподарська структура, з якою країна вступить у двадцять перше століття.

¹⁴ Брежнев Л. І. Звітна доповідь Центрального Комітету КПРС XXVI з'їзду Комуністичної партії Радянського Союзу і чергові завдання партії в галузі внутрішньої і зовнішньої політики, с. 23.

¹⁵ Тихонов М. О. Основні напрями економічного і соціального розвитку СРСР на 1981—1985 роки і на період до 1990 року, с. 9.

В боротьбі за успішний розвиток суспільного виробництва, виконання завдань одинадцятої п'ятирічки партія надає вирішального значення дальшому вдосконаленню управління економікою. Розглядаючи цю справу не тільки як господарську, а й політичну, партійну, КПРС наполегливо запроваджує систему заходів, спрямованих на істотне поліпшення планування і матеріально-технічного постачання, зміцнення господарського розрахунку, посилення матеріального і морального стимулювання, дальше вдосконалення організаційної структури суспільного виробництва, методів управління економікою.

XXVI з'їзд КПРС поставив високі вимоги до змісту, методів і стилю господарської діяльності. «Мова йде про вироблення такого стилю роботи, — зазначав товариш Л. І. Брежнев, — в якому органічно поєднувалися б ретельність, дисциплінованість з сміливою ініціативою і винахідливістю. Практичність і діловитість — з прагненням великої мети. Критичне ставлення до недоліків — з непохитною впевненістю в історичних перевагах обраного нами шляху»¹⁶.

Економічна політика, яку висунула партія на одинадцяту п'ятирічку і на 80-ті роки, відображує корінні життєві інтереси радянського народу. Зливаючись з творчою ініціативою і енергією найширших мас, вона забезпечує неухильне просування радянського суспільства по шляху зростання добробуту народу, створення матеріально-технічної бази комунізму.

XXVI з'їзд КПРС яскраво і переконливо продемонстрував зростання ролі Комуністичної партії у соціально-політичному житті країни. З'їзд глибоко і всебічно проаналізував питання розвитку соціально-класової і національної структури радянського суспільства, вдосконалення соціалістичного способу життя, нашої державності і демократії. В такому великому обсязі і в такому комплексі ці питання було розглянуто вперше.

Соціальна політика партії і держави спрямована на подолання істотних відмінностей між класами і соціальними групами нашого суспільства, між містом і селом, між розумовою і фізичною працею, на дальше зміцнення соціальної однорідності та єдності радянського суспільства. Партія проводить величезну роботу по вдосконаленню соціалістичних і формуванню комуністичних суспільних відносин. При цьому вона незмінно прагне повно враховувати як інтереси радянського народу в цілому, так і інтереси класів, соціальних груп, їх професійні, вікові та інші особливості, а також ті важливі зміни, які відбуваються в соціально-політичному житті країни в процесі комуністичного будівництва і під впливом науково-технічної революції.

В усій своїй діяльності партія виходить з керівної і провідної ролі робітничого класу в нашому суспільстві. Робітничий клас становить нині майже 80 млн. чоловік — дві третини зайнятого населення. Отже, він став не просто найчисельнішим класом, а й більшістю трудового населення країни. За рахунок робітників все більше поповнюються партійні комітети, громадські і державні органи. Робітничий клас виробляє близько двох третин сукупного продукту народного господарства. Його праця базується на провідній формі соціалістичної власності — державній, загальнонародній. Він перебуває на передових рубежах технічного прогресу. Неухильно зростає його ідейно-політична зрілість, освіченість і професійна кваліфікація. Якщо десять років тому лише трохи більше половини робітників мали серед-

¹⁶ Брежнев Л. І. Звітна доповідь Центрального Комітету КПРС XXVI з'їздові Комуністичної партії Радянського Союзу і чергові завдання партії в галузі внутрішньої і зовнішньої політики, с. 62.

ню (повну і неповну) та вищу освіту, то тепер — три чверті. Змінюється характер праці сучасного робітника, вона все більше наповнюється інтелектуальним змістом¹⁷.

Активною силою у боротьбі за комунізм виступає вірний союзник робітничого класу — колгоспне селянство, в житті якого в міру індустріалізації сільськогосподарського виробництва відбуваються глибокі зміни. Соціальна політика партії спрямована на те, щоб на базі сучасної техніки і науки далі зближувати характер праці селянина і робітника, впорядковувати побут села, підвищувати культуру сільського життя. В результаті на селі стає все більше механізаторів та інших робітників, зв'язаних з найновішою технікою. Кількість колгоспників з середньою (повною і неповною) і вищою освітою збільшилася за десять років з 39 до 60 з лишком процентів¹⁸.

Вирішального значення у забезпеченні дальшого зближення робітничого класу і селянства партія надає зближенню двох форм соціалістичної власності, розвитку міжгосподарських організацій, в яких беруть участь і колгоспи, і державні підприємства. Чимале значення мають і зміни форм організації і оплати праці колгоспників, поширення на них системи соціального забезпечення, встановленого для робітників і службовців.

Особливо швидко в останні роки зростала чисельність радянської інтелігенції. Це й зрозуміло. Бурхливий розвиток виробництва, науки і техніки постійно збільшує потребу в працівниках розумової праці. Разом з тим саме комуністичне будівництво створює нові, все більш сприятливі можливості для застосування їх знань і здібностей. КПРС своєю політикою, спрямованою на всемірне прискорення науково-технічного прогресу, на дальше підвищення культури і освіченості народу, постійним піклуванням про інтелігенцію забезпечує швидке зростання кількості працівників інтелектуальної праці, їх активну участь у вирішенні завдань комуністичного будівництва. Нині в країні кожний четвертий працівник зв'язаний в основному з розумовою працею. Інтелігенція відіграє дедалі більшу роль не лише в науці, освіті, культурі, а й у матеріальному виробництві.

Ленінський підхід до аналізу соціально-класової структури радянського суспільства дав змогу XXVI з'їзду КПРС не лише всебічно розглянути процес дальшого зміцнення його єдності, визначити чергові завдання партії в цій сфері, а й розкрити більш віддалену перспективу розвитку країни, зробити винятково важливі теоретичні висновки. На підставі досвіду розвитку нашого суспільства партія зробила висновок, що становлення його безкласової структури в головному й основному відбувається в історичних рамках зрілого соціалізму. Провідною силою цього процесу був і залишається робітничий клас. Враховуючи реальність такої перспективи й успіхи, досягнуті у справі стирання міжкласових відмінностей, з'їзд визнав за необхідне зосередити більше уваги на подоланні тих відмінностей, що виходять за рамки окремих класів, на вирішенні проблем, які вимагають найуважливішого врахування особливостей та інтересів кожної групи нашого суспільства. Під цим кутом зору було розглянуто й питання вирівнювання соціальних відмінностей у територіальному плані, актуальні завдання демографічної політики та проблеми народонаселення. Головний шлях їх розв'язання — дальше посилення піклування про сім'ю, молодожонів, жінок, а також про пенсіонерів.

¹⁷ Там же, с. 65.

¹⁸ Там же.

В умовах розвинутого соціалізму зростає роль Комуністичної партії в галузі міжнародних відносин, у зміцненні дружби народів СРСР. Реально втілюючи в своїй організаційній будові та діяльності ідеї пролетарського, соціалістичного інтернаціоналізму, КПРС послідовно проводить курс на нарощування матеріального та духовного потенціалу кожної республіки і разом з тим його максимальне використання для динамічного розвитку всієї країни. На цьому шляху партія добилася справді історичних досягнень.

XXVI з'їзд КПРС відзначив, що в результаті послідовного здійснення ленінської національної політики єдність радянських націй сьогодні міцна, як ніколи. Однак динаміка розвитку нашої багатонаціональної держави породжує чимало проблем, що вимагають постійної уваги з боку партії. Так, багатонаціональний склад населення радянських республік вимагає від кожної з них суворого забезпечення належного представництва всіх націй в партійних і державних органах, врахування їх інтересів і запитів у сфері мови, культури та побуту.

В нашій країні поважаються національні почуття, національна гідність кожної людини. КПРС завжди рішуче виступала й виступає проти будь-яких націоналістичних збочень. Вона бореться з тенденціями, спрямованими як на штучне стирання національних особливостей, так і з їх штучним перебільшенням. «Священний обов'язок партії, — вказував Л. І. Брежнев на XXVI з'їзді КПРС, — виховувати трудящих в дусі радянського патріотизму і соціалістичного інтернаціоналізму, гордого почуття приналежності до єдиної великої Радянської Батьківщини»¹⁹.

Завдяки мудрій, далекоглядній політиці ленінської партії інтенсивний економічний та соціальний розвиток кожної з радянських республік прискорює процес їх всебічного зближення. Відбуваються розквіт і взаємозбагачення національних культур, формування культури єдиного радянського народу — нової соціальної і інтернаціональної спільності. Враховуючи ці обидві тенденції, КПРС забезпечує постійний розвиток даного процесу на властивій соціалізму основі рівності, братерського співробітництва й добровільності.

Комуністична партія приділяє велику увагу питанням соціалістичної демократії, виступає головним носієм і найвищим гарантом демократичних прав і свобод громадян Союзу РСР, виховує в них високу самодисципліну, соціальну активність і відповідальність за доручену справу. Глибокий демократизм радянської загальнонародної держави, суспільства зрілого соціалізму знайшов свій концентрований вияв у новій Конституції СРСР. КПРС як ядро політичної системи нашого суспільства спрямовує розвиток усіх його складових частин. У центрі уваги партії постійно знаходяться питання діяльності Рад. З прийняттям Основного Закону, конституцій союзних, автономних республік почався новий етап у роботі Рад народних депутатів. Під впливом партійних органів Ради стали повніше використовувати свої повноваження в справі виконання завдань господарського й соціально-культурного будівництва. Значно активізували свою діяльність депутати Рад. Нині в їх складі налічується майже 2,3 млн. чол., у тому числі 525 тис. на Україні²⁰. Лише актив Рад народних депутатів становить понад 30 млн. чол.²¹.

Великий ефект дає оновлення радянського законодавства, яке проводиться на основі Конституції СРСР. Партія приділяє особливу

¹⁹ Там же, с. 70.

²⁰ Матеріали XXVI з'їзду Комуністичної партії України, с. 60.

²¹ Вопросы истории КПСС, 1980, № 4, с. 13.

увагу роботі органів народного контролю, юстиції, суду, прокуратури, радянської міліції, державної безпеки. В рішеннях XXVI з'їзду КПРС глибоко й всебічно визначено характер і зміст їх діяльності.

З'їзд повністю схвалив заходи партії і держави, спрямовані на зміцнення оборонної могутності країни, Радянських Збройних Сил, дав настанову й надалі тримати їх на рівні вимог часу.

КПРС, її організації, хоч і не мають законодавчої влади як державні органи, але діють в рамках Конституції СРСР. Партія несе всю повноту відповідальності за справу комуністичного будівництва, в тому числі й за діяльність державних і громадських організацій. КПРС здійснює керівництво радянським суспільством безпосередньо через свої первинні організації, а також Ради, державні органи.

Наша партія озброєна марксистсько-ленінською теорією, науково обґрунтованою програмою й тому є єдиною політичною силою, яка здатна очолити, об'єднати й координувати роботу всіх колективів трудящих, спрямувати їх творчі зусилля на побудову комунізму. Зростання керівної ролі Комуністичної партії — обов'язкова умова плідної діяльності громадських організацій.

Важливу роль у радянському суспільстві відіграють профспілки, які охоплюють нині практично всіх трудящих країни. В їх складі — більш як 128 млн. чол., у тому числі близько 25 млн. чол. на Україні²². Партія розглядає професійні спілки як свою надійну опору в масах, могутній засіб розвитку соціалістичної демократії, залучення трудящих до будівництва комунізму. XXVI з'їзд КПРС, глибоко проаналізувавши їх діяльність, визначив завдання дальшого поліпшення роботи цих масових організацій, вказав на необхідність постійного зміцнення зв'язків профспілок з народними масами, якнайповнішого використання ними своїх широких прав.

Комуністична партія приділяє значну увагу Ленінському комсомолу, який об'єднує в своїх рядах більш як 40 млн. юнаків і дівчат (з них — понад 6,5 млн. чол. на Україні)²³. Яскравим свідченням цього є XXVI з'їзд, який сформулював найважливіші завдання діяльності Спілки молоді в сучасних умовах.

Не підміняючи громадських організацій, КПРС всіляко розвиває їх ініціативу й активність, здійснює керівництво ними насамперед через комуністів, які є членами цих колективів: адже біля мільйона комуністів є депутатами Рад, 3,5 мільйона — працюють у керівних органах профспілок, більш як мільйон — у ВЛКСМ.

Радянським людям глибоко ворожі намагання буржуазних ідеологів і ревізіоністів під виглядом «рівноправного партнерства» протиставити партії безпартійні об'єднання трудящих, базікання про так звану позакласову демократію. Трудівники нашої країни добре розуміють, що сила громадських організацій — у партійному керівництві ними, що демократія — поняття класове і лише за умови існування соціалістичної демократії можна забезпечити життєві інтереси трудящих. Справжнім святом соціалістичної демократії, її незаперечних переваг перед буржуазною стало всенародне обговорення проекту ЦК КПРС до XXVI з'їзду партії «Основні напрями економічного і соціального розвитку СРСР на 1981—1985 роки і на період до 1990 року», в яко-

²² Матеріали XXVI з'їзду Комуністичної партії України, с. 61.

²³ Брежнев Л. І. Звітна доповідь Центрального Комітету КПРС XXVI з'їздові Комуністичної партії Радянського Союзу і чергові завдання партії в галузі внутрішньої і зовнішньої політики, с. 82; Матеріали XXVI з'їзду Комуністичної партії України, с. 61.

му взяли активну участь більш як 121 млн. чол., у тому числі 21,5 млн. чол. на Україні²⁴.

Велика справа побудови комунізму передбачає всебічний розвиток самої людини, її культури й суспільної свідомості, комуністичної моралі. В наш час висувуються надзвичайно високі вимоги до характеру й змісту людської діяльності в усіх сферах життя суспільства, до рівня свідомості, організованості його членів. В умовах загострення ідеологічної боротьби й посилення спроб імперіалізму підірвати монолітну єдність радянського народу особливого значення набувають питання дальшого зміцнення ідейної стійкості й політичної зрілості трудящих. Нині ідеологічна робота партії висувається на передній край класового протистояння як могутній фактор революційної дії і боротьби.

Лише Комуністичній партії — носієві передової ідеології, високих морально-етичних норм — під силу творчо розв'язувати важливі завдання формування нової людини. Партія наполегливо виховує радянських людей у дусі марксистсько-ленінського світогляду, високої політичної зрілості, норм комуністичної моралі. Вона невтомно збагачує зміст ідейно-виховної роботи, вдосконалює її форми й засоби, використовує весь могутній арсенал ідеологічного впливу, який має наше розвинуте соціалістичне суспільство, спирається на свій величезний авторитет у народі.

XXVI з'їзд КПРС всебічно розглянув найважливіші питання духовного розвитку суспільства зрілого соціалізму, зміцнення матеріальних і духовних основ соціалістичного способу життя, формування нової людини. Глибоко проаналізувавши стан ідейно-виховної роботи в масах, з'їзд сформулював якісно нові завдання діяльності Комуністичної партії в цьому напрямі.

Разом з розвитком радянського суспільства, зміною його соціально-політичного й культурного обличчя зростає, зміцнюється сама партія комуністів. Виконуючи рішення XXV з'їзду КПРС, партійні організації країни значно посилили роботу по дальшому поліпшенню свого якісного й кількісного складу. Нині в лавах КПРС 17 млн. 480 тис. комуністів. З них 43,4% — робітники, 12,8 — колгоспники, 43,8 — представники інтелігенції, службовці. За п'ять минулих років партія одержала нове поповнення. Серед новоприйнятих 59% становили робітники, 10 — колгоспники. Майже три чверті тих, хто вступив у КПРС, — комсомольці²⁵.

Як авангард радянського народу, який будує комунізм, КПРС являє собою в плані організації внутріпартійного життя приклад високої мобільності та згуртованості.

Підвищилися вимоги до вступаючих в ряди партії та до комуністів. Партія рішуче звільняється від тих, хто порушує Статут КПРС і норми комуністичної моралі. Після XXV з'їзду з партії виключено за це майже 300 тис. чол.²⁶ «Двадцять шостий з'їзд ще раз показав, що Комуністична партія Радянського Союзу — могутній, здоровий, зрілий колектив, — зазначив товариш Л. І. Брежнєв у промові при закритті з'їзду. — Комуністи — це справді незламний стрижень нашого суспільства, його жива душа. Це — справді революційний авангард народу»²⁷.

²⁴ Радянська Україна, 1981, 28 лют.

²⁵ Брежнєв Л. І. Звітна доповідь Центрального Комітету КПРС XXVI з'їздові Комуністичної партії Радянського Союзу і чергові завдання партії в галузі внутрішньої і зовнішньої політики, с. 84.

²⁶ Там же, с. 85.

²⁷ Радянська Україна, 1981, 4 берез.

За останні роки значно вдосконалено стиль і методи партійного керівництва всіма сторонами розвитку радянського суспільства. КПРС наполегливо впроваджує наукові методи партійної роботи на всіх ділянках комуністичного будівництва. В житті партії дальший розвиток одержав принцип колективності керівництва. Ще більш зросли роль та значення з'їздів КПРС, пленумів Центрального Комітету, а також вплив Політбюро й Секретаріату ЦК на життя партії, всієї країни. Їх діяльність характеризується цілеспрямованістю, високою організованістю, надзвичайно широким діапазоном і глибиною розробки обговорюваних на засіданнях питань.

Підвищилася роль і відповідальність місцевих партійних організацій та їх керівних органів у виробленні та практичному здійсненні політики КПРС. У роботі цих парторганізацій є немало цінного. Про це переконливо свідчить, зокрема, приклад діяльності Компартії України — одного з бойових загонів ленінської партії. У розв'язанні великих і різноманітних завдань комуністичного будівництва першорядна роль належить первинним партійним організаціям. У Комуністичній партії Радянського Союзу їх тепер налічується 414 тис.²⁸, у тому числі 66 846 — в Українській РСР²⁹.

КПРС постійно піклується про розвиток внутріпартійної демократії, послідовне здійснення на практиці ленінського принципу демократичного централізму, всіх принципів і норм партійного життя. Наочним підтвердженням цього є звітно-виборна кампанія, що проходила напередодні з'їзду. XXVI з'їзд КПРС високо оцінив діяльність партійних організацій країни по вдосконаленню внутріпартійного життя, стилю й методів керівництва. Вироблені з'їздом рішення підносять теорію й практику партійної роботи на якісно новий ступінь свого розвитку.

Діяльність Комуністичної партії Радянського Союзу є зразком вірності ідеям пролетарського інтернаціоналізму, того, як величні ідеали комунізму впливають на суспільний прогрес в усьому світі. Це з особливою силою продемонстрував XXVI з'їзд КПРС. В його роботі взяли участь 123 делегації комуністичних, робітничих, національно-демократичних та інших партій і організацій з 109 країн усіх континентів нашої планети.

«На нашому з'їзді, — вказував товариш Л. І. Брежнев, — присутня найбільша за всю історію КПРС кількість делегацій комуністичних, робітничих та інших революційних партій»³⁰. Виступи зарубіжних друзів переконливо й виразно засвідчили схвалення і підтримку політики Комуністичної партії з боку робітничого класу, трудящих усього світу, всіх прогресивних людей землі.

Велична мета нашої партії і народу — комунізм. Саме з цієї точки зору з'їзд розглядає й наступний період розвитку радянського суспільства. «Всі свої сили ми маємо намір сконцентрувати на двох взаємозв'язаних напрямках, — підкреслював товариш Л. І. Брежнев у промові при закритті з'їзду. — Один з них — комуністичне творення, другий — зміцнення миру»³¹. Таким є наказ комуністів, усього радянського народу. Цей наказ з'їзд переклав на мову партійних рішень.

«Вся робота нашого з'їзду, — говорив товариш Л. І. Брежнев, —

²⁸ Брежнев Л. І. Звітна доповідь Центрального Комітету КПРС XXVI з'їзду Комуністичної партії Радянського Союзу і чергові завдання партії в галузі внутрішньої і зовнішньої політики, с. 88.

²⁹ Матеріали XXVI з'їзду Комуністичної партії України, с. 42.

³⁰ Радянська Україна, 1981, 4 берез.

³¹ Там же.

проходила в душі єдності і згуртованості, які роблять нашу партію могутньою і непереможною»³².

Усвідомлюючи свою історичну відповідальність, сповнена могутніх творчих сил, КПРС впевнено веде радянський народ до комунізму, прокладає шлях у світле майбутнє всьому людству.

В. М. Орлов

XXVI СЪЕЗД КПСС
О ВОЗРАСТАНИИ РУКОВОДЯЩЕЙ РОЛИ ПАРТИИ
В УСЛОВИЯХ РАЗВИТОГО СОЦИАЛИЗМА

Резюме

Статья посвящена развитию XXVI съездом КПСС важнейших положений марксизма-ленинизма о возрастающей руководящей роли Коммунистической партии в жизни социалистического общества. Автор рассматривает главные направления усиления роли КПСС, характеризует внутрипартийную жизнь, показывает международное значение ее деятельности.

³² Там же.

Ю. Ю. КОНДУФОР (Київ), А. В. ЛИХОЛАТ (Київ)

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЕКОНОМІЧНОГО І СОЦІАЛЬНОГО РОЗВИТКУ РАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В СВІТЛІ РІШЕНЬ XXVI З'ІЗДУ КПРС

Комуністична партія і Радянська держава постійно тримають у центрі уваги питання економічного і соціального розвитку країни. Здійснюючи економічну стратегію, вироблену XXIV і XXV з'їздами КПРС, радянські люди досягли значних успіхів у створенні матеріально-технічної бази комунізму. Якісно нового рівня досягли продуктивні сили радянського суспільства. Неухильно підвищується матеріальний і культурний рівень життя народу. На належному рівні підтримується обороноздатність країни.

Завдяки послідовному здійсненню Комуністичною партією ленінської національної політики сім'я радянських народів стала ще згуртованішою, живе ще дружніше.

«Непорушна єдність партії і народу, — заявив Генеральний секретар ЦК КПРС товариш Л. І. Брежнєв у Звітній доповіді ЦК XXVI з'їздові партії, — за минуле п'ятиріччя ще більше зміцніла. Вона була і лишається джерелом могутньої сили нашого суспільства!»¹.

XXVI з'їзд КПРС накреслив величні перспективи дальшого руху РСР по шляху до комунізму, визначив стратегію і тактику партії у розв'язанні соціально-економічних і політичних проблем розвинутого соціалізму.

В даній статті розглянуто найголовніші питання економічного і соціально-політичного розвитку Радянського Союзу, зокрема Української РСР, у 70—80-ті роки в світлі рішень XXVI з'їзду КПРС.

На етапі зрілого соціалізму найбільш послідовно й повно виявляються переваги соціалістичного ладу, його корінні закономірності, створюються можливості для дедалі повнішого задоволення матеріальних і духовних потреб людей в інтересах їх всебічного і гармонійного розвитку, дальшого зміцнення соціальної та ідейно-політичної єдності радянського суспільства, основою якої є соціалістична власність на засоби виробництва та соціалістичні виробничі відносини. Зміцнення і дальший розвиток останніх об'єктивно веде до все тіснішого згуртування трудящих як учасників і господарів соціалістичного виробництва, як носіїв політичної влади. Праця кожного стала працею на суспільство і водночас на себе.

Соціалістичний принцип розподілу за результатами праці об'єднав у єдине ціле основні інтереси особи, колективу і суспільства. Виникла і зміцніла загальна заінтересованість у розвитку виробництва, піднесенні культури народу. Збіг корінних інтересів членів радянського суспільства зумовив встановлення між ними в процесі виробництва відносин товариського співробітництва і взаємної допомоги, що сприяло зростанню економічної могутності Радянської держави.

¹ Брежнєв Л. І. Звітна доповідь Центрального Комітету КПРС XXVI з'їздові Комуністичної партії Радянського Союзу і чергові завдання партії в галузі внутрішньої і зовнішньої політики. К., 1981, с. 3.

Працею радянських людей створено величезний економічний і науково-технічний потенціал країни. Справді гігантськими є розміри її основних виробничих фондів, на якісно вищий ступінь піднялися багатогалузева соціалістична індустрія та сільське господарство, нових висот у своєму розвитку досягла соціалістична культура.

Суспільство зрілого соціалізму характеризується поглибленням процесу усупільнення праці та виробництва, неухильним зближенням державної (загальнонародної) і кооперативно-колгоспної власності, більшою досконалістю виробничих і суспільних відносин, наявністю численних висококваліфікованих кадрів робітників, колгоспників, спеціалістів, господарських керівників, вищим рівнем їх загальноосвітньої і професійної підготовки. В результаті наполегливої боротьби за підвищення ефективності народного господарства продуктивність праці в суспільному виробництві за останнє десятиріччя зросла майже в півтора раза.

В якісно новий етап свого розвитку вступив єдиний народногосподарський комплекс країни. Наприкінці 1979 р. він налічував 44 тис. промислових підприємств, 3,9 тис. виробничих і науково-технічних об'єднань, 26,4 тис. колгоспів, 20,8 тис. радгоспів, понад 9 тис. міжгосподарських підприємств, організацій, об'єднань, тисячі підприємств будівництва, транспорту, зв'язку². На початок 1980 р. вартість усіх основних виробничих фондів становила 1 трильон 638 млрд. крб. (у цінах 1973 р.), в тому числі основні фонди промисловості — 514 млрд. крб., сільського господарства — 223 млрд. крб.³ За роки десятиї п'ятирічки основні фонди збільшилися в 1,4 раза, в народне господарство СРСР вкладено 634 млрд. крб., введено в дію понад 1200 великих підприємств⁴.

Національний доход — найбільш узагальнений показник розвитку суспільного виробництва — порівняно з дев'ятою п'ятирічкою збільшився на 400 млрд. крб., промислова продукція — на 717 млрд. крб., продукція сільського господарства — на 50 млрд. крб.⁵ В Українській РСР національний доход за п'ять років зріс на 70 млрд. крб., капітальні вкладення в народне господарство республіки становили 93,9 млрд. крб., основні фонди підвищилися на 71,2 млрд. крб. До ладу діючих ввійшли 150 великих підприємств і близько 1900 виробничих об'єктів і потужностей⁶.

Роки десятиї п'ятирічки були періодом сталого зростання важкої промисловості. Випереджаючими темпами розвивалися галузі промисловості, які визначають науково-технічний прогрес.

Про велетенські масштаби економіки СРСР свідчить хоча б той факт, що в 1979 р. в нашій країні протягом 5 днів вироблялося стільки суспільного продукту та національного доходу і за 2,5 дні — промислової продукції, скільки в царській Росії за весь 1913 рік. За один день в СРСР виробляється така кількість електроенергії, для вироблення якої в дореволюційний період потрібно було більш як півтора року, нафти — 57 днів, сталі — 34 дні, мінеральних добрив — 3 роки, цементу — 69 днів⁷.

За минулі дві п'ятирічки серйозно зміцнено технічну базу сільськогосподарського виробництва. Капітальні вкладення в аграрний

² Народное хозяйство СССР в 1979 г.: Стат. ежегодник. М., 1980, с. 133, 219.

³ Там же, с. 54.

⁴ Основні напрями економічного і соціального розвитку СРСР на 1981—1985 роки і на період до 1990 року.— Рад. Україна, 1981, 5 берез.

⁵ Там же.

⁶ Матеріали XXVI з'їзду Комуністичної партії України. К., 1981, с. 9.

⁷ Народное хозяйство СССР в 1979 г., с. 53.

сектор економіки за десять років становили понад 300 млрд. крб. Це в 2,3 рази більше, ніж у попередньому десятиріччі⁸. Зміцнення матеріально-технічної бази зумовило дальше зростання сільськогосподарського виробництва. На Україні валова продукція суспільного сектора збільшилася на 10 млрд. крб., або на 11%. Середньорічне виробництво зерна зросло на 3,2 млн. т і досягло 43,2 млн. т, цукрових буряків — на 7,6 млн. т і перевищило 53 млн. т. Збільшилися закупки молока, м'яса та інших продуктів тваринництва⁹.

Зростання економічної могутності Радянської держави забезпечило здійснення широкої програми піднесення народного добробуту. Середньомісячна заробітна плата робітників і службовців країни перевищила у 1980 р. 168 крб. і зросла порівняно з 1970 р. майже в 1,4 рази. У нашій республіці реальні доходи з розрахунку на душу населення збільшилися за п'ятиріччя на 17%, середньомісячна зарплата робітників і службовців — на 16%, доходи колгоспників від громадського господарства — на 30%¹⁰. Майже в два рази збільшилися виплати і пільги із суспільних фондів споживання.

Великим соціальним досягненням став небувалий розмах житлового будівництва в країні. У сімдесяті роки зведено будинки, площа яких перевищує весь міський житловий фонд на початку шістдесятих років. Загальна площа споруджених у містах і селах Української РСР у минулій п'ятиріччі жилих будинків перевищує 91 млн. кв. м, що дало змогу поліпшити житлові умови майже восьми мільйоном чоловік¹¹. Значно збільшилося виробництво товарів народного споживання. Отже, в 70-ті роки зроблено великий крок у розвитку народного господарства країни, всіх союзних і автономних республік. Ці успіхи стали результатом самовідданої праці десятків мільйонів людей, активної роботи партійних організацій, Рад народних депутатів, профспілок і комсомолу, широкого розмаху всесоюзного соціалістичного змагання.

Поряд з вражаючими, незаперечними успіхами в галузі народного господарства доводилось і доводиться долати й чималі труднощі. Багато з них викликані об'єктивними причинами, зокрема несприятливими погодними умовами протягом ряду років, вичерпанням ряду старих родовищ корисних копалин і перебазуванням їх добування в райони, віддалені від місця споживання, тощо. Однак мали місце й причини суб'єктивного характеру. Не всіх намічених рубежів вдалося досягти, не всі міністерства і підприємства виконали свої плани. В народному господарстві ще є вузькі місця і диспропорції.

У Звітній доповіді Центрального Комітету партії XXVI з'їзду КПРС товариш Л. І. Брежнев зробив глибокий аналіз вузлових проблем соціально-економічного розвитку країни, накреслив чітку програму діяльності партії і уряду, спрямовану на дальше піднесення народного добробуту, рішуче подолання недоліків і упущень у роботі партійних, радянських і господарських органів. Для усунення перешкод, які заважають зростанню економіки, є лише один шлях, відзначив товариш Л. І. Брежнев, — «...підвищити вимогливість, навчитися ефективніше працювати, ефективніше господарювати»¹².

⁸ Див.: Брежнев Л. І. Звітна доповідь Центрального Комітету КПРС XXVI з'їздові Комуністичної партії Радянського Союзу і чергові завдання партії в галузі внутрішньої і зовнішньої політики, с. 42.

⁹ Матеріали XXVI з'їзду Комуністичної партії України, с. 8.

¹⁰ Там же, с. 11.

¹¹ Там же.

¹² Брежнев Л. І. Звітна доповідь Центрального Комітету КПРС XXVI з'їздові Комуністичної партії Радянського Союзу і чергові завдання партії в галузі внутрішньої і зовнішньої політики, с. 45.

Доповідь товариша Л. І. Брежнєва — видатний документ творчого марксизму-ленінізму, новий вагомий вклад у теорію і практику наукового комунізму. В ній всебічно висвітлена багатогранна діяльність партії по здійсненню рішень XXIV і XXV з'їздів КПРС, показані творчі звернення радянського народу за останнє десятиріччя, зроблено глибокий аналіз сучасного міжнародного становища і світового революційного процесу, показані захоплюючі перспективи комуністичного будівництва в СРСР. Звіт ЦК КПРС, «Основні напрями економічного і соціального розвитку СРСР на 1981—1985 роки і на період до 1990 року», всі документи з'їзду спрямовані на всебічне використання можливостей і переваг розвинутого соціалістичного суспільства, які зумовлені розвитком матеріальної бази дії основного закону соціалізму, вдосконаленням виробничих і всієї системи суспільних відносин.

У центрі уваги партії, як і в попередні роки, є економіка. «Вихідним пунктом партійного, політичного підходу до економіки, — підкреслив товариш Л. І. Брежнєв, — була і є незмінна програмна вимога — все в ім'я людини, все для блага людини»¹³.

У Звітній доповіді ЦК КПРС та «Основних напрямках економічного і соціального розвитку СРСР на 1981—1985 роки і на період до 1990 року» втілена спадкоємність економічної стратегії партії, визначені цілі і шляхи дальшого соціального прогресу радянського суспільства, накреслена широка програма піднесення народного добробуту.

Важливим етапом у здійсненні цієї програми буде одинадцята п'ятирічка. Як головне її завдання партія висуває забезпечення «...дальшого зростання добробуту радянських людей на основі сталого, поступального розвитку народного господарства, прискорення науково-технічного прогресу та переведення економіки на інтенсивний шлях розвитку, більш раціонального використання виробничого потенціалу країни, всесірної економії всіх видів ресурсів та поліпшення якості роботи»¹⁴.

Національний дохід СРСР в одинадцятій п'ятирічці зросте на 18—20%, продукція промисловості — на 26—28%, продукція сільськогосподарства — на 12—14%. Загальний обсяг капітальних вкладень на п'ятирічку намічено в обсязі 711—730 млрд. крб.¹⁵

Економіка СРСР продовжуватиме розвиватися як єдиний народногосподарський комплекс. У 1981—1985 рр. значно зросте економічний потенціал кожної радянської республіки. В Українській РСР, наприклад, виробництво промислової продукції збільшиться на 20—23%, кількість вироблюваної електроенергії становитиме 280—290 млрд. квт.-год. (основний її приріст буде досягнуто за рахунок атомних електростанцій), виробництво прокату чорних металів зросте на 14—16%¹⁶. Випереджаючими темпами розвиватимуться вугільна промисловість, енергетика і хімічне машинобудування, електротехнічна промисловість та приладобудування.

Перед кожною галуззю народного господарства стоять свої актуальні завдання, специфічні проблеми. Та одна з них, на яку з'їзд звернув особливу увагу, стосується всієї економіки. Йдеться насамперед про переведення її на інтенсивний шлях розвитку, вміле використання величезного економічного потенціалу, створеного народом. У новій п'ятирічці для всіх галузей встановлені більш напружені завдання по зменшенню норм витрачання сировини, палива й електроенергії. Планується прискорене оновлення активної частини основних фондів — ма-

¹³ Там же, с. 38.

¹⁴ Там же, с. 46—47.

¹⁵ Див.: Там же, с. 47.

¹⁶ Основні напрями економічного і соціального розвитку СРСР на 1981—1985 роки і на період до 1990 року. — Рад. Україна, 1981, 5 берез.

шин і устаткування, швидша модернізація всього виробництва, посилення режиму економії і бережливості.

Комуністична партія постійно дбає про розвиток науки і техніки, насамперед визначальних напрямів технічного прогресу, про органічне з'єднання досягнень НТР з перевагами соціалістичної системи господарства. Розглядаючи прогрес науки і техніки як головну підйому створення матеріально-технічної бази комунізму, партія націлює вчених, інженерно-технічних працівників, робітників на розробку і впровадження у виробництво найновіших досягнень науки і техніки, на використання здобутків науково-технічної революції для підвищення ефективності суспільного виробництва, матеріального й культурного рівня радянського народу.

Велику увагу з'їзд приділив поліпшенню діяльності науково-дослідних та проектно-конструкторських організацій, посиленню взаємозв'язків науки і виробництва. Найгострішою ділянкою сьогодні є впровадження у виробництво наукових відкриттів і винаходів. Товариш Л. І. Брежнєв у своїй доповіді підкреслив, що «...тісна інтеграція науки з виробництвом — настійна вимога сучасної епохи»¹⁷. Відомо, що досвід Академії наук УРСР у цій справі свого часу схвалив Центральний Комітет КПРС. Безумовно, в одинадцятій п'ятирічці вчені республіки ще більше зміцнять свої зв'язки з виробничими колективами.

Партія дбає про те, щоб її економічній стратегії повністю відповідали господарський механізм, планування і організація управління народним господарством. У цій галузі винятково велике значення мають принципи настанови товариша Л. І. Брежнєва про широке використання в плануванні методу цільових програм, що мають, зокрема, сприяти й розв'язанню важливих науково-технічних проблем, про забезпечення правильного співвідношення між централізмом і демократичним началом в управлінні економікою, а також про дальше вдосконалення організаційної структури управління.

Успішному здійсненню економічної стратегії партії має сприяти дальше посилення стимулюючої ролі оплати праці, залежність прибутків кожного працівника від його особистого вкладу і вкладу колективу в розвиток та підвищення ефективності суспільного виробництва. Виступаючи на жовтневому (1980 р.) Пленумі ЦК Компартії України, член Політбюро ЦК КПРС, перший секретар ЦК Комуністичної партії України товариш В. В. Щербицький зазначав: «Кожна людина повинна чітко усвідомлювати, що багатства, матеріальні блага, основи дальшого зростання життєвого рівня створюються працею і тільки працею, глибоко засвоїти і виходити з тієї незаперечної істини, що розподіляти і споживати можна не більше того, що виробляється»¹⁸.

Сучасний етап розвитку радянського суспільства, за визначенням товариша Л. І. Брежнєва, є такою стадією зрілого соціалізму, «...коли завершується перебудова всієї сукупності суспільних відносин на внутрішньо властивих соціалістичних колективістських началах»¹⁹. Розвинуте соціалістичне суспільство, зазначається в Конституції СРСР, «це — суспільство, в якому створені могутні продуктивні сили, передова наука і культура, в якому постійно зростає добробут народу, складаються дедалі сприятливіші умови для всебічного розвитку особи»²⁰.

¹⁷ Брежнєв Л. І. Звітна доповідь Центрального Комітету КПРС XXVI з'їздові Комуністичної партії Радянського Союзу і чергові завдання партії в галузі внутрішньої і зовнішньої політики, с. 53.

¹⁸ Рад. Україна, 1980, 30 жовт.

¹⁹ Брежнєв Л. І. Ленінським курсом: Промови і статті. К., 1978. Т. 6, с. 607.

²⁰ Конституція (Основний Закон) Союзу Радянських Соціалістичних Республік. К., 1977, с. 4.

Одна з характерних рис зрілого соціалізму полягає в посиленні соціальної спрямованості розвитку радянської економіки, що знайшло своє яскраве втілення в документах XXVI з'їзду КПРС, зокрема в Звітній доповіді ЦК та «Основних напрямках економічного і соціального розвитку СРСР на 1981—1985 роки і на період до 1990 року». Розроблена партією програма дальшого піднесення добробуту народу на одинадцять п'ятирічку і вісімдесяті роки в цілому охоплює поліпшення всіх сторін життя радянських людей — споживання і житло, культуру і відпочинок, умови праці і побуту.

Поряд з підвищенням мінімальної заробітної плати до 80 крб. на місяць, ставок і окладів робітників і службовців, значним зростанням суспільних фондів споживання партія на перший план висунула завдання полішити постачання населення продовольством, а також товарами широкого вжитку.

З метою радикального розв'язання проблеми постачання населення партія визнала за необхідне розробити комплексну продовольчу програму, яка має забезпечити значне збільшення виробництва сільськогосподарської продукції. Ця програма буде органічно поєднувати розвиток сільського господарства та галузей промисловості, які його обслуговують, заготівель, зберігання, транспортування і переробки сільськогосподарської продукції, зростання харчової індустрії і торгівлі продовольчими товарами.

КПРС намітила і здійснює заходи, що забезпечують дальше піднесення сільського господарства, збільшення постачання його сучасною технікою, підвищення ефективності. Велике значення у цій справі мав липневий (1978 р.) Пленум ЦК КПРС. Центр ваги в аграрній політиці у 80-і роки переноситься на віддачу від капіталовкладень, зростання продуктивності сільського господарства, на вдосконалення його зв'язків з усіма галузями агропромислового комплексу.

Відзначивши, що основою соціалістичного сільського господарства й надалі залишаються колгоспи і радгоспи, XXVI з'їзд КПРС схвалив ряд додаткових заходів, спрямованих на розвиток особистих підсобних господарств, підвищення заінтересованості громадян у вирощуванні худоби, птиці тощо. Важливу роль у збільшенні виробництва сільськогосподарської продукції мають відігравати також підсобні господарства промислових підприємств.

Першорядного значення в галузі піднесення добробуту народу партія надає розширенню випуску та поліпшенню якості товарів народного споживання, розвитку сфери послуг, товарообороту. Буде продовжуватися робота щодо поліпшення умов праці на виробництві, охорони навколишнього середовища, раціонального використання і відтворення природних ресурсів.

На роки одинадцятої п'ятирічки визнано необхідним зберегти нинішні масштаби житлового будівництва, тісніше пов'язати його з вирішенням виробничих завдань. Намічено заходи по розширенню джерел фінансування для спорудження житла, в тому числі ширшому залученню коштів житлових кооперативів, поліпшенню охорони здоров'я трудящих, організації їх активного відпочинку, повнішому задоволенню потреб міського та сільського населення у послугах поштового, телефонного і телеграфного зв'язку, транспортному обслуговуванні тощо. Як зазначалося на з'їзді, розширення джерел і ресурсів, необхідних для реалізації намічених партією заходів по піднесенню народного добробуту, має відбуватися насамперед за рахунок поглиблення інтенсифікації народного господарства, піднесення продуктивності праці.

Успішне здійснення соціально-економічної стратегії партії великою мірою залежить від рівня досконалості господарського механізму та

організації управління народним господарством. Тому ЦК КПРС і Радянський уряд розробили систему заходів, спрямованих на поліпшення планування і вдосконалення організаційної структури управління, посилення ролі економічних підойм і стимулів у прискоренні науково-технічного прогресу. Велика увага поліпшенню управління розвитком економіки, забезпеченню високих кінцевих народногосподарських результатів приділена у постанові ЦК КПРС про дальше вдосконалення господарського механізму і завдання партійних та державних органів, а також у постанові ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР «Про поліпшення планування і посилення впливу господарського механізму на підвищення ефективності виробництва і якості роботи» (1979 р.). У них накреслено широку програму дальшого вдосконалення планування та управління народним господарством, визначені нові підходи до розв'язання пазрілих проблем.

На XXVI з'їзді КПРС зазначалося, що в умовах зрілого соціалізму дедалі тіснішим стає взаємозв'язок між прогресом економіки та соціально-політичним і духовним прогресом радянського суспільства. Биходячи з цього, партія приділяє постійну увагу розвитку соціально-класової структури і національних відносин, дальшому зближенню всіх класів і соціальних груп, всіх націй і народностей нашої країни.

Відомо, що соціальну основу СРСР становить непорушний союз робітників, селян та інтелігенції. «Держава, — зазначається у статті 19-й Конституції СРСР, — сприяє посиленню соціальної однорідності суспільства — стиранню класових відмінностей, істотних відмінностей між містом і селом, розумовою і фізичною працею, всебічному розвитку та зближенню всіх націй і народностей СРСР»²¹.

Кожний черговий етап у здійсненні економічної і соціальної політики партії відкриває нові можливості для дальшого зближення робітників, колгоспників та інтелігенції, побудови безкласового суспільства.

Провідною силою у зближенні всіх класів і соціальних груп, націй і народностей нашої країни, у зміцненні їх непорушної єдності є героїчний робітничий клас СРСР. Йдучи за робітничим класом, колгоспне селянство та інтелігенція засвоюють притаманні йому риси — високу політичну активність і свідомість, дисциплінованість, організованість, колективізм. Водночас робітники і колгоспники в умовах прискорення науково-технічного прогресу дедалі більше зближуються з працівниками розумової праці, з інтелігенцією.

Однією з характерних особливостей розвитку соціальної структури радянського суспільства є неухильне зростання чисельності робітничого класу. Протягом 1966—1979 рр. кількість робітників, зайнятих у народному господарстві країни, зросла з 55,9 млн. до 77 млн., у тому числі в Українській РСР — з 9,7 млн. до 13,9 млн.²²

Найчисленнішим і основним загоном робітничого класу, його ядром є індустріальні робітники, які становлять нині дві третини всіх робітників Радянського Союзу. Таке співвідношення є характерним і для Української РСР. Дедалі помітніше місце у складі робітничого класу посідають ті його загоони, що працюють у сільському господарстві, будівництві та сфері обслуговування.

На етапі розвинутого соціалізму в соціальній структурі робітничого класу поряд з кількісними, галузевими, демографічними та іншими змінами відбуваються глибокі якісні зрушення. Неухильно зростає культурно-технічний рівень робітничого класу. Протягом остан-

²¹ Там же, с. 11.

²² Народное хозяйство СССР в 1979 г., с. 391.

ніх двох десятиліть питома вага робітників з вищою і середньою (повною і неповною) освітою збільшилася в СРСР з 39,7% до 73,2%. Освітня і професійна підготовка багатьох з них наближається до рівня інтелігенції. Зростає питома вага робітників середньої і вищої кваліфікації. Одночасно відбувається скорочення кількості робітників, зайнятих малокваліфікованою й важкою ручною працею.

Проблема скорочення частки ручної, особливо важкої, праці в сучасних умовах є однією з найактуальніших. Її розв'язання має важливе економічне і соціальне значення, оскільки великою мірою сприятиме прискоренню процесу подолання істотних відмінностей між розумовою і фізичною працею. Для цього в ряді економічних регіонів, а також у деяких областях, зокрема в Запорізькій, розроблено комплексну програму скорочення ручної праці на виробництві й заміни її механізмами і автоматами. Ініціатива запоріжців активно підтримується. Однак у цілому в народному господарстві республіки, як зазначалося на XXVI з'їзді Компартії України, питома вага ручної праці скорочується ще повільно. У промисловості, будівництві, сільському господарстві на ручних роботах зайнята велика кількість людей, з яких у промисловості більше половини працює в допоміжному виробництві²³. Саме життя, завдання нової п'ятирічки настійно вимагають швидшого розв'язання цієї важливої проблеми.

У 80-і роки діятиме такий соціально-демографічний фактор, як скорочення приросту трудових ресурсів. Це вимагає прискореного переведення всієї економіки, у тому числі сільськогосподарського виробництва, на шлях інтенсифікації, що дасть можливість вивільнити частину трудових ресурсів села для інших галузей народного господарства. За рахунок скорочення кількості колгоспників поповнюються кадри робітничого класу, інтелігенції, зростає економічний і науково-технічний потенціал країни.

Істотні зміни відбуваються в якісному складі колгоспників, у розподілі їх праці та спеціалізації. У колгоспах неухильно зростають лави механізаторських кадрів, а також техніків, інженерів, економістів та інших спеціалістів сільського господарства. В 1980 р. у колгоспах і радгоспах країни працювало понад 4461 тис. механізаторів, тобто в 3 рази більше, ніж у 1940 р.²⁴

В аграрному секторі дедалі більше виявляється тенденція до створення на основі міжгосподарських зв'язків, спеціалізації виробництва та агропромислової інтеграції міжгосподарських сільськогосподарських підприємств різноманітного профілю, кількість яких рік у рік зростає. Це, в свою чергу, стало умовою для формування нової соціальної групи на селі — працівників згаданих підприємств і організацій. У 1979 р. в країні налічувалося вже 9287 міжгосподарських підприємств²⁵. Їх успішне функціонування сприяло появі багатьох нових професій, таких, зокрема, як оператори комплексів по виробництву молока, відгодівлі великої рогатої худоби, свиней, птиці, наладчики механізмів цих комплексів, лаборанти, оператори сушильних машин міжгосподарських комбікормових заводів, підприємств по переробці овочів і фруктів тощо.

В міру індустріалізації сільськогосподарського виробництва в житті колгоспного селянства відбуваються глибокі якісні зміни. Його праця поступово наближається до праці робітників. Великий вплив на соціальну структуру села справляє зближення двох форм соціалістич-

²³ Матеріали XXVI з'їзду Комуністичної партії України, с. 22.

²⁴ Народное хозяйство СССР в 1979 году, с. 317.

²⁵ Там же, с. 292.

ної власності, розвиток міжгосподарських організацій, у яких беруть участь і колгоспи і державні підприємства. Важливе значення мало також удосконалення форм організації оплати праці колгоспників, поширення на них системи соціального забезпечення, встановленої для робітників і службовців. Все це веде до поступової ліквідації відмінностей у соціальному становищі робітників і селян.

Дедалі помітнішу роль у соціальній структурі радянського суспільства відіграє інтелігенція, яка, за словами товариша Л. І. Брежнєва, стала «справді народною, соціалістичною». «В міру зростання рівня культури народу і небувалого збільшення ролі науки в комуністичному будівництві, — наголошував Леонід Іллєч, — зростає і питома вага інтелігенції в житті нашого суспільства»²⁶. В період між XXV і XXVI з'їздами партії темпи кількісного зростання інтелігенції випереджали темпи збільшення будь-якої іншої соціальної групи. Нині в країні кожний четвертий працівник зв'язаний в основному з розумовою працею. За останні п'ять років у Радянському Союзі підготовлено 10 млн. кваліфікованих спеціалістів. Тільки в Українській РСР протягом 1976—1979 рр. вищі і середні спеціальні навчальні заклади випустили понад 1,4 млн. спеціалістів²⁷.

У складі інтелігенції республіки набагато збільшилася кількість наукових працівників, що зумовлено сучасними потребами розвитку суспільства та науково-технічною революцією. В 1979 р. на Україні працювало 189 тис. наукових співробітників — на 17,5 тис. більше, ніж у 1975 р., в тому числі 4,7 тис. докторів та 56 тис. кандидатів наук²⁸.

Завдяки постійному піклуванню партії про розквіт радянської науки і культури всі загони інтелігенції — вчені, інженери, вчителі, лікарі, працівники системи управління, діячі літератури і мистецтва — своєю самовідданою працею в роки десятої п'ятирічки внесли вагомий вклад у комуністичне будівництво. Дальшого розвитку набула освіта. Нині кожний третій житель СРСР вчиться. Великим досягненням Радянської держави став перехід до обов'язкової середньої освіти. Головне тепер, зазначалося на XXVI з'їзді КПРС, підвищити якість навчання, трудового і морального виховання, зміцнити зв'язок навчання в школі з життям, з виробництвом. Важливим завданням є також більш ефективне використання наукового потенціалу вузів, де зосереджена майже половина докторів і кандидатів наук²⁹.

Після XXV з'їзду КПРС підвищилася роль соціалістичної культури і мистецтва в ідейно-політичному, моральному й естетичному вихованні трудящих, у формуванні їх духовних запитів.

У тому, що духовне життя радянського суспільства стає дедалі різноманітнішим і багатшим, зазначав товариш Л. І. Брежнєв у своїй доповіді на XXVI з'їзді КПРС, — безперечна заслуга наших діячів культури, нашої літератури і мистецтва³⁰. В останні роки в усіх республіках, в тому числі і на Україні, з'явилося чимало талановитих творів. Це стосується літератури і театру, кіно і музики, живопису і скульптури. Комуністична партія дбайливо і з повагою ставиться до художньої інтелігенції, орієнтує її на розв'язання високих творчих завдань.

²⁶ Брежнєв Л. І. Ленінським курсом: Промови і статті, т. 6, с. 363.

²⁷ Народне господарство Української РСР: Стат. щорічник. К., 1980, с. 316.

²⁸ Українська РСР у цифрах у 1979 році: Короткий стат. довідник. К., 1980, с. 42.

²⁹ Див.: Брежнєв Л. І. Звітна доповідь Центрального Комітету КПРС XXVI з'їздові Комуністичної партії Радянського Союзу і чергові завдання партії в галузі внутрішньої і зовнішньої політики, с. 74—75.

³⁰ Див.: Там же, с. 76.

Поступове просування радянського суспільства по шляху до соціальної однорідності включає в себе як один з важливих моментів зближення всіх республік і соціалістичних націй за соціальною структурою. Цей процес має особливо істотне значення для відсталих у минулому народів, які до Жовтневої революції перебували на стадії докапіталістичних формацій. Побудова розвинутого соціалістичного суспільства означала, що в усіх союзних і автономних республіках, автономних областях і округах Радянського Союзу склалася і зміцніла однорідна соціальна структура. Проте однотипність не виключає й певних відмінностей, зумовлених насамперед природно-географічними факторами, рівнем розвитку продуктивних сил, демографічними особливостями. Темпи приросту населення в різних регіонах країни неоднакові — від досить низьких у Прибалтиці, на Україні та в більшості районів РРФСР — до значних в республіках Середньої Азії. Певною мірою на склад населення окремих регіонів і розвиток їх продуктивних сил впливають міграційні процеси. Вивчення змін, що відбуваються у демографічній сфері, соціальній структурі населення, у розвитку національних відносин в СРСР — одне з актуальних завдань суспільствознавців.

В умовах розвинутого соціалістичного суспільства відбувається неухильний, цілеспрямований процес удосконалення його політичної системи, яка включає в себе державні органи, зокрема Ради, Комуністичну партію, профспілки, комсомол, кооперативні та інші громадські організації. Визначальні функції у формуванні і вдосконаленні політичної системи СРСР належать Комуністичній партії, яка спрямовує розвиток загальнонародної держави, представницьких органів, громадських організацій, трудових колективів, всемірно дбає про вдосконалення соціалістичної демократії, далі збагачення і розширення політичних та інших свобод громадян. XXVI з'їзд КПРС приділив велику увагу питанням дальшого розвитку радянської політичної системи.

Послідовна і неухильна діяльність Комуністичної партії у справі вдосконалення політичної системи Радянської держави дістала найпереконливіше втілення в розробці нової Конституції СРСР, у забезпеченні всенародного і всебічного обговорення її проекту. «Нова Конституція, — наголошував товариш Л. І. Брежнев у доповіді на позачерговій сьомій сесії Верховної Ради СРСР дев'ятого скликання 4 жовтня 1977 р. — це, можна сказати, концентрований підсумок усього шістдесятирічного розвитку Радянської держави. Вона яскраво свідчить про те, що ідеї, проголошені Жовтнем, заповіти Леніна успішно втілюються в життя»³¹. На основі досвіду світової соціалістичної системи та глибокого теоретичного висновку про зрілий соціалізм як закономірний і необхідний етап удосконалення цієї суспільно-економічної формації у Конституції СРСР науково обгрунтовано всі сторони суспільних відносин на цьому етапі — економічну й політичну системи, соціальну структуру і духовний розквіт суспільства, ленінські принципи миролюбної зовнішньої політики Радянської загальнонародної держави.

«З прийняттям Конституції СРСР, а потім — конституцій союзних і автономних республік, — відзначив у Звітній доповіді ЦК КПРС XXVI з'їздові партії товариш Л. І. Брежнев, — почався новий етап у роботі Рад народних депутатів»³². Мільйони громадян СРСР беруть

³¹ Брежнев Л. І. Ленінським курсом: Промови і статті, т. 6, с. 500.

³² Брежнев Л. І. Звітна доповідь Центрального Комітету КПРС XXVI з'їздові Комуністичної партії Радянського Союзу і чергові завдання партії в галузі внутрішньої і зовнішньої політики, с. 79.

активну участь у роботі центральних і місцевих органів державної влади і управління. Так, на виборах, що пройшли в 1979—1980 рр., депутатами Верховної Ради СРСР, Верховних Рад союзних і автономних республік, місцевих Рад обрано більш як 2280 тис. представників трудящих³³. Тільки в Українській РСР налічується понад 524 тис. депутатів Рад усіх ланок³⁴. Підвищенню їх ролі в управлінні суспільством сприяє прийнятий у 1972 р. Закон Верховної Ради СРСР про статус депутатів Рад, у якому визначено права і обов'язки народних обранців, містяться конкретні положення, що гарантують успішне здійснення ними своїх повноважень.

Курс на підвищення активності Рад народних депутатів означає залучення до заходів, що ними проводяться, дедалі більшої кількості громадян. Величезну роботу по зміцненню соціалістичної системи господарства здійснюють, зокрема, органи народного контролю, які формуються відповідними Радами народних депутатів. В СРСР функціонує понад 650 тис. груп і майже стільки ж постів народного контролю, в діяльності яких бере участь понад 95 млн. трудящих, у тому числі майже 2,2 млн. — на Україні.

Однією з найважливіших ланок політичної системи зрілого соціалізму є професійні спілки. Нині в них налічується 129 млн. чол. Об'єднавши в своїх рядах мільйони колгоспників, профспілки охоплюють тепер практично всіх трудящих. Діяльність профспілок спрямована насамперед на подальше піднесення трудової і політичної активності радянських людей, поліпшення організації соціалістичного змагання і руху за комуністичне ставлення до праці, всебічний розвиток і підвищення ефективності суспільного виробництва на основі неухильного зростання продуктивності праці, максимальне використання досягнень науки і техніки, впровадження наукової організації праці, поширення патріотичних починань, досвіду передовиків і новаторів виробництва. «Партія розглядає профспілки, — говорив на XXVI з'їзді КПРС товариш Л. І. Брежнев, — як свою надійну опору в масах, могутній засіб розвитку демократії, залучення трудящих до будівництва комунізму»³⁵.

В системі політичної організації розвинутого соціалізму важлива роль належить Ленінському комсомолу — бойовому резерву і помічнику КПРС. ВЛКСМ об'єднує на сьогодні понад 39 млн. молодих будівників комунізму. У діяльності комсомолу органічно поєднується боротьба за загальнонародні інтереси, що є водночас кровними інтересами радянської молоді, з комуністичним вихованням юнаків і дівчат.

В результаті величезних змін в економічному, соціально-політичному і духовному житті радянського суспільства, розвитку і поглиблення інтернаціоналізації суспільних процесів, в умовах, коли зміцніла братерська дружба між усіма націями і народностями нашої країни, встановилася їх фактична рівність, в СРСР утвердилася історично нова соціальна й інтернаціональна спільність людей — радянський народ. Це є важливою ознакою розвинутого соціалізму в СРСР, показником зростаючої однорідності радянського суспільства, справжнім торжеством ленінської національної політики КПРС.

На XXVI з'їзді КПРС відзначалось як винятково прогресивне явище поглиблення процесу інтенсивного економічного і соціального розвитку всіх радянських республік, всіх соціалістичних націй і народ-

³³ Правда, 1979, 7 марта; Правда, 1980, 1 марта.

³⁴ Рад. Україна, 1980, 29 лют.

³⁵ Брежнев Л. І. Звітна доповідь Центрального Комітету КПРС XXVI з'їздові Комуністичної партії Радянського Союзу і чергові завдання партії в галузі внутрішньої і зовнішньої політики, с. 82.

ностей, що, в свою чергу, прискорює процес їх всебічного зближення. «Відбуваються розквіт і взаємозбагачення національних культур, формування культури єдиного радянського народу — нової соціальної та інтернаціональної спільності, — говорив у Звітній доповіді товариш Л. І. Брежнев. — Цей процес іде у нас так, як він і повинен йти при соціалізмі: на основі рівності, братерського співробітництва і добровільності. За додержанням цих лєнінських принципів національної політики партія стежить суворо. Від них ми не відступимо ніколи!»³⁶

Разом з розвитком радянського суспільства, вдосконаленням його політичної системи, соціалістичного способу життя зростає і міцніє лєнінська партія комуністів — авангард радянського народу, розум, честь і совість нашої епохи. Бойовим штабом КПРС є Політбюро її Центрального Комітету, очолюване товаришем Л. І. Брежневим. Саме тут акумулюється колективний розум партії і формується партійна політика, яка виражає інтереси всього радянського суспільства, всіх комуністів і безпартійних.

Розробляючи свою політику, КПРС виходить з глибокого наукового аналізу закономірностей розвинутого соціалістичного суспільства, зокрема, особливостей його сучасного етапу, що дає можливість успішно розв'язувати найскладніші проблеми соціально-економічного розвитку країни, створення матеріально-технічної бази комунізму.

Комуністична партія є керівною і спрямовуючою силою нашого суспільства, ядром його політичної системи, державних і громадських організацій. «КПРС існує для народу і служить народові», — записано в Конституції СРСР³⁷. Продовжуючи залишатися партією робітничого класу, КПРС водночас виступає як партія всього народу, всіх його верств і соціальних груп, які повністю сприйняли ідейно-політичні позиції робітничого класу. Партійні організації діють відповідно до конституційних положень і не підмінюють собою державних і громадських організацій.

Налічуючи майже 17,5 млн. найбільш свідомих і найавторитетніших представників робітничого класу, колгоспного селянства та народної інтелігенції країни, партія забезпечує свою керівну і спрямовуючу роль в усіх сферах життєдіяльності Радянської держави. «Комуністи, — говорив товариш Л. І. Брежнев у промові при закритті XXVI з'їзду КПРС, — це — справді незламний стрижень нашого суспільства, його жива душа. Це — справді революційний авангард народу»³⁸.

В сучасних умовах партія великого значення надає ідеологічній, політико-виховній роботі, конкретні завдання якої викладені у постанові ЦК КПРС від 26 квітня 1979 р. На з'їзді було ще раз наголошено, що це — документ довгострокової дії.

Неослабну увагу КПРС приділяє вивченню та науковому узагальненню нових суспільних явищ, творчому розвитку марксистсько-лєнінської теорії. Важливим вкладом у скарбницю марксизму-лєнінізму стала, зокрема, розробка концепції розвинутого соціалізму. Спираючись на неї, партія уточнила і конкретизувала шляхи і строки реалізації своїх програмних цілей, визначила стратегію і тактику на тривалий період.

Рішення XXVI з'їзду КПРС, Звітна доповідь Центрального Комітету, з якою виступив на цьому найвищому форумі нашої партії товариш Л. І. Брежнев, стали конкретною програмою діяльності радянського народу на одинадцять п'ятирічку і на вісімдесяті роки. Ці важ-

³⁶ Там же, с. 70.

³⁷ Конституція (Основний Закон) Союзу Радянських Соціалістичних Республік, с. 7.

³⁸ Рад. Україна, 1981, 4 берез.

ливі документи дають ключ до розв'язання найактуальніших проблем соціально-економічного, політичного і духовного розвитку радянського суспільства в умовах зрілого соціалізму.

Узагальнення досвіду комуністичного будівництва в СРСР, глибоке вивчення і висвітлення в наукових працях рішень партії та конкретних шляхів їх реалізації — почесний обов'язок радянських істориків, усіх вчених-суспільствознавців. Серед найважливіших наукових проблем, які потребують дальшої розробки, особливо велике значення має дослідження і роз'яснення закономірностей побудови комуністичного суспільства, зростання керівної ролі ленінської партії — організатора і натхненника всіх перемог радянського народу.

Ю. Ю. Кондуфор, А. В. Лихолат

АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ ЭКОНОМИЧЕСКОГО
И СОЦИАЛЬНОГО РАЗВИТИЯ СОВЕТСКОГО ОБЩЕСТВА
В СВЕТЕ РЕШЕНИИ XXVI СЪЕЗДА КПСС

Резюме

В статье освещаются важнейшие вопросы социально-экономического, политического и духовного развития советского общества в 70-е и 80-е годы в свете решений XXVI съезда КПСС. Приводятся данные об основных итогах выполнения десятого пятилетнего плана и задачах на одиннадцатую пятилетку по стране в целом и в частности по Украинской ССР, охарактеризована программа нового этапа коммунистического строительства, изложенная в документах XXVI съезда партии.

Л. П. НАГОРНА (Київ)

XXVI З'їзд КПРС ПРО ОСОБЛИВОСТІ СУЧАСНОГО ІДЕЙНОГО ПРОТИБОРСТВА ДВОХ СВІТОВИХ СИСТЕМ

XXVI з'їзд КПРС став однією з найвизначніших подій нашого часу. Будучи важливою віхою в історії КПРС, Радянської країни, він разом з тим має величезне міжнародне значення. Найвищий форум комуністів Союзу РСР накреслив програму дальшого посилення позицій соціалізму в світі, визначив послідовний курс на збереження загального миру і зміцнення міжнародної безпеки, на дальший розвиток світового революційного процесу на основі принципів марксизму-ленінізму і пролетарського інтернаціоналізму, на згуртування всіх прогресивних сил планети у боротьбі проти імперіалізму й реакції, за мир, демократію і соціальний прогрес.

Звітна доповідь Центрального Комітету КПРС XXVI з'їздові Комуністичної партії Радянського Союзу, з якою виступив Генеральний секретар ЦК КПРС товариш Л. І. Брежнев, є видатним документом творчого марксизму-ленінізму. В ній всебічно узагальнено колективний досвід партії і радянського народу, зроблено нові теоретичні висновки, що становлять собою великий вклад у марксистсько-ленінське вчення про закономірності та основні етапи становлення комуністичної цивілізації, про шляхи вдосконалення соціалістичних виробничих відносин і економічного механізму, соціалістичного способу життя, радянської політичної системи, соціалістичної системи виховання. Звітна доповідь ЦК з'їздові — яскраве свідчення того, що наша партія, йдучи ленінським курсом, забезпечує поступальний рух радянського суспільства до комунізму, є вчителем, керівником, вождем усіх трудящих, являє собою розум, честь і совість нашої епохи.

Давши глибокий аналіз внутрішнього та міжнародного становища Радянського Союзу, світового революційного процесу, з'їзд чітко визначив чергові і довготривалі завдання комуністичного будівництва, боротьби за мир і безпеку народів, накреслив генеральну лінію партії на 80-і роки. Водночас він вніс великий вклад у дальшу розробку марксистсько-ленінської стратегії ідеологічного наступу проти антинаукових, ворожих пролетарському світоглядові тлумачень проблем світового розвитку з боку представників різних течій антикомунізму, реформізму, догматичного сектантства, лівацького авантюризму. У Звітній доповіді ЦК КПРС, виступах делегатів і гостей з'їзду наголошувалося на необхідності постійного вдосконалення всього арсеналу ідеологічних засобів з тим, щоб форми ідеологічної роботи якнайповніше відповідали сучасним запитам і потребам радянських людей, щоб наклепи наших недругів на соціалізм завжди діставали гостру і предметну відсіч.

З'їзд ґрунтовно проаналізував політичну й ідеологічну ситуацію, що склалася в сучасному світі. На ньому дістала всебічну оцінку гостра боротьба двох курсів, двох напрямів у світовій політиці. «З одного боку, курс на приборкання гонки озброєнь, зміцнення миру і розрядки, на захист суверенних прав і свободи народів. З другого боку, курс на

підрив розрядки, роздування гонки озброєнь, політика погроз і втручання в чужі справи, придушення визвольної боротьби»¹.

Помітне загострення ідеологічного протиборства значною мірою пов'язане з лінією агресивних кіл імперіалізму на розпалювання мілітаристського психозу. У той час, як соціалістичні країни роблять усе для того, щоб утвердити в міжнародних відносинах дух довір'я і співробітництва, імперіалістичні сили в особі цитаделі капіталізму — США організували безпрецедентний за своїми масштабами наступ на ідеї і принципи розрядки, протиставили їм політику, що диктується небажанням зважати на реальності сучасного світу. Авантюризм, готовність ставити на карту життєві інтереси людства в ім'я вузьких корисливих цілей неприкрито проявляється в політиці найбільш агресивних кіл імперіалізму, підкреслювалося у Звітній доповіді ЦК КПРС.

Ставлячи собі за мету звести бар'єр на шляху прогресивних змін у світі, імперіалістичні сили виношують небезпечні для долі людства плани. Реальну загрозу для миру в усьому світі становлять їх новітні воєнні доктрини, на зразок горезвісної доктрини Картера. Головна суть «нovoї ядерної стратегії» США фактично зводиться до того, щоб зробити саму ідею ядерної війни прийнятною для громадської думки. «Людей хочуть переконати, — говорив товариш Л. І. Брежнев на XXVI з'їзді КПРС, — ніби ядерна війна може бути обмеженою, хочуть примирити їх з думкою про допустимість такої війни.

Але ж це прямий обман народів! Адже «обмежена», за американськими поняттями, ядерна війна, скажімо, в Європі, означала б уже на самому початку вірну загибель європейської цивілізації. Та й самі Сполучені Штати, зрозуміло, не змогли б залишитись осторонь полум'я війни. Ясно, що такі плани і «доктрини» — серйозна загроза для всіх народів, включаючи й американський»².

Затіявши нову небезпечну гру з долею миру, американська адміністрація посилено шукає для неї «ідеологічне виправдання». Буржуазна ідеологія і пропаганда, з якою відкрито взаємодіє ідеологічний механізм пекінських шовіністів, веде широкомасштабну «психологічну війну» проти соціалізму, намагається за допомогою найвитонченіших прийомів і сучасних технічних засобів отруїти свідомість людей у соціалістичних країнах, очорнити соціалізм і водночас облітати капіталістичний лад, його грабіжницьку, експансіоністську політику. З року в рік зростає підступність нашого ідейного противника. Він, як підкреслювалося на з'їзді, вчиться на своїх поразках, пускає в хід цілу систему засобів, розрахованих на підрив соціалістичного світу, його розмивання.

В умовах загострення ідеологічної боротьби до числа першочергових належить завдання дальшого зміцнення ідейної переконаності радянських людей, їх імунітету проти будь-яких буржуазних впливів. У зв'язку з цим особливої актуальності набуває лєнінський заповіт комуністам «...відстоювати революційне будівництво, боротися проти буржуазії і воєнним шляхом і ще більше шляхом ідейним, шляхом виховання...»³. Вірність цим лєнінським настановам в ідейній боротьбі наочно продемонстрував XXVI з'їзд КПРС.

¹ Брежнев Л. І. Звітна доповідь Центрального Комітету КПРС XXVI з'їздові Комуністичної партії Радянського Союзу і чергові завдання партії в галузі внутрішньої і зовнішньої політики. К., 1981, с. 3—4.

² Там же, с. 25.

³ Ленін В. І. Промова на Всеросійській нараді політосвіт губернських і повітових відділів народної освіти 3 листопада 1920 р. — Повне зібр. творів, т. 41, с. 381.

Для правильної оцінки нинішньої ідеологічної обстановки принципове значення мають висновки з'їзду про поглиблення та особливості сучасного етапу загальної кризи капіталізму. Протягом останніх 10 років капіталізм тричі переживав економічний спад. Охопивши всі основні центри світового капіталістичного господарства, нинішній спад породжує інфляцію, зростання безробіття, загострення міжімперіалістичних суперечностей і водночас політичну нестабільність, наступ на громадянські права. Всебічна моральна та ідейно-політична криза буржуазного суспільства зумовлює зрушення у свідомості громадськості капіталістичних держав. Для значної її частини, насамперед трудящих мас, характерним є дедалі критичніше сприйняття цінностей буржуазного способу життя. Притягальність соціалістичної альтернативи розвитку в несоціалістичному світі з кожним роком збільшується.

На фоні зростаючої ідейно-політичної кризи капіталістичного суспільства неухильно розширюється сфера дії марксистсько-ленінської ідеології, яка є могутнім інструментом пізнання і революційного перетворення світу. Вплив марксизму-ленізму в сучасному світі настільки великий, що його не може ігнорувати навіть буржуазна суспільна думка. «Віддавши перевагу зміні світу замість того, щоб давати все нові його інтерпретації, марксистська теорія повинна була виявитися важчою на вагах історії», — зазначає, наприклад, відомий буржуазний соціолог Е. Гоулднер⁴. Запеклий антикомуніст А. Улам також визнає, що комуністична ідеологія є могутньою силою у некомуністичному світі. «Партії, що заявляють про свою відданість ідеям Маркса, Енгельса і Леніна, є практично в кожній країні», і навіть противники будь-якої ідеологічної ортодоксії «часто шукають у марксистському соціалізмі керівництво до більш справедливого і ефективного соціального порядку», — пише він⁵.

Намагаючись перешкодити переможній ході марксизму-ленізму, сучасний антикомунізм докладає шалених зусиль до того, щоб дискредитувати його. Отруйні стріли спрямовуються насамперед проти нашої країни, де вперше було розірвано ланцюг імперіалізму і побудовано розвинуте соціалістичне суспільство. Як підкреслювалося на XXVI з'їзді КПРС, імперіалісти і їх пособники «систематично проводять ворожі кампанії проти соціалістичних країн. Вони чорнять і перекручують усе, що відбувається в цих країнах. Для них найголовніше — відвернути людей від соціалізму»⁶.

За допомогою різного роду антирадянських наклепів та фальсифікацій марксистсько-ленінського вчення імперіалістична пропаганда намагається притупити політичну свідомість трудящих капіталістичних країн, паралізувати їх волю до боротьби за соціалізм. Загострення міжнародної обстановки на рубежі 80-х років правлячі кола буржуазних держав використовують для нового наступу на робітничий клас та його авангард — комуністичні партії. Тягар постійно зростаючих воєнних витрат лягає на плечі трудящих. Буржуазна пропаганда докладає безліч зусиль до того, щоб переконати їх у недоречності революційної боротьби «в нинішніх складних умовах», а внутрішнім труднощам знайти, так би мовити, зовнішнє пояснення. Всіляко затушовуючи соціальну природу загальної кризи капіталізму, вона силкується перекласти

⁴ Gouldner E. The Two Marxisms: Contradictions and Anomalies in the Development of Theory. New York, 1980, p. 3.

⁵ Ulam A. The Unfinished Revolution: Marxism and Communism in Modern World. New York, 1979, p. X.

⁶ Брежнев Л. І. Звітна доповідь Центрального Комітету КПРС XXVI з'їздові Комуністичної партії Радянського Союзу і чергові завдання партії в галузі внутрішньої і зовнішньої політики, с. 10.

відповідальність за економічні і політичні труднощі у західному світі на прогрес, розрядку, соціалізм. Даючи вкрай спотворену картину реального соціалізму, буржуазні засоби масової інформації постійно залякують обивателя «червоною небезпекою», щоб прикрити новий наступ на демократію та права особи, створити сприятливий ґрунт для поширення відверто фашистських, расистських, клерикалістських доктрин.

За свідченням прогресивного американського філософа Г. Парсонса, «антикомуністична ідеологія насаджується всіма тими інституційними структурами, які формують і спрямовують свідомість людей... Російські «шпигуни» мандрують через карикатури, кінофільми і дисертації, в яких говориться, що вони прийшли організувати змову з метою повалити американський спосіб життя. Це було б справді смішно, якби наслідки антикомунізму не були такими серйозними. Результатом ідеології антикомунізму є те, що ні президент, ні конгрес до недавнього часу не зустрічали будь-якої організованої опозиції своїй політиці збільшення витрат на озброєння, яка виправдовується захистом «вільного світу» від комунізму»⁷. Антикомунізм, підкреслює Парсонс, довів американський народ до тієї фатальної межі, за якою починається втрата основних прав — права на життя, свободу і прагнення до щастя.

Ведучи лінію на посилення гонки озброєнь, імперіалізм організовує численні провокації проти соціалістичних та інших незалежних держав, стає на шлях економічних «санкцій» і згортання науково-технічних, культурних і спортивних зв'язків, відмовляється від узятих на себе зобов'язань. Так, через авантюристичний курс адміністрації Картера значно скоротилися двосторонні радянсько-американські зв'язки, була заморожена ратифікація Договору ОСО-2. Як підкреслювалося в постанові червневого (1980 р.) Пленуму ЦК КПРС, «антирадянщина і антикомунізм перетворені в інструмент підхльостування гонки озброєнь, у знаряддя боротьби не тільки проти СРСР та інших країн соціалістичної співдружності, не тільки проти комуністів, але й проти всіх противників війни, миролюбних сил, у засіб підризу розрядки»⁸.

Імперіалістична доктрина войовничого гегемонізму супроводжується посиленою «ідеологізацією» зовнішньої політики США. Будучи неспроможними вести відкрити теоретичну полеміку з науковим комунізмом, антикомуністи все відвертіше намагаються перенести боротьбу проти світового соціалізму в площину психологічної війни. Мета ідеологічної стратегії антикомунізму полягає в тому, щоб очорнити і скомпрометувати соціалістичний лад, ідейно роззброїти громадськість соціалістичних країн, штовхнути маси на пошуки «компромісів» за рахунок відмови від корінних принципів соціалізму. Антикомунізм памагається також підірвати революційний вплив соціалістичного прикладу на країни, що розвиваються, відкрити простір для різного роду націоналістичних тенденцій.

Засобом для здійснення цих підступних цілей апологети імперіалізму обрали насамперед атаки на ідеї та принципи мирного співіснування, на домовленості, що були досягнуті протягом останнього десятиріччя між соціалістичними і капіталістичними країнами. Мислячи категоріями панування і примусу щодо інших народів, буржуазні ідеологи пустили в хід теорію «багатополярного світу», що являє собою своєрідне перелицювання горезвісної схеми «балансу сил». Коригування «біполярної структури» (протистояння СРСР — США) проводиться з ура-

⁷ Парсонс Г. Соединенные Штаты: антикоммунизм и борьба за мир. — Философские науки, 1979, № 5, с. 111.

⁸ Рад. Україна, 1980, 24 черв.

хуванням ролі нових «силових центрів» — Західної Європи, Японії, Китаю. При цьому Сполученим Штатам відводиться роль міжнародного арбітра, що служить для них основою ідеологічного обґрунтування своєї зовнішньополітичної стратегії⁹.

Щоб «обґрунтувати» власне втручання у справи інших народів і країн і водночас затушувати справжні причини та джерела революційних процесів сучасності, пропагандистський апарат імперіалізму знову й знову твердить про «інтриги й підступи Москви», про «дугу нестабільності», яку нібито створив Радянський Союз у Південно-Східній Азії, на Близькому Сході і в Африці, про «перший радянський удар» тощо. У Звітній доповіді ЦК КПРС XXVI з'їздові партії підкреслювалося, що на виправдання своїх підступних дій буржуазні ідеологи поширюють явно брехливу версію про «радянську загрозу» нафтовим багатствам Близького і Середнього Сходу або шляхам транспортування нафти, добре знаючи при цьому, що СРСР не збирається посягати ні на те, ні на інше¹⁰. Порівняно новим «винаходом» адміністрації Рейгана стали звинувачення Радянського Союзу у причетності до так званого «міжнародного тероризму». При цьому «тероризмом» вона іменує найчастіше визвольну боротьбу народних мас у країнах капіталу.

Як зазначав кандидат в члени Політбюро ЦК КПРС, секретар ЦК КПРС товариш Б. М. Пономарьов, міф про «руку Москви» — пропагандистська зброя багатоцільового призначення. Він розрахований насамперед на те, щоб дезорієнтувати світову громадськість, виправдати курс на нестримну гонку озброєнь. Його призначення полягає також у тому, щоб викликати підозру до політики країн соціалізму з боку трудящих мас у країнах капіталу, з боку національно-визвольних сил і правлячих партій держав, що визволилися від колоніальної залежності. Водночас цей міф є засобом розмежування і розколу самих революційно-визвольних сил. З ним якнайтісніше пов'язані спроби зобразити «антипатріотами» та «іноземними агентами» усіх тих, хто виступає за дружні відносини з країнами соціалізму та міжнародним комуністичним рухом. Брехлива вигадка про «руку Москви» служить імперіалізові й для того, щоб, поставивши факти з ніг на голову, зобразити визвольні рухи і революції як «загрозу» мирові і безпеці інших народів. Нарешті, вона являє собою «димову завісу», покликану прикрити імперіалістичне втручання у справи інших держав, виправдати плани посилення цього втручання¹¹.

Не випадково курс на антирозрядку був узятий Вашингтоном саме тоді, коли завдяки політичній розрядці впритул постало питання про обмеження гонки озброєнь, тобто, коли виникла загроза інтересам монополістичного капіталу. Саме в цей час геополітичні домагання колишнього президента США Картера почали перетворюватися в засіб морально-політичного тиску на СРСР та інші країни соціалізму, на сили миру і соціального прогресу в усьому світі. Щоб вигородити справжніх винуватців гонки озброєнь, перекласти відповідальність за загострення обстановки на Радянський Союз, і було знову пущено в хід міф про «радянську загрозу». Інтернаціоналістська допомога Радянського Союзу афганському народові на прохання уряду цієї країни була ви-

⁹ Докладно про це див.: В. Кортунов. Пагубные рецидивы политики силы. — Коммунист, 1980, № 10, с. 100—101.

¹⁰ Див.: Брежнев Л. І. Звітна доповідь Центрального Комітету КПРС XXVI з'їздові Комуністичної партії Радянського Союзу і чергові завдання партії в галузі внутрішньої і зовнішньої політики, с. 25.

¹¹ Пономарев Б. Неодолимость освободительного движения. — Коммунист, 1980, № 1, с. 27.

користана для небаченого нагнітання антирадянської істерії, для дальшого розгулу мілітаризму і реакції.

Таким чином, у боротьбі проти реального соціалізму наш ідейний противник апелює не до доводів розуму, а до передсудів, оперує не фактами, а спеціально сфабрикованими міфами. Підступність його ідеологічної стратегії очевидна для кожної неупередженої людини. Як підкреслив на сторінках газети «Нью-Йорк таймс» професор філософії Нью-Йоркського університету, редактор журналу «Черчмен» Дж. Соммервіл, осуд урядом США присутності радянських військ в Афганістані, яку він називає «вторгненням», є класичним зразком лицемірства. Ніхто не може заперечувати, писав Соммервіл, що законним правом усіх суверенних держав є право вибору своїх союзників і укладення договорів, які передбачають надання військової допомоги. Причину умисного спотворення вашінгтонською адміністрацією і засобами масової інформації США подій в Афганістані автор вважає очевидною. «Це, — пише він, — найшвидший і найвірніший засіб примусити громадськість країни погодитися із збільшенням воєнних витрат Пентагону, створенням нових баз на чужих територіях, виправдати відмову адміністрації Картера ратифікувати Договір ОСО-2, підірвати розрядку і повернути світ до часів «холодної війни»¹².

Маскування власної агресивної суті вигадками про «радянську загрозу» — старий пропагандистський прийом, гнівно викритий свого часу ще В. І. Леніним. «Є дурні люди, — писав він, — які кричать про червоний мілітаризм; це — політичні шахраї, які вдають, ніби вони в цю дурницю вірять, і кидають такі обвинувачення направо і наліво, користуючись для цього своїм адвокатським умінням вигадувати фальшиві доводи і засмічувати масам очі піском»¹³.

Про те, наскільки органічним стало для буржуазних ідеологів сумнівне мистецтво вигадувати фальшиві доводи, засипати масам очі піском, свідчить один з номерів журналу «Дедалус» (орган Американської академії мистецтв і наук), який вийшов з підзаголовком «Оборонна політика США у 80-і роки». Він відкривається статтею запеклого антикомуніста, введеного нині до складу ради національної безпеки, Р. Пайпса «Мілітаризм у Радянській державі». Міфічні корені «агресивності» СРСР цей «теоретик» намагається знайти то в марксистській доктрині, то у воєнній політиці царизму. Неабияку майстерність перекладати з хворої голови на здорову виявляє й автор наступної статті — «Військова сила і політичні цілі радянської політики». Слідом за цими двома наскрізь антирадянськими опусами йде цілий ряд матеріалів про «оборонні інтереси» США у Персидській затоці, на Середньому Сході, у Південно-Східній Азії. Не забуто й про роль Китаю у майбутньому «американізованому світі». Автор останньої статті — «Контроль над озброєнням: чи є ще надія?» — намагається перекласти на СРСР та інші соціалістичні країни відповідальність за те, що проблема контролю над озброєнням фактично зайшла у тупик¹⁴.

В такому чи подібному дусі витримано зараз більшість видань, що виходять під егідою офіційних кіл цитаделі імперіалізму. Змістом і формою різко контрастують з ними матеріали партійного форуму радянських комуністів. «Не намагатися зламати існуючу рівновагу, не нав'язувати новий, ще більш дорогий і небезпечний тур гонки озбро-

¹² Известия, 1980, 14 авг.

¹³ Ленін В. І. Успіхи і труднощі Радянської влади. — Повне збір. творів. т. 38, с. 48.

¹⁴ Daedalus, vol. 109, 1980, № 4.

ень — ось що було б проявом справжньої державної мудрості, — говорив у Звітній доповіді ЦК КПРС товариш Л. І. Брежнев. — А для цього, справді, давно пора виставити за двері серйозної політики спохляявіле опудало «радянської загрози»¹⁵.

Тверда й послідовна позиція ЦК КПРС у питанні про справжніх винуватців погіршення міжнародного клімату у 80-х роках дістала глибоке розуміння і підтримку делегатів і гостей з'їзду. Так, перший секретар Центрального Комітету Комуністичної партії Куби, Голова Державної ради і Ради Міністрів Республіки Куба Фідель Кастро у своєму виступі на XXVI з'їзді КПРС підкреслив, що новий світ, який поклав початок ері свободи і незалежності народів, став можливим завдяки існуванню Радянського Союзу, його твердій і принциповій марксистсько-ленінській інтернаціоналістській політиці. Викриваючи ганебні спроби імперіалістів США поставити знак рівності між національно-визвольним рухом, боротьбою народів за соціальні зміни в світі і тероризмом, Фідель Кастро говорив: «Для них бути революціонером, бути просто прогресивним діячем або борцем за демократію — значить бути терористом. Такою фальшю і брехнею вони остаточно відкидають фіговий листок захисту прав людини і ще раз з усією безсоромністю виступають у ролі світових жандармів»¹⁶.

Надзвичайно важливе значення мають висновки XXVI з'їзду КПРС про форми і методи антисоціалістичних дій, до яких вдаються імперіалістичні кола. Для Заходу, наголошував товариш Л. І. Брежнев, ідеологічна боротьба не зводиться до протиставлення ідей. Вона ведеться у формі підривної діяльності, на службу якій поставлено розгалужений розвідувально-підривний апарат, каральні органи, численні офіційні та неофіційні антирадянські центри і організації. Навіть за далеко неповними даними американської преси кількість співробітників різних органів розвідувального корпусу США досягла 155 тис. чол., а його бюджет на 1980 р. становив 13 млрд. доларів. При цьому бюджет основного диверсійного центру — ЦРУ протягом останніх десяти років подвоївся, а кількість його співробітників досягла 17 тис. чоловік¹⁷.

Головним центром американської зовнішньополітичної пропаганди є так зване Управління з міжнародних зв'язків (УМЗ), створене на базі колишнього інформаційного агентства США. Директорові УМЗ надано функції радника президента з питань міжнародної інформації та обмінів. Із створенням цього управління американська адміністрація сконцентрувала в своїх руках усі канали зовнішньополітичної пропаганди — радіомовлення, кіно, телебачення, пресу і книговидавничу справу, організацію виставок, культурний обмін тощо. У 1979 р. бюджет нового пропагандистського відомства становив понад 413,3 млн. доларів, у 1980 р. — 432,7 млн. доларів, а на 1981 р. передбачено 566 млн. доларів.

За даними щотижневика «ЮС Ньюс енд уорлд ріпорт», на фінансування своєї пропагандистської машини Вашингтон щороку витрачає 2,5 млрд. доларів — значно більше, ніж на допомогу потерпілим від стихійного лиха, на заходи по боротьбі з енергетичною кризою та боротьбу з раком. За офіційними даними, чисельність пропагандистсь-

¹⁵ Брежнев Л. І. Звітна доповідь Центрального Комітету КПРС XXVI з'їздові Комуністичної партії Радянського Союзу і чергові завдання партії в галузі внутрішньої і зовнішньої політики, с. 27.

¹⁶ Правда, 1981, 25 февр.

¹⁷ Цвигун С. Подрывные акции — оружие империализма. — Коммунист, 1980, № 4. с. 109.

кого апарату у Вашингтоні становить близько 20 тис. чол. Насправді ж, пише газета, вона значно більша¹⁸.

Намагаючись забезпечити стабільність своєї політичної системи, ідеологи і політики капіталістичного світу докладають багато зусиль для вдосконалення та оновлення арсеналу буржуазної пропаганди. Це оновлення, однак, не йде далі видозміни форм маніпулювання масовою свідомістю та спроб розширити «канали проникнення» в країни соціалізму. Зовнішня «модернізація» висунутих останнім часом буржуазними ідеологами теоретичних побудов відбувається в напрямі їх «соціологізації», «технологізації», використання вульгарного історизму. Щоб затушувати принципіальні відмінності між соціалізмом і капіталізмом у формах власності, політичних системах, імперіалістична пропаганда оголошує їх неістотними. Натомість об'єктами спекуляцій стають проблеми розгортання науково-технічної революції та її наслідки, збереження екологічної рівноваги і використання природних ресурсів, зрушення у системі суспільних потреб, питання «якості життя» та ін.

Претендуючи на роль світового жандарма, американський імперіалізм не відмовляється, проте, й від спроб виступати в личині «моралізатора». Тому буржуазні ідеологи приділяють особливо багато уваги емоційному настрою мас, видають себе за «охоронців моральних порм» в усьому світі. Вдаючись до нічим не прикритої соціальної демагогії, вони використовують у спекулятивних цілях такі популярні в масах лозунги, як роззброєння, свобода особи, захист прав людини, національне самовизначення. Фальшивими проповідями «захисту свободи у світі» маскується відверта анексіоністська політика імперіалізму. На сторінках буржуазної преси множаться заклики про примирення сили й моралі, про необхідність «хрестових походів» під гаслами «захисту прав людини». Апологети буржуазії відверто пишуть про те, що Заходу слід повернути втрачений у часи «холодної війни» ореол «бастіону свободи».

Таким чином, претензії правлячих кіл США на «моральне лідерство» ведуть до свого роду «ідеологічного інтервенціонізму», до спроб втручання у внутрішні справи інших країн, що таїть у собі серйозну загрозу розрядці і розвитку нормальних міждержавних відносин.

Однією з причин загострення ідеологічної боротьби в сучасних умовах є посилення ідеологічного тиску буржуазії на робітничий клас, на міжнародний комуністичний рух. Буржуазні ідеологи всіляко намагаються використати у своїх цілях різні немарксистські, утопічні за своєю суттю, концепції соціалізму, докладають усіх зусиль до того, щоб пошук трудящими альтернативи капіталістичному ладові спрямувати в русло псевдосоціалістичних теорій. Організацію ідейного впливу на трудящих панівний клас капіталістичного суспільства розглядає як складову частину державної політики. Більше того, його ідеологічні заходи прямо підпорядковані завданням підризу соціалізму зсередини, «дезінтеграції» і «деленізації» світового комуністичного й робітничого руху.

Для того, щоб вплинути на комуністичні партії, примусити їх відмовитися від інтернаціоналістської політики, буржуазні ідеологи створили власну «модель» розбіжностей у світовому комуністичному русі. З відверто провокаційною метою вони класифікують комуністичні партії на «самостійні» і «залежні», висуваючи при цьому «критерієм самостійності» «критичну позицію» щодо КПРС. Буржуазна пропаганда постійно пропонує комуністам капіталістичних країн свої рецепти, як

¹⁸ Див.: Известия, 1979, 24 авг.; Коммунист, 1980, № 4, с. 115—116.

їм стати «визнаною національною силою». Для цього, мовляв, потрібно «зовсім небагато» — відмовитися від тези про гегемонію пролетаріату у класовій боротьбі, від ідеї встановлення влади робітничого класу, скасувати принцип демократичного централізму в організаційній побудові партії, згорнути інтернаціональні зв'язки. Цілком природні відмінності в підходах різних партій до розв'язання конкретних питань класової боротьби вона намагається видати за розкол у міжнародному комуністичному русі.

XXVI з'їзд КПРС вніс новий вклад у теоретичну розробку питання про загальне і національно-особливе в міжнародному комуністичному русі. Відповідаючи тим керівникам деяких компартій, які виступали з енергійним захистом права на національну специфіку шляхів і форм боротьби за соціалізм і соціалістичного будівництва, товариш Л. І. Брежнев наголосив, що КПРС неухильно дотримується ленінської настанови про різноманітність шляхів переходу народів світу до соціалізму. В жодній з нині існуючих соціалістичних країн, сказав він, форми, методи, шляхи соціалістичної революції не були механічним повторенням чужого досвіду. «Отож говорити про якусь «уніфікацію», протиставляти компартії за ознакою визнання чи невизнання шляхів перебудови суспільства, які вони обирають, можна... тільки ігноруючи реальні факти»¹⁹.

Товариш Л. І. Брежнев звернув увагу на те, що в деяких компартіях висловлюються іноді критичні міркування з приводу тих або інших сторін розвитку нашої країни. Ми зовсім не вважаємо, підкреслив він, що у нас все було ідеально, і уважно прислуховуємося до товариської, конструктивної критики. «Але ми рішуче проти такої «критики», яка перекидає соціалістичну дійсність і тим самим вільно чи не вільно робить послугу імперіалістичній пропаганді, класовому противникові». У Звітній доповіді чітко розмежовано розходження в думках між комуністами, які можна подолати, й принципові розходження між революціонерами і реформістами, між творчим марксизмом і догматичним сектантством, лівацьким авантюризмом. XXVI з'їзд КПРС ще раз рішуче наголосив, що відносно останніх «...компромісів бути не може — сьогодні так само, як і за часів Леніна»²⁰.

Об'єктом гострої ідеологічної боротьби є проблема вибору шляху країнами, що розвиваються. З одного боку, величезний вплив на ці країни справляє досвід реального соціалізму, а з другого, — на них впливають і неоколоніалістські імперіалістичні сили, які намагаються перешкодити їх незалежності, вибору ними соціалістичної орієнтації. Імперіалістів, підкреслювалося у Звітній доповіді ЦК КПРС XXVI з'їздові партії, «...не влаштовує зміцнення незалежності країн, які визволились. Тисячами шляхів і способів вони намагаються прив'язати до себе ці країни, щоб вільніше розпоряджатися їх природними багатствами, використовувати їх території у своїх стратегічних замірах. При цьому широко використовується давній метод колонізаторів «поділяй і владарюй!»²¹.

Основна мета ідеологічного тиску імперіалізму на країни, що розвиваються, полягає в тому, щоб вкорінити в свідомість трудящих цих країн думку про те, ніби марксизм-ленінізм незастосовний до умов Азії й Африки і не може, мовляв, вказати їм шлях до ліквідації ко-

¹⁹ Брежнев Л. І. Звітня доповідь Центрального Комітету КПРС XXVI з'їздові Комуністичної партії Радянського Союзу і чергові завдання партії в галузі внутрішньої і зовнішньої політики, с. 20—21.

²⁰ Там же, с. 21.

²¹ Там же, с. 16.

лоніального та напівколоніального минулого. Соціальні перетворення, які проводяться в країнах соціалістичної орієнтації, оголошуються буржуазною пропагандою такими, що не досягають своєї мети. Вона залякує трудящих цих країн міфічною «комуністичною загрозою», поширює вигадки про радянський «контрімперіалізм» в Африці і т. д.

Одна з особливостей сучасної ідеологічної боротьби зумовлена перетворенням маоїстського Китаю з резерву імперіалізму в його прямого союзника, в ідеологічний різновид антикомунізму. Агресія Пекіна проти соціалістичної республіки В'єтнам у 1979 р., підтримка ним контрреволюції в Афганістані, здійснювана у прямій змові з американською воєнщиною, посягання на суверенітет Кампучії і Лаосу — все це безперечні свідчення американо-китайського воєнно-політичного альянсу, спрямованого своїм вістрям проти політики мирного співіснування, проти світового революційного руху. Пекін виступає нині поборником «єдиного міжнародного фронту» боротьби проти Радянського Союзу, всієї соціалістичної співдружності.

Останнім часом у буржуазній пресі поширюються твердження про «докорінний перегляд» у сучасному Китаї маоцзедунівської лінії, про його «демаюїзацію». Справді, нинішнє пекинське керівництво посилено демонструє «широту поглядів» і навіть намагається на словах відмежуватися від «догматизму минулих часів». Проте, незважаючи на зигзаги і повороти в політиці Пекіна, незмінними лишилися її експансіоністські цілі і гегемоністська спрямованість. Стратегічною метою маюїстів було і є перетворення Китаю у супердержаву, здатну диктувати свою волю іншим країнам і народам. «Неомаюїзм», «демаюїзація», про які так багато пишуть на Заході, принципово нічим не відрізняються від «класичного маюїзму». В основі зовнішньої політики Пекіна лежить авантюристичний курс, спрямований на зрив розрядки, на провокування воєнного конфлікту.

Розробляючи програму широкого зговору з імперіалізмом, китайське керівництво скотилося до того, що закликає пролетаріат капіталістичних країн «бути в перших рядах» у можливій («справедливій», за маюїстськими оцінками) війні проти світового соціалізму. Подібними закликами пекинські лідери намагаються виправдати характеристику нинішнього Китаю як «нового члена НАТО», дачу йому представниками імперіалістичного воєнно-промислового комплексу. «За готовністю США, Японії, ряду країн НАТО розширювати воєнно-політичні зв'язки з Китаєм, — наголошується у Звітній доповіді ЦК КПРС XXVI з'їзду партії, — криється простий розрахунок — використати його ворожість до Радянського Союзу, до соціалістичної співдружності в своїх власних, імперіалістичних інтересах. Ризикована гра!»²².

Події останніх років продемонстрували, таким чином, активізацію підривної політичної та ідеологічної діяльності імперіалістичних кіл. XXVI з'їзд КПРС констатував, що наші класові противники діють проти країн соціалізму все більш витончено і підступно. Там, де до цієї підривної діяльності приєднуються помилки і прорахунки у внутрішній політиці, виникає ґрунт для активізації ворожих соціалістичних елементів. Загроза основам соціалістичної держави, що виникла в Польщі, показала всю небезпеку послаблення уваги до зв'язків марксистсько-ленінської партії з масами, до ідеологічного загартування комуністів, усіх трудящих. «Не соціалізм є причиною наших труднощів, — говорив з трибуни XXVI з'їзду КПРС Перший секретар ЦК ПОРП С. Каня, — а порушення його принципів, волюнтаристське нехтування його

²² Там же, с. 12—13.

економічними законами, ленінськими нормами в житті партії, недооцінка класових суперечностей у суспільстві, занедбаність ідеологічної роботи»²³. Турбота про зміцнення ідейної переконаності, інтернаціональне виховання трудящих країн соціалізму, невтомна боротьба проти «мирного співіснування в ідеологічній галузі» є надійним заслоном на шляху проникнення в ці країни буржуазної ідеології.

Головне завдання ідеологічної діяльності правлячих комуністичних партій полягає у вихованні людини, яка за будь-яких обставин мислить і діє по-соціалістичному, у досягненні такого рівня соціалістичної свідомості трудящих, який забезпечує їх здатність правильно оцінювати будь-яку політичну та ідеологічну ситуацію, відрізняти справжні цінності від їх сурогатів, упевнено протистояти впливу буржуазної ідеології.

Зрозуміло, що ефективність боротьби проти чужих нам поглядів залежить не тільки і не стільки від застосування спеціальних прийомів протидії різного роду ворожим пропагандистським акціям, скільки від змісту всієї ідеологічної діяльності партії. При цьому КПРС вважає, що полеміка з ідейним противником за будь-яких умов не може перетворюватися на самоціль, а має бути повністю підпорядкована завданням утвердження в широких масах трудящих наукового, марксистсько-ленінського світогляду, виховання комуністичної свідомості, політичної пильності. Виховуючи комуністичну переконаність, партія виробляє в масах імунітет до будь-яких підступів класового противника. І навпаки, ведучи наступ проти всіх різновидів буржуазного впливу, вона зміцнює класову політичну свідомість народу, його волю і готовність віддати всі сили великій справі комуністичного будівництва.

Успішність боротьби проти буржуазної ідеології не піддається, отже, кількісним вимірам і не завжди перебуває у прямій залежності від безпосереднього реагування на ті чи інші випадки буржуазної пропаганди. Вона визначається ефективністю всієї ідеологічної діяльності партії і залежить насамперед від того, наскільки успішно розв'язується її головне завдання — виховання комуністичної переконаності радянської людини. У цій роботі немає дрібниць. Людина здатна протистояти будь-яким впливам буржуазної пропаганди тоді, коли вона має широкий кругозір, добре орієнтується в подіях внутрішнього і міжнародного життя країни, виразно бачить протилежність класових інтересів пролетаріату й буржуазії і вміє з класових, партійних позицій аналізувати головні тенденції суспільного розвитку, коли переконаність у справедливості і науковості марксистсько-ленінських ідей стає її внутрішнім кредо.

Виходячи з основних принципів марксизму-ленізму та уважно вивчаючи набутий раніше досвід, КПРС постійно шліфує і вдосконалює весь механізм своєї ідеологічної діяльності. Як підкреслювалося на XXVI з'їзді КПРС, в умовах невинного зростання свідомості і поінформованості трудящих форми і методи виховання комуністичної ідейності, непримирештості до буржуазної ідеології потребують постійного оновлення, вимагають невтомного творчого пошуку. З'їзд поставив завдання перебудувати багато ділянок і сфер ідеологічної роботи з тим, щоб її зміст став більш актуальним, а форми відповідали сучасним запитам і потребам радянських людей.

У Звітній доповіді з'їздові було ще раз підкреслено надзвичайно важливе значення прийнятої у квітні 1979 р. постанови ЦК КПРС «Про дальше поліпшення ідеологічної, політико-виховної роботи». У

²³ Правда, 1980, 25 февр.

цьому, за визначенням товариша Л. І. Брежнєва, «документі довгострокової дії», чітко накреслено завдання активного розгортання ідеологічного наступу проти імперіалізму і гегемонізму, мілітаризму та реакції. ЦК КПРС зобов'язав ідеологічні кадри з усією рішучістю викривати імперіалістичних проповідників «холодної війни», антинародну, антигуманну сутність сучасного капіталізму, грабіжницький характер політики неоколоніалізму, справжнє обличчя лицемірних захисників «прав» і «свобод». Він наголосив також на необхідності показувати згубність гегемоністського великодержавного курсу пекинських правителів, своєчасно давати гідну відсіч ідеологічним диверсіям імперіалізму та його пособників, вести послідовну боротьбу проти будь-яких форм опортунізму і ревізіонізму. «Наш обов'язок, — підкреслювалося в постанові, — протипоставити підіривній політичній та ідеологічній діяльності класового противника, його злісним наклепам на соціалізм непохитну згуртованість, могутню ідейну єдність своїх рядів, глибоку переконаність і політичну пильність кожної радянської людини, її готовність захищати Батьківщину, революційні завоювання соціалізму»²⁴.

XXVI з'їзд КПРС дав науково обґрунтовану програму комуністичного виховання трудящих в умовах зрілого соціалізму. Накреслена ним система заходів, спрямована на підвищення ефективності ідеологічної діяльності на основі комплексного підходу до постановки всієї справи виховання, передбачає приведення форм і засобів ідейно-виховної роботи у відповідність із зрослим соціальним досвідом мас, їх культурно-освітнім рівнем, духовними запитами. З'їзд поставив перед ідеологічними кадрами завдання не обминати в пропагандистській роботі гострих тем, вести її змістовно й цікаво, без штампованих фраз і стандартного набору готових формул.

Відзначивши збагачення в останні роки теоретичного арсеналу партії, з'їзд водночас звернув увагу на необхідність дальшого поглибленого наукового узагальнення процесів і явищ, які відбуваються в сучасному світі, зокрема, осмислення особливостей розвитку і протиборства двох протилежних суспільно-економічних систем, що, як зазначав товариш Л. І. Брежнєв, має дістати відображення і в новій редакції Програми КПРС.

З'їзд констатував, що у відносинах між соціалістичними країнами утвердилася принципова єдність поглядів по всіх важливих проблемах соціально-економічного розвитку. Це — результат постійної взаємодії братніх партій, у тому числі ідеологічного співробітництва, яке здійснюється в інтересах дальшого творчого розвитку теорії наукового комунізму — марксизму-ленінізму шляхом спільного аналізу всього того, що дає практика реального соціалізму для зміцнення його позицій у класовій боротьбі проти світу капіталу. Періодично проводяться наради секретарів ЦК братніх комуністичних і робітничих партій з питань ідеологічної роботи. Спільними зусиллями видавництва соціалістичних країн з 1973 р. випускається серія книг «Критика буржуазної ідеології та ревізіонізму», а з 1976 р. — серія, в якій пропагується досвід соціалістичного й комуністичного будівництва.

Рік у рік зростають масштаби зовнішньополітичної діяльності засобів масової інформації і пропаганди. Матеріали ТАРС, наприклад, поширюються більш як у 100 країнах світу. В 60 державах діють культурні центри Радянського товариства дружби і культурних зв'язків з зарубіжними країнами. Агентство преси «Новини» має контакти з 4000

²⁴ Про дальше поліпшення ідеологічної, політико-виховної роботи. Постанова ЦК КПРС від 26 квітня 1979 року. К., 1979, с. 8—9.

інформаційних організацій у 110 країнах²⁵. Книги, буклети, брошури агентства видаються 50 мовами. Спеціальні серії присвячуються марксистсько-ленінській ідеології, досвіду соціалістичного й комуністичного будівництва в СРСР, зовнішній політиці Радянського Союзу, соціалістичному способу життя.

Пропаганда досягнень реального соціалізму, його духовних цінностей, соціалістичного способу життя — один з найважливіших засобів виховання комуністичної ідейної переконаності. Той факт, що в нашій країні протягом життя одного покоління побудоване суспільство безкризової, постійно зростаючої економіки, зрілих соціалістичних відносин, справжньої свободи, є найпереконливішим аргументом в історичному спорі соціалізму з капіталізмом. На фоні загострення економічних труднощів і соціальних потрясінь у країнах капіталу, загострення міждержавних конфліктів і міжнаціональних тертів, посилення авторитарних, антидемократичних тенденцій і розгулу корупції досягнення і здобутки реального соціалізму є особливо вражаючими. Вони справляють величезний революціонізуючий вплив на сучасний світовий розвиток і незаперечно свідчать, що саме соціалізм є історичним майбутнім усього людства.

Імперіалістична пропаганда неспроможна протиставити щось реальне благородним ідеям марксизму-ленінізму, які надихають радянських людей на величчі трудові звершення. Ніякими ідеологічними диверсіями їй не вдасться похитнути соціально-політичну та ідейну єдність нашого суспільства. Проте ми не можемо бути байдужими до чорних задумів ворогів соціалізму та їх підступів, до спроб імперіалістів притупити класову революційну пильність трудящих, оживити націоналістичні передсуди та приватновласницькі пережитки. Велика небезпека ідеологічних диверсій проти СРСР та інших країн соціалізму таїться у багатолітності нашого ідейного противника, у різноманітності застосовуваних ним методів боротьби, у його намаганні створити широкий антисоціалістичний фронт.

Саме тому успішне будівництво комуністичного суспільства немислиме без наполегливої, цілеспрямованої, наступальної боротьби проти всіх форм і різновидів антикомунізму. Запорукою її успіхів є неухильне слідування ленінській традиції ідейного наступу. «Коли треба було, — говорив В. І. Ленін, — по всьому об'єктивному стану речей і в Росії і в усьому світі — йти вперед, наступати на ворога з беззавітною сміливістю, швидкістю, рішучістю, ми так і наступали. Коли треба буде, зуміємо це зробити ще раз і ще не раз»²⁶. Духом наступальності, безкомпромісності, бойовитості незмінно пройнята вся ідеологічна діяльність КПРС — партії будівників комунізму.

Л. А. Нагорная

XXVI СЪЕЗД КПСС ОБ ОСОБЕННОСТЯХ СОВРЕМЕННОГО ИДЕЙНОГО ПРОТИВОБОРСТВА ДВУХ МИРОВЫХ СИСТЕМ

Резюме

В статье раскрыто значение положений и выводов XXVI съезда КПСС о состоянии идеологического противоборства двух мировых систем и задачах борьбы против идеологии антикоммунизма, реформизма, догматического сектантства, левацкого авантюризма.

²⁵ За рубежом, 1979, № 13, с. 17.

²⁶ Ленін В. І. XI з'їзд РКП(б). 27 березня—2 квітня 1922 р.: Промова при закритті з'їзду 2 квітня. — Повне збір. творів, т. 45, с. 128.

В. І. Ленін і Україна

П. Л. ВАРГАТЮК (Київ)

В. І. ЛЕНІН І СТВОРЕННЯ ТА ДІЯЛЬНІСТЬ БІЛЬШОВИЦЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ ПРИДНІПРОВ'Я І ДОНБАСУ (1894—1907 рр.)

Придніпров'я і Донбас — великий економічний район, центр зосередження значного заgonу робітничого класу, місце славних революційних традицій. Природно, історія партійних організацій даного району здавна привертала увагу дослідників. Пропес встановлення зв'язків місцевих соціал-демократів з В. І. Леніним, вплив ленінських ідей і керівництва на створення та зміцнення більшовицьких організацій цього найбільш розвинутого індустріального району України вже частково висвітлювались у ряді узагальнюючих праць¹ і спеціальних монографій². Проте частина питань цієї теми залишається нез'ясованою. Тому назріла потреба на основі широкого кола джерел розкрити її у всій повноті.

У Катеринославі перші марксистські гуртки і групи виникли наприкінці 80-х — на початку 90-х років. У 1894—1895 рр. передові робітники Брянського заводу створили соціал-демократичну організацію, в якій налічувалося близько 50 членів³. З її допомогою в 1895 р. виник соціал-демократичний гурток у Кам'янському (нині — Дніпродзержинськ).

В 1894 р. соціал-демократична організація Катеринослава встановила ідейні, а в 1895 р. — організаційні зв'язки з В. І. Леніним і керованими ним соціал-демократами Москви і Петербурга. У 1894 р. до її складу ввійшли О. М. Винокуров і Г. Н. Мандельштам, які раніше, перебуваючи в Москві, близько познайомилися з В. І. Леніним, стали його учнями, цілком поділяли ідеї й завдання, висунуті ним перед соціал-демократами Росії⁴. З початку 1895 р. ленінська група петербур-

¹ Історія Комуністичної партії Радянського Союзу. К., 1965, 1967. Т. 1—2; Нариси історії Комуністичної партії України. К., 1977; Очерки истории Донецкой областной партийной организации. Донецк, 1978; Очерки истории Днепропетровской областной партийной организации. К., 1979; Нариси історії Запорізької обласної партійної організації. К., 1968; Шморгун П. Більшовицькі організації України в революції 1905—1907 років. К., 1975; В. И. Ленин и «Союзы борьбы». М., 1978 та ін.

² Емченко Г. Я. В. И. Ленин и донецкий пролетариат. Донецк, 1957; Юрченко О. Т. Ленин і більшовицькі організації України в 1905—1907 рр. К., 1960; його ж. В. І. Ленін і більшовицькі організації України. К., 1970; Варгатюк П. В. І. Ленін і Катеринославська більшовицька організація. Дніпропетровськ, 1961; його ж. Партії великої загін. В. І. Ленін і більшовицькі організації Катеринославщини. Дніпропетровськ, 1970; Запорожец М. Я. Истоки великих свершений. В. И. Ленин и партийные организации Донбасса. Донецк, 1972; Шморгун П. М. В. И. Ленин і більшовицькі організації України. К., 1979 та ін.

³ ЦДАЖР СРСР, ф. ДП. Огляд найважливіших дізнань, проведених у жандармських управліннях за 1895 і 1896 рр., т. XIX і XX, с. 72—75, 383—387.

⁴ Владимир Ильич Ленин. Биографическая хроника. М., 1970. Т. I, с. 85; Василенко К. С. Московский «Рабочий союз». М., 1957, с. 13, 17, 19, 23, 27, 29;

зких соціал-демократів направляла в місто на Дніпрі нелегальну літературу та інструкції. За її рекомендаціями навесні 1895 р. Катеринослав обрали місцем свого заслання К. М. Норинський, Ф. Н. Норинська та інші соціал-демократи. Того ж року, за свідченням К. М. Норинського, інструктивну поїздку в місто здійснив П. К. Запорожець — один із соратників В. І. Леніна⁵. Завдяки тісним зв'язкам з петербурзькими соціал-демократами члени Катеринославської соціал-демократичної організації добре знали перші ленінські твори й використовували досвід революційної роботи, вироблений за участю В. І. Леніна у Петербурзі та Москві.

Діючи по-ленінському, катеринославські соціал-демократи пов'язували пропаганду марксизму із з'ясуванням завдань російського пролетаріату, здійснювали перші кроки в напрямі проведення агітаційно-пропагандистської роботи не лише серед робітників промислових підприємств, але й решти робітничого класу. В. І. Ленін високо оцінював діяльність членів Катеринославської організації серед робітників великих промислових підприємств⁶.

Після арештів, проведених царською охранкою в серпні 1895 р., активну участь у відновленні Катеринославської соціал-демократичної організації взяли соратник В. І. Леніна по самарському марксистському гуртку І. Х. Лалаянц та його дружина П. І. Кулябко, які за порадою Володимира Ілліча відбували в місті строк свого заслання. Протягом 1896 р. завдяки їх зусиллям там знову почала діяти соціал-демократична група, члени якої вели пропагандистську та агітаційну роботу серед робітників і службовців⁷. Налагодилися її зв'язки з петербурзьким «Союзом боротьби за визволення робітничого класу». Зокрема, влітку 1896 р. в Катеринославській організації певний час працював представник цього «Союзу боротьби» Ф. В. Ленгінк⁸.

У лютому—березні 1897 р. в Катеринослав як політичні засланці прибули учні В. І. Леніна члени петербурзького «Союзу боротьби» І. В. Бабушкін, І. І. Яковлев, М. Яковлев («Матюха»), а в 1898 р.— К. І. Томігас і П. А. Морозов. Протягом 1897 р. вони створили у Заходському районі міста ряд соціал-демократичних гуртків. Загалом на кінець року в Катеринославі існувало вже 10 гуртків і груп. Один гурток було створено на Дніпровському металургійному заводі (нині — завод ім. Ф. Е. Дзержинського) у Кам'янському.

І. В. Бабушкін, І. Х. Лалаянц та інші соціал-демократи, які прибули в місто, знайомили передових робітників Придніпров'я з творами В. І. Леніна, де обґрунтовувалася необхідність створення марксистської партії в Росії й визначалися наміри завдання революційної боротьби пролетаріату⁹. Місцеві соціал-демократи дедалі ширше використовували методи боротьби, розроблені під керівництвом В. І. Леніна в петербурзькому «Союзі боротьби». І. В. Бабушкін, І. Х. Лалаянц, І. І. Яковлев, О. С. Филимонов та інші послідовники В. І. Леніна в

Васин И. Социал-демократическое движение в Москве (1883—1901 гг.). М., 1953, с. 26, 30, 32, 44, 46.

⁵ Запорожец М. К. Петр Запорожец. М., 1960, с. 27; Норинский К. М. Под надзором полиции. Воспоминания. М., 1974, с. 52—53; ЦПА ІМЛ при ЦК КПРС, ф. 124, оп. 1, спр. 1403, арк. 30—31.

⁶ Лалаянц И. У истоков большевизма. М., 1934, с. 32; Спогади про В. І. Леніна. К., 1957. Т. I, с. 108.

⁷ Лалаянц И. Указ. соч., с. 34—36.

⁸ Сильвин М. А. Ленин в период зарождения партии. Воспоминания. Л., 1958, с. 150.

⁹ Кулябко П. І. Мої зустрічі з Володимиром Іллічем. — Спогади про В. І. Леніна, т. 1, с. 221; Петровський Г. І. З революційного минулого. К., 1958, с. 22.

грудні 1897 р. об'єднали місцеві соціал-демократичні гуртки і групи в катеринославський «Союз боротьби за визволення робітничого класу»¹⁰. Він налагодив масовий випуск і розповсюдження агітаційних листівок-звернень до всіх пролетарів, а також робітників окремих підприємств міста та його околиць (лише протягом лютого—березня 1898 р. було розповсюджено 16 листівок загальним тиражем 3 тис. примірників)¹¹. Тим самим у Придніпров'ї було покладено початок з'єднанню наукового соціалізму з робітничим рухом, переходу від пропаганди марксизму в гуртках до широкої революційної агітації серед пролетарських мас.

Катеринославський «Союз боротьби» активно підтримував ленінську ідею скликання з'їзду соціал-демократичних організацій Росії. Його делегат К. А. Петрусевич брав участь у роботі I з'їзду РСДРП. І хоч на цьому з'їзді створити Російську соціал-демократичну робітничу партію фактично не вдалося, його рішення мали велике агітаційно-пропагандистське значення. Виконуючи їх, катеринославський «Союз боротьби» у травні 1898 р. прийняв рішення про перейменування на комітет РСДРП, а в другій половині того ж року відбулася його фактична реорганізація, була вироблена найбільш доцільна структура Катеринославської соціал-демократичної організації¹². В 1899 р. до складу Катеринославського комітету РСДРП входили І. В. Бабушкін, І. Х. Лалаянц, П. А. Морозов, М. Г. Цхакая, К. І. Томігас, П. І. Кулябко, Г. І. Петровський та інші ленінці — професіональні революціонери й робітники. Комітет очолював велику організацію, яка складалася з двох районних (Заводської і Міської) організацій. Наприкінці року вона об'єднувала 25 гуртків (200 соціал-демократів)¹³.

Катеринославська організація підтримувала зв'язки з багатьма соціал-демократичними організаціями Росії. Через І. Х. Лалаянца та І. В. Бабушкіна велося листування з В. І. Леніним, що перебував на засланні в Сибіру, через інших її членів — з катеринославськими робітниками М. Д. Єфімовим, І. П. Мазановим та Г. К. Гудимовим, які на засланні познайомилися з В. І. Леніним і під його впливом приєдналися до протесту «Наради 17» проти «економістського» «Credo»¹⁴. Підтримувалися також зв'язки з М. Є. Меркуловим, С. І. Фунтиковим, П. С. Грибакіним, Н. Д. Богдановим, Б. І. Зінов'євим та іншими учнями В. І. Леніна, які перебували в Архангельську, Твері (нині — Калінін), Воронежі та інших містах. Ці зв'язки сприяли обміну досвідом і виробленню найбільш доцільних форм ідеологічної та організаторської роботи катеринославських соціал-демократів.

У своїй діяльності Катеринославський комітет РСДРП поряд з працями К. Маркса, Ф. Енгельса й Г. В. Плеханова широко використовував твори В. І. Леніна «Завдання російських соціал-демократів», «Пояснення закону про штрафи, що їх стягають з робітників на фабриках і заводах», «Новий фабричний закон», «Розвиток капіталізму в Росії», «Протест російських соціал-демократів» та ін.¹⁵ Завдяки цьому

¹⁰ Рабочее движение в Екатеринославе. Женева, 1900, с. 2—3.

¹¹ Там же.

¹² УІЖ, 1968, № 5, с. 130—131.

¹³ История Екатеринославской социал-демократической организации. Воспоминания и материалы. Екатеринослав, 1923, с. 135.

¹⁴ Див.: Ленін В. І. Повне зібр. творів, т. 55, с. 35, 54, 67, 106, 146, 199; Лалаянц І. Указ. соч., с. 45; Шаповалов А. С. В борьбе за социализм. М., 1957, с. 162—163.

¹⁵ ЦДАЖР СРСР, ф. ДП ОВ, 1898 р., спр. 5, ч. 8, л. Б, арк. 43—44; МО ТК, 1899 р., спр. 12036, арк. 75—78; ф. ДП. Огляд найважливіших дізнань за 1900 р., т. XXIV, с. 68, 70, 73.

число послідовників ленінських ідей у Придніпров'ї неухильно зростало.

Катеринославські «Союз боротьби» і комітет РСДРП виховали цілу плеяду революціонерів-ленінців. У Катеринославській організації пройшли перший революційний гарт Г. І. Петровський, П. І. Воеводін, І. Ю. Захаренко, І. Ю. Лаврьонов, Ю. П. Матлахов, О. М. Овчинкін, М. І. Хавський та інші робітники, в майбутньому активні учасники більшовицького підпілля.

Озброєні ленінськими ідеями, об'єднуючи передових робітників, катеринославські соціал-демократи закликали широкі пролетарські маси до активної боротьби за політичну свободу. Під керівництвом комітету проводилася масова політична агітація серед робітників, перехід до якої В. І. Ленін вважав початком нового, більш високого етапу в розвитку пролетарського руху¹⁶. Соціал-демократи вносили у робітничий рух соціалістичну свідомість і організованість, керували страйками, формулювали вимоги робітників, вели їх на боротьбу проти царизму і капіталістів. Для досягнення успіхів у цій боротьбі вони рішуче виступали проти ліберальних народників, «легальних марксистів» і «економістів». Пізніше В. І. Ленін відзначав, що десятки передових робітників, вихованих петербурзьким «Союзом боротьби», перенесли в інші міста досвід створення соціал-демократичних організацій¹⁷.

Як організації ленінського типу, катеринославські «Союз боротьби» і комітет РСДРП справили великий вплив на виникнення й розвиток соціал-демократичного руху в Донбасі та Придніпров'ї. В різні населені пункти району вони направляли нелегальну літературу, листівки, а також професіональних революціонерів*. За їх допомогою в серпні 1898 р. виник і протягом двох місяців діяв так званий «Донський комітет РСДРП». Ця легуча організація, створивши базу в Ростові-на-Дону, розповсюджувала в Донбасі ленінські твори, а також надруковані нею листівки серед робітників Маріуполя, Луганська, Юзівки (нині — міста Жданов, Ворошиловград, Донецьк) і Таганрога¹⁸. В 1898—1899 рр. у Бахмуті (нині — Артемівськ), Маріуполі, Луганську та Юзівці були створені перші соціал-демократичні гуртки¹⁹. У Придніпров'ї в цей час активізувалася діяльність Кам'янської групи, виникла соціал-демократична організація в Олександрівську (нині — Запоріжжя).

У січні 1900 р. Катеринославський комітет РСДРП почав випускати газету «Южный рабочий», яка розповсюджувалася в Придніпров'ї, Донбасі й на Дону, а також у Харківській, Полтавській та Херсонській губерніях. Матеріали її перших номерів (поки вона була органом комітету) мали революційне соціал-демократичне спрямування. В. І. Ленін високо оцінював їх, як і всю попередню діяльність Катеринославського комітету²⁰.

В іскрівський період боротьби за створення пролетарської партії соціал-демократичний рух у Придніпров'ї й Донбасі значно посилювався. Спираючись на зростаючу допомогу В. І. Леніна і редакції «Искры»,

¹⁶ Див.: Ленін В. І. Нові завдання і нові сили. — Повне збір. творів, т. 9, с. 281.

¹⁷ Див.: Ленін В. І. Як В. Засулич убиває ліквідаторство. — Повне збір. творів, т. 24, с. 22.

* Іноді в літературі зустрічаються твердження, ніби з Катеринослава в Луганськ, Юзівку, Краматорськ, Дружківку та інші населені пункти Донбасу виїжджав І. В. Бабушкін (Сердцем и именем. Очерки. Донецьк, 1980, с. 4). Однак такі твердження не підтверджуються документами і не відповідають дійсності.

¹⁸ ЦДАЖР СРСР, ф. МЮ ТК, 1898 р., спр. 11713, арк. 3—5, 13—14, 37—43.

¹⁹ Второй съезд РСДРП. Протоколы. М., 1959, с. 545—546.

²⁰ Див.: Ленін В. І. О. Й. Цедербауму. — Повне збір. творів, т. 46, с. 135.

місцеві організації подолали ідейний розбрід і гуртківщину, опір «економістів» та інших опортуністів, включилися в ряди борців за створення марксистської партії.

На початку цього періоду, після масових арештів 1900 р. керівництво Катеринославської організацією РСДРП перейшло до рук «економістів». Організація «Искры» надіслала місцевим іскрівцям кілька транспортів нелегальної літератури (твори К. Маркса, Ф. Енгельса і В. І. Леніна, № 3—11 «Искры» і 1—3 «Зари»). Навесні 1901 р. у Катеринославі працювала група іскрівців (Є. М. Адамович, Д. Д. Буданов, В. Л. Копп, К. М. Норинський, М. О. Скрипник та ін.), частина яких увійшла до складу комітету. Згодом він поповнився В. А. Шелгуновим — учнем В. І. Леніна, О. В. Малишевим, П. О. Будріним і В. М. Ельциним. Ставши в основному іскрівською організацією, Катеринославський комітет значно посилив пропагандистську, агітаційну та організаційну діяльність серед робітників. Одним з перших на Україні він розпочав роз'яснювальну роботу серед селянства. Для цього було створено спеціальну групу соціал-демократів і селянську соціал-демократичну організацію «Зіронька»²¹. Комітет залучив до своєї роботи частину студентів Вищого гірничого училища і активно підтримав студентський рух. У грудні 1901 р. під його керівництвом у Катеринославі відбулися перші політичні демонстрації робітників і студентів, які знайшли широкий відгук у багатьох містах України і були позитивно оцінені на сторінках ленінської «Искры»²².

Однак боротьба проти «економістів» у Катеринославі тоді ще не завершилася. В грудні 1901 р. «економісти» при підтримці нестійких іскрівців і центристів добилися зміни складу комітету на свою користь, а в середині 1902 р. його повністю захопили противники «Искры». Це погіршило умови діяльності іскрівців, але їх боротьба проти «економістів» не припинилася.

В. І. Ленін і організація «Искры» послали допомогу своїм однодумцям у Катеринославі. В 1902 р. у місто були доставлені № 15—30 «Искры», «Проект Програми РСДРП», ленінські праці «Що робити?», «Лист до товариша про наші організаційні завдання», «Завдання російських соціал-демократів» та ін. Озброєні ленінськими ідеями, місцеві іскрівці все більше впливали на зміст пропаганди й агітації Катеринославської організації, наполегливо боролися проти «економістів», бундівців, есерів, ліберальної буржуазії. В зв'язку з виданням і розповсюдженням листівки Катеринославського комітету, спрямованої проти сіоністів, яка викликала нападки Бунду на комітет, В. І. Ленін написав статтю «Чи потрібна «самостійна політична партія» єврейському пролетаріатові». Позиція комітету щодо есерів також була підтримана «Искрой».

Протягом 1902 р. для налагодження організаційних зв'язків з комітетом у Катеринославі було надіслано кілька листів Н. К. Крупської, направлено шість агентів «Искры» і двох представників Організаційного комітету (ОК) по скликанню II з'їзду РСДРП (Л. М. Кніпович, П. А. Красикова, Ф. В. Ленгніка та ін.). Наприкінці року, незважаючи на опір «економістів», ОК і редакція «Искры» встановили зв'язок з Катеринославською організацією РСДРП. Згодом її поповнила велика група іскрівців, у тому числі агент «Искры» Р. С. Землячка. В лютому—березні 1903 р. посланці «Искры» ввійшли й до складу Кате-

²¹ Революция 1905—1907 гг. на Украине. К., 1955. Т. I, с. 283; ЦДІА УРСР, ф. 313, оп. 1, спр. 382, арк. 296—297.

²² Искра, № 13, 1901, 20 дек.; № 14, 1902, 1 янв.; № 15, 1902, 15 янв.; № 21, 1902, 1 июня.

ринославського комітету. Ставши іскрівським, він викривав дезорганізаторські дії «економістів», в дусі ленінізму розгорнув ідеологічну роботу, перебудував організацію на засадах централізму.

В середині квітня 1903 р. Катеринославський комітет РСДРП визнав ленінську «Искру» своїм ідейним та організаційним керівним центром²³. Це рішення свідчило про включення його членів у боротьбу за створення марксистської партії в Росії.

Навесні й влітку 1903 р. в Катеринославську організацію ввійшли визначні іскрівці В. П. Ногін, Н. Є. Вілонов, В. І. Бутаков, Е. Е. Есен та ін. Разом з О. Я. Большуновим, І. І. Волковим, І. Ю. Захаренком, А. Ю. Колоном, О. К. Карпушко, П. О. Петровським, С. М. Таранушенком, П. П. Татьком та іншими катеринославськими соціал-демократами вони згуртували організацію на позиціях ленінізму. Комітет посилював агітацію серед робітників, селян і студентів, розпочав революційну роботу серед солдатів. Під його керівництвом у серпні 1903 р. відбувся перший загальний страйк пролетарів Катеринослава, який був складовою частиною загального політичного виступу робітників Півдня Росії.

В іскрівський період за допомогою катеринославських іскрівців зміцніли соціал-демократичні організації Кам'янського й Олександрівська. Зокрема, у середині 1903 р. в Олександрівській організації, зв'язаній з «Искрой», налічувалося 100 соціал-демократів. Наприкінці 1902 р. виникла соціал-демократична організація в Павлограді, яка невдовзі також встановила зв'язок з «Искрой». Тоді ж дві соціал-демократичні групи були створені й на Криворіжжі. Крім названих, Катеринославський комітет РСДРП сприяв виникненню і зміцненню соціал-демократичних організацій Луганська, Щербинівки, Нелепівки, Микитівки, Панютіного і Лозової. В різний час у цих організаціях працювали В. А. Шелгунов, К. М. Норинський, І. І. Яковлев, Г. І. Петровський та інші ленінці. Решта організацій Донбасу (Бахмутська, Алчевська, Юзівська, Макіївська, Маріупольська та ін.) діяла самостійно або при підтримці Харківського і Донського комітетів РСДРП.

У 1902 р. в Донбасі виник соціал-демократичний «Союз гірничих робітників». До весни 1903 р. він об'єднав більшість донецьких організацій РСДРП, в яких налічувалося близько 400 членів²⁴. Позитивна роль цього союзу полягала в тому, що він сприяв переходу місцевих організацій до масової агітації серед робітників, зміцненню їх зв'язків з «Искрой», розповсюдженню іскрівської літератури. Зокрема, союз розповсюдив № 11—31 «Искры», № 2—4 «Зари», книгу В. І. Леніна «Що робити?»²⁵. В грудні 1902 р. він визнав ОК по скликанню II з'їзду РСДРП, у квітні 1903 р. заявив про солідарність з «Искрой»²⁶. Однак члени комітету союзу розходилися з ленінською газетою з ряду принципових питань, що негативно позначалося на його діяльності.

Загалом навесні 1903 р. у Придніпров'ї й Донбасі діяло близько 20 організацій, які об'єднували 900 соціал-демократів²⁷. 13 з них мали кореспондентські та організаційні зв'язки з ленінською «Искрой». Катеринославська організація і «Союз гірничих робітників», підтримавши ленінський план побудови марксистської партії, взяли участь у підго-

²³ Искра, № 40, 1903, 15 мая.

²⁴ Второй съезд РСДРП. Протоколы, с. 547, 550.

²⁵ Там же, с. 552.

²⁶ Искра, № 40, 1903, 15 мая.

²⁷ Второй съезд РСДРП. Протоколы, с. 547, 550; История Екатеринославской социал-демократической организации, с. 370; ЦПА ІМЛ при ЦК КПРС, ф. 70, оп. 3, спр. 299, арк. 15.

товці II з'їзду РСДРП. Катеринославські делегати Л. С. Віленський і Л. Д. Махлін на з'їзді обстоювали позиції твердих іскрівців. Делегат союзу І. Н. Мошинський входив до групи центру, а після закінчення з'їзду став меншовиком.

Після з'їзду за допомогою В. І. Леніна і ЦК РСДРП Катеринославська організація була добре інформована про його рішення: у вересні — грудні 1903 р. її відвідали агенти ЦК С. І. Гусев, Й. Ф. Дубровінський і М. М. Ессен; були одержані останні номери ленінської «Искры» та «Повідомлення про II з'їзд РСДРП»; В. І. Ленін і Н. К. Крупська регулярно листувалися з В. П. Ногіним, Н. Є. Вілоновим та іншими членами організації. Завдяки цьому на початку жовтня Катеринославська організація РСДРП висловила солідарність з рішеннями з'їзду, а на початку грудня прийняла резолюцію, в якій схвалила їх і засудила дезорганізаторські дії меншовиків²⁸. На початку 1904 р. Катеринославський комітет більшовиків спільно з Одеським і Миколаївським комітетами створили Південше бюро ЦК РСДРП, що стало опорою В. І. Леніна і більшовицьких сил на Україні.

Володимир Ілліч вживав заходів для завоювання на бік більшовиків «Союзу гірничих робітників», перейменованого наприкінці 1903 р. на «Донецький союз РСДРП». Він звернувся з листом до членів комітету союзу, вимагав відповідних дій від російської частини ЦК РСДРП²⁹. Однак Донецький союз і його місцеві групи після II з'їзду партії перейшли на меншовицькі позиції, що пояснювалося опортунізмом керівників, дезинформацією рядових членів союзу, переважанням у ньому дрібнобуржуазних елементів. Тому твердження деяких дослідників про оформлення наприкінці 1903 р. Луганської більшовицької організації і значний вплив більшовиків у комітеті Донецького союзу РСДРП і комітетах його місцевих груп не відповідають дійсності³⁰. Керівні позиції в цих комітетах захопили меншовики, а місцеві соціал-демократичні групи були об'єднаними. Пізніше в них розпочався процес ідейного розмежування, почали виникати неоформлені та оформлені більшовицькі групи. До складу останніх у 1904 р. в Луганську входили Т. Л. Бондарев, К. Є. Ворошилов, Д. М. Гуров, К. О. Каріков, І. Д. Літвінов, І. І. Шмиров, П. І. Мальцев, П. І. Пузанов, І. І. Пількевич, І. С. Рижов, Л. М. Нестеренко, І. Г. Ніколаєнко, в Юзівці та Макіївці — І. П. Лагутенко, Д. І. Корнієнко, Т. П. Макаров, Є. Р. Передельський, М. Ф. Смирнов, в інших населених пунктах Донбасу — С. М. Білозеров, І. С. Білостоцький, А. С. Гречнев, Н. І. Дубовий, І. О. Кротько, О. П. Мірошніченко, Ф. Д. Панфілов та інші.

Катеринославський комітет РСДРП подав велику допомогу Кам'янській, Олександрівській, Павлоградській і Криворізькій організаціям, направляючи до них партійних працівників, надсилаючи твори В. І. Леніна, а також власні листівки. Це сприяло посиленню ідейного розмежування й виникненню більшовицьких груп у названих організаціях. До своїх однодумців у район діяльності Донецького союзу в 1904 р. Катеринославський комітет направляв Ф. А. Сергеева (Артема), О. В. Мальцева, Д. М. Овчинкіна та інших більшовиків, надсилав їм ленінські праці.

²⁸ Третий съезд РСДРП. Сб. документов и материалов. М., 1955, с. 202; В. И. Ленин и Екатеринославская большевистская организация. Сб. документов и материалов. Днепропетровск, 1962, с. 27.

²⁹ Див.: Ленин В. И. Полн. собр. твор., т. 46, с. 299, 302, 303.

³⁰ УІЖ, 1967, № 11, с. 134—136; 1965, № 1, с. 10—11; Акшинский В. Климент Ефремович Ворошилов. Биографический очерк. М., 1979, с. 14—15.

У 1904 р. в роботі Катеринославського комітету РСДРП брали участь С. І. Гопнер, М. О. Скрипник, К. М. Самойлова, Я. Н. Бранденбурзький, О. С. Шаповалов та інші працівники, направлені В. І. Леніним і Південним бюро ЦК РСДРП. Завдяки цьому, незважаючи на часті арешти, комітет розгорнув масову агітацію серед робітників, селян, солдатів, інтелігенції, молоді. У Придніпров'ї й Донбасі розповсюджувалися десятки листівок комітету, в яких роз'яснювалися рішення II з'їзду, пропагувалися визначені в Програмі РСДРП демократичні й соціалістичні завдання пролетаріату.

У 1904 р. Катеринославський комітет випустив 10 листівок, присвячених викриттю імперіалістичного характеру російсько-японської війни. Серед них була й ленінська листівка «До російського пролетаріату»³¹, розмножена також на гектографі Олександрівським комітетом РСДРП. Про активну участь катеринославських більшовиків у першій антивоєнній кампанії ленінської партії свідчило також проведення ними в листопаді 1904 р. масової демонстрації протесту проти війни й антинародної політики царизму³².

Після II з'їзду РСДРП Катеринославський комітет брав активну участь у вирішенні загальнопартійних справ. Одним з перших він засудив меншовицьку лінію нової «Искры». Підтримавши ленінський план скликання чергового партійного з'їзду за рішенням місцевих організацій, комітет першим серед них 27 лютого 1904 р. висловився за необхідність термінового скликання III з'їзду РСДРП³³. Агітацію за III з'їзд він продовжував у листах і резолюціях, направлених у ЦО, ЦК і місцевим організаціям. Комітет схвалив рішення женевської наради 22-х більшовиків, його представники взяли участь у роботі Південної обласної конференції більшовиків в Одесі, у формуванні Бюро комітетів більшості й створенні його органу — ленінської газети «Вперед». Про становище в РСДРП і необхідність скликання партійного з'їзду він інформував Олександрівську, Кам'янську, Криворізьку, Луганську та інші соціал-демократичні організації. В. І. Ленін неодноразово посилався на приклад Катеринославського комітету, високо оцінював його боротьбу за скликання III з'їзду партії³⁴.

Процес зміцнення більшовицьких лав Придніпров'я і Донбасу за допомогою В. І. Леніна продовжувався і в роки першої російської революції. Він проходив у гострій боротьбі з меншовиками і примиренцями. Останні в січні 1905 р., скориставшись підтримкою меншовицько-примиренського ЦК і нової «Искры», а також помилками місцевих більшовиків, віроломно захопили Катеринославський комітет РСДРП³⁵. Дізнавшись про це, В. І. Ленін і Бюро комітетів більшості в лютому — березні 1905 р. направили для допомоги катеринославським більшовикам І. І. Шварца, П. М. Лепешинського, Е. В. Луганського, С. С. Парижера та інших досвідчених працівників. Туди були також доставлені всі номери газети «Вперед», 12 нових творів В. І. Леніна, окремі більшовицькі брошури. Відновилося листування з В. І. Леніним

³¹ В. И. Ленин и Екатеринославская большевистская организация, с. 44—47, 183.

³² Гопнер С. Воспоминания. — Молодой коммунист, 1955, № 9, с. 88—89.

³³ Третий съезд РСДРП. Сб. документов и материалов, с. 202, 203.

³⁴ Ленин В. И. Полное собр. твор., т. 9, с. 6, 7, 103—104; т. 46, с. 358, 383, 388—389; Третий съезд РСДРП. Сб. документов и материалов, с. 256, 259, 260, 286—287.

³⁵ Третий съезд РСДРП. Протоколы. М., 1959, с. 690; Переписка В. И. Ленина и руководимых им заграничных партийных органов с социал-демократическими организациями Украины (1901—1905). Сб. документов и материалов (далее — Переписка В. И. Ленина...). К., 1964, с. 496—498, 510—511, 539—542.

і Н. К. Крупською, завдяки чому місцеві більшовики одержали від них багато цінних порад і рекомендацій.

Наприкінці лютого 1905 р. посланці В. І. Леніна і місцеві більшовики Г. І. Петровський, С. І. Гопнер, Б. М. Волін, І. Ю. Захаренко, А. Я. Булигін та ін. на противагу меншовикам створили Катеринославську більшовицьку групу. Швидко об'єднуючи навколо себе революційних соціал-демократів, які відмежувалися від меншовицького комітету, група розгорнула пропагандистську й агітаційну роботу серед робітників. Після консультацій з В. І. Леніним у середині березня вона сформувала Катеринославський комітет більшості РСДРП³⁶. Тоді ж його відвідали представники Бюро комітетів більшості В. І. Невський і М. Н. Лядов³⁷, що було новим свідченням піклування В. І. Леніна про зміцнення більшовицької організації Катеринослава.

Катеринославський комітет більшовиків налагодив передрук і розповсюдження творів В. І. Леніна, видання листівок, у тому числі з текстом праць Володимира Ілліча (наприклад, листівки «Перше травня»). При підтримці катеринославських більшовиків зміцнили позиції їх однодумців у Кам'янській, Олександрівській і Павлоградській організаціях, виникла нова організація РСДРП у Нікополі.

Направивши у Катеринослав групу партійних працівників, В. І. Ленін поставив перед ними завдання проникнути також у район діяльності Донецького союзу й сприяти створенню в Донбасі ряду більшовицьких організацій. З їх допомогою завершився процес ідейного розмежування в Луганській організації РСДРП³⁸. Вигнавши меншовиків, вона остаточно перейшла на позиції більшовизму. Про це свідчило схвалення її членами на початку квітня 1905 р. двох більшовицьких резолюцій³⁹. Про більшовизацію Луганської організації В. І. Леніну повідомляли в квітні Е. В. Лугановський, П. М. Лепешинський і Катеринославський комітет більшовиків⁴⁰. Надалі Луганська організація подавала значну допомогу більшовикам Горлівки, Алчевська, Краматорська, Єнакієвого, Юзівки та інших населених пунктів Донбасу.

Катеринославська і Луганська організації більшовиків брали участь у завершальному етапі підготовки III з'їзду РСДРП. На адресу з'їзду вони надіслали близько 20 резолюцій, заяв і листів, у яких містилися важливі пропозиції з програмних, організаційних і тактичних питань. З ініціативи В. І. Леніна⁴¹ Катеринославська організація направила на III з'їзд РСДРП свого делегата з дорадчим голосом М. С. Лещинського, який представляв також інтереси Луганської більшовицької організації.

Партійні організації Придніпров'я і Донбасу знайомилися з рішеннями III з'їзду РСДРП за матеріалами газети «Пролетарий» та книгою В. І. Леніна «Дві тактики соціал-демократії в демократичній революції». У Катеринославській організації були заслухані й обговорені виступ делегата М. С. Лещинського, доповіді агентів ЦК партії О. М. Ессена, М. Н. Лядова та М. Олександрова. В соціал-демократичних організаціях Донбасу повідомлення про з'їзд зробили Л. Л. Шкловський, Н. Л. Ліфшиць (А. Фабричний) та інші.

³⁶ В. И. Ленин и Екатеринославская большевистская организация, с. 61, 78—79, 81—83.

³⁷ Лядов М. Из жизни партии. М., 1955, с. 77; Энциклопедический словарь Гранат, изд. 7. Т. 41, ч. II. Приложение, с. 79.

³⁸ ЦПА ІМЛ при ЦК КПРС, ф. 124, оп. 1, спр. 1145, арк. 10, 11.

³⁹ Третий съезд РСДРП. Сб. документов и материалов, с. 222—224.

⁴⁰ Переписка В. И. Ленина..., с. 616, 619, 628—629, 649.

⁴¹ Ленин В. И. І. І. Шварцу. — Повне зібр. творів, т. 47, с. 25.

У ході боротьби за здійснення рішень III з'їзду РСДРП міцніли ряди більшовиків. Влітку 1905 р. у Катеринославській організації налічувалося 260, у Луганській — близько 250 членів, тобто чверть усіх більшовиків України⁴². Обидві організації регулярно листувалися з В. І. Леніним і Н. К. Крупською, одержували від них нелегальну літературу. В липні член Катеринославського комітету брав участь у нараді більшовиків у Києві, після якої були створені Південне бюро і Південне технічне бюро ЦК РСДРП. За допомогою Південного бюро, Катеринославської й Луганської організацій продовжували зміцнюватися більшовицькі групи в Горлівській, Микитівській, Єнакіївській, Юзівській та інших організаціях РСДРП.

У травні 1905 р. з участю катеринославських і луганських більшовиків було створено Оргбюро Рудничного союзу РСДРП. Повідомлення про його виникнення і найближчі завдання, видане Катеринославським комітетом, передрукував ленінський «Пролетарий»⁴³. За два місяці існування більшовицький Рудничний союз об'єднав партійні групи Вознесенського, Павловського і Жилівського рудників, встановив зв'язки з іншими соціал-демократичними організаціями. Після його ліквідації з ініціативи Катеринославського комітету була створена більшовицька організація залізничників, очолювана ЦК службовців Катерининської залізниці. За згодою В. І. Леніна робилися також спроби створення обласної партійної організації в Південному промисловому районі⁴⁴.

На виконання рішень з'їзду партії більшовики Катеринослава, Луганська, Таганрога та інших міст посилили революційну роботу в масах. У листівках та виступах вони викривали угодовство ліберальної буржуазії й опортунізм меншовиків, пропагували ленінські ідеї гегемонії пролетаріату в революції і союзу робітничого класу та селянства. Під їх керівництвом зростав розмах страйкової боротьби робітників. Якщо на початку революції в Придніпров'ї й Донбасі переважали економічні форми боротьби, то влітку і восени 1905 р. збільшилася кількість політичних виступів. Катеринославські більшовики також активно готувалися до збройного повстання, про що писав В. І. Ленін у статті «Чорні сотні і організація повстання»⁴⁵.

Восени, очоливши масове піднесення робітничого руху, більшовики спрямували його в русло політичної боротьби проти царизму. Під їх керівництвом десятки тисяч залізничників, шахтарів і металістів Донбасу й Придніпров'я брали активну участь у жовтневому всеросійському політичному страйку, який повсюдно супроводжувався мітингами і демонстраціями, а в Катеринославі — також барикадними боями з військами й поліцією. Події в Катеринославі В. І. Ленін відносив до найважливіших факторів політичного страйку⁴⁶.

Жовтневий політичний страйк сприяв підвищенню свідомості й організованості робітників, залученню до боротьби проти царизму широких мас селянства, посиленню революційних виступів у військах. Під його впливом зростали ряди більшовиків. У зміцненні партійних організацій Придніпров'я і Донбасу в цей час взяли участь М. М. Авдеев, Є. Д. Власова, В. С. Житкова, М. О. Савельєв, А. А. Самойлов, Е. В. Лугановський та інші посланці В. І. Леніна й ЦК РСДРП. На

⁴² Нариси історії Комуністичної партії України, с. 80.

⁴³ Пролетарий, № 4, 1905, 4 юнія.

⁴⁴ Пролетарий, № 17, 1905, 1 сент.

⁴⁵ Див.: Ленін В. І. Повне збір. творів, т. 11, с. 178—182.

⁴⁶ Див.: Ленін В. І. Всеросійський політичний страйк. — Повне збір. творів, т. 12, с. 2.

основі рекомендацій, викладених у статті В. І. Леніна «Про реорганізацію партії», було перебудовано структуру і форми роботи місцевих організацій. У Катеринославі, Луганську й Таганрозі, де існували паралельні більшовицькі та меншовицькі організації, в листопаді—грудні 1905 р. розпочався процес об'єднання їх керівних органів.

У дні найвищого піднесення революційного руху в Катеринославі, Кам'янському, Алчевську, Єнакієвому, Луганську, Маріуполі, Юзівці, Таганрозі та Сулині виникли Ради робітничих депутатів і Депутатські збори, що виконували функції Рад. Частина з них перебувала під керівництвом або впливом більшовиків. Ці Ради й Депутатські збори, незважаючи на деякі помилки, допущені їх керівниками, були органами підготовки збройного повстання, зародками революційної влади.

Яскравим виявом посилення впливу ідей ленінізму серед робітничих мас були грудневі події 1905 р., коли Донбас і Придніпров'я стали районом найбільшого розгортання політичного страйку й збройного повстання на Україні. На Катерининській залізниці, в ряді робітничих селищ влада перейшла до Рад і залізничних комітетів. В Олександрівську, Ясинуватій, Авдіївці, Горлівці повсталі вели бої з царськими військами.

Після поразки грудневого збройного повстання розмах революційного руху в Придніпров'ї та Донбасі зменшився, але боротьба не припинилася. Передові робітники зосередили свої зусилля на збереженні та зміцненні соціал-демократичних організацій. Протягом 1906—1907 рр. у Луганській організації більшовики мали сталу більшість⁴⁷. У Катеринославській, Кам'янській, Олександрівській, Криворізькій, Юзово-Петровській, Алмазно-Юр'ївській та інших організаціях, що були об'єднаними, продовжувалася гостра боротьба між більшовиками і меншовиками, в ході якої позиції більшовиків зміцнювалися.

Для допомоги більшовикам Придніпров'я та Донбасу в ці роки В. І. Ленін і більшовицький центр направили Д. І. Лещенка, Д. І. Курського, О. М. Ярославського, В. М. Залежського, С. В. Модестова, К. М. Самойлову, Л. М. Сталь, С. С. Бакинського та інших досвідчених працівників. Більшість з них були знайомі з Володимиром Іллічем, пройшли ленінську школу партійної роботи. Як і раніше, в організації регулярно надходили твори В. І. Леніна, що сприяло втіленню ленінських ідей в практику роботи більшовиків.

З ініціативи посланців В. І. Леніна й місцевих більшовиків у 1906—1907 рр. виникли і діяли Катеринославська окружна, Вузлова залізнична і Селянська організації РСДРП. При Катеринославському комітеті РСДРП існували військова й учнівська організації. Залізнична організація була більшовицькою, у військовій та учнівській — більшовики мали переважачий, а в окружній і селянській організації — значний вплив.

Продовжувала зростати у районі чисельність більшовиків. Напередодні V з'їзду РСДРП у Луганській більшовицькій організації налічувалося 1070 членів, Вузловій залізничній — понад 500. В об'єднані Алмазно-Юр'ївську організацію входили 750, Катеринославську — 500, Криворізьку — 150 більшовиків⁴⁸. У цілому в цей час у Придніпров'ї та Донбасі, за нашими підрахунками, діяло близько 3,5 тис. більшовиків. Це був найбільший загін більшовицької партії на Україні.

⁴⁷ Пролетарий, № 16, 1907, 2 мая.

⁴⁸ Пролетарий, № 7, 1906, 10 нояб.; № 16, 1907, 2 мая; Текущий момент, № 1, 1907, 5 июня; ЦДІА УРСР, ф. 275, оп. 1, спр. 45, арк. 57—58; Катеринославщина в революції 1905—1907 гг. Документи и материалы. Днепропетровск, 1975, с. 340—343; Пролетарская революция, 1925, № 12, с. 171—174.

Більшовики цього району, як і раніше, брали активну участь в усіх справах партії. Їх делегати К. Є. Ворошилов, К. М. Самойлова, Д. І. Лещенко, Ткаченко та інші на IV і V з'їздах РСДРП послідовно відстоювали лінію В. І. Леніна.

Виконуючи ленінські настанови, місцеві більшовики нагромадили значний досвід керівництва профспілками, видання легальних друкованих органів тощо. Після розпуску I Державної думи місцеві більшовики взяли участь у виборах до II Думи, на яких за них подала голоси половина робітників.

У 1906—1907 рр. під керівництвом більшовиків страйкова боротьба пролетаріату Придніпров'я та Донбасу досягла високого рівня. Під впливом робітничого руху посилювалася боротьба селянства, частішими стали революційні виступи у військах. Більшовики вели широку політичну роботу в масах, продовжували озброювати робітників, створювати з них бойові загони, керувати їх партизанськими діями проти поліції й військ, готувати трудящих до участі у всеросійському збройному повстанні.

Отже, напередодні і в роки першої російської революції встановилися ідейні та організаційні зв'язки революційних соціал-демократів Придніпров'я і Донбасу з В. І. Леніним, у цьому районі виникли перші більшовицькі організації. Завдяки всебічній допомозі В. І. Леніна й професіональних революціонерів, які прибували сюди за завданням Володимира Ілліча, вони зміцніли на принципах ленінізму, перетворилися на великий загін більшовицької партії, який брав активну участь у буржуазно-демократичній революції.

П. Л. Варгатюк

В. И. ЛЕНИН И СОЗДАНИЕ И ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ
БОЛЬШЕВИСТСКИХ ОРГАНИЗАЦИЙ ПРИДНЕПРОВЬЯ И ДОНБАССА
(1894—1907 гг.)

Резюме

В статье освещается процесс установления связей революционных социал-демократов Приднепровья и Донбасса с В. И. Лениным, показано влияние идей ленинизма, практической помощи вождя большевистской партии на образование местных большевистских организаций, активное участие трудящихся этого крупного промышленного района, руководимых большевиками, в революции 1905—1907 гг.

Методологія та методика історичних досліджень

В. Г. САРБЕЙ (Київ)

РОБОТА В. І. ЛЕНІНА НАД ЛІТЕРАТУРНИМИ ДЖЕРЕЛАМИ З ІСТОРІЇ

Підкреслюючи нерозривний зв'язок теорії й практики комуністичного будівництва, Генеральний секретар ЦК КПРС, Голова Президії Верховної Ради СРСР товариш Л. І. Брежнев заявив з трибуни XXVI з'їзду партії: «Ми хочемо, щоб партійна освіта вчила людей, говорячи словами В. І. Леніна, «...діяти так, як того дійсно комунізм вимагає»¹.

Радянські дослідники вчать у В. І. Леніна методам наукової роботи. Зокрема, вчені всіх спеціальностей, у тому числі й історики, цікавляться, як Володимир Ілліч працював над книгою. Цей аспект творчої діяльності вождя можна досліджувати як безпосередньо за його творами, так і за свідченнями його соратників.

Нещодавно вийшов у світ черговий XXXIX «Ленинский сборник». Серед його матеріалів привертають увагу підготовлені В. І. Леніним у процесі роботи над різноманітними джерелами списки літератури, анотації, конспекти, виписки й помітки на полях прочитаних книжок, журналів, газет. «Ці матеріали, — зазначається в редакційній передмові, — не є закінченими творами, але вони мають велике наукове значення, будучи невід'ємною частиною ленінської ідейної спадщини, доповненням до творів і матеріалів, опублікованих у томах Повного зібрання творів, Біографічної хроніки та інших виданнях Інституту марксизму-ленінізму при ЦК КПРС»^{1а}.

Ось, наприклад, «Записна книжка» В. І. Леніна періоду його напруженої роботи в редакціях газети «Искра» та журналу «Заря». Вона рясніє бібліографічними помітками, зробленими Володимиром Іллічем під час роботи в бібліотеках Мюнхена, Лондона й Парижа. Насамперед це великий список творів О. І. Герцена, якого він пізніше охарактеризував як одного з перших у Росії революціонерів-демократів, що «відіграв велику роль у підготованні російської революції»². Стаття В. І. Леніна «Пам'яті Герцена» (1912 р.) — методологічний взірць оцінки заслуг історичного діяча, зробленої на основі всебічного вивчення його творів з позицій вчення діалектичного та історичного матеріалізму.

У тій самій «Записній книжці» є список мемуарних та епістолярних творів суспільно-політичних і культурних діячів Росії XIX ст., до якого потрапили щоденники й спогади декабристів С. Трубецького та І. Якушкіна, цензора О. Нікітенка, відомого вченого, хірурга М. Пи-

¹ Брежнев Л. І. Звітна доповідь Центрального Комітету КПРС XXVI з'їздові Комуністичної партії Радянського Союзу в галузі внутрішньої і зовнішньої політики. К., 1981, с. 95.

^{1а} Ленинский сборник XXXIX. М., 1980, с. 7.

² Ленин В. І. Пам'яті Герцена. — Повне зібр. творів, т. 21, с. 243.

рогова, листування К. Кавеліна, І. Тургенєва, М. Бакуніна з О. Герценем та М. Огарьовим (видане М. Драгомановим німецькою мовою). Ці матеріали «Ленинського збірника» розширюють і поглиблюють наші уявлення про літературу, якою користувався В. І. Ленін при написанні багатьох своїх історико-публіцистичних праць, зокрема блискучого за змістом та викладом памфлету проти ворожого народним масам царизму і полохливих буржуазних лібералів — «Гонителі земства і Аннібали лібералізму». Цілковиту рацію мають автори редакційного коментаря, коли наголошують, що «Записна книжка» показує, як глибоко готував Володимир Ілліч «фактичну основу для роботи над своїми творами»³.

У двох попередніх «Ленинських збірниках», які вийшли у світ після завершення п'ятого, Повного зібрання творів В. І. Леніна, також вміщено чимало різного роду матеріалів бібліографічного та епістолярного характеру, які розкривають неперевершений талант Володимира Ілліча як читача. XXXVIII «Ленинский сборник», зокрема, відкривається підготовленою ним у 1900—1902 рр. під час роботи у Мюнхенській бібліотеці докладною анотацією змісту 4-х випусків журналу «Нова Рейнська Газета», яка має назву «Політико-економічний огляд».

Увага В. І. Леніна в «іскрівський» період його життя, в часи загальноросійської революційної кризи початку ХХ ст. до названого видання виглядає дуже багатозначною. Цей журнал, редагований К. Марксом, ставив своїм головним завданням підбиття підсумків революції 1848—1849 рр., визначення дальших перспектив розвитку революційного процесу, тактики пролетарської партії. Недарма вождь партії російського пролетаріату в період революційного піднесення 1914 р., складаючи докладний бібліографічний додаток до своєї статті «Карл Маркс», згадав і «Нову Рейнську Газету» 1850 р. та наполегливо рекомендував читачам відому працю К. Маркса «Класова боротьба у Франції з 1848 по 1850 р.», вперше надруковану в названому журналі й тричі на той час перевидану в російському перекладі. В. І. Ленін вмістив тоді в додатку точні бібліографічні дані про всі ці видання⁴.

І пізніше, знайомлячись з новими виданнями творів К. Маркса, Володимир Ілліч поповнював відомостями про них названий додаток. Так, довідавшись про видання 1919 р. у Харкові збірник статей К. Маркса і Ф. Енгельса 1852—1854 рр., Володимир Ілліч ознайомився з його змістом, а потім вніс інформацію про нього до того самого бібліографічного додатка⁵. Перевидання ленінської праці «Карл Маркс» (у тому числі й у багатотомних зібраннях творів В. І. Леніна) друкуються із згадкою про цю одну з перших здійснених на Україні за Радянської влади публікацій творів К. Маркса і Ф. Енгельса.

Як свідчить Н. К. Крупська, напередодні і в період буржуазно-демократичної революції 1905—1907 рр. у Росії В. І. Ленін особливо уважно вивчав і аналізував твори К. Маркса з історії буржуазно-демократичних революцій кінця 40-х років ХІХ ст. у країнах Західної Європи, виявляючи схожість і відмінність між ними⁶. В 1928 р. у статті, надрукованій у газеті «Правда», Надія Костянтинівна писала: «Усі знають, який величезний вплив мали Маркс і Енгельс на Леніна. Але важливо було б подивитись, у чому і як допомагало Леніну вивчення їх творів при оцінці поточного моменту і перспектив розвитку на кож-

³ Ленинский сборник XXXIX, с. 35.

⁴ Див.: Ленін В. І. Повне зібр. творів, т. 26, с. 76.

⁵ В. И. Ленин и библиотечное дело. Издание второе, переработанное и дополненное. М., 1977, с. 360.

⁶ Крупська Н. К. Про Леніна: Збірник статей і виступів. Переклад з російського четвертого, доповненого видання. К., 1980, с. 331—332; 371—372.

ному етапі нашої революції. Така дослідна праця не написана ще, а вона показала б з незвичайною наочністю, як допомагав досвід світового революційного руху ленінському передбаченню. Тим, кого цікавить, як працював Ленін, як він читав Маркса і Енгельса, що брав він з них для керівництва в оцінці нашої боротьби, така праця дала б надзвичайно багато. Вона показала б, який величезний вплив на нашу революцію, на весь наш революційний рух мав досвід революційної боротьби робітничого класу більш передових у промисловому відношенні країн. Така праця дала б можливість краще відчутти, що російська революція, уся наша боротьба і будівництво, — частина боротьби світового пролетаріату. Така праця показала б, що і як брав з досвіду міжнародної боротьби пролетаріату Ленін, як цей досвід застосовував. Цього особливо треба вчитися у Леніна»⁷.

Поряд з Н. К. Крупською авторами перших розвідок з названої проблеми, невіддільної від дослідження тем «В. І. Ленін — вчений» і «В. І. Ленін — революціонер», стали й такі діячі Комуністичної партії, як В. Д. Бонч-Бруєвич та В. В. Адоратський. У своїх статтях, присвячених методам опрацювання Володимиром Іллічем різноманітних літературних джерел, вони використали не тільки документальний матеріал, а й численні власні спостереження, зафіксовані в процесі творчого спілкування з ним. Зокрема, у вперше надрукованих у 1932 р. в «Красной летописи» спогадах В. Д. Бонч-Бруєвича про життя в еміграції є своєрідний документальний коментар до «Записної книжки». На прохання Володимира Ілліча йому принесли з бібліотеки повне зібрання творів О. І. Герцена. Автор спогадів пише: «Тривалий час Володимир Ілліч читав найдокладнішим чином усі ці твори..., нерідко висловлював велике захоплення тими характеристиками окремих осіб та груп, які він вчитав у Герцена, і чудовою мовою, якою Герцен володів.

— Яка у нього оригінальна манера побудови фраз, — говорив Володимир Ілліч, — вчитаєшся, навіть і неправильно, а разом з тим так сказано, що краще не скажеш. Яка багата і справді могутня російська мова! Нашим письменникам треба читати й читати такі твори. Адже у нас мова стала падати. Нерідко таке пишуть, що просто нудьга бере»⁸.

Ця, сповнена емоційності, образно-художня характеристика одразу ж викликає у пам'яті відоме читацьке і творче кредо Володимира Ілліча, висловлене ним у 1914 р. в рецензії на бібліографічний посібник М. О. Рубакіна «Серед книг»: «...Без людських емоцій» ніколи не бувало, нема і бути не може людського шукання істини»⁹. Серед численних відгуків В. І. Леніна на прочитані ним книги доречно згадати його висловлювання про твір українського буржуазно-націоналістичного письменника В. Винниченка «Заповіти батьків»: «А цей претензійний несосвітений дурень Винниченко, що любить собою, зробив звідси колекцію самих страхіть, — щось ніби «на 2 пенси страхіть». Бррр... Муть, пісенітниця, досадно, що гаяв час на читання»¹⁰.

В. І. Ленін — великий знавець і цінитель художньої літератури. Та насамперед він був політичним діячем і актуальним завданням класової боротьби підпорядковував коло своїх читацьких інтересів. До нього входила публіцистична, суспільствознавча, історична література. Володимир Ілліч надзвичайно цілеспрямовано відбирав потрібні йому книжки, прагнучи, за словами В. Д. Бонч-Бруєвича, прочитати й про-

⁷ Там же, с. 371.

⁸ В. И. Ленин и библиотечное дело, с. 312.

⁹ Ленин В. И. Повне збір. творів, т. 25, с. 109.

¹⁰ Ленин В. И. Повне збір. творів, т. 48, с. 290.

дивитися тільки найважливіше, необхідне для нього як для теоретика й практика революційної партії пролетаріату¹¹. Такий же підхід у нього був і до публікацій ідейних противників. Як правило, вони служили для нього об'єктом нищівної критики, хоча траплялися випадки, коли Володимир Ілліч використовував зібраний у них фактичний матеріал.

Наведемо характерний приклад. Після опублікування в 1961 р. каталога Кремлівської бібліотеки В. І. Леніна широким колам дослідників стало відомо, що на своєму примірнику книги відомого на той час сіоніста А. Марголіна «Украина и политика Антанты (Записки еврея и гражданина)», виданій у Берліні в 1921 р. *, Володимир Ілліч написав: «Экз. Ленина», «NB с. 120: тайный дог(овор) А(нглии) и Фр(анции) о сф(ерах) вл(ияния) в России», а також зробив відповідні підкреслення в тексті на зазначеній сторінці¹². А в XXXVII «Ленинском сборнике» (1970 р.) читачі змогли ознайомитися і з її змістом та зробленими В. І. Леніним підкресленнями тих місць, де йдеться про укладення таємного договору між Англією і Францією про імперіалістичний розподіл сфер їх впливу на території Європейської Росії (включаючи й Україну)¹³. Там же опубліковано й записку В. І. Леніна від 11 листопада 1922 р., адресовану народному комісарові зовнішніх справ Г. В. Чичеріну. В ній, зокрема, зазначалося: «Т. Чичерин! Прошу дати виписати с. 120 і використати, а книгу потім повернути мені. З к. пр. Ленін»¹⁴. Ці рядки є чудовим матеріалом для дослідників. «Уміння вибирати потрібні книжки для даного моменту, вміння підпорядковувати свої власні інтереси інтересам революційної класової боротьби пролетаріату, вміння читати і вивчати саме те, що потрібно в інтересах успішності цієї боротьби, — писав В. Д. Бонч-Бруевич, — ось ті безперечні висновки, які ми можемо зробити, вивчаючи цей невеликий куток теоретичної лабораторії Володимира Ілліча»¹⁵.

Як опубліковані, так і рукописні мемуарні твори В. Д. Бонч-Бруевича розкривають роль В. І. Леніна у створенні першої центральної бібліотеки більшовицької партії, заснованої 1904 р. в Женеві. За свідченням В. Д. Бонч-Бруевича, В. І. Ленін не тільки схвалив її організацію і підписав «Положення про бібліотеку та архів при ЦК РСДРП»¹⁶ а й від імені ЦК склав звернення до всіх товаришів по партії та співчуваючих з проханням сприяти «давно назрілій справі»¹⁷⁻¹⁸.

У Державний орден Леніна Бібліотеці СРСР ім. В. І. Леніна зберігаються два випуски виданого в 1904 р. друкованим способом «Бюллетеня Библиотеки и Архива РСДРП». У першому повідомляється про наявність на той час у створеному книгосховищі 3759 примірників книжок (серед них — нелегальні закордонні видання російської соціал-демократії, народовольців, есерів, анархістів, «освобожденців», «українофілів») і 118 назв журналів та газет шістнадцятьма мовами, в тому числі й українською. Другий випуск «Бюллетеня» присвячувався історії виникнення й розвитку бібліотеки та архіву РСДРП. У ньому розповідається про підступні дії меншовиків, які дискредитували

¹¹ Див.: В. И. Ленин и библиотечное дело, с. 333—334.

* Див.: Скаба А. Д. Парижская мирная конференция и иностранная интервенция в стране Советов (январь — июнь 1919 года). К., 1971, с. 28.

¹² В. И. Ленин и библиотечное дело, с. 333—334.

¹³ Ленинский сборник XXXVII, с. 348.

¹⁴ Там же.

¹⁵ В. И. Ленин и библиотечное дело, с. 334.

¹⁶ Там же, с. 37, 308.

¹⁷⁻¹⁸ Ленин В. И. Повне збір. творів, т. 8, с. 157.

ці партійні установи. Вони вмістили в «Іскре» повідомлення, в якому перекрутили історію і дійсний характер цих установ. До речі, про боротьбу більшовиків з меншовиками за центральне партійне книго- і архівосховища є підтвердження й у власноручно написаних В. І. Леніним партійних документах¹⁹.

У Центральному партійному архіві Інституту марксизму-ленінізму при ЦК КПРС зберігається фонд колишніх бібліотеки та архіву РСДРП, документи якого свідчать, що в 1905 р. В. І. Ленін подарував центральному партійному книгосховищу велику кількість книжок, більша частина яких ввійшла до відділу статистики²⁰. Зберігся список цих видань. Цікаво, що серед них чимало стосується України²¹.

Повертаючись у 1905 р. до Росії, В. І. Ленін залишив на зберігання в центральній партійній бібліотеці чимало своїх власних книжок. Це також зафіксовано офіційним документом, в якому значаться комплекти тодішніх видань більшовиків, меншовиків, есерів, «освободженців», закордонні публікації творів В. І. Леніна, Г. В. Плеханова, Ф. Енгельса, А. Бебеля, а також видана в Женеві при сприянні Володимира Ілліча праця активного кореспондента ленінської «Іскры» В. В. Вакара (Правдіна) «Революционные дни в Киеве»²².

В. І. Ленін активно користувався фондами центральної бібліотеки більшовицької партії, якій у 1907 р. було присвоєно ім'я Г. А. Кукліна, протягом усього періоду її існування, аж до 1917 р. І тому її каталог, безперечно, багато дає для знайомства з творчою лабораторією В. І. Леніна. Ще на початку 30-х років на важливості дослідницької розробки документальних матеріалів першого книгосховища більшовицької партії наголошував В. Д. Бонч-Бруєвич. Він, зокрема, писав, що бібліотека і архів більшовицької партії, проіснувавши за кордоном 14 років, дали можливість «багатьом і багатьом нашим товаришам-емігрантам не лише з користю для себе провести там час, а й зробити ряд значних праць з допомогою тих книжок, посібників і документів, які з такою ретельністю збирало ціле покоління революційної соціал-демократії — більшовиків, нині комуністів»²³. Насамперед це зауваження стосується творчої діяльності вождя більшовицької партії.

Започаткована в 20—30-х роках соратниками В. І. Леніна дослідницька традиція вивчення методів роботи Володимира Ілліча над книгою, застосовуваних ним з позицій методологічних принципів партійності та історизму прийомів критичного освоєння фактичного матеріалу прочитаної літератури дістала розвиток у багатьох працях істориків. Найбільшу увагу вони при цьому приділяють вітчизняним і зарубіжним бібліотекам, з якими пов'язана творча діяльність В. І. Леніна. Перед сучасними дослідниками постало завдання створити узагальнюючу монографію про роботу Володимира Ілліча в усіх бібліотеках, де йому довелося побувати.

¹⁹ Див.: Ленін В. І. Повне зібр. творів, т. 9, с. 113, 142.

²⁰ ЦПА ІМЛ при ЦК КПРС, ф. 32, оп. 1, спр. 13, арк. 1—20.

²¹ Це, зокрема, праці Хижнякова («Положение рабочих в сельском хозяйстве»), М. І. Тезякова («Сельскохозяйственные рабочие в Херсонской губернии и организация за ними санитарного надзора»), Святославського («Кустари-кожевники Полтавской губернии»), Б. М. Юзефовича («Записка о мерах к прекращению студенческих беспорядков»), «Постановления Херсонского уездного земства», «Труды XXIV съезда горнопромышленников Юга России. 1899», «Сельскохозяйственная хроника Херсонской губернии» та ін.

²² ЦПА ІМЛ при ЦК КПРС, ф. 32, оп. 1, спр. 3, арк. 1—11.

²³ Державна бібліотека СРСР ім. В. І. Леніна. Відділ рукописів, ф. 369, карт. 7, спр. 17, с. 136.

Активізації наукової і науково-популярної розробки названої проблеми в останні роки сприяли вихід у світ Повного зібрання творів В. І. Леніна, багатотомної біохроніки «Владимир Ильич Ленин», яку незабаром буде завершено, перевидання ряду документальних і мемуарних збірників, зокрема таких, як «В. И. Ленин и библиотечное дело» та «В. И. Ленин і книга» і, нарешті, унікальне масове видання каталога бібліотеки, що була в особистому розпорядженні глави першого Радянського Уряду. Він містить бібліографічний опис понад 8400 назв книжок, журналів, газет та інших друкованих творів, які нині зберігаються в кабінеті та квартирі Володимира Ілліча в Кремлі, в Ленінському музеї в Горках, у бібліотеці й Центральному партійному архіві Інституту марксизму-ленінізму при ЦК КПРС²⁴.

Видання каталога сприятиме поглибленому вивченню різноманітних друкованих джерел, якими користувався В. І. Ленін протягом усього життя. І хоч ще не написано докладної історії його особистої бібліотеки, але вже з'явилися окремі розвідки, які навіть на основі побіжного знайомства з каталогом свідчать про необмежене коло читацьких інтересів Володимира Ілліча. Чекає на спеціальне ґрунтовне дослідження «україніка», розкидана по всіх відділах Кремлівської бібліотеки В. І. Леніна. Адже відомо, що Володимир Ілліч не випускав з поля зору літературу, яка виходила на Україні. Про це свідчать його помітки на полях книжок. Чотиритомний тлумачний словник української мови, упорядкований Б. Грінченком, був у В. І. Леніна завжди під рукою²⁵.

Там же, у Кремлівському робочому кабінеті постійно знаходилися видані вже після Великої Жовтневої соціалістичної революції російсько-український та українсько-російський словники²⁶. Володимир Ілліч взагалі дуже цінував словникові видання. Співробітник секретаріату Раднаркому М. І. Гляссер, який записував доручення В. І. Леніна, занотував 3 січня 1921 р.: «Доручив бібліотекарці: 1) віддати в оправу обидва, які він мав, українські словники, великий і маленький, вписавши у маленький, яких сторінок не вистачає»²⁷.

Серед книжок, що стосуються історії України, в Кремлівській бібліотеці збереглися навіть такі, над якими В. І. Ленін працював ще в 90-х роках, коли досліджував розвиток капіталізму в сільському господарстві та промисловості Росії, в тому числі й України. На полях багатьох з них рукою Володимира Ілліча зроблено помітки. Так, його підкресленнями й позначками рясніє праця П. Ф. Кудрявцева («Пришлые сельскохозяйственные рабочие на Николаевской ярмарке и м. Каховке, Таврической губернии, и санитарный надзор за ними в 1895 году». Херсон, 1896), вже згадувана вище праця М. І. Тезякова, «Сборник статистических сведений по Таврической губернии» (Т. 5. Статистические таблицы о хозяйственном положении селений Бердянского уезда. Симферополь, 1897). Помітки є й на працях В. Ф. Арнольда («Общие черты агрономической техники и сельскохозяйственной экономики крестьянских хозяйств Херсонского уезда». Херсон, 1902), Г. Наумова («Бюджеты рабочих г. Киева. По данным анкеты, произведенной в 1913 г. Обществом экономистов и ремесленной секцией при Киевской

²⁴ Библиотека В. И. Ленина в Кремле. Каталог, с. 5, 11, 28; Берков П. Н. Русские книголюбы. Очерки. М.—Л., 1967, с. 15—17.

²⁵ Субботина З. А., Кунецкая Л. И., Маштакова К. А. Великий и простой (По материалам кабинета и квартиры Владимира Ильича Ленина в Кремле). М., 1966, с. 127.

²⁶ Библиотека В. И. Ленина в Кремле. Каталог, с. 477.

²⁷ Ленинский сборник XXXVIII, с. 351; Гляссер М. Два месяца работы В. И. Ленина. Январь—февраль 1921 г. (Из хроники жизни и деятельности). — Пролетарская революция, 1934, № 3, с. 169.

выставке». К., 1914), на друкованих стенографічних звітах Державної думи 1907 р., у яких зафіксовано й виступи депутатів від українських губерній, на листівці Одеської установчої групи РСДРП за 1909 р. та на окремих номерах журналів і газет, що виходили на Україні.

Для дослідників важливо знати, які книжки взагалі мав В. І. Ленін у своїй бібліотеці, навіть якщо вони й не мають якихось поміток. Вже сама наявність того чи іншого видання в бібліотеці вождя, яка формувалася за його особистими уподобаннями, є дуже промовистою. Звичайно, це зовсім не означає, що зміст кожного з них Володимир Ілліч схвалював. Навпаки, чимало з них ставали об'єктом його різкої критики. Щоб аргументовано розвінчувати класового ворога, В. І. Ленін знайомився з різного роду літературою. В його бібліотеці були, зокрема, видані за рубезем книжки про Україну, написані з позицій великодержавного шовінізму й місцевого націоналізму.

Як відомо, В. І. Леніна цікавили всі періоди розвитку людства. Про це, зокрема, свідчать видання з історії України, які були в його бібліотеці²⁸. У бібліотеці зберігається ряд документальних збірників (деякі з помітками Володимира Ілліча) з історії Комуністичної партії України, а саме: протокол першого з'їзду КП(б)У, документи п'ятої і шостої всеукраїнських партійних конференцій та деяких найбільших губернських організацій (зокрема, Харківської і Одеської).

Велику кількість своїх праць В. І. Ленін присвятив збройній боротьбі за владу Рад. Тому не дивно, що в його бібліотеці були такого роду видання, як «Национальное правительство и Советская власть на Украине» (М., 1919) Є. Бош, «Из истории революционной борьбы на Украине. 1914—1919» (К., 1922) М. Майорова та ін.²⁹

Багато першоджерел з ленінської бібліотеки стосуються проблем історії радянського будівництва на Україні³⁰.

Великий інтерес становлять періодичні видання з особистої бібліотеки В. І. Леніна. Тут знаходилися окремі номери таких журналів,

²⁸ Епоха феодалізму представлена в ній виданням у 1923 р. першим томом, присвяченим історії господарства «гетьманщини» XVII—XVIII ст. з багатотомної праці М. Ю. Слабченка «Организация хозяйства Украины от Хмельниччины до мировой войны»; період капіталізму — дослідженням А. В. Флоровського «Воля панская и воля мужицкая. Страница из истории аграрных волнений в Новороссии. 1861—1863» (Одесса, 1921) — однією з перших радянських праць, присвячених реформі 1861 р. Цілий ряд монографій висвітлює історію робітничого й революційного руху на Україні, діяльність соціал-демократичних організацій (Батурин Н. Очерки из истории рабочего движения 70-х и 80-х годов. Харьков, 1923; Невский В. И. «Южнорусский рабочий союз» в г. Николаеве 1897 г. М., 1922; История Екатеринославской социал-демократической организации 1889—1903. Воспоминания, документы, литературные и художественные материалы. Собраны и редактированы М. А. Рубачем. Екатеринослав, 1923; Ростокская Н. Потемкинские дни в Одессе. СПб., б. г.; Тучапский П. Л. Из пережитого. Десяностые годы. Одесса, 1923).

²⁹ Павлов М. Война с польскими панами (Польско-шляхетская авантюра). Харьков, 1920; Заславский Д. Поляки в Киеве в 1920 году. Пг., 1922; Вороничин И. У немцев: Очерки политической тюрьмы и ссылки. Харьков, 1923; его же. Разгром Врангеля. Харьков, 1920; Эйдеман Р. Борьба с кулацким повстанчеством и бандитизмом. Харьков, 1922 и 1921; его же. Очаги атаманины и бандитизма. Харьков, 1921.

³⁰ Подвойский М. Доклад Временному Украинскому рабоче-крестьянскому правительству и 3-му Всеукраинскому съезду Советов. Харьков, 1919; По Украине: Итоги работы инструкторского агитпоезда Всеукраинского ЦИК. Б. м., 1921; Политическое состояние Вооруженных Сил на Украине и в Крыму. За апрель — июнь 1921. Харьков, 1921; Отчет о деятельности Кременчугского губернского экономического совещания с 1 июля по 1 окт. 1921 г. Кременчуг, 1921; Второе Всеукраинское совещание по просвещению 17—25 августа в 20 г. Протоколы. Харьков, 1920; Каменноугольная промышленность Донецкого бассейна в 1922 г. (Ежегодная статистика). Бахмут, 1923.

як «Вісник Українського відділу Народного Комісаріату в справах національностей» (М., 1918), «Вестник народного хозяйства» (К., 1919), «Донецкий шахтер» (Харьков, 1921), «Революционная военная мысль» (К., 1921), «Революционный фронт» (Харьков, 1920), «Летопись революции» (Харьков, 1922—1923); газет — «Коммунист» (Харьков, 1918—1921), «Южный металлург» (Енакиєво, 1921). На окремих примірниках журналів і газет є помітки Володимира Ілліча.

Російська буржуазна історіографія в особистій бібліотеці В. І. Леніна досить широко представлена монографіями В. О. Ключевського, М. І. Кареева, І. Д. Беляєва, М. П. Павлова-Сильванського, С. Ф. Платонова, М. О. Рожкова та ін. З праць українських буржуазних історіографів у ній зберігаються книги М. І. Костомарова (у тому числі його докладна автобіографія) та В. О. Мякотіна. Знаходимо тут і праці радянських істориків М. М. Покровського, В. І. Пічети, С. А. Піонтовського, М. В. Нечкіної, В. К. Яцунського та ін.

Сьогодні вже, мабуть, можна ставити питання про створення узагальнюючого дослідження на тему «Робота В. І. Леніна над літературними джерелами з усіх галузей знань». Уважне вивчення спогадів про роботу Володимира Ілліча в бібліотеках, якнайпильніше дослідження підготовчих матеріалів до його праць (авторських планів, конспектів, чернеток, виписок цифрових зведень, бібліографічних списків тощо), а також численних поміток на полях прочитаних ним книжок допоможе розкрити «секрети» творчої лабораторії вождя революції. «Часом здається майже незбагненим, таким, що виходить за рамки людських можливостей, що одна людина — хай навіть геніальна, — підкреслює товариш Л. І. Брежнев, — могла провести всю ту велетенську роботу, яку провів Ленін»³¹.

Історія не знає вченого, який би міг зрівнятися з В. І. Леніним за продуктивністю праці. З 1893 р. до лютого 1917 р. Володимир Ілліч написав понад 4700 творів, а протягом наступних шести років — ще близько 6000. При цьому він використав більш як 16 000 книжок, брошур, статей, періодичних видань, документів, листів тощо, з яких понад 4000 — було написано іноземними мовами³². При підрахунках бралася до уваги лише література, цитована або згадувана у творах В. І. Леніна. Насправді ж, як на конкретних прикладах доводять радянські дослідники, джерельна основа ленінських праць була набагато ширшою. Зосереджені нині в 55-ти томах п'ятого Повного зібрання твори В. І. Леніна становлять невичерпне ідейно-теоретичне багатство, до якого постійно звертаються і будуть звертатися всі покоління борців за соціалізм і комунізм.

В. Г. Сарбей

РАБОТА В. И. ЛЕНИНА НАД ЛИТЕРАТУРНЫМИ ИСТОЧНИКАМИ ПО ИСТОРИИ

Резюме

В статье анализируются методы работы В. И. Ленина над литературными источниками, посвященными различным вопросам истории, экономики и политики, показаны принципы отбора Владимиром Ильичем литературы для теоретической и практической деятельности.

³¹ Брежнев Л. И. Ленинським курсом: Промови і статті. К., 1971. Т. 2, с. 537.

³² Сокровищница великих идей ленинизма: О Полном собрании сочинений В. И. Ленина. М., 1966, с. 176.

До 1500-річчя Києва

А. Д. СКАБА (Київ), І. М. МАКОВИЙЧУК (Київ)

КИЇВ НА ШЛЯХУ ДО ЗРАЗКОВОГО КОМУНІСТИЧНОГО МІСТА

Для розвинутого соціалізму характерним є постійне зростання ролі творчої ініціативи мас, яка нерозривно пов'язана з процесом дальшого розвитку соціалістичної демократії. Керуючись прагненням зробити якнайбільше для суспільства, побудови комунізму, радянські люди постійно виступають з різноманітними патріотичними починами, активно розгортають соціалістичне змагання. Генеральний секретар ЦК КПРС, Голова Президії Верховної Ради СРСР товариш Л. І. Брежнев у своїй доповіді на XXVI з'їзді КПРС підкреслив особливе значення соцзмагання, яке «за самою суттю своєю... ґрунтується на високій свідомості та ініціативі людей. Саме ця ініціатива допомагає виявляти і приводити в дію резерви виробництва, підвищувати ефективність і якість роботи»¹.

Соціалістичне змагання, новаторські ініціативи радянських людей в умовах розвинутого соціалізму характеризуються різноманітністю форм і методів. Однією з таких форм змагання стала боротьба трудящих за перетворення міст і сіл країни в зразкові. Л. І. Брежнев у Звітній доповіді ЦК XXIV з'їздові партії поставив завдання перетворити столицю нашої Батьківщини — Москву в зразкове комуністичне місто². Комуністи, всі трудящі Москви стали ініціаторами масового руху за зразкове місто. В роки дев'ятої п'ятирічки їх підтримали трудівники столиці Радянської України — Києва. Член Політбюро ЦК КПРС, перший секретар ЦК Компартії України товариш В. В. Щербицький, виступаючи в січні 1974 р. на міській партійній конференції, підкреслив: «...Прийшов час по-справжньому зайнятися вирішенням дуже важливого завдання — за прикладом столиці нашої Вітчизни Москви на ділі взятися за перетворення Києва в місто високопродуктивної праці, високої культури й зразкового громадського порядку, а в перспективі — в зразкове комуністичне місто»³. Конференція гаряче підтримала цю пропозицію, відзначивши в своєму рішенні, що таке завдання — справа честі всіх комуністів, усіх киян. У парторганізаціях, трудових колективах розгорнулася велика організаторська робота по перетворенню столиці республіки в зразкове місто. В наступному місяці (лютий 1974 р.) відбувся пленум Київського міськкому Компартії України, на якому було обговорено це питання, а міськрада в березні того ж року затвердила конкретні заходи, спрямовані на залучення всіх трудящих до руху за перетворення Києва в місто високопродуктивної праці, високої культури й зразкового громадського порядку.

¹ Матеріали XXVI з'їзду КПРС. К., 1981, с. 69.

² Див.: Матеріали XXIV з'їзду КПРС. К., 1971, с. 50.

³ Щербицький В. В. Избранные речи и статьи. М., 1978, с. 120.

Для керівництва цим рухом було створено міську й районні комісії, спеціалізовані робочі групи, комісії в трудових колективах.

Наприкінці червня 1979 р. III пленум міського комітету партії розглянув питання «Про завдання міської партійної організації по підготовці і проведенню 1500-річного ювілею м. Києва», відзначивши, що він стане знаменною суспільно-політичною подією, великим святом дружби російського, українського й білоруського народів, усіх націй і народностей нашої країни, святом інтернаціональної дружби слов'янських народів, яскравою демонстрацією торжества ленінської національної політики Комуністичної партії і Радянської держави⁴.

Було створено організаційний комітет по підготовці до святкування 1500-річчя заснування міста Києва, який очолює член Політбюро ЦК Компартії України, Голова Ради Міністрів УРСР О. П. Ляшко. На одному із засідань оргкомітету, яке відбулося в грудні 1980 р., було розглянуто план основних громадсько-політичних і культурних ювілейних заходів, накреслено програму роботи засобів масової інформації і пропаганди по висвітленню історії Києва. В обговоренні цих питань взяли участь кандидат у члени Політбюро, секретар ЦК Компартії України О. С. Капто, перший секретар Київського міськкому партії Ю. Н. Єльченко, секретар Президії Верховної Ради УРСР Я. Я. Колотуха та ін. На засіданні підкреслювалося, що підготовка й святкування славного ювілею столиці Радянської України дадуть новий імпульс зростанню трудової і політичної активності киян.

Згідно з планом уся робота партійних, профспілкових і комсомольських організацій, радянських і господарських органів спрямовується на мобілізацію творчої енергії трудящих на успішне виконання одинадцятої п'ятирічки.

З того часу підготовка до святкування історичного ювілею столиці Радянської України проводиться в тісному поєднанні з рухом за зразкове місто. Партійні, радянські, профспілкові та комсомольські організації очолили змагання трудових колективів за те, щоб до травня 1982 р. усі виробничі об'єднання вибороли звання зразкових.

Рух за перетворення Києва в зразкове місто розгорнувся ще ширше після того, як XXI сесія Генеральної конференції ЮНЕСКО — Організації Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури (1980 р.) за пропозицією 26 країн Європи, Азії, Африки й Латинської Америки прийняла резолюцію про участь ЮНЕСКО в святкуванні 1500-річчя заснування Києва й доручила генеральному директорові організації вжити необхідних заходів щодо популяризації ювілею⁵.

Особливо широкого розмаху соціалістичне змагання за перетворення столиці республіки в зразкове місто набуло в період підготовки до XXVI з'їзду КПРС і XXVI з'їзду Компартії України. Його очолили комуністи, які активно підтримали цінні ініціативи трудящих. Дійсно масовим, як і по всій країні, стало змагання киян під девізом «XXVI з'їздові КПРС — двадцять шість ударних тижнів!», в якому брало участь більше двохсот тисяч киян. За 26 ударних тижнів додатково реалізовано продукції більш як на 40 млн. крб. Найвищих виробничих показників добилися колективи об'єднань «Завод «Арсенал», «Київтрактородеталь», «Точелектроприлад», реле і автоматики, домобудівного комбінату № 1. До дня відкриття XXVI з'їзду КПРС майже 17 тис. киян завершили свої кварталні виробничі плани⁶.

⁴ Прапор комунізму, 1979, 1 лип.

⁵ Радянська Україна, 1980, 16 груд.

⁶ Прапор комунізму, 1981, 20 лют.

В парторганізаціях, трудових колективах міста активно, по-діловому обговорювався проект ЦК КПРС до XXVI з'їзду партії «Основні напрями економічного і соціального розвитку СРСР на 1981—1985 роки і на період до 1990 року». Кияни одностайно схвалили цей програмний документ, в якому знайшла свій яскравий вияв величезна турбота Комуністичної партії про подальше зростання добробуту радянського народу, зміцнення економічної і оборонної могутності Радянського Союзу.

Патріотичний рух трудящих за перетворення Києва в зразкове місто має на меті сприяти постійному економічному й соціальному розвитку столиці Української РСР, поліпшенню ідейно-політичного й морального виховання її населення. Саме на цих напрямках партійні, радянські, профспілкові та комсомольські організації зосередили свою головну увагу.

В 70-х роках спостерігалися значне зростання темпів промислового виробництва, його інтенсифікація, неухильне піднесення виробничого потенціалу. Індустріальний розвиток міста багато в чому залежав від рівня концентрації промисловості, який зростав завдяки створенню великих виробничих об'єднань. Якщо на кінець 1975 р. у Києві працювало лише 46 таких об'єднань, то на початку 1979 р. їх було вже 84. Вони випускали більше половини загального обсягу промислової продукції⁷.

Працівники місцевої промисловості зосереджували всі зусилля насамперед на достроковому завершенні дев'ятої п'ятирічки, підвищенні продуктивності праці й випуску продукції високої якості. Після XXV міської партійної конференції (1974 р.) за ініціативою передових робітників Жовтневого району столиці республіки розгорнулося соціалістичне змагання під лозунгом «П'ятирічці — найбільший особистий внесок». З великим ентузіазмом підтримали кияни соціалістичне змагання під девізом «Дати продукції більше, кращої якості, з найменшими затратами!», що набуло широкого розмаху по всій країні після прийняття квітневим (1975 р.) Пленумом ЦК КПРС рішення про скликання чергового XXV з'їзду партії.

У Києві великого поширення набрала ініціатива робітників заводу «Арсенал» ім. В. І. Леніна А. Я. Донченка і В. П. Філіпова, які на основі розроблених комплексних планів підвищення продуктивності праці почали працювати за принципом «П'ятиденне завдання — за чотири дні». На багатьох київських підприємствах було підтримано почин автомобілебудівників Москви «Робітничій ініціативі — інженерну підтримку»⁸. Трудівники виробничих об'єднань «Точелектроприлад», «Київтрактородеталь» і «Більшовик» оголосили 1976 р. роком огляду резервів виробництва й взяли соцзобов'язання за рахунок підвищення ефективності праці й поліпшення якості промислової продукції достроково виконати завдання першого року десятої п'ятирічки.

На новобудовах столиці Радянської України значного поширення набули методи роботи московського будівельника М. Злобіна, бригада якого перейшла на госпрозрахунковий підряд. Якщо в 1971 р. за злобінським методом у Києві працювало лише три бригади, то в 1974 р. — уже 90, а на кінець дев'ятої п'ятирічки — кожна п'ята бригада будівельників⁹. Серед перших, хто перейшов на нову систему в будівництві, були трудові колективи, очолювані Героєм Соціалістичної Праці І. І. Бушмою і заслуженим будівельником УРСР, лауреатом Держав-

⁷ История городов и сел Украинской ССР: Киев. К., 1979, с. 467.

⁸ Кульчицкий С. В. Трудовые почин киевлян. К., 1979, с. 4.

⁹ История городов и сел Украинской ССР: Киев, с. 466.

ної премії СРСР В. С. Артеменком. Бригада останнього на крупнопанельному будівництві кожний будинок зводила на 18—20 днів швидше, ніж передбачалося, а продуктивність праці колективу за роки дев'ятої п'ятирічки зросла на 42%¹⁰.

Кияни, як і всі радянські люди, добилися значних успіхів у використанні основних фондів, збільшенні випуску високоякісної продукції, зниженні затрат на її виробництво і вже у вересні 1975 р. успішно виконали завдання дев'ятої п'ятирічки за обсягом промислової продукції. Всього за цей строк київськими підприємствами було реалізовано промислової продукції додатково до плану на 452 млн. крб. Обсяг промислового виробництва зріс на 58,4% (при плані 50,2%)¹¹.

У тому, що трудящі міста достроково завершили дев'яту п'ятирічку, велика заслуга партійних, радянських, профспілкових та комсомольських організацій, а також міської комісії по організації руху за перетворення Києва в місто високопродуктивної праці, високої культури і зразкового громадського порядку, яку очолював перший секретар Київського міськкому Компартії України О. П. Ботвин.

На наступному етапі розвитку нашої країни трудящі столиці Радянської України активно включилися в соціалістичне змагання за втілення в життя історичних рішень XXV з'їзду КПРС. Нова, десята п'ятирічка стала п'ятирічкою ефективності і якості. «Проблему якості, — відзначав на XXV з'їзді партії товариш Л. І. Брежнев, — ми розуміємо дуже широко. Вона охоплює всі сторони господарської діяльності. Висока якість — це збереження праці і матеріальних ресурсів, зростання експортних можливостей, а в кінцевому підсумку краще, більш повне задоволення потреб суспільства»¹².

Міська й районні партійні, радянські, профспілкові та комсомольські організації зосередили свою увагу на питаннях, пов'язаних із забезпеченням дедалі зростаючого випуску продукції вищої категорії. Зазначимо, що вперше в Києві, а також у республіці державний Знак якості було присвоєно в червні 1967 р. виробам арматурно-машинобудівного заводу¹³. В 1970 р. із Знаком якості вже випускалося 123 вироби підприємств, а в 1978 р. — 1565 виробів¹⁴. У цілому обсяг продукції вищої категорії якості за десяту п'ятирічку збільшився в 6,7 рази і становив на кінець 1980 р. 20% від загального обсягу виробництва¹⁵.

Своє прагнення якнайкраще й раніше строку виконати завдання десятої п'ятирічки кияни підтверджували конкретними справами. Після XXV з'їзду КПРС вони стали ініціаторами багатьох патріотичних починів, які були підхоплені трудящими Союзу РСР. 25 березня 1976 р. через газету «Правда» до всіх радянських людей із закликом організувати соціалістичне змагання під девізом «Кожному дню п'ятирічки — найвищу віддачу» звернулася група передовиків ряду київських підприємств — делегатів XXV з'їзду партії. Трудові колективи заводів «Арсенал» ім. В. І. Леніна, «Радіоприлад» ім. С. П. Корольова, «Точелектроприлад» ім. Комсомолу України виступили з новою патріотичною ініціативою: стати на трудову вахту за гідну зустріч 60-річчя Великого Жовтня. Бюро міськкому Компартії України схвалило їх почин і зобов'язало райкоми партії, первинні парторганізації, міськпрофраду, міськком комсомолу, профспілкові та комсомольські організації розгор-

¹⁰ Вечірній Київ, 1975, 6 жовт.; 13 листоп.

¹¹ Киев в десятой пятилетке. К., 1977, с. 9—10.

¹² Матеріали XXV з'їзду КПРС. К., 1976, с. 49.

¹³ Вечірній Київ, 1967, 9 черв.

¹⁴ Прапор комунізму, 1979, 11 берез.

¹⁵ Прапор комунізму, 1981, 10 січ.

нути патріотичне змагання з метою комплексного розв'язання виробничих завдань у нерозривному зв'язку із завданнями комуністичного виховання трудящих. «Для подання допомоги ідеологічному активу — пропагандистам, лекторам, агітаторам, політінформаторам, — як зазначалося в постанові бюро міськкому партії, — Інститут історії АН УРСР спільно з редакцією газети «Вечірній Київ» систематично публікувати-ме добірки матеріалів про найважливіші події в житті Країни Рад і досягнення колективів у їх боротьбі за здійснення історичних рішень XXV з'їзду КПРС»¹⁶.

Протягом майже двох років газета постійно вела спеціальну сторінку під заголовком «60-й річниця Великого Жовтня — 60 ударних декад!». Часто друкувалися статті, повідомлення про життя трудових колективів, в яких розповідалося про хід ударної вахти. Ця агітаційна кампанія сприяла поліпшенню патріотичного виховання трудящих, підвищенню їх виробничої активності.

Змагаючись за перетворення Києва в зразкове місто, трудівники промислових підприємств республіки в десятій п'ятирічці активно підтримали почини москвичів — «П'ятиріччі якості — робітничу гарантію», ленінградців — «Від високої якості роботи кожного — до високої ефективності праці колективу», ростовчан — «Працювати без відстаючих». Наприклад, колективи 600 київських підприємств і організацій, близько 400 дільниць і відділів, понад 4 тис. бригад змагалися під девізом «Працювати без відстаючих»¹⁷.

Ставши на трудову вахту на честь XXV з'їзду КПРС, ткалі Дарницького шовкового комбінату Л. К. Кондратьєва, Г. Т. Золотова і П. Г. Волковинська першими серед працівників своєї галузі перейшли на обслуговування 104 верстатів (замість 40 за нормою). Свое планове завдання 1976 р. вони виконали до 19 травня. Ініціатива новаторів була схвалена ЦК Компартії України. В привітанні товариша Л. І. Брежнєва Л. К. Кондратьєвій та іншим передовикам легкої промисловості підкреслювалося: «Досягнуті вами результати і нові соціалістичні зобов'язання говорять про вашу високу відповідальність за здійснення завдань, поставлених партією перед працівниками галузей, які виробляють товари народного споживання...»¹⁸.

Трудящі міста Києва, виконуючи рішення XXV з'їзду КПРС, у четвертому році п'ятирічки (1979 р.) виконали річний план реалізації промислової продукції. Обсяг виробництва збільшився на 5,8% проти 5,1% за річним завданням. Продуктивність праці зросла на 4,9%. За рахунок її піднесення одержано 91,1% приросту промислової продукції, знизилася собівартість останньої. В тому ж році освоєно й розпочато серійний випуск 132 найменувань нових видів промислової продукції. Збільшилося виробництво товарів вищої категорії якості. На кінець 1979 р. державний Знак якості мали 1803 виробів¹⁹.

В роки десятої п'ятирічки значного поширення набуло й змагання промислових підприємств за звання зразкових. Особливо активно діяли районні комісії по керівництву рухом за перетворення районів міста в зразкові. Так, комісія Печерського району, очолювана першим секретарем райкому партії К. І. Панікарським, на своїх засіданнях обговорювала найбільш актуальні питання, розробляла конкретні заходи щодо поліпшення змагання трудящих за перетворення Києва в зразкове місто. Часто практикувалися виїзди на місця. Наприклад, у травні

¹⁶ Вечірній Київ, 1976, 26 берез.

¹⁷ Вечірній Київ, 1979, 16 лют.

¹⁸ Брежнев Л. І. Ленінським курсом. Промови і статті. К., 1978, т. 6, с. 228.

¹⁹ Прапор комунізму, 1980, 3 лют.

1979 р. члени комісії детально ознайомилися з роботою авторемонтного підприємства № 4 тресту «Київміськбудтранс». Всі трудові колективи району виборюють почесні звання зразкового підприємства. Одним з перших «зразкових підприємств міста Києва» став завод «Арсенал» ім. В. І. Леніна (в жовтні 1977 р.). Серед зразкових — взуттєве об'єднання «Київ», ТЕЦ-5, магазин «Будинок подарунків», школи №№ 51, 77, міський Палац піонерів та школярів²⁰.

До 60-річчя Великого Жовтня звання зразкових одержали колективи заводів «Радіоприлад», «Точелектроприлад», локомотивного депо Київ — Пасажирський, булочно-кондитерського комбінату, а в 1979 р. — виробничі об'єднання «Київторгмаш» і «Ювеліпром», базова експериментальна взуттєва фабрика ім. 50-річчя Жовтневої революції та ін.²¹ На початок 1981 р. звання зразкових удостоєні 71 підприємство й організація, 83 тис. робочих місць, 7 тис. діляниць, відділів, цехів і виробництв²².

В результаті великої організаторської і політичної роботи партійних, радянських і господарських органів, натхненної праці всіх киян промисловість міста достроково, 10 грудня 1980 р., виконала п'ятирічний план за обсягом реалізації продукції. За десяту п'ятирічку випущено продукції на 43,4% більше, ніж за попередню. Понад план її реалізовано на суму 427 млн. крб. Додатково до плану вироблено товарів народного споживання на 155 млн. крб. Продуктивність праці зросла на 25,5%. За рахунок її підвищення одержано чотири п'ятих приросту обсягів виробництва²³.

За досягнення високих результатів у Всесоюзному соціалістичному змаганні, успішне виконання плану економічного й соціального розвитку на 1980 рік і десяту п'ятирічку ЦК КПРС, Рада Міністрів СРСР, ВЦРПС і ЦК ВЛКСМ нагородили місто Київ перехідним Червоним прапором ЦК КПРС, Ради Міністрів СРСР, ВЦРПС і ЦК ВЛКСМ²⁴.

Велика увага за роки десятої п'ятирічки приділялася й питанням удосконалення виробництва, підвищення його технічного рівня. За участю київських учених проведено значну роботу по механізації і автоматизації виробничих процесів, заміні ручної праці машинною. Освоєно серійний випуск 766 нових видів продукції²⁵.

В ході підготовки до 1500-річчя Києва й боротьби за звання зразкових підприємств у трудових колективах Києва в десятій п'ятирічці широкого розмаху набуло соціалістичне змагання за посилення режиму економії і раціональне витрачання трудових, матеріальних і енергетичних ресурсів, завдяки чому зекономлено 100 млн. крб., одержано 170 млн. крб. додаткових прибутків²⁶. У місті розгорнулося соціалістичне змагання під девізом «Кожній робочій годині — найвищу віддачу!», в якому на початку 1981 р. взяло участь 475 тис. чол.²⁷

ЦК Компартії України схвалив ініціативу колективів виробничих об'єднань «Завод «Арсенал», «Точелектроприлад» і «Електронмаш» по значному збільшенню продукції та поліпшенню якості товарів масового вжитку. Почин виробничників підтримали інші київські підприємства.

9 січня 1981 р. на зборах представників трудових колективів столиці республіки було обговорено й схвалено соціалістичні зобов'язан-

²⁰ Прапор комунізму, 1979, 12 серп.

²¹ Кульчицкий С. В. Назв. праця, с. 27.

²² Прапор комунізму, 1981, 15 січ.

²³ Там же.

²⁴ Правда, 1981, 8 фебр.

²⁵ Прапор комунізму, 1981, 15 січ.

²⁶ Там же.

²⁷ Прапор комунізму, 1981, 17 січ.

ня трудящих міста на 1981 рік. У них відбито прагнення киян внести свій вклад в успішне виконання державних планів, розв'язання завдань дальшого поліпшення матеріального й культурного рівня життя трудящих. Працівники промисловості зобов'язалися додатково реалізувати продукції на суму 50 млн. крб. До атестації на державний Знак якості буде підготовлено 700 виробів. Передбачається вивільнити від важкої ручної праці 1600 робітників. Намічено освоїти виробництво 250 нових видів продукції, одержати додатковий прибуток на суму понад 8 млн. крб. Дostroково буде введено в дію перший енергоблок Київської ТЕЦ-6, другу чергу фетрової фабрики²⁸.

Промисловий розвиток Києва нерозривно зв'язаний з виконанням соціальної програми, яка є однією з основних складових частин патріотичного руху трудящих за перетворення міста в зразкове. Питання підвищення добробуту радянського народу завжди були в центрі уваги Комуністичної партії й уряду СРСР, неодноразово розглядалися на партійних з'їздах, зокрема на XXVI з'їзді КПРС. Із суспільних фондів споживання на освіту, охорону здоров'я, соціальне забезпечення та інші потреби держава на кожного жителя Києва виділяє сьогодні 415 крб. на рік (тобто в 1,5 раза більше, ніж на початку минулої п'ятирічки)²⁹.

В дев'ятій та десятій п'ятирічках величезних масштабів набрало житлове будівництво. Активно розвивалася й система житлово-будівельної кооперації. Продовжувалася забудова таких житлових масивів, як Березняки, Лісний, Микільська Борщагівка, Оболонь та ін. Почалося будівництво таких сучасних масивів, як Виноградар, Теремки, Південна Борщагівка, Райдужний та ін. Якщо в 1940 р. загальна житлова площа міста становила 6327 тис. кв. м, то на початок 1977 р. вона дорівнювала 28 325 тис. кв. м, тобто збільшилася майже в 5 разів³⁰. Лише за 1976—1980 рр. у Києві побудовано 6,1 млн. кв. м житла, що дало змогу поліпшити житлові умови кожному четвертому жителю³¹. Рік у рік поліпшувалася якість будівництва. В роки десятої п'ятирічки широко впроваджувалися нові типові проекти будинків із зручним розміщенням кімнат, підсобних приміщень та досконалішою архітектурою.

В новій, одинадцятій п'ятирічці темпи будівництва не будуть знижені. Тільки в 1981 р. у Києві за рахунок державних капіталовкладень і коштів житлово-будівельних кооперативів заплановано спорудити житлові будинки загальною площею 1 млн. 250 тис. кв. м. Крім того, підкреслювалося на міській партконференції, розрахунки показують, що за роки п'ятирічки в столиці республіки можна буде вирішити й таке важливе завдання, як переселення у впорядковані квартири всіх громадян, які нині проживають у старих приміщеннях.

У 70-х роках успішно розвивалася мережа шкіл, дитячих садків і ясел, будувалися нові приміщення вищих учбових закладів. Лише в 1976—1980 рр. у місті введено в дію 30 шкіл, 139 дитячих дошкільних закладів. До початку 1981/82 навчального року гостинно відкриють свої двері ще 5 шкіл, розрахованих на 6 664 учнівські місця³². В дев'ятій п'ятирічці створено комплекси Торгово-економічного інституту в Дніпровському районі, Інституту інформації і техніко-економічних до-

²⁸ Прапор комунізму, 1981, 15 січ.

²⁹ Прапор комунізму, 1981, 17 січ.

³⁰ Кульчицкий С. В. Киев социалистический (1936—1977 гг.). К., 1977, с. 17.

³¹ Прапор комунізму, 1981, 10 січ.

³² Прапор комунізму, 1981, 15 січ.

сліджень Держплану УРСР, Інституту кібернетики АН УРСР, а також збудовано спортивний комплекс Інституту народного господарства ім. Д. С. Коротченка.

Комуністична партія й уряд постійно дбають про охорону здоров'я трудящих. У нашій країні створено міцну матеріально-технічну базу охорони здоров'я. Підвищився рівень і поліпшилася якість медичного обслуговування населення, розширилася мережа закладів охорони здоров'я, які були оснащені різноманітною сучасною технікою та устаткуванням, забезпечені спеціальним транспортом. У 1976—1980 рр. у місті введено в дію лікарняні корпуси на 4,1 тис. ліжок, 15 поліклінік на 9,4 тис. відвідувань за зміну. В загоні медичних працівників, які працюють у 88 лікарнях і 203 амбулаторно-поліклінічних установах, — понад 30 тис. чол. У 1981 р. будуть споруджені 5 поліклінік на 3760 відвідувань за зміну, 2 санаторії-профілакторії. В нинішньому році на оздоровлення киян буде витрачено понад 11 млн. крб.³³

У місті приділяється значна увага й розвитку фізкультури та спорту. До послуг трудящих — 20 стадіонів, 420 спортзалів, понад 100 туристичних баз і спортивно-оздоровчих таборів, чимало водних станцій, плавальних басейнів, велотреків, тирів, сотні ігрових майданчиків. Кожний п'ятий житель столиці України займається фізкультурою і спортом. Наприкінці десятої п'ятирічки у 862 спортивних колективах налічувалося 572 тис. чол., а кількість штатних фізкультурних інструкторів перевищувала 3,2 тис. чол.³⁴

Успішно виступили київські спортсмени на Олімпійських іграх в Москві (1980 р.). Вони завоювали 38 золотих, 19 срібних і 18 бронзових медалей. З цією перемогою їх поздоровив член Політбюро ЦК КПРС, перший секретар ЦК Компартії України В. В. Щербицький під час зустрічі з олімпійцями, що відбулася в Центральному Комітеті 19 листопада 1980 р. Слід згадати також про те, що до Олімпіади було реконструйовано стадіони — Центральний, «Динамо», «Спартак», «Піонер», легкоатлетичний манеж та інші спортивні споруди.

Патріотичний рух за перетворення Києва в зразкове місто сприяв дальшому розвитку й вдосконаленню торгівлі й громадського харчування. В 70-х роках особливу увагу було приділено створенню універмагів, універсамів та великих торговельних центрів. У 1973 р. відкрився перший у місті універсам на проспекті 50-річчя Жовтня. Згодом магазини типу «універсам» з'явилися й на інших вулицях та проспектах міста. Побудовано десятки різноманітних кафе, їдалень, спеціалізованих продуктових та промтоварних магазинів. У 1976—1980 рр. було відкрито 243 магазини та 543 підприємства громадського харчування, збудовано найбільший у Києві колгоспний ринок на Подолі (на місці колишнього Житнього ринку). Спорудження об'єктів торгівлі й громадського харчування активно продовжуватиметься в одинадцятій п'ятирічці. Лише в 1981 р. з цією метою асигновано 14 млн. крб. Буде завершено будівництво універсаму на Печерській площі, торговельного центру по вул. Суворова, введено в дію 17 інших об'єктів торгівлі й громадського харчування на нових житлових масивах. Споруджуватимуться нові універсами на Оболоні, Південній Борщагівці, на масиві Райдужний-III тощо.³⁵

В 70-х роках у столиці Української РСР зведено чимало громадських будівель — готелі «Либідь», «Славутич», «Київ», «Русь», Будинок художника, Будинок профспілок, Будинок політосвіти Київських міськ-

³³ Там же.

³⁴ История городов и сел Украинской ССР: Киев, с. 504.

³⁵ Прапор комунізму, 1980, 20 листоп.

кому та обкому Компартії України та ін. Завершується спорудження комплексу Київського філіалу Центрального музею В. І. Леніна, Українського державного музею історії Великої Вітчизняної війни 1941—1945 рр., Будинку торгівлі та ряду інших важливих об'єктів. У 1973 р. у районі Сирецького житлового масиву побудовано нову телевізійну вишку (висотою 382 м).

Партійні й радянські органи міста приділяють велику увагу дальшому розвитку та вдосконаленню міського транспорту. За роки дев'ятої п'ятирічки значно збільшився парк тролейбусів, автобусів, трамваїв, таксі, відкрито ряд нових транспортних маршрутів, зокрема трасу швидкісного трамваю. В грудні 1976 р. стала до ладу друга лінія метрополітену з трьома станціями, яка в кінці 1980 р. з'єднала центр з житловим масивом Оболонь. У 1981 р. голубі експresi через станцію «Площа Толстого» помчать до Центрального стадіону, а в 1982 р. — на Оболоні — до вулиці Героїв Дніпра. В одинадцятій п'ятирічці розпочнеться будівництво нового радіуса метрополітену — Сирецько-Печерського, а також Південного мосту через Дніпро загальною довжиною близько 3-х км, через два поверхи якого підуть автотранспорт та поїзди метро. В 1976 р. введено в експлуатацію найбільший в Києві Московський міст, який пропускає щодоби 65 тис. автомашин. А Київський порт — найпотужніший на Дніпрі. Він гостинно приймає не тільки річкові, а й окремі морські судна. Його щорічний загальний вантажообіг — більше 4-х мільйонів пасажирів.

Столиця Радянської України — одне з найбільш зелених міст світу. Парки, квітники, алеї займають 70% його території. На кожного киянина (в межах міста) припадає 18 кв. м. насаджень, а з врахуванням приміських лісів — понад 190 кв. м. У Києві — 11 парків культури та відпочинку, понад 50 інших парків, 190 скверів, 33 бульвари. Кияни щороку висаджують десятки тисяч дерев, обладнують нові сквери, квітники. Оновлюється зелене вбрання Хрещатика, вулиць Червоноармійської, Кірова та ін. Змінюється зовнішній вигляд житлових масивів Оболонь, Теремки, Лівобережний, Південна Борщагівка та ін. У 1981 р. у столиці республіки буде висаджено 10,6 млн. штук квітів, понад 340 тис. декоративних кущів, 37,5 тис. лип, берез тощо. На площі 345 га розмістяться зелені газони³⁶.

В патріотичному русі за перетворення Києва в зразкове місто беруть активну участь і вчені. В місті знаходиться Президія Академії наук УРСР, зосереджена четверта частина всіх науковців, які працюють на Україні³⁷. На міській партійній конференції (січень 1981 р.) товариш В. В. Щербицький підкреслив, що вчені столиці Радянської України внесли «величезний вклад у вітчизняну і світову науку»³⁸. В 70-х роках активно розвивалися зв'язки науки з виробництвом. Тільки за роки десятої п'ятирічки в Києві виконано науково-дослідних робіт на суму 1 млрд. 375 млн. крб. Економічний ефект від впровадження в промисловість міста нової техніки перевищив 300 млн. крб.³⁹ При міськомі партії діє рада сприяння науково-технічному прогресу. В її 22 комісіях працює понад 500 вчених і спеціалістів. Вони підтримують безпосередні контакти з виробничниками, аналізують стан техніки й технології на підприємствах, готують цільові науково-технічні програми. Так, у 1976—1980 рр. у столиці Радянської України здійснювалися

³⁶ Прапор комунізму, 1980, 21 листоп.

³⁷ Кондуфор Ю. Ю. Місто древнє, місто молоде. — Комуніст України, 1980, № 12, с. 84.

³⁸ Радянська Україна, 1981, 18 січ.

³⁹ Прапор комунізму, 1981, 17 січ.

програми «Київінструмент», «Київштампівка», «КиївЕВМпроект» та ін.⁴⁰ На початку одинадцятої п'ятирічки вищезгадана рада спільно з вченими розробила шість цільових комплексних науково-технічних програм. В їх основі: автоматизація й механізація виробництва, скорочення за цей рахунок ручної праці, зниження металомісткості вироблюваної продукції, підвищення ефективності й поліпшення якості будівельних і проектних робіт, охорона та оздоровлення навколишнього середовища, вдосконалення процесів збереження й переробки сільськогосподарської продукції, створення автоматизованих систем управління галузями міського господарства. Міськком Компартії України і виконком міської Ради народних депутатів прийняли спеціальну постанову, в якій накреслено заходи по перетворенню комплексних програм у життя в 1981—1985 рр.⁴¹

В одинадцятій п'ятирічці наукові колективи столиці УРСР продовжуватимуть свої фундаментальні дослідження й прикладні розробки, що дасть змогу виконати 86 науково-технічних програм, впровадити в народне господарство країни майже 300 новинок з економічним ефектом майже 240 млн. крб., у тому числі по Києву — відповідно 90 розробок і 22 млн. крб. економії⁴².

У нашому місті працює великий загін учених-суспільствознавців. У 70-х роках якісно зріс його склад, удосконалено структуру Секції суспільних наук Академії наук УРСР, розширено тематику наукових досліджень. Лише за 1976—1980 рр. суспільствознавці підготували й видали понад 500 монографій і близько 90 збірників; необхідно відзначити багатотомну «Історію Української РСР» (Державна премія Української РСР в галузі науки і техніки 1980 р.). У 1979—1980 рр. було реалізовано план роботи Київського міськкому Компартії України й установ Секції суспільних наук АН УРСР по дальшому вдосконаленню комуністичного виховання трудящих, зокрема молодого покоління, й соціально-економічному розвитку Києва.

Столиця Української РСР — місто студентської та учнівської молоді. У вузах та технікумах здобувають освіту майже 200 тис. юнаків і дівчат — десята частина міського населення. Вищі навчальні заклади Києва готують для народного господарства країни фахівців з 240 спеціальностей.

«Зразковому місту — зразкові школи» — під таким девізом працюють педагогічні колективи київських шкіл. У 70-х роках значно зміцнилася система народної освіти, підвищилася якість викладання, поліпшилася ідейно-виховна робота серед молоді, багато зроблено в справі професійної орієнтації школярів, створено міжшкільні навчально-виробничі комбінати, зміцнено матеріально-технічну базу навчальних, а також культурно-освітніх закладів.

Київ, як і Москва, Ленінград та інші великі міста Радянського Союзу, — значний культурний центр країни. В столиці республіки діють творчі організації письменників, композиторів, художників, кінематографістів, архітекторів, діячів театру, журналістів. «Кияни, — вказувалося в доповіді першого секретаря міськкому партії Ю. Н. Єльченка на XXVIII звітно-виборній конференції міської партійної організації, — завжди були тонкими цінителями мистецтва, прихильниками активного культурного життя»⁴³. В місті — 12 театрів, понад 100 клубів і палаців культури, цирк, філармонія, налічується 4,5 тис. самодіяльних

⁴⁰ Правда, 1980, 17 юля.

⁴¹ Прапор комунізму, 1981, 3 січ.

⁴² Прапор комунізму, 1981, 15 січ.

⁴³ Прапор комунізму, 1981, 17 січ.

колективів — народні театри, хори, оркестри тощо. Понад 65 млн. томів книг зберігається у фондах київських бібліотек. До послуг киян — 19 музеїв, 136 кінотеатрів та 152 кіноустановки. Щовечора в квартирах засвічують свої екрани 590 тис. чорно-білих та 110 тис. кольорових телевізорів⁴⁴.

Змагаючись за перетворення Києва в зразкове місто, кияни своєю натхненною працею оновлюють столицю республіки, збагачують її духовне життя. Вони готуються гідно зустріти 1500-річний ювілей Києва. Змінюється його архітектурне обличчя, реставруються історичні пам'ятки, реконструюються вулиці, площі, цілі райони. Так, за генеральним планом відтворюється зовнішній вигляд стародавнього Подолу, завершено чимало ремонтно-реставраційних робіт у Державному архітектурно-історичному заповіднику «Софійський музей», проведено велику роботу по монументально-декоративному оформленню будинків, площ, скверів, оформлено чимало центрів наочної агітації, встановлено Дошки пошани передовиків.

У 70-х роках у столиці Радянської України відкрито пам'ятники М. І. Калініну, А. В. Іванову — одному з керівників збройних повстань за владу Рад у Києві 1917—1918 рр., монумент радянським громадянам та військовополоненим солдатам і офіцерам Радянської Армії, які були розстріляні фашистськими окупантами в 1941—1943 рр., обеліск героїчному екіпажу бронепоезда «Таращанець», а також пам'ятники письменникам — Г. С. Сковороді, І. П. Котляревському, Лесі Українці, М. О. Островському та ін. У 1974 р. відкрито Український державний музей історії Великої Вітчизняної війни 1941—1945 рр., а наприкінці 1977 р. після реконструкції — квартиру-музей сім'ї Ульянових. Необхідно згадати й нові літературно-меморіальні музеї М. Т. Рильського, О. Є. Корнійчука, П. Г. Тичини, М. В. Лисенка, а також Державний музей книги і книгодрукування УРСР, музей народної архітектури та побуту УРСР і музей театрального мистецтва.

Київська міська партійна конференція, яка відбулася в січні 1981 р., поставила перед комуністами, всіма трудящими завдання перспективного розвитку столиці республіки. Буде розроблено новий генеральний план, за яким передбачатиметься створення архітектурних ансамблів, забудова й реконструкція площ, вулиць та т. ін. У цій справі широко використовуватиметься кращий досвід роботи містобудівників Москви, Ленінграда, столиць союзних республік, окремих обласних центрів. У своєму виступі на міській партконференції товариш В. В. Щербицький відзначив: «Сьогодні вже треба ставити завдання перетворення Києва в місто високої культури в усіх відношеннях: культури обслуговування, про які б його форми не йшла мова; культури поведінки, що по суті є рівнозначним зразковому громадському порядку; нарешті, високого рівня культури художньої; робота столичних творчих спілок, театрально-видовищних і концертних організацій, художніх колективів, культурно-освітніх закладів також повинна бути зразковою»⁴⁵.

На чолі патріотичного руху за перетворення Києва в зразкове місто, як і інших творчих ініціатив трудящих, ідуть комуністи. В складі міської парторганізації 12 районних, 2723 первинних, 5594 цехових організацій і 7900 партійних груп. На початку 1981 р. у їх рядах налічувалося майже 205 тис. чол. На міській партконференції 64 представники комуністів столиці Української РСР були обрані делегатами XXVI

⁴⁴ Радянська Україна, 1980, 23 серп.

⁴⁵ Радянська Україна, 1981, 18 січ.

з'їзду КПРС, а 170 чол. — XXVI з'їзду Компартії України⁴⁶. Кожний сьомий інженер і лікар, четвертий учитель, кожний шостий науковий працівник є членом або кандидатом у члени партії. Переважна більшість комуністів працює в сфері матеріального виробництва. Понад 88% членів КПРС мають вищу й середню освіту. Міська партійна організація об'єднує представників 69 націй та народностей⁴⁷.

ЦК Компартії України приділяє велику увагу розвитку Києва. Як підкреслював у своїй промові на XXVI з'їзді Компартії України перший секретар Київського міськкому партії Ю. Н. Єльченко, роботою столичної парторганізації, її кадрів, постійно цікавиться ЦК Компартії України. У звітному періоді міськком двічі звітував у ЦК. Центральний Комітет, Політбюро ЦК цілком виправдано хочуть бачити зразкову постановку партійної роботи в усіх сферах господарського й громадсько-політичного життя. Міськком партії постійно працюватиме над реалізацією цього завдання⁴⁸.

В ході підготовки до 1500-річчя Києва та розгортання руху за перетворення Києва в зразкове місто постійно поліпшувалися ідейно-політичне й моральне виховання трудящих. Агітаційно-пропагандистська робота ще тісніше пов'язувалася з життям, практикою комуністичного будівництва. Зараз понад мільйон киян у тій чи іншій формі вдосконалюють свої політичні та економічні знання. Значно зріс загін пропагандистів, лекторів, політінформаторів і агітаторів: нині в його складі 140 000 чол.⁴⁹ У січні 1978 р. була створена нова міська газета «Прапор комунізму» — орган міськкому Компартії України і міської Ради народних депутатів. У виховній роботі широко використовуються багаті революційні, бойові й трудові традиції київських підприємств. Вихованню трудящих у дусі радянського патріотизму й пролетарського інтернаціоналізму активно сприяють дружні зв'язки киян з друзями з міст-побратимів — Єревана, Харкова, районів столиці нашої Батьківщини — Москви, а також Братіслави, Лейпцига, Кракова.

Трудящі Української РСР, як і весь радянський народ, з величезним ентузіазмом зустріли історичні накреслення XXVI з'їзду Комуністичної партії Радянського Союзу. Керуючись рішеннями партійного форуму, міська партійна організація проводить значну роботу по успішному виконанню завдань одинадцятої п'ятирічки, мобілізації трудових колективів на боротьбу за перетворення столиці Радянської України в зразкове місто.

А. Д. Скаба, І. М. Маковійчук

КИЕВ НА ПУТИ К ОБРАЗЦОВОМУ КОМУНИСТИЧЕСКОМУ ГОРОДУ

Резюме

В статье освещаются славные патриотические инициативы трудящихся Киева, которые под руководством городской партийной организации борются за превращение столицы Советской Украины в город высокопродуктивного труда, высокой культуры и образцового общественного порядка. Авторы также рассматривают основные направления и перспективы развития Киева в одиннадцатой пятилетке.

⁴⁶ Прапор комунізму, 1981, 18 січ.

⁴⁷ Прапор комунізму, 1980, 17 серп.

⁴⁸ Радянська Україна, 1981, 11 лют.

⁴⁹ Прапор комунізму, 1981, 17 січ.

НАУКОВИЙ ОГЛЯД

«НАУЧНЫЕ ТРУДЫ ПО ИСТОРИИ КПСС» (1976—1980 рр.)

Л. Ф. ГАЙДУКОВ (Київ), В. І. ГУСЕВ (Київ),
М. Ю. КОЗИЦЬКИЙ (Київ)

В умовах зрілого соціалізму і поступового переходу нашої країни до комунізму неухильно зростають роль марксистсько-ленінської теорії, її революційно-перетворюючий вплив на розвиток суспільства. Органічне поєднання теорії і практики, вміння творчо розвивати марксистсько-ленінську науку дає змогу КПРС ефективно розв'язувати поточні та перспективні завдання, повніше розкривати і використовувати можливості зрілого соціалізму.

XXVI з'їзд партії накреслив важливі завдання в галузі дальшого розвитку суспільних наук, визначив нові напрями історико-партійних досліджень. Напередодні з'їзду історики партії підбили підсумки своєї роботи в десятій п'ятирічці, виявили ще нерозв'язані проблеми й характерні недоліки деяких праць¹.

Певну роль у розвитку історико-партійної науки відіграє республіканський міжвідомчий збірник «Научные труды по истории КПСС»*, перший випуск якого вийшов з друку у 1965 р. Видання цього збірника сприяло об'єднанню творчих зусиль істориків партії, що працюють у вузах України, активізації досліджень у галузі історико-партійної науки та ознайомленню з ними широких кіл науковців, пропагандистів і студентів.

Виконуючи рішення XXV з'їзду КПРС, постанову ЦК КПРС «Про дальше поліпшення ідеологічної, політико-виховної роботи», де було накреслено головні напрями історико-партійної науки, над розробкою яких працювали дослідники протягом минулої п'ятирічки, редакційна колегія «Научных трудов по истории КПСС» спільно з Управлінням викладання суспільних наук Міністерства вищої та середньої спеціальної освіти УРСР і Видавництвом Київського університету розробила і здійснила ряд заходів, спрямованих на перетворення збірника у важливе наукове видання для вчених республіки.

Насамперед було детально проаналізовано роботу редколегії в попередні роки, участь працівників кафедр вузів у формуванні змісту збірників, тематичну спрямованість та науково-теоретичний рівень останніх. З результатами цього аналізу ознайомили співробітників кафедр історії КПРС усіх вузів України. Пропозиції кафедр покладено в основу рекомендацій, спрямованих на дальше підвищення науково-теоретичного рівня видання. Разом з опорними кафедрами вузів редколегія розробила перспективний план видання збірників на 1976—1981 рр., яким передбачалася певна тематична спрямованість кожного випуску. Це давало змогу глибше висвітлювати на його сторінках окремі проблеми, показувати їх наукову ефективність і водночас планувати науково-дослідну роботу працівників кафедр, враховуючи можливість публікації її результатів.

¹ Історико-партійная наука к XXVI съезду КПСС. — Коммунист, 1980, № 4, с. 3—22.

* До 85 випуску видавався українською мовою.

Важливе значення також мали регулярні виступи членів редколегії на нарадах викладачів-суспільствознавців, засіданнях опорних кафедр тощо. Ще тіснішими стали й зв'язки редколегії та видавництва. Частіше практикується обговорення окремих випусків збірника на спільних засіданнях редколегії та редакційної ради видавництва, налагоджено ритмічне подання рукописів до видавництва. Позитивним є й той факт, що організовано не лише зовнішнє рецензування кожного рукопису, але й обговорення його на засіданні редколегії. Все це сприяло підвищенню рівня публікацій, активізації наукових досліджень на місцях, розширенню контингенту авторів та конкретизації кола читачів.

Всього видано 109 випусків збірника, в яких опубліковано більше 2100 статей та повідомлень загальним обсягом понад 1100 аркушів. Після XXV з'їзду КПРС вийшло з друку 30 тематичних випусків загальним обсягом понад 300 аркушів. У них надруковано 614 статей та повідомлень.

Відповідальними за підготовку окремих випусків були кафедри історії КПРС 20 провідних вузів республіки. Так, кафедра історії КПРС Київського університету підготувала 8 збірників, Української сільськогосподарської академії — 3, Дніпропетровського, Харківського, Донецького університетів, Дніпропетровського металургійного та Харківського юридичного інститутів — по 2, Одеського, Чернівецького і Сімферопольського університетів, Київського педагогічного, львівських сільськогосподарського, політехнічного та торгово-економічного, Ворошиловградського машинобудівного інститутів та Київського інституту народного господарства — по одному.

Як правило, тематика збірника збігається з комплексною темою, досліджуваною працівниками певної кафедри або кафедри, в складі якої є відомий фахівець з даної проблеми. Якщо раніше формуванням випусків займалися переважно кафедри історії КПРС університетів, то в десятій п'ятирічці до цієї справи активніше залучалися й інші кафедри. Разом з тим слід зазначити, що окремі опорні кафедри, на яких працює багато досвідчених науковців, рідко беруть участь у підготовці зазначених збірників. Зокрема, співробітники кафедри історії КПРС Львівського університету за останні 8 років підготували тільки один випуск. До того ж опорні кафедри мають допомагати іншим кафедрам у визначенні тематики наукових досліджень, рецензуванні статей тощо.

Поряд із збільшенням кількості кафедр, які займалися формуванням збірників, значно розширилась і географія авторів тематичних випусків. Якщо в 1965—1970 рр., коли редколегія ще тільки налагоджувала зв'язки з кафедрами, майже 3/4 статей належало викладачам київських вузів, то у дев'ятій і десятій п'ятирічках становище різко змінилось. Наприклад, у 1971—1976 рр. викладачі Донецького, Дніпропетровського, Львівського, Харківського та Одеського кушів опублікували в збірнику вже більше половини всіх вміщених у ньому статей, а за останні п'ять років — навіть близько 70%. Зокрема, викладачі вузів Дніпропетровського куша написали 107 статей, Донецького — 87, Львівського — 84, Харківського — 63, Одеського — 71.

Нині редакційна колегія підтримує контакти практично з усіма кафедрами вузів республіки. До виступів у наукових збірниках залучаються в основному кваліфіковані викладачі. Активну участь у формуванні збірників беруть також науковці Інституту історії партії при ЦК Компартії України П. Л. Варгатюк, В. Ф. Шевченко, В. К. Василенко, В. Ф. Солдатенко та інші. В останніх 30 випусках надруковано статті 60 докторів наук, 518 кандидатів наук, 213 аспірантів і асистен-

тів, ряду партійних і господарських працівників. Однак ще дуже рідко на сторінках збірника публікують результати своїх наукових досліджень працівники кафедр Сумського, Глухівського, Бердянського та Черкаського педінститутів, харківських фармацевтичного і художньо-промислового інститутів, Київської, Одеської, Львівської консерваторій та деяких інших вищих навчальних закладів України.

Тематика 30 випусків, які побачили світ у 1976—1980 рр., свідчить, що в них висвітлювалися, хоч і різною мірою, всі періоди історії партії. Разом з тим їх аналіз дає можливість дійти висновку про велику увагу дослідників до вивчення багатогранної діяльності партії, її первинних організацій саме в умовах розвинутого соціалізму. Цьому періоду присвячено 370 статей та повідомлень, тобто 62% їх загальної кількості.

Закономірно, що абсолютна більшість авторів висвітлюють багатогранну діяльність партійних організацій України на всіх етапах їх історії. Як відомо, Комуністична партія України з часу свого створення виступає як бойовий загін КПРС, високо несе прапор марксистсько-ленінізму, пролетарського інтернаціоналізму, очолює боротьбу трудящих мас республіки за втілення в життя благородних ідеалів комунізму. «Комуністична партія України, — підкреслював Генеральний секретар ЦК КПРС, Голова Президії Верховної Ради СРСР товариш Л. І. Брежнев, — це дуже сильна організація, здатна розв'язувати найскладніші завдання. Вона, як і партійні організації інших наших республік, користується повним довір'ям з боку ЦК КПРС і у свою чергу безмежно віддана спільній справі нашої ленінської партії, її Центральному Комітетові»².

На сторінках збірника постійно вміщувалися матеріали про тісні й плідні зв'язки В. І. Леніна з більшовицькими організаціями України в період буржуазно-демократичних революцій, про допомогу їм ЦК РСДРП(б) у боротьбі за встановлення влади Рад. На особливу увагу заслуговували боротьба Компартії України за втілення в життя ленінського плану побудови соціалізму, багатогранна діяльність партійних організацій республіки в умовах розвинутого соціалістичного суспільства.

В 1978 р. до 60-річчя І з'їзду КП(б)У вийшов з друку випуск № 92 «Компартія України — бойовий загін великої партії Леніна», в якому на основі архівних документів та історико-партійних досліджень останніх років розкриваються маловідомі аспекти питання про створення Компартії України (В. Ю. Мельниченко — с. 3—16). У статті П. Л. Варгачюка (с. 16—25) аналізується сучасний стан розробки важливої і актуальної теми «В. І. Ленін і більшовицькі організації України в період соціалістичної революції». Дослідженню боротьби істориків-марксистів України проти намагань фальсифікаторів перекутити історію КП(б)У в 20-ті роки присвячена стаття С. С. Діброва (с. 58—67). З важливих матеріалів про діяльність партійних організацій України на сучасному етапі слід відзначити такі, як піклування Компартії України про регулювання зростання та поліпшення якісного складу своїх рядів (А. К. Антонюк, М. М. Карабанов — с. 104—114), здійснення технічної політики КПРС в умовах розвинутого соціалізму (В. Ф. Остафійчук, М. М. Качківський — с. 121—127), комуністичне виховання інженерно-технічних кадрів (Г. М. Кривошея — с. 111—121).

² Брежнев Л. І. Ленінським курсом. Промови і статті. К., 1974. Т. 4, с. 196.

Комуністична партія послідовно і неухильно дотримується ленінської настанови про те, що «...господарська справа — наша спільна справа. Це для нас найцікавіша політика»³. Тому питання економічного розвитку країни завжди посідали і посідають важливе місце в її теоретичній та практичній діяльності. Новим яскравим і переконливим свідченням цього є рішення XXVI з'їзду КПРС, який одностайно затвердив «Основні напрями економічного і соціального розвитку СРСР на 1981—1985 роки і на період до 1990 року». Саме в економічній сфері, — підкреслював товариш Л. І. Брежнев, — «проходить одна з вирішальних ділянок боротьби за комунізм. Тут зосереджені основні зусилля партії і народу»⁴.

Важливим етапом на шляху успішного розв'язання соціально-економічних завдань комуністичного будівництва стала десята п'ятирічка. Як підкреслювалося на XXVI з'їзді КПРС, у ці роки радянський народ під випробуванням керівництвом Комуністичної партії, втілюючи в життя економічну стратегію, вироблену XXIV і XXV з'їздами КПРС, досяг значних успіхів у створенні матеріально-технічної бази комунізму та підвищенні добробуту радянських людей.

Цілком природно, що корінні питання партійного керівництва економікою розвинутого соціалізму, всебічний аналіз нагромадженого досвіду, всього нового й перспективного, що з'явилося в цій провідній галузі революційно-перетворюючої діяльності КПРС на сучасному етапі, знайшли відображення на сторінках міжвідомчого збірника «Научные труды по истории КПСС».

Систематично і, як правило, ґрунтовно досліджуються, зокрема, проблеми теорії й практики партійного керівництва розвитком промисловості, особливо важкої індустрії — фундаменту соціалістичної економіки. Як у теоретичному відношенні, так і з точки зору визначення й глибини висвітлення найбільш складних і важливих аспектів цієї теми правомірно виділити статті М. М. Матвійчука і С. М. Клапчука (№ 85, с. 3—15), В. І. Полуреза (№ 86, с. 18—28), Д. С. Шелеста (№ 93, с. 3—9), П. С. Федорчака (№ 93, с. 85—92), В. Ф. Остафійчука (№ 108, с. 68—75) та інших дослідників.

На основі ідейно-теоретичної спадщини В. І. Леніна, партійних документів, положень та висновків, що випливають з праць і виступів товариша Л. І. Брежнева, а також архівних матеріалів, значна частина яких вперше введена до наукового обігу, в названих публікаціях розкриваються різні аспекти процесу зростання керівної ролі КПРС на етапі розвинутого соціалізму, шляхи вдосконалення форм і методів організаторської та ідейно-виховної роботи партійних організацій промислових підприємств, розвиток трудової активності робітничого класу в ході розв'язання завдань економічної і соціальної політики КПРС, дальше піднесення ролі первинних організацій у здійсненні науково-технічного прогресу на сучасному етапі.

На сторінках збірника широко представлені результати наукових досліджень про конкретні, найбільш відповідальні напрями роботи партійних організацій, радянських та господарських органів по керівництву соціалістичною промисловістю в умовах науково-технічної революції. Важливі питання організаційної діяльності первинних парт-організацій промислових підприємств республіки, зокрема їх боротьба за впровадження досягнень науково-технічного прогресу у виробни-

³ Ленін В. І. X Всеросійська конференція РКП(б) 26—28 травня 1921 р. Заключне слово по доповіді про продовольчий податок 27 травня. — Повне зібр. творів, т. 43, с. 305.

⁴ Матеріали XXV з'їзду КПРС. К., 1976, с. 39.

цтво, посилення режиму економії, зміцнення трудової дисципліни, розвиток руху за комуністичне ставлення до праці, розв'язання проблем комплексної механізації й автоматизації і далі зростання продуктивності праці та поліпшення якості продукції, висвітлюються в статтях П. Т. Рушенка і М. В. Яремченка (№ 108, с. 42—49), Н. Н. Миколенка (№ 93, с. 58—64), С. Ф. Орлянського (№ 108, с. 63—68), П. С. Пацурківського (№ 108, с. 56—63), З. І. Ямкової (№ 93, с. 130—135) та інших.

При цьому теоретичний аналіз підкріплюється цікавими прикладами з практики роботи первинних парторганізацій, супроводжується авторськими міркуваннями щодо пошуку резервів і шляхів підвищення ефективності соціалістичної промисловості, подолання недоліків і труднощів, які ще мають місце.

Характерною рисою досліджень, присвячених проблемам партійного керівництва розвитком промисловості в умовах зрілого соціалізму, як свідчить аналіз опублікованих у збірнику статей та повідомлень, є значне посилення уваги науковців до теоретичних питань, ширше використання ними ленінської методологічної спадщини, відповідних рішень партії і уряду, праць Генерального секретаря ЦК КПРС, Голови Президії Верховної Ради СРСР товариша Л. І. Брежнєва, інших керівних діячів Комуністичної партії і Радянської держави. В цьому плані слід виділити статті М. М. Матвійчука (№ 85, с. 3—15), М. О. Буцька (№ 86, с. 3—12), І. Г. Тупікова (№ 108, с. 3—12), П. М. Шморгуна (№ 86, с. 29—37), Г. Я. Пономаренка (№ 101, с. 39—47), В. Т. Позняка (№ 97, с. 127—135), Н. М. Якупова (№ 104, с. 3—9), в яких на основі повітряних досягнень історико-партійної науки обґрунтовані закономірності зростання керівної ролі Комуністичної партії на сучасному етапі комуністичного будівництва, розкрито суть і особливості її економічної стратегії в умовах розвинутого соціалізму, показано нові форми і методи діяльності парторганізацій у зв'язку із вдосконаленням структури промислового виробництва, піддано аргументованій критиці наклепи різного роду фальсифікаторів на економічну і соціальну політику КПРС.

Дуже важливим, на наш погляд, є те, що редколегія «Научных трудов по истории КПСС» постійно тримає в полі зору проблеми, пов'язані з практикою комуністичного будівництва, розв'язанням завдань економічної стратегії КПРС, такі, як удосконалення механізму партійного керівництва народним господарством, управління соціалістичною економікою тощо. Цим проблемам, зокрема, присвячений 98-й випуск збірника під назвою «Діяльність КПРС по здійсненню і дальшому розвитку ленінських принципів партійного керівництва народним господарством в умовах розвинутого соціалізму». Це поки що єдине подібне видання, здійснене за останні роки в рамках «Научных трудов по истории КПСС». Його автори — П. С. Федорчук, І. І. Пономар, В. А. Котенко, В. І. Мірошніченко, А. І. Маманчук, О. А. Бондарчук, В. Я. Артемова, М. І. Москаленко, Г. І. Терещенко і З. Ф. Хомутова та інші — узагальнили досвід роботи партійних комітетів, радянських та господарських органів у галузі господарського будівництва.

В збірнику ґрунтовно висвітлено деякі аспекти зростання ролі первинних партійних організацій республіки у розв'язанні виробничих завдань; боротьбу парторганізацій, радянських та господарських органів за підвищення продуктивності праці, ефективності промислового виробництва, поліпшення якості продукції. Поряд з цим розкриваються питання пропаганди і поширення передового досвіду, процес удосконалення системи економічної освіти трудящих, підвищення ролі соціалістич-

ного змагання в розв'язанні завдань десятої п'ятирічки, зміцненні братерської дружби і співробітництва народів СРСР тощо. Дещо менше уваги приділено теоретичним аспектам проблеми. Певним недоліком є й те, що інколи автори без потреби залучають матеріал, який безпосередньо не стосується даної теми.

Науковці республіки активно й плідно працюють над розробкою актуальних проблем аграрної політики КППС в умовах розвинутого соціалізму. Цим питанням, зокрема, присвячені чотири тематичні збірники наукових праць (№ 81, 87, 94, 106). У 82 статтях і повідомленнях, розміщених у них, авторами яких є 113 науковців, ґрунтовно досліджуються важливі історико-партійні аспекти аграрної політики КППС. Характерною особливістю зазначених праць є посилені увага їх авторів до ідейно-теоретичної спадщини В. І. Леніна з питань аграрної політики партії, до наукового узагальнення нових форм діяльності сільських партійних організацій. Саме ці риси притаманні статтям Л. Ю. Беренштейна (№ 81, с. 3—13), І. В. Шульги (№ 81, с. 26—33), В. Ф. Плисюка (№ 81, с. 47—52), А. М. Крикуненка (№ 87, с. 13—19), І. Д. Черниша (№ 87, с. 3—12) та інших дослідників.

Разом з тим, як свідчить аналіз опублікованих на сторінках збірника статей з даної проблеми, ще не всі її важливі аспекти всебічно висвітлені. Ряд питань лише поставлено, інші — потребують більш глибокої розробки, особливо в світлі рішень XXVI з'їзду КППС, пленумів ЦК останнього періоду. Серед таких питань назовемо, насамперед, боротьбу партійних організацій за сталий розвиток зернового господарства на основі інтенсифікації сільськогосподарського виробництва; комплексну механізацію і підвищення продуктивності тваринництва; боротьбу парторганізацій за хімізацію як важливий фактор інтенсифікації сільського господарства, за зрошення і меліорацію земель та ін. Більш докладного вивчення потребує й діяльність партійних організацій по розвитку спеціалізації та концентрації виробництва, зокрема створення колгоспних і міжколгоспних тваринницьких комплексів, зростання ролі робітничого класу в підвищенні ефективності сільськогосподарського виробництва. Недостатньо висвітлено також окремі аспекти проблеми розвитку трудової активності працівників села: їх боротьбу за економію і бережливість, змагання за високу культуру сільськогосподарського виробництва тощо.

Дослідники повинні розробляти конкретні рекомендації, спрямовані на вдосконалення роботи сільських партійних організацій, підвищення їх ролі у розв'язанні економічних, соціальних та інших важливих питань життя села. Очевидно, необхідно більш наполегливо узагальнювати досвід роботи кращих парторганізацій, господарських органів по керівництву сільськогосподарським виробництвом, враховуючи складніші завдання, поставлених у цій галузі XXVI з'їздом КППС. На наш погляд, при висвітленні питань, пов'язаних із зміцненням та вдосконаленням зв'язків робітничого класу і селянства, міста й села, слід брати до уваги нові явища та процеси, притаманні етапові розвинутого соціалізму. В зв'язку з цим потрібно докладніше розкрити суть наукових основ шефства міста над селом, показати розвиток його сучасних форм, зокрема в зворотному плані (село — місту). Даний аспект проблеми, як відомо, на сторінках збірника висвітлений лише побіжно. Більшої конкретності, наступальності й наукової обґрунтованості потребує критика буржуазних концепцій аграрної політики КППС на сучасному етапі.

Керуючись рішеннями XXVI з'їзду КППС, положеннями та висновками, що випливають з доповіді на ньому товариша Л. І. Брежнєва,

дослідники мають приділити більше уваги проблемам партійного керівництва ефективним використанням капіталовкладень і матеріальних ресурсів, поширенням передового досвіду, поліпшенням організації праці, створенням і підвищенням ролі стабільних трудових колективів у колгоспах та радгоспах, успішним розв'язанням соціальних проблем села. Потребує також ґрунтовного дослідження широкий комплекс проблем, пов'язаних з підвищенням ролі соціалістичного сільського господарства у створенні продовольчого комплексу, який повинен плануватись, фінансуватись і управлятись як єдине ціле, забезпечувати високі кінцеві результати.

На сучасному етапі, як зазначалося на XXVI з'їзді КПРС, у центр практичної роботи партії в галузі економіки поставлені завдання дальшого підвищення добробуту і культурного рівня радянських людей. Тому цілком правомірним став випуск тематичного збірника № 80 під назвою «Піклування партії про зростання матеріального добробуту трудящих». У вміщеній у ньому 21 статті висвітлено боротьбу Комуністичної партії за підвищення матеріального добробуту й культурного рівня робітничого класу, всіх трудящих на різних етапах соціалістичного і комуністичного будівництва, починаючи з жовтня 1917 р. до 1976 р. включно. Правомірність такого підходу підтверджується, зокрема, тим, що авторам статей, присвячених довоєнному періоду, — Д. А. Першак, В. П. Вовк, Л. І. Ткачовій, Т. К. Колодіній та іншим — вдалося навести ряд цікавих маловідомих фактів, пов'язаних, наприклад, з реалізацією заходів Радянської влади по поліпшенню матеріального добробуту робітників Донбасу в 1917—1921 рр.; розв'язанням житлової проблеми в республіці у 1928—1933 рр.; удосконаленням форм і методів матеріального стимулювання робітників важкої промисловості в 1933—1937 рр. тощо. В той же час закономірно, що майже половина опублікованих у збірнику статей, у тому числі В. М. Бачинського, В. М. Вітківської, З. І. Заграй, А. І. Ленського, Б. Г. Куліковського, І. О. Літаша, М. Я. Чернявського та інших, присвячена періоду розвинутого соціалізму. Ряд повідомлень з цієї теми було надруковано в інших випусках збірника. Так, «Здійснення курсу КПРС на неухильне підвищення добробуту радянського народу в 1971—1975 рр.» — тема статті В. С. Крижанівського (№ 85, с. 34—41).

Однак проблеми зростання матеріального добробуту і культурного рівня радянського народу на етапі розвинутого соціалізму потребують більш глибокого, комплексного дослідження, в зв'язку з чим, на наш погляд, у перспективних планах редколегії слід передбачити підготовку спеціального тематичного збірника «Діяльність КПРС по підвищенню матеріального добробуту і культурного рівня радянського народу в умовах розвинутого соціалістичного суспільства». Є, очевидно, необхідність і в проведенні ґрунтовного історико-партійного дослідження не тільки проблеми в цілому, а й окремих, найбільш складних і важливих її питань, наприклад, діяльності КПРС по розробці продовольчої програми СРСР. Недоліком окремих публікацій з питань діяльності партії в галузі підвищення добробуту народу є недостатня увага їх авторів до теоретичних аспектів теми. Це стосується, насамперед, більш поглибленого вивчення і використання ідейно-теоретичної спадщини В. І. Леніна.

Всього за роки минулої п'ятирічки на сторінках збірника було опубліковано 185 статей та повідомлень 243 авторів, що стосувалися різних питань партійного керівництва економікою розвинутого соціалізму й діяльності КПРС у галузі підвищення добробуту народу, тобто на 32 публікації і 57 авторів більше, ніж у роки дев'ятої п'ятирічки.

Проте, як зазначалося вище, не всі аспекти економічної політики КПРС в умовах розвинутого соціалізму дістали в них всебічне й ґрунтовне висвітлення.

Йдеться про необхідність поглибленої наукової розробки, насамперед, теоретичних проблем партійного керівництва господарським будівництвом у сучасних умовах. У зв'язку з цим більш ґрунтовного вивчення потребують праці В. І. Леніна з питань економічної політики Комуністичної партії. Недостатньо використовуються дослідниками нові ленінські документи, у тому числі вперше опубліковані в Ленінському збірнику ХХХІХ (1980 р.).

В умовах, коли КПРС надає винятково великого значення удосконаленню механізму соціалістичного господарювання, особливої актуальності набувають ленінські принципи партійного керівництва економікою в процесі соціалістичного будівництва, а також принципи, форми і методи державного управління народним господарством. Проте стан наукової розробки цих питань у плані історії КПРС та партійного будівництва не повною мірою відповідає зростим вимогам зрілого соціалізму.

Комуністична партія, як відомо, постійно дбає про інтенсифікацію всіх галузей народного господарства, поліпшення якості продукції, зростання продуктивності праці, підвищення ролі Рад, профспілок у політичній та економічній системі суспільства розвинутого соціалізму. Все це повинно стати предметом дослідження істориків партії, які мають всебічно розкрити такі аспекти партійного керівництва народним господарством в умовах комуністичного будівництва, як вироблення і здійснення науково обґрунтованої економічної політики КПРС; єдність її політичної і господарської діяльності; добір і виховання господарських кадрів; партійний контроль за діяльністю господарських органів та адміністрації підприємств; управління економікою; розвиток трудової активності і творчої ініціативи робітничого класу, всіх трудящих у процесі реалізації завдань економічної та соціальної політики партії на сучасному етапі та ін.⁵

З огляду на перспективу, враховуючи рішення ХХVІ з'їзду КПРС, жовтневого (1980 р.) Пленуму ЦК партії, слід більше уваги приділяти конкретним напрямом діяльності партійних, радянських та господарських органів у галузі підвищення ефективності соціалістичної економіки. Серед них — прискорення науково-технічного прогресу, зокрема підвищення ефективності машинобудівної промисловості; забезпечення народного господарства паливом та електроенергією, розробка великомасштабної програми прискореного розвитку нафтогазової промисловості; забезпечення цілеспрямованої технічної політики і політики капіталовкладень; дальший розвиток хімічної промисловості та підвищення її ролі у зростанні ефективності всієї нашої економіки; вдосконалення роботи підприємств металургії й транспорту. Зважаючи на специфіку, особливості партійного керівництва в галузі промисловості, необхідно планувати підготовку спеціальних, присвячених саме цим питанням, тематичних випусків збірника.

На сторінках збірника ґрунтовно висвітлено тему про місце і роль КПРС як ядра політичної системи радянського суспільства. Йї присвячені як цілі випуски, зокрема № 100 «КПРС — ядро політичної

⁵ Коммунист, 1980, № 4, с. 8; Савицкая Р. В. Деятельность В. И. Ленина в области экономического строительства. Октябрь 1917 — июль 1918 года. Историко-графический очерк. М., 1975, с. 225, 261; Калакура Я. С. Комуністична партія України в боротьбі за розв'язання завдань будівництва комунізму. Історіографічний нарис. К., 1976, с. 132—133, 145, 200 та ін.

системи радянського суспільства», № 104 «Діяльність КПРС по здійсненню ленінських принципів керівництва державними і громадськими організаціями», так і окремі статті. В них глибоко розкривається суть закономірного процесу зростання ролі партії як ядра політичної системи, що знайшло законодавче закріплення в Конституції СРСР. Розкрито цього положення Основного Закону присвячено статті Г. А. Стороженка, Н. Г. Ткаченка, Л. Ю. Беренштейна, В. С. Бабія (№ 100, с. 3—11, 32—40). Позитивним є те, що у випуску № 100 вміщено статтю з історіографії проблеми (Я. С. Калакура, с. 40—48), а у № 104 — статтю, автори якої — Г. Д. Афіногенов і С. Л. Шпитальник — показують неспроможність тверджень буржуазних фальсифікаторів партійного керівництва державними і громадськими організаціями.

КПРС завжди проводила і проводить курс на дальше розширення й поглиблення соціалістичної демократії, активізацію діяльності Рад, масових громадських організацій тощо. Крім матеріалів, вміщених у названих вище збірниках, процес розширення соціалістичної демократії та аналіз практичної діяльності партії в цьому напрямі знайшли відображення у 102-му випуску. У статтях В. Ф. Маслова, М. В. Цвік, І. П. Сафронова, С. А. Черніченко і В. А. Кудрі розкривається значення Великого Жовтня для соціального і національного визволення народів Росії; показано, що лише з побудовою соціалізму поняття «демократія» набуло реального змісту, а рішення XXV з'їзду партії сприяли дальшому розвитку та вдосконаленню соціалістичної демократії, що було закріплено в новій Конституції СРСР.

Автори більшості статей аналізують реальний механізм партійного керівництва Радами, комсомолом, професійними та творчими спілками. Однак, якщо аналізу партійного керівництва діяльністю комсомольських організацій присвячено 10 матеріалів, то діяльність парторганізацій по підвищенню ролі трудових колективів висвітлюється лише в статті С. А. Канавенка (№ 100, с. 88—96), а в статті Ю. М. Мальчина (№ 100, с. 82—88) акцентується увага на ролі первинної організації як політичного ядра трудового колективу. Об'єктом дослідження І. І. Пономаря (№ 102, с. 55—63) є робота парторганізацій по підвищенню ролі органів народного контролю, а М. А. Кладіної (№ 102, с. 87—93) — партійне керівництво товариством «Знання». Поки що не висвітлені питання активізації роботи різних науково-технічних товариств, кооперації, творчих спілок. А такий магістральний напрям історико-партійної науки, як зростання керівної ролі партії в удосконаленні суспільної системи розвинутого соціалізму і в будівництві комунізму, на нашу думку, потребує комплексного дослідження представниками всіх суспільних наук.

Поглиблено і систематично висвітлювалася в збірнику ідеологічна діяльність партії, зокрема комуністичне виховання трудящих. Цій темі присвячені випуски № 84 («Діяльність КПРС по патріотичному та інтернаціональному вихованню трудящих»), № 88 («Діяльність Комуністичної партії України по вихованню студентської молоді в період розвинутого соціалізму»), № 95 («Діяльність парторганізацій України по комуністичному вихованню трудящих у період розвинутого соціалізму»), № 105 («Досвід партійних організацій України по патріотичному та інтернаціональному вихованню робітничого класу»), № 107 («Діяльність Комуністичної партії України по комуністичному вихованню молоді в умовах розвинутого соціалізму»).

Як бачимо, тематика названих збірників всебічно охоплює проблеми комуністичного виховання різних соціальних груп населення. Крім того, питанням ідеологічної та політико-виховної роботи партії

присвячені окремі статті, вміщені в інших випусках. Всього опубліковано понад 200 статей та повідомлень, половина з яких безпосередньо стосується проблем комуністичного виховання робітничого класу, селянства, інтелігенції, а також робітничої та студентської молоді. Така позиція редколегії цілком закономірна. Адже в постанові ЦК КПРС «Про дальше поліпшення ідеологічної, політико-виховної роботи» перед суспільствознавцями, в тому числі істориками партії, було поставлено завдання — досліджувати шляхи підвищення ефективності та якості ідеологічної діяльності парторганізацій, процеси формування марксистсько-ленінського світогляду у різних груп трудящих, проблеми морального виховання та ряд інших.

Характерно, що всі збірники відкриваються теоретичними статтями. Зокрема, в статті Д. В. Яроша (№ 95, с. 3—9) показано роль і місце духовної культури розвинутого соціалізму в комуністичному вихованні трудящих у світлі рішень XXV з'їзду КПРС, А. І. Смолінчук розкрив суть поставлених цим з'їздом партії завдань у справі комуністичного виховання студентської молоді (№ 88, с. 3—7), І. М. Михайловський і Л. Є. Дещинський — основні напрями діяльності партії по інтернаціональному і патріотичному вихованню трудящих (№ 84, с. 3—10), А. Ф. Варфоломійов і В. Ф. Литвиненко — завдання партійних організацій по вихованню комуністичної переконаності молоді на основі положень постанови ЦК КПРС «Про дальше поліпшення ідеологічної, політико-виховної роботи» (№ 107, с. 3—10). Історіографічному аналізу досліджень з питань роботи партійних організацій республіки по інтернаціональному та патріотичному вихованню робітничого класу на сучасному етапі присвячена вступна стаття Д. С. Шелеста і Л. Л. Прокопенка (№ 95, с. 3—10).

Заслугове на увагу і той факт, що в значній частині статей висвітлюються не лише основні напрями багатогранної діяльності партійних організацій по комуністичному вихованню різних груп трудящих, але й робляться спроби визначити ефективність тих чи інших засобів, форм і методів. Зокрема, розкривається роль преси як могутнього засобу партії у справі інтернаціонального виховання, розвитку соціальної активності трудящих (М. П. Парінов — № 105, с. 75—79; № 95, с. 37—43), узагальнюється нагромаджений партійними організаціями досвід комуністичного виховання мас на прикладі життя і діяльності В. І. Леніна, революційних, бойових та трудових традицій партії і радянського народу (А. Г. Шишацький — № 95, с. 50—56; В. А. Собін — № 105, с. 53—56; А. С. Шуляк — № 88, с. 21—28; М. Я. Чернявський — № 88, с. 34—39), показано роль перспективних комплексних планів в удосконаленні ідейно-виховної роботи партійних організацій (Г. З. Нечесін — № 95, с. 65—72), наставництва як важливої форми виховання робітничої молоді (Л. В. Милостивенко і С. І. Шаповалова — № 107, с. 95—103) тощо.

Однак публікації з таких важливих і актуальних проблем не позбавлені істотних недоліків. Хоча в більшості з них певною мірою узагальнюється досвід обласних, міських, районних і вузівських парторганізацій, проте конкретних рекомендацій дається мало, до того ж вони не завжди достатньо обґрунтовані. Інколи ж узагальнення робляться на основі випадкових фактів, прикладів чи явищ. Зрозуміло, що такі публікації не приносять ніякої практичної користі працівникам партійних комітетів, пропагандистам, агітаторам, лекторам і політінформаторам.

Слабо ще розкриваються об'єктивні умови і суб'єктивні фактори, які сприяють формуванню й розвитку у трудящих патріотичних та ін-

тернаціоналістських переконань. В окремих статтях лише описуються форми і методи виховної роботи, не показано процес збагачення, актуалізації їх змісту в світлі партійних документів, присвячених ювілеям Великому Жовтня, річницям з дня народження В. І. Леніна, утворення СРСР та інших, в яких містяться нові положення і висновки.

Певна увага в минулі роки приділялася редколегією «Научных трудов по истории КПСС» висвітленню на їх сторінках питань партійного будівництва, нових форм і методів організаційно-партійної діяльності. Так, видано спеціальні збірники, присвячені цим проблемам, — № 97 «Деякі питання партійного будівництва», № 101 «Удосконалення організаційно-партійної роботи і посилення зв'язку з масами в процесі соціалістичного і комуністичного будівництва». Всього (враховуючи матеріали, вміщені в інших збірниках) опубліковано понад 70 статей, в яких на основі ленінської теоретичної спадщини, партійних документів та значного фактичного матеріалу узагальнюється досвід роботи парторганізацій України в цьому напрямі у період будівництва соціалізму і комунізму.

У матеріалах, опублікованих у «Научных трудах по истории КПСС», показано розвиток ленінських положень про класовий характер Комуністичної партії, піклування партійних організацій про поліпшення якісного складу своїх рядів, виховання молодих комуністів, підвищення ролі партгруп (В. І. Беспалов — № 101, с. 3—10; Г. А. Анохіна, В. І. Кузнецов, С. А. Медведев — № 101, с. 10—18; В. М. Павченко — № 101, с. 65—70). Окремі автори роблять спроби розкрити і таку важливу тему, як робота парторганізацій по підвищенню ролі політичного інформування трудящих (Л. Г. Гончаренко — № 101, с. 47—52; В. П. Развадовський — № 97, с. 121—127). На жаль, лише в одній статті викриваються буржуазні фальсифікації ролі КППС в умовах розвинутого соціалізму (В. Т. Позняк, Ю. І. Шаповал — № 97, с. 127—137).

Поряд з цим поза увагою науковців залишилися дослідження з питань критики і самокритики, демократичного централізму, ролі партійних зборів у вихованні комуністів тощо. Зовсім немає статей і повідомлень про партійне будівництво у дожовтневий період та в період здійснення соціалістичної революції.

Протягом минулої п'ятирічки продовжувалася розробка проблем трьох російських революцій. Побачили світ три збірники (№ 89, 90 і 96), тематика двох з яких безпосередньо стосується сучасних проблем революційного руху. У 96-у випуску узагальнюється досвід боротьби більшовиків за гегемонію пролетаріату в демократичній революції. Поряд з дослідженням важливих питань про гегемонію пролетаріату, його союз із селянством, про роль марксистської партії в загальнодемократичному русі (статті М. П. Підлесного, А. Д. Мациної — с. 3—11; А. В. Гавриша, І. Ф. Прокопенка — с. 11—21; В. П. Будникова — с. 21—30) ряд авторів (Н. М. Якупов — № 89, с. 16—27; П. Ф. Решетько — № 89, с. 91—99; Є. П. Риболовлева — № 90, с. 78—86) на багатому фактичному матеріалі висвітлюють боротьбу більшовиків за селянство, демократичну інтелігенцію, солдатів і матросів. Вперше на сторінках випуску вміщено матеріал про діяльність більшовицьких організацій по залученню демократичних прошарків міста на бік пролетаріату (В. І. Полохало — № 90, с. 86—93). Увага дослідників до питань створення загальнодемократичного фронту для боротьби проти самодержавства є цілком закономірною і заслуговує схвалення. Адже нині, коли міжнародний робітничий клас завойовує керівну роль у широкому і могутньому загальнодемократичному антиімперіалістичному

русі, історичний досвід першої російської революції, ленінські ідеї про гегемонію пролетаріату в революції набувають особливий актуальності. Це повною мірою стосується і досвіду більшовиків по забезпеченню гегемонії пролетаріату і створенню під його керівництвом широкого фронту демократичних сил у соціалістичній революції. Дана тема розкривається в збірнику № 90 («Більшовики у боротьбі за зміцнення керівної ролі робітничого класу в соціалістичній революції»). В ньому висвітлена робота більшовиків серед міських середніх прошарків (В. І. Полохало, с. 86—93), по забезпеченню єдності профспілкового руху (О. О. Богульський, с. 54—61). Розкриттю характеру і рушійних сил національно-визвольного руху на Україні присвячена стаття Р. Г. Симоненка (№ 89, с. 42—58), боротьбі ленінської партії проти буржуазного і дрібнобуржуазного федералізму — матеріал Л. М. Глазова (№ 90, с. 115—124).

Відомо, що вже багато зроблено у справі вивчення проблем історії буржуазно-демократичної та соціалістичної революцій. Разом з тим багатогранна діяльність партії по створенню загальнодемократичного фронту боротьби проти самодержавства, формуванню політичної армії соціалістичної революції, інтернаціональному згуртуванню російського робітничого класу, яка в сучасних умовах має не лише теоретичне, але й практичне значення, потребує дальшого ґрунтовного дослідження.

Помітне місце в історико-партійних дослідженнях продовжувала займати проблематика перехідного періоду від капіталізму до соціалізму, якій було присвячено понад 60 статей. Їх автори здебільшого висвітлювали діяльність Комуністичної партії по втіленню в життя ленінського плану побудови соціалізму, патріотичному та інтернаціональному вихованню трудящих, удосконаленню організаційно-партійної роботи, формуванню соціалістичного способу життя. Не вдаючись до детального аналізу цих матеріалів, які опубліковані у 15 збірниках, слід зауважити, що, на жаль, не видано жодного спеціального випуску з даної проблематики. Крім того, у них недостатньо уваги приділяється таким важливим питанням, як зростання ролі робітничого класу, зміцнення союзу робітничого класу і селянства, здійснення культурної революції, роль партії у розвитку народної освіти, вищої школи і науки напередодні Великої Вітчизняної війни тощо.

Історичному значенню досвіду діяльності Комуністичної партії в роки Великої Вітчизняної війни присвячені не лише окремі статті, а й спеціальний випуск (№ 109), виданий до 35-річчя перемоги радянського народу над фашистською Німеччиною. Поряд з теоретичними статтями про розвиток КПРС ленінських ідей керівної ролі партії в захисті соціалістичної Вітчизни (А. М. Вербило — с. 3—9), історичну законотвірність перемоги Радянського Союзу у війні (А. А. Ширман — с. 9—18) в збірнику висвітлюються окремі аспекти багатогранної політичної роботи партії, зокрема партійного керівництва всенародною боротьбою в тилу ворога (П. А. Савчук — с. 55—60; Г. П. Міщенко, М. А. Багмет — с. 60—63; Ю. Г. Краснов — с. 18—22). Ряд авторів розкривають значення бойових традицій для формування активної життєвої позиції радянських людей, проведення військово-патріотичної роботи, підготовки молоді до захисту соціалістичної Вітчизни (Я. А. Кучма, В. І. Коряк — с. 22—28; І. Я. Ковальов — с. 72—77).

Таким чином, у десятих п'ятиріччі на сторінках республіканського міжвідомчого наукового збірника «Научные труды по истории КПСС» висвітлювалися актуальні проблеми історико-партійної науки. На сучасному етапі комуністичного будівництва, вказується у документах

XXVI з'їзду КПРС, історики мають зосередити свої зусилля на узагальненні досвіду революційно-перетворюючої діяльності партії та дослідженні проблем розвинутого соціалізму, більше уваги приділяти питанням теорії, методології та історіографії. З цього погляду редакційною колегією збірника зроблено ще далеко не все. Якщо теоретичні статті з актуальних проблем історико-партійної науки вміщуються практично в кожному його випуску, то питанням методології, наприклад, присвячено лише окремі публікації. Дуже рідко з'являються й історіографічні матеріали.

При комплектуванні майбутніх випусків збірника редколегії слід дотримуватися єдиного хронологічного принципу розміщення матеріалів.

Аналіз тематичної спрямованості та науково-теоретичного рівня збірників свідчить, що певна частина статей має переважно інформаційний характер, їх автори наводять лише окремі факти з життя партійних організацій республіки на різних етапах розвитку КПРС. Основним недоліком цих публікацій є недостатньо глибокий науковий аналіз та невисокий рівень узагальнення досвіду роботи партійних організацій республіки, форм і методів партійного керівництва різними галузями народного господарства, культури, діяльністю радянських і громадських органів, відсутність практичних рекомендацій. Як підкреслював на XXVI з'їзді Компартії України член Політбюро ЦК КПРС, перший секретар ЦК Компартії України товариш В. В. Щербицький, не завжди суспільствознавчі дослідження відповідають на запити соціальної практики. Сили вчених-суспільствознавців нерідко розпорошуються, дублюється проблематика. Водночас багато важливих питань глибоко не розробляється, недостатньо узагальнюється нагромаджений партійними організаціями досвід⁶.

XXVI з'їзд КПРС поставив перед історико-партійною наукою важливі і відповідальні завдання, пов'язані із зростанням ролі партії у комуністичному будівництві і підвищенням значення марксистсько-ленінської теорії, на основі якої ґрунтується вся революційно-перетворююча практика КПРС. У виконанні цих завдань відповідне місце належить і збірнику «Научные труды по истории КПСС».

⁶ Матеріали XXVI з'їзду Комуністичної партії України. К., 1981, с. 50.

ТРИБУНА МОЛОДОГО АВТОРА

І. Б. БІЛЕЦЬКА (Київ)

РОЗРОБКА КОМПАРТІЄЮ КАНАДИ СТРАТЕГІЇ І ТАКТИКИ БОРІТЬБИ ЗА СТВОРЕННЯ АНТИМОНОПОЛІСТИЧНОЇ КОАЛІЦІЇ

Лозунг створення антимонopolістичної коаліції набрав важливого значення в капіталістичних країнах тому, що він з найбільшою ясністю й повнотою відповідає завданням боротьби найширших мас трудящих проти головної ворожої їм сили — monopolістичного капіталу, здатний об'єднати всі демократично настроєні кола громадськості. Актуальний зміст цього лозунга розкривається в заключному документі Міжнародної Наради комуністичних і робітничих партій 1969 р., в якому відзначається: «В ході єдиних антимонopolістичних і антиімперіалістичних дій створюються сприятливі передумови для об'єднання всіх демократичних течій у політичний союз, здатний вирішальним чином обмежити роль monopolій в економіці країни, покласти край владі великого капіталу і здійснити також корінні політичні й економічні перетворення, які забезпечать найсприятливіші умови для продовження боротьби за соціалізм»¹.

Термін «антимонopolістична коаліція» порівняно недавнього походження. Він використовується в суспільно-політичній літературі для визначення демократичних течій — політичних організацій, масових рухів, — які об'єднані спільністю інтересів, прагненням подолати опір monopolістичної верхівки, покласти край її пануванню в економіці та соціально-політичному житті своєї країни.

На сучасному етапі класової боротьби, коли одним з головних завдань робітничого класу стає створення антимонopolістичної коаліції, зусилля комуністів, як зазначав у своєму виступі на Міжнародній Нараді комуністичних і робітничих партій 1969 р. Генеральний секретар Компартії Канади У. Каштан, спрямовані на те, щоб «допомогти об'єднати різні течії, посилити вплив... партії, зміцнити її організаційно й роз'яснити робітникам, яку роль вони повинні відіграти... Щоб досягти намічених цілей, потрібні твердість у принципових питаннях і максимальна гнучкість у тактиці»².

З цієї точки зору значний інтерес являє собою досвід діяльності канадських комуністів, які ведуть свою боротьбу в своєрідній ситуації країни розвинутого капіталізму, що відчуває на собі тягар залежності від могутнього південного сусіда — Сполучених Штатів Америки. В Канаді існує складний комплекс соціальних, економічних, політичних та ідеологічних проблем, пов'язаних, по-перше, із зазначеною вище підлеглистю, яка виявляється в пануванні американського капіталу в економіці країни, й, по-друге, з особливими умовами формування

¹ Міжнародна Нарада комуністичних і робітничих партій. Документи і матеріали. К., 1969, с. 279.

² Международное Совещание коммунистических и рабочих партий. Москва, 1969. Прага, 1969, с. 450.

канадської державності та консолідації населення, що складається з багатьох національно-етнічних джерел і, насамперед, з двох основних частин — англо- та франко-канадців, які перебувають у стані постійних конфліктів. Ці специфічні умови доповнюються відносно малою заселеністю величезних, поки що недостатньо освоєних територій та природних ресурсів.

Слід нагадати також про те, що Канада вступила у 80-ті роки під акомпанемент економічної і політичної нестабільності, зростаючого песимізму. Ціни на споживчі товари в країні в 1980 р. порівняно з 1970 р. зросли майже вдвічі, в тому числі на продукти харчування — приблизно в 2,4 раза³. Рівень безробіття досяг 7,5%⁴.

Вказані вище об'єктивні фактори певною мірою впливають на процес суспільного й економічного розвитку Канади, на зміст та форми боротьби трудящих за свої права, на характер економічних і політичних вимог, які ними висуваються.

Ось чому відповідь на запитання, як у даних конкретних умовах виробляються стратегія й тактика боротьби канадських комуністів за створення єдиної антимонополістичної коаліції, являє собою незаперечний теоретичний і практичний інтерес.

Комуністична партія Канади (КПК)* — один з тих політичних інститутів країни, який найбільш послідовно бореться за інтереси трудящих. Їй вдалося перебороти протидію політичного механізму буржуазної держави, зокрема репресії, спроби внутрішнього підриву, і, таким чином, довести життєздатність самим фактом свого існування.

Орієнтація на соціалістичну перспективу — характерна риса діяльності Компартії Канади, що знаходить відображення в програмних документах, аналіз яких дає можливість побачити історичний шлях, пройдений партією в боротьбі за життєві інтереси трудящих. З часу заснування КПК своїм головним завданням вважала пропаганду ідей марксизму серед широких народних мас, боротьбу за єдність рядів робітничого класу, встановлення й зміцнення безпосередніх зв'язків з трудящими, пошук шляхів переходу до соціалізму з врахуванням особливостей сучасного розвитку Канади. Ці принципи знайшли свій вияв у першому програмному документі Комуністичної партії — Тимчасовій політичній платформі, прийнятій на конференції лівого крила робітничого руху в грудні 1921 р.⁵

Питання, пов'язані з соціалістичною перспективою розвитку країни, неодноразово розглядалися на з'їздах партії, серед яких, зокрема, слід відзначити VIII національний з'їзд КПК (жовтень 1937 р.). Його делегати звернулися до всіх громадян Канади із закликом узяти участь у створенні народної програми, яка мала бути інструментом демократичних перетворень. При цьому канадські комуністи підкреслювали, що робітничий клас — єдиний клас, «інтереси якого повністю збігаються з дійсними інтересами нації»⁶.

³ Bulletin of Labour Statistics. International Labour Office. Geneva, 1980, 1-st quarter, p. 75.

⁴ Monthly Bulletin of Statistics. May 1980. Vol. XXXIV No. 5. N. Y. United Nations, p. 61.

* Компартія Канади була нелегально заснована в червні 1921 р. У лютому 1922 р. сформувалася як легальна партія під назвою Робітнича партія Канади. В 1931 р. компартія була заборонена урядом, а її керівників заарештовано. В 1935 р. КПК виходить з підпілля. В 1940 р. партію знову оголошено поза законом. У серпні 1943 р. Комуністична партія Канади відновлена під назвою Робітничо-прогресивна партія (з 1969 р. — Комуністична партія Канади).

⁵ Бак Т. Тридцать лет коммунистического движения в Канаде. М., 1954, с. 25—27.

⁶ Там же, с. 155.

Практично в усіх документах, які приймаються на партійних з'їздах комуністів Канади, порушуються питання про соціалістичну перспективу й розробку шляхів переходу до соціалізму. Ці проблеми детально розглядалися на XIV (1954 р.) і, особливо, XVI з'їзді (1959 р.), на якому було затверджено новий статут та програму партії — «Шлях до соціалізму у Канаді» — замість попередньої програми «Незалежність Канади і народний парламент, канадський шлях до соціалізму», прийнятій на XIV з'їзді Компартії Канади в 1954 р.⁷ На наступних форумах канадських комуністів — XVIII (1964 р.), XIX (1966 р.), XX (1969 р.) — програму доповнено вимогами нової економічної політики, з метою створення єдиного фронту всіх прогресивних сил, зміцнення профспілкового й робітничого руху, розробки нової конституції держави двох рівноправних націй — англо- і франко-канадців.

З врахуванням сучасної ситуації в Канаді, досвіду міжнародного робітничого і комуністичного руху, який знайшов своє відображення, зокрема, в матеріалах Міжнародної Наради комуністичних і робітничих партій 1969 р., комуністи на XXI з'їзді КПК (1971 р.) прийняли нині діючу програму — «Шлях до соціалізму в Канаді». В ній конкретизовано дальші завдання боротьби за демократію й соціальний прогрес, що постали перед партією та всією прогресивною громадськістю країни. Вихідним положенням цього документа стала теза про «становлення в Канаді соціалістичного і, в кінцевому підсумку, комуністичного суспільства»⁸. В програмі не тільки проголошено мету боротьби, але й накреслено шляхи та засоби досягнення цієї мети, «визначено політичну стратегію й тактику, необхідну для того, щоб перетворити капіталістичне суспільство в Канаді у соціалістичне»⁹, — відзначає в редакційній статті теоретико-політичного журналу канадських комуністів «Ком'юніст व्यूपoint» Н. Фрід — один з керівних діячів компартії.

Комуністи Канади, розробляючи питання політичної стратегії і тактики (які хоча й знаходяться в діалектичному взаємозв'язку, але й мають при цьому свою якісну визначеність), великого значення надають «колективній теоретичній, ідеологічній роботі братніх партій...», яка дає можливість проаналізувати ту або іншу суспільну проблему в усіх її різноманітних проявах, визначених конкретною специфікою різних країн і нагромадженням досвідом. Остання обставина вагоміша тому, що ще до того, як теоретичні орієнтири будуть підтверджені..., вони проходять всебічну попередню перевірку в ході дискусій, співставлення точок зору»¹⁰.

Головний критерій істинності комуністичної партії якраз і полягає у втіленні в життя ідей боротьби за соціалізм. Компартія Канади, яка є одним із загонів міжнародного комуністичного руху, являє в цьому відношенні гідний приклад того, як марксистсько-ленінська партія, діючи в складних умовах високорозвинutoї імперіалістичної держави, послідовно виступає за демократичні, а в кінцевому підсумку, соціалістичні перетворення у власній країні. Тільки «політична боротьба з метою соціалістичного перетворення суспільства, — як відзначає один із засновників КПК Л. Морріс, — є єдиним шляхом ліквідації причин бідуваль народу»¹¹.

⁷ XVI Национальный съезд Коммунистической партии Канады. М., 1961, с. 71—126.

⁸ The Road to Socialism in Canada. The Program of the Communist Party of Canada (дані — The Road to Socialism in Canada...). Toronto, 1972, p. 1.

⁹ Communist Viewpoint, 1971, No. 3, p. 1.

¹⁰ Проблемы мира и социализма, 1980, № 10, с. 6—7.

¹¹ Б а к Т. Назв. праця, с. 1—2.

В кожній капіталістичній країні характер класових суперечностей, форми виявлення й глибина кризи мають свою специфіку. Канадські комуністи, враховуючи те, що конкретні завдання діяльності братніх партій — при єдності кінцевих цілей — певною мірою різняться (наприклад, деякі партії розв'язують проблеми революційних перетворень, інші — тільки розробляють ці питання), основне завдання вбачають у виявленні факторів, які або допомагають, або перешкоджають їх роботі в масах, а також у пошуку шляхів і засобів поєднання ідей марксизму з масовим робітничим рухом. При цьому комуністи Канади завжди пам'ятають ленінські слова про те, що в кожній країні об'єднання соціалізму з пролетарським рухом вироблялось особливим шляхом, залежно від умов місця й часу ¹².

Здатність партії об'єднати різні загони трудящих у боротьбі за загальну мету, її вміння висувати такі вимоги, які правильно відображають інтереси та настрої мас, набувають у сучасних умовах особливого значення тому, що монополістичному капіталу поки ще вдається утримувати в полоні буржуазної ідеології певну частину трудящих. Однак капіталізм, як невиліковно хворе суспільство, породив сили, які в історичній перспективі приведуть до його неминучої загибелі. «Події останніх років, — відзначає Б. М. Пономарьов, — з особливою силою підкреслили правильність тези Наради (Міжнародної Наради комуністичних і робітничих партій 1969 р. — І. Б.) про робітничий клас як головну рушійну та мобілізуючу силу революційної боротьби, всього демократичного, антимонopolістичного руху, підтвердили висновок про те, що класова боротьба трудящих все більше звертається проти самої системи державно-монополістичного панування» ¹³.

В своїй діяльності канадські комуністи враховують нову соціально-політичну ситуацію, в якій вони ведуть боротьбу за створення антимонopolістичної коаліції, що розцінюється як крок на шляху до соціалізму. Тому їх завдання, як наголошувалося на XXIII з'їзді партії (1976 р.), полягає у використанні всіх можливих шляхів, форм і методів боротьби за успіх справи миру, демократії і соціалізму ¹⁴. В умовах Канади ця ідея може бути реалізована з врахуванням конкретного співвідношення класових сил у сучасному канадському суспільстві, чіткої оцінки комуністами позицій класових союзників робітничого класу, сила якого, як указував В. І. Ленін, незрівнянно більша, ніж частка в загальній сумі населення. Ленінський висновок про те, «що пролетаріат економічно панує над центром і нервом усієї господарської системи капіталізму..., виражає справжні інтереси величезної більшості трудящих при капіталізмі» ¹⁵, має важливе значення для канадських комуністів у їх боротьбі за організацію антимонopolістичної коаліції. Досвід розробки питань створення останньої свідчить про те, «як багато факторів слід враховувати, розробляючи стратегію класової боротьби, визначаючи її тактику» ¹⁶. І, насамперед, — необхідність органічного поєднання загальнодемократичних завдань з цілями побудови соціалістичного суспільства.

Компартія Канади накреслила напрями й курс їх поетапного вирішення. «Комуністи, — як вказується в Програмі КПК, — вбачають

¹² Див.: Ленін В. І. Насущні завдання нашого руху. — Повне збір. творів, т. 4, с. 356.

¹³ Пономарев Б. Н. Избранное. Речи и статьи. М., 1977, с. 535.

¹⁴ Convention 76. 23-rd Convention Communist Party of Canada. Toronto, 1976, p. 61.

¹⁵ Ленін В. І. Вибори до Установчих зборів і диктатура пролетаріату. — Повне збір. творів, т. 40, с. 22.

¹⁶ Проблемы мира и социализма, 1978, № 1, с. 49.

шлях до соціалізму в Канаді, що складається з двох стадій. Перша — це формування широкого народного союзу, спрямованого проти пануючих у нашому суспільстві великих монополістичних корпорацій, на чолі з робітничим класом і соціалістичним авангардом, які прагнуть до політичної влади шляхом обрання народної більшості в парламент. Головним завданням на цьому етапі є обмеження та підірвання влади великих корпорацій і впровадження далекоглядних економічних та соціальних реформ. Друга стадія передбачає соціалістичну революцію, яка може бути здійснена шляхом мирного переходу до соціалізму»¹⁷.

Зміна співвідношення сил на світовій арені на користь соціалізму створює сприятливі передумови для здійснення соціалістичних перетворень мирним шляхом і водночас висуває перед комуністами Канади ряд складних політичних і теоретичних проблем, зокрема питань взаємозв'язку загального, властивого світовому революційному процесу в цілому, і специфічного, характерного лише для даного етапу його розвитку, а також співвідношення загальних принципів марксизму-ленінізму й конкретного історичного досвіду діяльності КПК по створенню антимонополістичної коаліції.

Генеральний секретар ЦК КПРС, Голова Президії Верховної Ради СРСР товариш Л. І. Брежнєв підкреслював: «...Революційна практика постійно живить революційну теорію новими ідеями. Більше того, революційні зміни — це завжди творчість. Але ключ до розв'язання завдань, які висуває перед комуністами сучасна епоха..., в бойовій солідарності, у спільних діях»¹⁸.

Своє завдання канадські комуністи вбачають в тому, щоб розвивати антимонополістичні настрої мас, надаючи їм чіткої класової і політичної спрямованості. «Політика Компартії Канади, — як відзначає один з керівників партії У. Бічінг, — спирається на ленінську тактику об'єднання всієї опозиції монополістичному капіталу в єдиний потік, мета якого — обмеження влади монополій. У цій боротьбі маси трудящих одержують необхідні знання й підготовку для свідомої участі у соціалістичних перетвореннях»¹⁹.

З цієї точки зору важливого значення нині набуває діяльність Комуністичної партії Канади по посиленню позитивних тенденцій у соціал-демократичному русі, розкриттю переваг та перспектив співробітництва Нової демократичної партії (НДП) * з комуністами. Однак права верхівка НДП, яку очолює Е. Бродбент, активно перешкоджає досягненню угоди про єдину з компартією програму дій по захисту прав трудящих.

Взагалі канадські нові демократи вважають, що шляхом поліпшення планування та «більш справедливого» перерозподілу прибутків (за умови непорушності капіталістичного ладу) можливо забезпечити життєві інтереси трудящих. Через усі програмні документи НДП (наприклад, нині діючу програму «Нові демократичні ідеї для Канади на

¹⁷ The Road to Socialism in Canada..., p. 28.

¹⁸ Брежнєв Л. І. Виступ в Великому Кремлівському Палаці при одержанні Міжнародної Димитровської премії 23 листопада 1978 року. — Ленінським курсом. Промови, привітання, статті, спогади. М., 1979, т. 7, с. 517.

¹⁹ Communist Viewpoint, 1972, No. 3, p. 33.

* Нова демократична партія була заснована в 1961 р. на основі об'єднання Федерації кооперативної співдружності з Канадським робітничим конгресом. У своїй діяльності НДП спирається на профспілки, ряд яких входить до складу партії на правах колективних членів. Поряд з колективним існує й індивідуальне членство. За даними 1977 р., у рядах НДП налічувалося більш як 100 тис. чол. (New Democratic Party. 1977 Convention Resolutions, p. 40). Друкований орган партії — журнал «НДП ньюс» (NDP News) та бюлетень «Оттава Ріпорт, НДП» (Ottawa Report, NDP).

майбутнє» (1979 р.), програму 1974 р. «Більше уваги до народу», а також «Федеральну програму Нової демократичної партії» (1961 р.)²⁰ червоною стрічкою проходить ідея про те, що нібито реформи в рамках існуючої капіталістичної системи в кінцевому підсумку приведуть до появи суспільства, побудованого на принципах соціальної справедливості, співробітництва та взаємодопомоги²¹. Така політика НДП відволікає трудящих від революційної боротьби за свої права в ім'я часткових та вузьких реформ.

Канадські комуністи, як зазначає відомий діяч КПК Б. Свонкі, «критикуючи НДП і соціал-демократію за їх ставлення до реформи, ні в якому разі не відмовляються від цієї боротьби, а, навпаки, знаходяться попереду боротьби за реформи як невід'ємної частини боротьби за заміну капіталізму соціалізмом»²². Комуністи Канади розглядають діяльність Нової демократичної партії як важливий крок на шляху посилення впливу традиційних буржуазних партій, посилення боротьби робітничого класу та демократичних сил за незалежні дії.

Розробляючи стратегію і тактику боротьби за створення антимонopolістичної коаліції, канадські комуністи значну увагу приділяють не лише налагодженню контактів з НДП, а й посиленню свого впливу в профспілках, жіночих, фермерських, молодіжних організаціях, русі борців за мир. Компартія підтримує ці організації, але не прагне очолити їх. Комуністи вбачають мету своєї організаційно-пропагандистської роботи серед мас у роз'ясненні справжніх цілей боротьби за демократію й прогресивні перетворення, викритті дійсних ворогів трудящих.

При всій своєрідності кожного з указаних вище рухів та їх організаційних форм, вони, по суті, виникли на спільному ґрунті — глибокої незадоволеності мас своїм становищем, неприйняття традиційних політичних інститутів влади. Це стосується й канадського фермерства, що страждає від постійно зростаючої монополізації країни, молоді, яка з особливою гостротою відчуває на собі тягар безробіття, інфляції, недосконалість системи освіти, а також жінок, що мають не-однакові з чоловіками права в суспільстві.

І, нарешті, слід згадати рух борців за мир, який певною мірою об'єднує різні соціальні верстви населення. Його мета — змінити зовнішньополітичну орієнтацію країни в бік розрядки міжнародної напруженості, роззброєння та співробітництва держав з різним соціально-політичним устроєм.

Компартія Канади намагається розширити соціальну базу подібних рухів, із числа учасників яких вона одержує нове поповнення своїх лав.

Як зазначається в ряді програмних документів партії, нині реально існують об'єктивні можливості для використання прогресивних тенденцій в діяльності вищевказаних демократичних організацій в інтересах наближення до цілей соціального перетворення та конструктивного розв'язання найважливіших проблем розвитку сучасної Канади.

Керуючись цими принципами, компартія виробила свою лінію й відносно національно-етнічних груп та національного питання в цілому.

Канадські комуністи дбають про збереження керівної ролі робітничого класу, підвищення його революційної свідомості, встановлення

²⁰ New Democratic Ideas for Working on Canada's Future. Ottawa, 1979; People Matter More. The Program of the New Democratic Party. Ottawa, 1974; The Federal Program of the New Democratic Party. Adopted at it's Founding Convention. Ottawa, 1961.

²¹ New Democratic Party. 1977 Convention Resolutions, p. 39.

²² Communist Viewpoint, 1973, No. 3, p. 17—18.

й зміцнення зв'язків з непролетарськими верствами трудящих. Боротьба компартії за досягнення політичних угод з іншими антимонополістичними силами (за умови керівної ролі КПК), вірність принципам марксизму-ленінізму — необхідні передумови для здійснення робітничим класом Канади своєї історичної місії — вождя широких народних мас у революційній боротьбі проти монополістичного капіталу. «Комуністична партія, — як вказує У. Каштан, — у всі часи буде ...проводити свою незалежну лінію...», стверджувати критичне ставлення до уряду, атакуючи ті заходи, які спрямовані проти народу, є антиробітничими, антидемократичними, антинаціональними, одночасно підтримуючи ті з них, які можуть бути прийнятними... Партія прагнучиме зміцнювати єдність дій усіх демократичних, антимонополістичних сил для стримування влади монополій і міжнаціональних корпорацій з метою покласти край американському контролю над канадською економікою, захистити життєві права робітничого класу й трудящих, боротися за вихід Канади з табору прибічників холодної війни»²³.

Створення єдиної антимонополістичної коаліції в Канаді можливе насамперед за умови єдності рядів самої компартії, яка «продовжує ґрунтувати свою діяльність на принципах марксизму-ленінізму, пролетарського інтернаціоналізму й на законах революційних перетворень»²⁴, виключно в них знаходячи свої сили й віру в перемогу соціалістичної революції в країні.

Жодна політична партія нездатна протиставити ясній та чіткій програмі майбутнього перетворення Канади, запропонованій комуністами, настільки ж визначену довгострокову програму розвитку країни. На федеральних виборах 1980 р. компартія виступила з такими вимогами: підвищення життєвого рівня трудящих, гарантія забезпечення їх роботою, боротьба з інфляцією, зменшення податків, загальноканадська економічна стратегія, розширення громадянських прав, посилення протидії зростаючому проникненню в канадську економіку іноземного, зокрема американського капіталу, розробка й прийняття нової конституції єдиної та незалежної Канади, розвиток культури й освіти, незалежна миролюбна зовнішня політика, роззброєння²⁵.

Комуністична партія Канади — виразниця корінних інтересів переважної більшості членів канадського суспільства (навіть враховуючи той факт, що рівень класової свідомості має ще недостатній для того, щоб партія стала масовою в загальновизнаному розумінні цього слова).

Аналіз програмних документів КПК свідчить про те, що партія спрямовує всі зусилля на розробку стратегії боротьби за соціалізм, а також своєї тактичної лінії на найближчий період.

Поряд із розширенням об'єктивних можливостей для згуртування всіх антимонополістичних сил у Канаді виникають і нові проблеми боротьби комуністів за єдність. Тому дальший творчий розвиток і осмислення канадськими комуністами питань марксистсько-ленінської стратегії і тактики створення союзів мають свою актуальність і певний науковий інтерес.

²³ Communist Viewpoint, 1980, No. 2, p. 14.

²⁴ Convention 76. 23-rd Convention Communist Party of Canada, p. 37.

²⁵ On February 18 Vote for a Real Change! Elect a progressive Majority Including Communists to Parliament. Toronto, 1980, p. 1—6.

Консультації з проблеми методологічного семінару «Зростання керівної ролі Комуністичної партії— закономірність будівництва соціалізму і комунізму»

ЗМІЦНЕННЯ ЛЕНІНСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙНИХ ОСНОВ, РОЗВИТОК ПРИНЦИПІВ І НОРМ ПАРТІЙНОГО ЖИТТЯ ТА ПРИНЦИПІВ ПАРТІЙНОГО КЕРІВНИЦТВА В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Зростання керівної ролі Комуністичної партії, як важлива закономірність її розвитку, з особливою силою і глибиною проявляється в умовах зрілого соціалізму. Цей процес відбувається не сам по собі, а внаслідок неухильного дотримання ленінських принципів і норм партійного життя, проведення науково-обґрунтованої лінії, великої теоретичної роботи в галузі партійного будівництва.

Заняття по зазначеній темі покликано сприяти дальшому поглибленню знань слухачів про основні категорії партійного будівництва, глибокому засвоєнню марксистсько-ленінських положень про ідейні і організаційні основи Комуністичної партії, розкриттю творчого підходу КПРС до здійснення і дальшого розвитку принципів партійного будівництва.

Заняття можна вести за таким планом:

1. Суть і значення ленінських ідейних і організаційних основ партії, принципів і норм партійного життя, принципів партійного керівництва.

2. Здійснення і дальший розвиток принципів партійного будівництва в сучасній діяльності КПРС.

При розгляді *першого* питання необхідно підкреслити, що наукові основи побудови і діяльності Комуністичної партії — ідейні і організаційні основи, принципи і норми партійного життя, принципи партійного керівництва розробив В. І. Ленін. Вони знайшли своє втілення в Програмі і Статуті КПРС — основних керівних документах партії. В. І. Ленін, розробляючи вчення про пролетарську партію нового типу, спирався на теоретичну спадщину класиків марксизму, які не тільки обґрунтували необхідність такої партії, а й розробили ряд основних принципів побудови партії, організації її внутрішнього життя і діяльності.

Ідейною основою, базою об'єднання членів партії в союз однодумців є найпередовіша революційна теорія — марксизм-ленізм. Ідейні основи визначають революційний тип партії, революційно-перетворюючий характер її діяльності, забезпечують єдність поглядів і дій комуністів.

Ідейні і організаційні основи складають науково-теоретичний фундамент, на якому будується і успішно здійснює свою історичну місію Комуністична партія. «Ми стоїмо цілком на ґрунті теорії Маркса: вона вперше перетворила соціалізм з утопії в науку, встановила тверді основи цієї науки і накреслила шлях, яким треба йти, розвиваючи далі цю науку і розробляючи її в усіх деталях»¹, — писав В. І. Ленін.

Ідейними основами Комуністичної партії є корінні марксистсько-ленінські положення, які виражають закономірності суспільного розвитку і визначають її роль як керівної і спрямовуючої сили робітничого класу, всього народу. Такими положеннями є: визначення неминучості

¹ Ленін В. І. Наша програма . — Повне збір. творів, т. 4, с. 174.

загибелі капіталізму і закономірності переходу до комунізму як кінцевої мети боротьби робітничого класу; визнання керівної ролі робітничого класу і його комуністичної партії, як вирішальної умови перемоги соціальної революції, соціалізму, комунізму; визнання необхідності і неминучості соціалістичної революції, завоювання робітничим класом в союзі з трудовим народом політичної влади, встановлення диктатури пролетаріату, відміни приватної власності на засоби виробництва; визнання пролетарського інтернаціоналізму як найважливішого політичного принципу в боротьбі робітничого класу, трудящих мас за завоювання влади, за побудову нового суспільства.

Щоб партія здійснювала свою роль політичного вождя робітничого класу і всіх трудящих мас, необхідна як ідейна, так і організаційна єдність. В. І. Ленін вказував: «...єдність у питаннях програми і в питаннях тактики є необхідна, але ще недостатня умова партійного об'єднання, централізації партійної роботи... Для цього останнього необхідна ще єдність організації...»². Таку єдність забезпечують організаційні основи марксистсько-ленінської партії, які є корінними, вихідними теоретичними положеннями про класову природу і суть партії, її роль і місце в суспільстві.

Організаційні основи визначають тип партії, принципи, структуру її будови, організаційну єдність партії, вказують на її колективістську природу. Основну суть організаційних основ Комуністичної партії визначає те, що вона є передовим, свідомим загonom робітничого класу, всього радянського народу, його авангардом; партія не лише передовий і свідомий, а й організований загін робітничого класу, всіх трудящих; керівним принципом організаційної будови і діяльності партії є демократичний централізм; марксистська партія — втілення зв'язку передового загону робітничого класу з мільйонними масами робітників, усіх трудящих; Комуністична партія є вищою формою суспільно-політичної організації, керівною і спрямовуючою силою робітничого класу, всього народу в умовах розвинутого соціалізму — ядром політичної системи радянського суспільства; ідейна і організаційна єдність партійних рядів, висока, свідома дисципліна всіх комуністів — не порушуваний закон життя КПРС; Комуністична партія — партія пролетарського соціалістичного інтернаціоналізму, невід'ємна складова частина міжнародного комуністичного і робітничого руху.

Організаційні основи надають партії високої організованості, забезпечують згуртованість її рядів, примножують силу і енергію партії, її можливості як авангарду народу, керуючої і спрямовуючої сили радянського суспільства.

Ідейні і організаційні основи партії взаємообумовлені і взаємозв'язані. Вони знаходяться в нерозривній єдності і проявляються в сукупності. Порушення тих чи інших положень ідейних і організаційних основ згубно відбивається на партії, на її керівній ролі.

З ідейних і організаційних основ Комуністичної партії випливають принципи партійного життя. Вони є найбільш загальними, об'єктивними категоріями, які властиві марксистсько-ленінській партії і відображають закономірності її внутрішнього життя, визначають норми партійного життя, форми і методи внутріпартійної роботи. До принципів партійного життя відносяться членство партії; послідовне проведення в життя партії демократичного централізму, колективності, критики і самокритики; забезпечення високої активності, самодіяльності всіх комуністів; втілення ленінських вимог роботи з кадрами; здійснення

² Ленін В. І. Крок вперед, два назад. (Криза в нашій партії). — Повне зібр. творів, т. 8, с. 358—359.

внутріпартійного контролю. При їх зміні міняється тип партії. Разом з тим, партія збагачує їх, розвиває стосовно до нових умов і завдань.

Конкретизація принципів партійного життя відбувається через норми партійного життя, які є найбільш рухомою категорією. Норми — це основні керівні правила, які регулюють внутріпартійне життя, визначають форми організації партії, методи її роботи, діяльність комуністів. Вони закріплюються в Статуті КПРС, а також в інструкціях та інших нормативних документах, постановах ЦК КПРС. Є ряд норм партійного життя, що пов'язані з членством в партії і регулюванням її складу, є такі, що регулюють внутріпартійні відносини, визначають організаційну будову партії, а також здійснення партією її керівної ролі.

Відзначаючи значення принципів і норм партійного життя, необхідно наголосити, що їх дотримання вводять все партійне життя в єдині визначені рамки, забезпечує погодженість дій всіх ланок КПРС, бо саме норми служать основою для прийняття рішень, вироблення інструкцій, положень, є надійним критерієм організаційно-партійної політики кожної партійної організації. Існуючі норми партійного життя, забезпечуючи однаковий підхід в головному, в той же час не шаблонізують партійну роботу, не регламентують її по дрібницях.

Важливе значення в житті і діяльності Комуністичної партії Радянського Союзу мають лєнінські принципи партійного керівництва, які є непорушними законами її керівної діяльності, обов'язковими для кожної партійної організації, кожного комуніста. До принципів партійного керівництва належать: єдність теорії, політики і практики, класовий підхід до явищ суспільного життя, демократичний централізм колективності, зміцнення зв'язку з масами, опора на їх досвід, розвиток ініціативи мас, єдність політичного і організаторського керівництва, поєднання спадкоємності, досвіду минулого з творчим підходом до вирішення поставлених завдань, добір, розстановка і виховання кадрів, контроль, перевірка виконання, критичний підхід до роботи, поєднання і розмежування функцій партійних, державних і господарських органів.

У даній статті не має можливості розкрити всі положення принципів партійного керівництва, а також ідейних та організаційних основ, принципів і норм партійного життя. Розглядаються в ній лише деякі найважливіші корінні питання партійного будівництва, показано наукове обґрунтування механізму будови і керівної діяльності Комуністичної партії.

Із керівного принципу організаційної будови партії — демократичного централізму витікає важлива статутна вимога ідейної і організаційної єдності партії, недопустимості фракційності і групівщини. Єдності партії першочергового значення надавав В. І. Ленін. Він підкреслював, що ідейна і організаційна єдність партії є найважливішою умовою успішного здійснення нею керівної і спрямовуючої ролі в суспільстві. Історія КПРС — це історія боротьби за ідейну і організаційну єдність її рядів на основі марксистсько-лєнінського вчення.

Після перемоги соціалізму в нашій країні не стало антагоністичних класів і, таким чином, була ліквідована соціальна база для створення в партії антипартійних груп і фракцій. Однак це не означає, що в партії не можуть проявлятися антипартійні тенденції з боку окремих осіб або груп. В той же час єдність волі, єдність дій не виключають, а передбачають боротьбу думок, поглядів, критику і самокритику в середині партії, її організацій при постановці, розв'язанні конкретних питань на основі ідейної і організаційної єдності, в рамках неухильного виконання вимог Програми і Статуту КПРС. Після ж вирішення пи-

тання боротьба припиняється, вступає в дію єдність волі всіх без винятку членів партії. Без цього неможлива єдина партія, ідейна і організаційна єдність її рядів.

Якщо взяти принципи партійного керівництва, то слід зосередити увагу слухачів на тому, що джерелом непереможності партійного керівництва є неухильне зміцнення зв'язку партії з масами. Принцип партійного керівництва — постійне зміцнення зв'язку партії з масами проявляється в різних формах. Перш за все його дія розкривається в розвитку демократії, в посиленні партійного керівництва Радами народних депутатів, профспілками, комсомолом, кооперативами, громадськими та іншими організаціями. Через них партія, застосовуючи метод переконання, різні форми виховання, веде роботу по розвитку творчої активності трудящих у будівництві комунізму. Важливими формами зв'язку партії з масами є преса, радіо, телебачення.

Комуністична партія є партією наукового комунізму. Свою революційно-перетворюючу роль вона здійснює на міцному фундаменті марксистсько-ленінської теорії. КПРС розробляє і втілює в життя політичний курс, стратегію і тактику боротьби за побудову комуністичного суспільства. В той же час партія розвиває революційну теорію, збагачує її новими висновками і положеннями. В цьому проявляється важливий принцип партійного керівництва — єдність теорії, політики і практики.

Вироблення політики партії, визначення політичної лінії — найперше завдання політичного керівництва. Після того, як політика вироблена, всі зусилля спрямовуються на організаторську роботу по її здійсненню. Єдність політичного і організаційного керівництва забезпечує нерозривність слова і діла, дає можливість піднімати організаторську роботу до рівня політичних завдань. Виходячи з принципу єдності політичної і організаторської роботи, КПРС на кожному етапі історичного розвитку визначає основну ланку в ланцюгу загальних завдань і зосереджує свої зусилля на вирішенні головного завдання.

На закінчення розгляду даного питання можна зробити висновок: ідейні і організаційні основи партії, принципи і норми партійного життя, принципи партійного керівництва є відображенням закономірностей розвитку партії, які знаходяться в постійному взаємозв'язку і взаємобумовленості, вони забезпечують керівну роль Комуністичної партії в суспільстві, її високу ідейність і організованість.

При розгляді *другого* питання «Здійснення і дальший розвиток принципів партійного будівництва в сучасній діяльності КПРС» необхідно підкреслити, що сама партія, характер її роботи не є чимсь застиглим. На кожному етапі соціалістичного, комуністичного будівництва її діяльність наповнюється новим змістом. Комуністична партія зростає і зміцнюється на основі здійснення ленінських ідейних і організаційних основ, дальшого розвитку принципів і норм партійного життя, принципів партійного керівництва, вдосконалення стилю і методів роботи. Ці питання партійного будівництва глибоко аналізуються в партійних документах, дістають дальший творчий розвиток в теоретичній і практичній діяльності КПРС в сучасних умовах.

Послідовне дотримання і утвердження принципів і норм партійного життя завжди виступало непохитним законом розвитку партії. КПРС проявляла і проявляє високу принциповість у боротьбі з їх порушеннями. В рішеннях XXIII, XXIV, XXV і XXVI з'їздів партії ведеться єдина, науково обгрунтована лінія щодо корінних проблем партійного будівництва. Вони аналізуються і збагачуються в сучасних умовах з позиції здобутого досвіду, вимог практики. Теоретичне осмислення, роз-

виток принципів і норм партійного життя, корінних положень по здійсненню керівної ролі КПРС — обов'язкова умова її успішного функціонування. Саме з таких позицій вирішуються питання дальшого розвитку принципів і норм членства в партії, демократичного централізму, кадрової політики, підвищення ролі первинних партійних організацій, вдосконалення стилю і методів роботи.

Партія приділяє виключну увагу розвитку ленінських положень про членство в КПРС. Суворо дотримуючись ленінських принципів поповнення партійних рядів, партія виступає проти спроб порушити принцип індивідуального відбору, знизити вимоги до вступаючих, відкидає орієнтацію на форсування своїх рядів. XXIII з'їзд КПРС підкреслив, що вважає неправильним, коли в деяких партійних організаціях порушувались принципи індивідуального відбору, зменшувалися вимоги до вступаючих в КПРС, і зобов'язав усі партійні організації більш ретельно підходити до прийому в партію. З'їзд підкреслив, що в соціальному складі партії робітники повинні і надалі займати провідне місце³. XXV з'їзд КПРС вказав на необхідність проявляти більшу турботу про поповнення рядів партії свіжими силами за рахунок тих, хто заслужив визнання первинної партійної організації, всього колективу, хто активно показує себе на виробництві і в громадському житті⁴. З'їзд поставив вимогу підвищити значення кандидатського стажу, більш суворо підходити до перевірки політичних і ділових якостей кандидатів у члени КПРС, їх марксистсько-ленінського виховання.

В умовах розвинутого соціалізму, коли КПРС стала партією всього народу, вона не втратила свого класового характеру, по своїй природі КПРС була і залишається партією робітничого класу. Після XXIII з'їзду і особливо після XXIV з'їзду КПРС партійні організації посилили роботу по відборі в партію передових робітників. За період між XXV і XXVI з'їздами партії в ряди КПРС прийшло понад 1,5 млн. кращих представників робітничого класу, тобто 59% всього партійного поповнення⁵.

Важливим заходом, що сприяє підвищенню активності і дисципліни комуністів, зміцненню рядів партії, став обмін партійних документів, що проводився за рішенням XXIV з'їзду КПРС. Він сприяв активізації комуністів, партійних організацій у боротьбі за розв'язання завдань, які стояли перед ними. XXV з'їзд КПРС вказав, що «важливим результатом обміну є підвищення взаємної вимогливості комуністів, створення в партійних організаціях обстановки нетерпимості до порушників Статуту»⁶.

В партійних організаціях все частіше практикуються звіти комуністів на партзборах, засіданнях партбюро і комітетів. Вони є дійовим заходом по вихованню членів і кандидатів у члени партії в дусі вимог Статуту КПРС, активно сприяють створенню в партійних організаціях обстановки високої вимогливості.

Партійні організації суворо, вимогливо, підходять до відбору в партію нового поповнення. За період між XXV і XXVI з'їздами Комуністичної партії України більш як 17 тис. кандидатів у члени КПРС не одержали нових партійних квитків⁷.

³ Див.: Матеріали XXIII з'їзду КПРС. К., 1966, с. 182.

⁴ Див.: Матеріали XXV з'їзду КПРС. К., 1976, с. 71.

⁵ Брежнев Л. І. Звітна доповідь Центрального Комітету КПРС XXVI з'їздові Комуністичної партії Радянського Союзу і чергові завдання партії в галузі внутрішньої і зовнішньої політики. К., 1981, с. 84.

⁶ Матеріали XXV з'їзду КПРС, с. 72.

⁷ Рад. Україна, 1981, 11 лют.

Вдосконалення своєї роботи партія безпосередньо пов'язує з дотриманням принципу демократичного централізму. Проведення в життя цього принципу партія здійснює перш за все шляхом дальшого розширення і поглиблення внутріпартійної демократії. Головний напрямок цієї роботи — підвищення активності комуністів у виробленні і здійсненні політики партії. Міцно ввійшло в практику роботи партійних організацій винесення на обговорення партійного активу, широких мас комуністів питань внутрішньої і зовнішньої політики, рішень з'їздів і пленумів ЦК КПРС, інших важливих партійних документів.

Звітно-виборна кампанія, що проходила напередодні XXVI з'їзду КПРС відзначалась виключно високою активністю. На зборах первинних, цехових парторганізацій і партійних груп були присутні 96% комуністів. Близько 10 млн. чол. виступили в дебатах⁸.

В партії всі справи вирішуються на широкій демократичній основі. Демократія проявляється в усій її багатогранній діяльності, починаючи від прийому нових членів і кінчаючи прийняттям Програми і Статуту КПРС. На основі дотримання колективності в роботі, норм виборності, звітності і гласності в житті партії демократія є незаперечним законом діяльності партії. Показово, що починаючи з 1952 р. регулярно скликаються з'їзди партії, з'їзди та конференції місцевих і збори первинних партійних організацій, регулярно проводяться засідання всіх виборних партійних органів. Так, в період між XXV і XXVI з'їздами КПРС відбулось II пленумів Центрального Комітету, проведено 236 засідань Політбюро і 250 засідань Секретаріату ЦК⁹.

Важливою умовою розвитку внутріпартійної демократії є дотримання принципу колективності керівництва, яке передбачає спільне обговорення і вирішення питань, а також колективне виконання рішень на основі особистої відповідальності кожного за доручену справу. В забезпеченні колективності керівництва все більшу роль стали відігравати з'їзди, конференції місцевих партійних організацій, пленуми їх комітетів. Вимоги демократичного централізму передбачають організацію систематичної звітності нижчестоящих органів перед вишестоящими. Така звітність тепер стала більш регулярною, широкою.

Як важлива норма партійного життя, свій розвиток одержала регулярна звітність партійних органів перед комуністами. Повсюди введено практику проведення інформаційних доповідей керівних партійних органів на зборах комуністів в період між виборами, заслуховування інформацій і доповідей на пленумах партійних комітетів і зборах первинних організацій про хід виконання партійних постанов, реалізації критичних зауважень і пропозицій комуністів. Розвиток внутріпартійної демократії, ініціативи і самодіяльності комуністів і партійних організацій в КПРС проходить в нерозривному зв'язку з підвищенням значення партійної дисципліни, централізму. Саме так розглядали цю проблему XXIII, XXIV, XXV і XXVI з'їзди партії. Це сприяло тому, що проблеми демократії і дисципліни посідають центральне місце в розвитку партії, вони є процесом, в ході якого внутріпартійна демократія стає все більш глибокою, а централізм — більш досконалим. Розвиток внутріпартійної демократії, зміцнення дисципліни — мають велике значення для всього внутрішнього життя нашої партії, для братніх комуністичних і робітничих партій.

З боку ЦК КПРС, місцевих партійних комітетів стало більше уваги приділятися керівництву первинними парторганізаціями. В останні

⁸ Брежнев Л. І. Звітна доповідь Центрального Комітету КПРС XXVI з'їздові Комуністичної партії Радянського Союзу і чергові завдання партії в галузі внутрішньої і зовнішньої політики, с. 91.

⁹ Там же, с. 86.

роки розширено права первинних організацій. На XXIV з'їзді було внесено нові положення щодо їх створення в рамках декількох підприємств, структури керівних органів деяких парторганізацій. ЦК КПРС розглянув звіти про роботу ряду первинних партійних організацій. В останні роки на пленумах партійних комітетів республіки було розглянуто ряд питань, пов'язаних з вдосконаленням роботи низових ланок партії. В червні 1971 р. завдання по дальшому поліпшенню керівництва первинними партійними організаціями і підвищенню їх ролі в виконанні рішень XXIV з'їзду КПРС і XXIV з'їзду Компартії України розглядалися на пленумі ЦК Компартії республіки¹⁰.

Враховуючи, що первинні партійні організації є основою партії, безпосередніми провідниками її політики в життя, ЦК Компартії України в останні роки здійснював додаткові заходи для поліпшення їх роботи, посилення впливу в трудових колективах. Тепер у складі республіканської партійної організації 66 846 первинних організацій — майже на 3 тис. більше, ніж було на час XXV з'їзду, близько 66 тис. цехових організацій, більш як 119 тис. партійних груп¹¹. Жодне принципове питання не вирішується без участі і врахування думки первинної партійної організації, як політичного ядра трудового колективу.

Дальше теоретичне висвітлення одержав такий важливий принцип керівництва, як здійснення кадрової політики. З урахуванням нових завдань партія виробляє і науково обґрунтовує свою кадрову політику, визначає критерії вимог сучасного керівництва. Важливе значення має висновок XXV з'їзду КПРС про те, що кадрова політика партії є могутньою підоймою, за допомогою якої партія впливає на хід суспільного розвитку. Сучасний керівник повинен органічно поєднувати в собі партійність з глибокою компетентністю, дисциплінованість з ініціативою і творчим підходом до справи. Керівник зобов'язаний бути чуйним до людей, до їх потреб і запитів, бути прикладом у роботі і в побуті¹².

В сучасних умовах значення роботи з кадрами зростає в зв'язку з тією роллю, яку відіграє наша партія як політичний вождь народу, керівна і спрямовуюча сила радянського суспільства, ядро його політичної системи, а також і тим, що КПРС є передовим загоном міжнародного комуністичного, робітничого, демократичного руху. В. І. Ленін підкреслював, що ніякої політики не можна провести, не виражаючи її в призначенні і переміщенні працівників, в розподіленні партійних сил¹³. У рішеннях XXIII, XXIV, XXV і XXVI з'їздів партії, пленумів ЦК КПРС, в ряді інших партійних документів підкреслено непорушність основоположних лєнінських принципів роботи з кадрами, підкреслено нерозривний зв'язок між підвищенням рівня керівництва суспільством і покращанням справи добору і виховання кадрів.

Головною особливістю роботи нині з кадрами є зміцнення довір'я і поваги до працівників у поєднанні з принциповістю, вимогливістю і наданням їм широкої самостійності, створенням ділової, творчої обстановки для роботи. Для керівників будь-якої сфери діяльності, всіх рангів зростає значення моральних якостей.

Партія проявляє постійну турботу про зміцнення бази для виховання і висування керівних кадрів. З року в рік у країні розширюється підготовка спеціалістів, з числа яких головним чином іде поповнення керівних працівників. Якщо в 1959 р. на кожну тисячу чоловік, зай-

¹⁰ Комуніст України, 1972, № 4, с. 65.

¹¹ Матеріали XXVI з'їзду Комуністичної партії України. К., 1981, с. 42.

¹² Матеріали XXV з'їзду КПРС, с. 78—79.

¹³ Див.: Ленін В. І. IX з'їзд РКП(б), 29 березня — 5 квітня 1920 р. — Повне збір. творів, т. 40, с. 227.

нятих в народному господарстві Української РСР налічувалось 438 чол. з повною і неповною вищою і середньою освітою, то в 1980 р. — 813 чоловік¹⁴.

На XXIV, XXV і XXVI з'їздах КПРС ставились завдання по дальшому вдосконаленню підготовки і перепідготовки керівних кадрів. XXV з'їзд партії вказав на необхідність підняти на більш високий рівень підготовку партійних кадрів, поліпшення діяльності центральних партійних учбових закладів. Ці питання були завжди в центрі уваги Центральних комітетів союзних республік. В нашій республіці в 1980 р. порівняно з 1976 р. число працівників з партійно-політичною освітою серед завідуючих відділами обкомів партії збільшилося з 31 до 40,2%, серед секретарів міськкомів і райкомів партії — з 41,4 до 48,9, у тому числі перших секретарів — з 45,1 до 53,7%¹⁵. Питання добору, розстановки і виховання кадрів, зміщення вирішальних ділянок здібностями, підготовленими працівниками займає центральне місце в організаційно-політичних заходах партійних комітетів по виконанню рішень з'їздів партії. Після XXV з'їзду КПРС на Політбюро і Секретаріаті ЦК Компартії України звітували про роботу з кадрами Київський, Сумський і Черкаський обкоми, Київський і Ждановський міськкоми партії, керівники міністерств вищої і середньої спеціальної освіти, чорної металургії, монтажних і спеціальних будівельних робіт республіки.

В січні 1979 р. Політбюро ЦК Компартії України розглянуло хід виконання рішень XXV з'їзду КПРС, XXV з'їзду Компартії України і постанови квітневого (1973 р.) пленуму ЦК Компартії України, визначило шляхи дальшого поліпшення роботи з кадрами в республіці¹⁶. В грудні 1978 р. була проведена республіканська науково-практична конференція «Творчий розвиток ленінських принципів кадрової політики в творах товариша Л. І. Брежнєва «Мала земля», «Відродження», «Цілина», з доповіддю на якій виступив член Політбюро ЦК КПРС, перший секретар ЦК Компартії України товариш В. В. Щербигський. Розроблені на конференції рекомендації були схвалені Політбюро ЦК Компартії України. Аналогічні конференції були проведені обкомами і міськкомами партії республіки.

В забезпеченні суворого дотримання ленінських принципів роботи з кадрами важлива роль належить первинним партійним організаціям, трудовим колективам. На необхідність підвищення їх відповідальності за справу добору і виховання кадрів зверталась увага на XXIII, XXIV і XXV з'їздах партії, в постановах ЦК КПРС «Про роботу ЦК Компартії Естонії з керівними кадрами», «Про керівництво Златоустівського міськкому КПРС первинними партійними організаціями підприємств», «Про роботу Удмуртського обкому КПРС по добору, розстановці і вихованню керівних кадрів»¹⁷.

Як відзначалось на XXV з'їзді КПРС, важлива умова успіху партійного керівництва полягає в ленінському стилі роботи. Ленінський стиль, підкреслювалось на з'їзді, це стиль творчий, чужий суб'єктивізму, пройнятий науковим підходом до всіх суспільних процесів. Він передбачає високу вимогливість до себе та інших, виключає самодоволення, протистоїть будь-яким проявам бюрократизму і формалізму¹⁸.

¹⁴ Див.: Украинская ССР в цифрах в 1979 году. Стат. сборник. К., 1980, с. 13.

¹⁵ Крючков Г. К. Главное звено организаторской работы. М., 1980, с. 15.

¹⁶ Там же, с. 19.

¹⁷ Див.: Вопросы организационно-партийной работы КПСС. Сб. документов. М., 1978, с. 403—409, 349—354; Партийная жизнь. 1979, № 23.

¹⁸ Матеріали XXV з'їзду КПРС, с. 76.

Невід'ємною стороною ленінського стилю роботи є критика і самокритика. Критичний підхід до всіх справ, наслідків роботи відіграє особливу важливу роль у сучасних умовах, коли зростають масштаби і складність завдань комуністичного будівництва. В партії проводиться значна робота по розвитку критики і самокритики. Складність розв'язуваних завдань вимагає всебічного критичного аналізу, реалістичного підходу до оцінки стану справ. Суть методу критики і самокритики полягає в тому, щоб усі сторони діяльності тієї чи іншої організації, працівника діставали об'єктивну оцінку, щоб наявні недоліки піддавались всебічному аналізу з метою їх усунення.

Поряд з питаннями критики і самокритики партія приділяє велику увагу контролю і перевірці виконання прийнятих рішень, які є важливою частиною організаторської роботи. Так у 1976—1980 рр. на засіданнях Політбюро і Секретаріату ЦК Компартії України були обговорені звіти всіх обкомів, ряду міськкомів і райкомів партії, керівників міністерств і відомств. Звіт Ворошиловградського обкому партії розглядався на пленумі ЦК Компартії України¹⁹.

Як показала практика, доброю основною поліпшення організації і перевірки виконання є розробка організаційно-політичних заходів по виконанню завдань, які ставляться з'їздами партії, пленумами ЦК КПРС. Такі заходи вносять організуюче начало в роботу по здійсненню прийнятих рішень, дають можливість ефективніше розподілити сили, по-діловому організувати контроль. Таким чином, процес удосконалення контролю і перевірки виконання в КПРС спрямований на вирішення конкретних завдань комуністичного будівництва.

Для діяльності КПРС характерним стало дальше вдосконалення роботи виборних партійних органів на основі вимог внутріпартійної демократії.

Наша партія ніколи не вважала встановлені форми партійного будівництва незмінними, такими, що дані їй раз і назавжди. Партія вносить зміни і доповнення в свій Статут, змінює форми своєї організації, коли вони себе вичерпали, відмовляється від застарілих норм партійного життя, встановлює такі, що відповідають новим завданням, конкретно-історичним умовам. Постійне вдосконалення форм і методів партійної роботи — важлива складова частина розвитку КПРС.

Ленінське вчення про партію нового революційного типу, про принципи її будівництва завжди знаходилися на вістрі ідейної боротьби між марксистами-ленінцями і різного роду ревізіоністами та опортуністами. Головним спрямуванням їх нападок на партію є її ідейні і організаційні основи. Проблеми суворого дотримання організаційних принципів, норм партійного життя постійно знаходяться в центрі уваги КПРС. Вона постійно захищає від нападок ленінське вчення про партію, збагачує новим змістом ідейно-організаційні основи, принципи партійного будівництва. Ці проблеми знаходять дальший розвиток в рішеннях партійних з'їздів, пленумів ЦК, постановках ЦК КПРС, у працях Генерального секретаря ЦК КПРС Л. І. Брежнєва, інших керівників Комуністичної партії.

Завдяки творчому підходу до організації внутріпартійного життя, КПРС знаходила і знаходить ефективні форми організації і методи боротьби за виконання поставлених завдань. В умовах розвинутого соціалізму життя і діяльність партії характеризується систематичним поліпшенням її якісного складу і зміцненням рядів, дальшим поглибленням демократизму, підвищенням активності, бойовитості партійних організацій, вдосконаленням стилю, форм і методів партійної роботи.

¹⁹ Рад. Україна, 1981, 11 лют.

В Звіті Центрального Комітету КПРС XXVI з'їздові партії наголошується, що разом з розвитком нашого суспільства, зміною його соціально-політичного і культурного обличчя зростає, міцніє, мужніє партія комуністів²⁰.

Здійснення лєнінських принципів партійного будівництва — найважливіша складова частина історичного досвіду КПРС, який має величезне міжнародне значення. Інтернаціональне значення їх у вирішальній мірі визначається тим, що корінні положення побудови і діяльності партії мають об'єктивну основу, що наша партія збагачує, розвиває їх у відповідності із розв'язанням завдань комуністичного будівництва. Генеральний секретар ЦК КПРС товариш Л. І. Брежнев підкреслив на XXVI з'їзді КПРС: «Марксистсько-лєнінська партія не може виконувати свою роль, якщо вона не приділяє належної уваги осмисленню всього, що відбувається, узагальненню нових явищ, **творчому розвитку марксистсько-лєнінської теорії**»²¹. Це завдання партія вважає надзвичайно важливим, і завжди приділятиме йому велику увагу.

О. А. ВОРОНЬКО (Київ)

ЛІТЕРАТУРА

- Маркс К. і Енгельс Ф. Статут Союзу комуністів.— Твори, т. 4.
 Лєнін В. І. Що робити? — Повне збір. творів, т. 6.
 Лєнін В. І. Лист до товариша про наші організаційні завдання.— Повне збір. творів, т. 7.
 Лєнін В. І. Крок вперед, два кроки назад.— Повне збір. творів, т. 8.
 Лєнін В. І. IX з'їзд РКП(б), 29 березня — 5 квітня 1920 р.— Повне збір. творів, т. 40.
 Лєнін В. І. XI з'їзд РКП(б) 27 березня — 2 квітня 1922 р.— Повне збір. творів, т. 45.
 Програма Комуністичної партії Радянського Союзу. К., 1977.
 Конституція (Оснoвний Закон) Союзу Радянських Соціалістичних Республік. К., 1977.
 Матеріали XXIII з'їзду КПРС. К., 1966.
 Матеріали XXIV з'їзду КПРС. К., 1971.
 Матеріали XXV з'їзду КПРС. К., 1976.
 Брежнев Л. І. Звітна доповідь Центрального Комітету КПРС XXVI з'їздові Комуністичної партії Радянського Союзу і чергові завдання партії в галузі внутрішньої і зовнішньої політики. К., 1981.
 Матеріали XXV з'їзду Комуністичної партії України. К., 1976.
 Матеріали XXVI з'їзду Комуністичної партії України. К., 1981.
 Брежнев Л. И. Об актуальных проблемах партийного строительства. М., 1976.
 Щербинский В. В. Овладевать ленинским стилем работы. К., 1978.
 Возрастание руководящей роли КПСС в строительстве социализма и коммунизма. М., 1979.
 Вопросы внутрипартийной жизни и руководящей деятельности КПСС на современном этапе. М., 1979.
 Совершенствование внутрипартийной работы в условиях развитого социализма. К., 1979.

²⁰ Див.: Брежнев Л. І. Звітна доповідь Центрального Комітету КПРС XXVI з'їздові Комуністичної партії Радянського Союзу і чергові завдання партії в галузі внутрішньої і зовнішньої політики, с. 84.

²¹ Там же, с. 96.

НАШ КАЛЕНДАР

ЛЕГЕНДАРНИЙ КОМБРИГ

(до 110-річчя з дня народження
В. Н. БОЖЕНКА)

Минуть віки, але назавжди збережуться в пам'яті прийдешніх поколінь імена тих, хто під керівництвом ленінської партії здійснив і захистив першу в світі переможну соціалістичну революцію. Одним з

лицарів революції, вірним сином свого народу був комуніст-ленінець В. Н. Боженко.

До героїчної біографії легендарного героя звертаються історики, письменники, митці, які головну увагу приділяють періоду громадянської війни, коли В. Н. Боженко очолював славнозвісний Таращанський полк¹. Проте до цього часу не написано наукової біографії народного героя.

В. Н. Боженко пройшов велику й складну життєву і революційну школу. Від землі він прийшов до робітничого класу, до більшовицької партії, до активної революційної дії.

Василь Назарович Боженко народився в с. Бережинка Херсонської губернії (нині Кіровоградський район Кіровоградської області) 21 квітня 1871 р. в бідній селянській сім'ї. Суворе дитинство, нелегка юність випали на його долю. Батьки не мали можливості дати дітям освіту. Університетами Василя стало життя. Йому рано довелося допомагати сім'ї, він сповна пізнав гіркий шматок наймитського хліба. Саме тоді розпочалася його класова освіта. Продовжував її Василь й у 59-у піхотному Люблінському полку в Одесі, де він проходив військову службу².

Повернувшись з армії у 1896 р., В. Н. Боженко в пошуках роботи побував у різних промислових містах Півдня. У 1903 р. він приїздить додому і наймається теслярем в економії княжни Урусової у сусідньому селі Високі Байраки. Жорстока експлуатація, злидні і безправність селян-наймитів викликають протест у В. Н. Боженка. Він роз'яснює своїм братам по класу несправедливість їх становища і закликає припинити роботу. Налякана княжна для розправи з «бунтівниками» викликала жандармерію. Рятуючись від переслідувань, В. Н. Боженко переїхав до Одеси³. Саме тут Василь Назарович по-справжньому поринув у класову боротьбу, остаточно визначивши під впливом більшовиків свій життєвий шлях — шлях боротьби проти самодержавства.

В. Н. Боженко встановив зв'язки з робітниками Одеси, був членом «Центрального гуртка агітаторів», який проіснував до лютого 1904 р.⁴ Згодом він брав активну участь у діяльності Одеської організації РСДРП, за вказівками якої виконував відповідальні доручення.

Одеська організація РСДРП на той час була однією з найміцніших у країні. За ініціативою В. І. Леніна в Одесі на початку лютого 1904 р. було створене Південне бюро ЦК у складі В. В. Воровського, І. Х. Лалазянца і К. Й. Левицького. Бюро, об'єднавши організаційну та агітаційно-пропагандистську діяльність Одеського, Катеринославського, Миколаївського комітетів та інших дрібних організацій Півдня, ста-

¹ Петровський Дм. Батько Боженко. М., 1940; Склярєнко С. Шлях на Київ. К., 1949; Васильчиков В. С. Начдив Щорс. (Боевой путь). М., 1957; Шморгун П. М. До біографії В. Н. Боженка. — З історії боротьби за встановлення Радянської влади на Україні. — Наукові записки, № 11, К., 1957, с. 324—325; Гарнич Николай. Василий Боженко. М., 1958; Демченко М. И. Шестой повстанческий. М., 1964; Панч Петро. Народний герой Василь Боженко. — Під прапором ленінізму, 1977, № 23, с. 26.

² Шморгун П. М. Назв. праця, с. 324.

³ Історія міст і сіл. Кіровоградська область. К., 1972, с. 324.

⁴ ЦДІА УРСР, ф. 386, оп. 1, спр. 415, арк. 110—110 зв.

ло центром згуртування більшовицьких сил України, організувало видання і розповсюдження нелегальних брошур і листівок⁵.

У період російсько-японської війни Одеський комітет РСДРП розгорнув серед робітників, селян, солдатів і матросів антивоєнну кампанію. Одним з активних розповсюджувачів більшовицьких листівок, які викривали царське самодержавство, був В. Н. Боженко («Тесляр»). В документі Одеського жандармського управління повідомлялося, що одна з підпільних друкарень соціал-демократів працює «...поширено, постачає свої твори не тільки в Одесі, де вони роздавались по руках і розкидались, але в достатній кількості передавались і в інші міста.

Розповсюджувачами названих видань, за повідомленнями Одеського охоронного відділення, виявився столяр Василь Назаров Боженко...»⁶.

Активність соціал-демократів невпинно зростала. Місцеві урядові власті вжили всіх заходів, щоб придушити революційний рух. Почалися репресії, арешти. За розпорядженням Одеського жандармського управління за В. Н. Боженком, І. В. Савченком та іншими активістами соціал-демократичної групи було встановлено нагляд поліції⁷.

17 квітня 1904 р. Одеський комітет РСДРП віддрукував першотравневу листівку-відозву до робітників міста, закликаючи їх «...відзначити це свято одноденним загальним страйком з тим, щоб цим приєднатися до свята, яке об'єднує в цей день робітничий клас всього світу»⁸. Щоб не допустити першотравневого страйку, місцеві власті 30 квітня 1904 р. провели масові арешти більшовиків і робітників-активістів, серед яких був і В. Н. Боженко. Та під час обшуку поліція не знайшла жодних речових доказів проти нього. Оскільки встановити зв'язок В. Н. Боженка з більшовицькою організацією не вдалося, його було звільнено з-під арешту і віддано під нагляд поліції. В березні 1905 р. Херсонська губерньська нарада ухвалила через «...недостатність доказів» припинити дізнання⁹.

Василь Назарович брав участь у російсько-японській війні в чині фельдфебеля. Повернувшись з фронту, продовжував революційну діяльність, а у 1907 р. його було заарештовано¹⁰.

З 1915 р. В. Н. Боженко працював на підприємствах Києва, брав активну участь у революційній діяльності місцевого пролетаріату, у профспілковій роботі. У 1917 р. він вступив у партію.

2—3 березня 1917 р. на фабриках і заводах Києва відбулися вибори до Рад робітничих депутатів, а 4 березня — перші установчі збори Київської Ради робітничих депутатів. До складу виконкому увійшли більшовики В. Н. Боженко, А. В. Іванов, А. А. Сивцов та ін.¹¹

Більшовики розгорнули активну роботу в Раді та її комісіях. 26 березня Київський комітет РСДРП прийняв рішення про створення при Раді більшовицької фракції. До складу комісій Ради увійшли більшовики: В. Н. Боженко і М. М. Майоров — до конфліктної, А. В. Іванов — до мандатної і комісії по зв'язку з фронтом та ін.¹²

Перемога Лютневої революції створила умови для масового виникнення і розвитку професійних спілок на Україні. Вони, як правило, до лютого 1917 р. будувалися не за виробничим принципом, а за професіями. На перших порах у керівних органах профспілок переважали угодовці, які проводили свою діяльність під лозунгом «нейтральності профспілок», намагаючись відвернути увагу робітників від політичної боротьби.

⁵ Нариси історії Комуністичної партії України. К., 1977, с. 66—67.

⁶ ЦДІА УРСР, ф. 385, оп. 1, спр. 1451, арк. 28.

⁷ Там же, ф. 386, оп. 1, спр. 417, арк. 46 зв.

⁸ Листовки революционных социал-демократических организаций Украины 1896—1904 гг. К., 1963, с. 706.

⁹ ЦДІА УРСР, ф. 386, оп. 1, спр. 417, арк. 228.

¹⁰ УРЕ. К., 1977. Т. 1, с. 507.

¹¹ История Киева. В двух томах. К., 1963. Т. 1, с. 577.

¹² Очерки истории Киевских городской и областной партийных организаций. К., 1981, с. 143.

Більшовики України повели послідовну боротьбу за об'єднання дрібних профспілок, за перетворення їх у бойові революційні організації робітничого класу. В профспілках працювали досвідчені більшовики: серед шевців — І. Ф. Смирнов (Ласточкін), М. В. Реут, М. М. Майоров, металістів — О. Г. Горбачов, А. В. Іванов, серед шкіряників — А. А. Сивцов, деревообробників — В. Н. Боженко¹³. При активній їх участі влітку 1917 р. на підприємствах міста було створено 320 фабзавкомів, які об'єднували 85—90 тис. чоловік¹⁴. Зусилля київських більшовиків увінчалися успіхом — уже в квітні—травні правління найбільших профспілок Києва — металістів, друкарів, деревообробників, кравців — були відвойовані в угодовців.

Більшовицька партія з перших днів Лютневої революції висунула завдання створити збройні сили революції.

Заклики більшовиків дістали гарячий відгук серед київських робітників. На підприємствах міста виникали нові загони Червоної гвардії і реорганізовувалися бойові дружини, які існували з перших днів Лютневої революції. На початок липня 1917 р. в місті вже діяло 15 червоногвардійських загонів, які налічували близько 2 тис. бійців¹⁵. Активну участь в організації червоноармійських загонів брали А. Іванов, В. Боженко, Л. Лівер, М. Калиновський, С. Струтинський, А. Галушко, В. Довнар-Запольський, О. Горвіц та ін¹⁶.

Значну увагу київські більшовики приділяли роботі серед селян. Разом з іншими більшовиками-активістами В. Н. Боженко докладав багато сил для роз'яснення їм земельної політики більшовицької партії.

У вересні-жовтні 1917 р., коли трудящі переконалися в нездатності представників угодовських партій захищати їх інтереси, відбулися перевибори до Рад робітничих депутатів. В результаті більшовики становили 22,7% загального складу Рад. У виконкомі Ради з 30 членів 14 були більшовиками, серед них — В. Н. Боженко¹⁷.

В. Н. Боженко керував червоногвардійськими загонами під час повстання робітників і революційних солдатів Києва проти сил штабу Київського військового округу. Червоногвардійський загін на чолі з В. Н. Боженком брав участь у січневому збройному повстанні 1918 р. проти Центральної Ради, а 22 лютого 1918 р. разом із загonom під командуванням Г. І. Чудновського, В. М. Довнар-Запольського, А. Дзедзиєвського, В. М. Примакова і В. І. Кіквідзе стримував наступ німців і гайдамаків на Київ.

В період окупації України німецькими і австро-угорськими військами В. Н. Боженко був одним з найактивніших організаторів партизанських загонів.

Надаючи дедалі більшого розмаху повстанській, партизанській боротьбі, більшовики вважали, що для повного визволення України необхідно створити значні регулярні військові сили. За наказом Всеукраїнського Центрального військово-революційного комітету від 22 вересня 1918 р. з українських повстанських загонів, розташованих у «нейтральній зоні» і біля демаркаційної лінії, було сформовано 1-у Українську Радянську дивізію. До її складу входили, зокрема, Перший Богунський полк під командуванням М. О. Щорса і Другий Таращанський полк, командиром якого був В. Н. Боженко¹⁸.

У двадцятих числах грудня почався визвольний похід на Україну. Таращанці воювали на найвідповідальніших ділянках фронту. Вони здобувають ряд блискучих перемог в боях за Новозибків, Гродно, Сновськ та інші міста.

1-а Українська Радянська дивізія одержала завдання визволити Чернігівщину і вигнати петлюрівців із столиці України. Особливо запеклі бої розгорнулися 22 січня за Ніжин. Тут було зосереджено 1500 петлюрівців і 8 ешелонів з військами. В. Н.

¹³ Там же.

¹⁴ Там же, с. 144.

¹⁵ Українська РСР в період громадянської війни. 1917—1920 рр. В трьох томах. К., 1967. Т. 1, с. 45.

¹⁶ История Киева. К., 1964. Т. 2, с. 15.

¹⁷ Очерки истории Киевских городской и областной партийных организаций, с. 169; УРЕ. Т. 1, с. 507.

¹⁸ Українська РСР в період громадянської війни. 1917—1920 рр. т. 2, с. 30.

Боженко вміло розробив план бойової операції. Вісім годин тривав бій. Радянські війська оволоділи містом¹⁹.

На підступах до Києва радянські війська готувалися до штурму. Бойовий соратник М. О. Щорса, командир полку таращанців В. Н. Боженко доклав чимало зусиль до підготовки бойової операції, яка закінчилася блискучою перемогою: 5 лютого 1919 р. Богунський і Таращанський полки вступили до Києва. Український Радянський уряд високо оцінив заслуги бійців і командирів полків у боротьбі за відновлення Радянської влади на Україні. За постановою уряду їм були вручені почесні Червоні Прапори, а їх командирам М. О. Щорсу і В. Н. Боженку — почесна золота зброя. Було вирішено, що обидва полки збережуть свої назви.

Далі бойовий шлях таращанців пролягав через Фастів, Білу Церкву, Коростень, Козятин, Бердичів. Зростали лави червоних бійців. В травні 1919 р. Таращанський полк був реорганізований в Таращанську бригаду на чолі з відважним командиром В. Н. Боженком.

У боях проявився військовий талант комбрига В. Н. Боженка. Він розробляв і вміло здійснював військові операції. Це був хоробрий, безмежно відданий справі революції боєць. 21 серпня 1919 р. обірвалося життя В. Н. Боженка, поховали його в Житомирі.

Напередодні 50-річчя Великої Жовтневої соціалістичної революції на батьківщині героя в с. Бережинка відкрито пам'ятник-погруддя В. Н. Боженка і створено історико-краєзнавчий музей його імені. В столиці Радянської України ім'я В. Н. Боженко носять вулиця і фабрика. Та найкращим пам'ятником герою громадянської війни є наше сьогодення. На батьківщині В. Н. Боженка в колгоспі «Заповіт Леніна» і радгоспі «Бережинський» трудівники ланів, як і весь радянський народ, успішно працюють над втіленням у життя накреслень XXVI з'їзду нашої партії.

В. П. БУЛКІНА (Київ)

¹⁹ Там же, с. 81.

ІСТОРІОГРАФІЯ ТА ДЖЕРЕЛОЗНАВСТВО

ПРО ПОШУК ДОКУМЕНТІВ В. І. ЛЕНІНА В АРХІВАХ УКРАЇНИ

Глибоке вивчення ідейно-теоретичної спадщини, життя та діяльності В. І. Леніна є одним з головних завдань радянської історичної науки. Постійну науково-дослідну роботу в справі збирання, охорони і публікації ленінських творів проводять співробітники Інституту марксизму-ленінізму при ЦК КПРС та його Центрального партійного архіву (ЦПА ІМЛ) — основного сховища безцінної спадщини вождя трудящих. Незважаючи на напружену і успішну діяльність наукових співробітників інституту в справі пошуку і збирання ленінських документів, ще й досі близько тисячі праць В. І. Леніна значаться у списку невиявлених¹. (Цей список опубліковано як додаток у Повному зібранні творів В. І. Леніна). Тому їх пошук триває, причому цим займаються не лише наукові працівники Інституту марксизму-ленінізму при ЦК КПРС, його філіалів, співробітники партійних і державних архівів, а й всі радянські люди, які свято шанують пам'ять про В. І. Леніна. Вже після виходу в світ Повного зібрання його творів нові документи були опубліковані в «Ленинских сборниках» XXXVII—XXXIX, виданих, відповідно, у 1970, 1976 і 1980 рр.

Нині документи, написані рукою В. І. Леніна, розшуковуються як в архівах Радянського Союзу, так і за кордоном. Зокрема, в нашій країні під цим кутом зору ще не повністю вивчені партійні і державні архіви, насамперед фонди установ, що існували в перші роки Радянської влади. Адже, як відомо, в 1917—1923 рр. на адреси багатьох установ надходили декрети, телеграми, листи, розпорядження та інші документи, складені В. І. Леніним. Пізніше вони разом з різними матеріалами відповідних установ були передані на державне зберігання.

Досі надходять ленінські рукописи також з особистих архівів його сучасників. Кожний такий документ — це окремий штрих, що дає певне уявлення про багатогранну, різнобічну діяльність В. І. Леніна, допомагає встановити або уточнити датування тих чи інших подій, пов'язаних з його життям.

Як відомо, В. І. Ленін приділяв багато уваги Радянській Україні. Він вів з урядовими установами нашої республіки постійне листування з питань державного, господарського і культурного будівництва.

Майже всі документи В. І. Леніна, що відносяться до України, опубліковані в Повному зібранні творів і «Ленинских сборниках», а їх рукописи зберігаються в ЦПА ІМЛ. Однак у всіх партійних і державних архівах РСР пошук їх триває (і безуспішно). Архівісти України також неодноразово перевіряли фонди з метою виявлення відсутніх у ЦПА ІМЛ документів. З кожним роком пошукова робота потребує дедалі більш кваліфікованого підходу. Матеріали вищих урядових органів республіки зберігаються у Центральному державному архіві Жовтневої революції і соціалістичного будівництва УРСР (ЦДАЖР УРСР). (Слід зазначити, що докладний перелік документів В. І. Леніна, які зберігаються в ЦДАЖР УРСР, ще в 60-х роках було надіслано в ЦПА ІМЛ, але їх ретельний джерелознавчий аналіз не проводився). Тут є частина копій документів В. І. Леніна (це — дублікати оригіналів з фондів ЦПА ІМЛ), що становлять значний інтерес для дослідників*.

¹ Голиков Г. Н. Новые документы В. И. Ленина. М., 1976, с. 7.

* У фондах урядових установ України є два види копій ленінських документів: 1) фотокопії текстів, оригінали яких не збереглися в діловодстві РНК РРФСР, але виявлені в діловодстві РНК УРСР і передані в ЦПА ІМЛ; 2) копії документів, оригінали яких з перших днів існування ІМЛ були включені до фонду документів В. І. Леніна. Саме про них йдеться у цьому повідомленні.

Ленінські документи є золотим фондом архівів, тим більше, що серед них трапляються ще неопубліковані. На їх основі історики досліджують зв'язки і досвід роботи радянських органів. Архівісти, археографи і джерелознавці вивчають ці документи насамперед з метою дальшого збагачення ленінського фонду, оскільки їх порівняльний аналіз дає можливість уточнити і доповнити окремі факти, а інколи відкриває шлях до пошуку нових матеріалів.

Дане повідомлення написано на основі вивчення оригіналів ленінських документів, що зберігаються в ЦПА ІМЛ (ф. 2 — фонд В. І. Леніна і ф. 19, оп. 1, 2 — фонд Ради Народних Комісарів РРФСР і Ради Праці і Оборони), а також їх копій з ЦДАЖР УРСР (ф. 2 — фонд Раднаркому УРСР, ф. 1 — фонд ВУЦВК, ф. 340 — фонд Наркомпроду УРСР, ф. 3040 — фонд Української економічної наради*). Автори ставили перед собою завдання показати, як дослідження ленінських документів архівознавцями, археографами та джерелознавцями поглиблює наші знання про життя В. І. Леніна, зокрема про його різнобічну діяльність на постах Голови Раднаркому та керівника РПО. Таке комплексне вивчення документів дає можливість простежити шляхи їх проходження у діловодстві різних установ РРФСР та УРСР, а також показати процес втілення в життя ленінських розпоряджень на місцях.

Більшість виявлених у ЦДАЖР УРСР ленінських документів належить до 1919—1923 рр. і являє собою телеграфні стрічки**. Є також машинописні і рукописні тексти на телеграфних бланках та повторно розмножені машинописні копії, надіслані у різні відомства для виконання. Такі документи слід особливо ретельно вивчати, перевіряючи дані, що містяться в них, за опублікованими джерелами. При дослідженні ленінських документів важливо враховувати всі їх елементи: автентичність, помітки, посилання на інші документи тощо.

Найбільша кількість документів (22) датована 1921—1922 рр. і стосується різних питань розвитку економіки, роботи державного апарату та ін. Переважна їх частина присвячена продовольчому питанню, що цілком зрозуміло, адже 1921—1922 рр. були роками напруженої боротьби з голодом та його наслідками. Як видно з документів, постачанню продовольства у найважливіші центри РРФСР і Донбасу надавалося виняткове значення. Це питання було постійно в полі зору В. І. Леніна.

Одним з перших документів, виявлених у матеріалах Наркомпроду УРСР, стала велика (213 слів) телеграма В. І. Леніна, відправлена з Москви 22 січня 1921 р.*** о 16 год. 10 хв. за № 38 (ф. 340, оп. 2, спр. 2685, арк. 54 — телеграфна стрічка). Як показало порівняння тексту оригіналу, що зберігається в ЦПА ІМЛ, і тексту, одержаного на Україні, ця телеграма була надіслана згідно з постановою Ради Праці і Оборони від 19 січня 1921 р. (пункт № 18) завіреною заступником Наркомпроду РРФСР А. Б. Халатовим і підписаною власноручно В. І. Леніним. Її одержали всі губпродкоми, Сибпродком (Омськ), Укрнаркомпрод (Харків), в Катеринбурзі, Вологді, Москві, Арзамасі, Рибному, Ряжську, Кочетовці, Орлі, Ростові-на-Дону, всі розподільні бази. На початку телеграми обґрунтовується необхідність прийняття Радою Праці і Оборони постанови, в якій, зокрема, зазначається, що внаслідок безперервних утруднень у постачанні в зв'язку з надто повільним просуванням продмаршрутів і нестачею палива на органи військових сполучень покладался контроль за рухом номерних і літерних продмаршрутів з Сибіру, України, Кавказу як на військові бази, так і на адресу органів Наркомпроду. Вони мали вживати най-

* Автори даного повідомлення проаналізували копії документів тільки цих фондів.

** Проаналізовано тільки ті документи, які зберігаються в фондах ЦДАЖР УРСР у тому вигляді, в якому вони надійшли з РНҚ РРФСР. Фотокопії документів, які направлені в ЦПА ІМЛ на постійне зберігання і опубліковані в Повному зібранні творів В. І. Леніна, не вивчалися.

*** Як відомо, у Повному зібранні творів В. І. Леніна майже не вміщено текстів телеграм, складених від його імені в наркоматах, погоджених з ним і підписаних Володимиром Іллічем. Тільки незначна їх частина опублікована як додатки в томах 51—54. Тому деякі виявлені у ЦДАЖР УРСР документи досі неопубліковані і майже невідомі дослідникам. Дані про цю телеграму див.: Владимир Ильич Ленин. Биографическая хроника. М., 1979. Т. 9, с. 669—670.

рішучіших заходів для швидкого просування цих ешелонів за призначенням. Далі на основі постанови РПО пропонувалися такі конкретні заходи: доповідати про ці маршрути як про оперативні ешелони у зведеннях у ЦУПВС*, а їх копії надсилати в Центротранспорт Наркомпроду з вказівкою часу проходження, пунктів одержання і відправлення; щоб уникнути паралелізму, зведення повинно бути підписане представниками органів НКШС і військових сполучень, а останні діють через експлуатаційне управління НКШС; губпродкоми як відправники мали повідомляти плани перевезення продовольства на кожний місяць та інструктувати комендантів поїздів про обов'язкову реєстрацію їх на станціях проходження.

Того ж дня телеграма була одержана у Харкові і 23 січня зареєстрована у транспортному управлінні Наркомпроду УРСР. Дата її подачі з Москви вказана точно — 22 січня. Але коли вона була підписана? Побіжно відповідь на це питання міститься в іншому документі — телеграмі Наркомпроду РРФСР Наркомпродові УРСР від 22 січня за № 96/д, в якій повідомляється, що вона надіслана на виконання телеграми В. І. Леніна № 38 від 19 січня (ф. 340, оп. 2, спр. 2685, арк. 55—56). Немає сумніву, що йдеться про одну й ту саму телеграму, оскільки її номер — 38. Однак її дата (19 січня) вказана неправильно, у цей день була тільки прийнята постанова РПО. Отже, телеграма написана між 19 і 22 січня. Звернення до оригіналу, підписаного В. І. Леніним, що зберігається у ЦПА ІМЛ, дало можливість остаточно встановити дату — 20 січня. Таким чином, лише за документами, що зберігаються у ЦДАЖР УРСР, історики не завжди можуть встановити їх дату. Досвід дослідження показав, що не менш важливим елементом документа є його номер, за яким уточнюється дата. Поміток представників Укрнаркомпроду на цій телеграмі не виявлено, але у документах з інших фондів є свідчення про її виконання. Історики ще мають з'ясувати, як виконувалася постанова РПО на місцях. У фондах губпродкомів усіх обласних архівів дослідники ще, очевидно, будуть шукати цю телеграму, а, отже, й виявлять дані про її виконання.

Друга також велика за обсягом телеграма В. І. Леніна (104 слова) від 23 лютого 1921 р.² за № 132 збереглася у фонді Раднаркому УРСР у вигляді телеграфної стрічки (ф. 2, оп. 2, спр. 130, арк. 33а). У ній йдеться про регулярну відправку в центр 40 вагонів продовольства і висловлюється побажання відправити ще 60 вагонів згідно з депешою Укрнаркомпроду за № 3781 для поліпшення становища населення Центральної Росії. (На жаль, цієї депеші виявити не вдалося). На телеграмі є помітка: «Черговому комісару для негайної передачі і про час вручення адресатам повідомити Кремль». Звичайно, на першому примірнику в ЦПА ІМЛ такої помітки немає, а дослідникам за матеріалами Наркомпродів РРФСР та УРСР ще слід визначити, як виконувалося це розпорядження.

Інші деталі вдається з'ясувати при порівнянні опублікованого тексту і архівного примірника телеграми № 705 (ф. 2, оп. 2, спр. 130, арк. 18 — машинописний текст на телеграфному бланку)³. Тут має місце різне датування документа. У «Ленинском сборнике» і Повному зібранні творів він датований 28 червня 1921 р., а в архівному документі — 2 липня (дата подачі і відправлення), його номер у «Ленинском сборнике» такий само, як в оригіналі, — 705. Виникає питання: чому сталася така розбіжність у датах. Вивчення оригіналу в ЦПА ІМЛ показало, що документ складається з двох аркушів: на одному — міститься машинописний текст, складений, очевидно, в Наркомпроді РРФСР і завірений А. Б. Халатовим та О. Д. Цюрупюю, — і стоїть дата 28 червня. На ньому є приписка, зроблена В. І. Леніним, з проханням «і по телеграфу і по телефону» повідомляти, що робиться для відправки центрів не менше одного маршруту хліба щодня, оскільки без цього «неминуча тривала й важка перерва в постачанні столиць». На другому аркуші телеграми, повністю надрукованої на машинці, поставлено дату 30 червня і зроблено помітку: «по прямому проводу». Таким чином, телеграма була надіслана 29 або 30 червня, але не 28.

* Центральне управління військових сполучень.

² Див.: Ленін В. І. Повне зібр. творів, т. 52, с. 312.

³ Ленинский сборник XX, с. 273; Ленін В. І. Повне зібр. творів, т. 53, с. 3—4.

У зв'язку з цією телеграмою певний інтерес становлять й інші документи, що розповідають про порядок діловодства, дату одержання та оперативність виконання розпоряджень. На тексті, що зберігається в ЦДАЖР УРСР (арк. 18), є помітка: «Виконано 3.VII телефонограмами № 2154, 2150». Дальші пошуки дали можливість з'ясувати, що під № 2154 значиться телефонограма керуючого справами РНК УРСР від 3 липня наркомун продовольства УРСР про передачу тексту телеграми № 705, а під № 2150 — телефонограма від 4 липня голові Уккранднаргоспу В. Я. Чубарю. У цих документах повторено текст ленинської телеграми з поясненням: «Передаю для Вашого відома телеграму, одержану в Управлінні справами Раднаркомун з Москви за підписом Голови Раднаркомун тов. Леніна... від 2/VII за № 705».

Як показує практика пошуку документів В. І. Леніна, підтверджена дослідженнями, проведеними за матеріалами ЦДАЖР УРСР, інколи виявляти ленинські документи допомагають побіжні матеріали. Зокрема, телеграми працівників продапарату РРФСР та УРСР, листування між урядовими установами, їх запити і відповіді про те, як виконувалося те чи інше розпорядження В. І. Леніна, що містилося в його телеграмах, з посиланнями на їх номери і дати інколи дають можливість знайти нові документи. Так, у ЦДАЖР УРСР була виявлена телеграма В. І. Леніна від 2 липня 1921 р. за № 3667/0722⁴. Її оригінал зберігається в ЦПА ІМЛ і давно спублікований. В ній говориться про те, що на зміну телеграми № 3645 від 1 липня добове навантаження хліба для центру по Україні визначається не в 100, а в 74 вагони. Ніяких пояснень цьому в документах немає.

Що ж це за телеграма № 3645? Про неї немає згадок ні в Повному зібранні творів, ні в «Ленинських збірниках». Пошуки у фондах ЦДАЖР УРСР дали можливість знайти у фондї Раднаркомун УРСР машинописний текст на телеграфному бланку телеграми № 3645 від 1 липня 1921 р. (ф. 2, оп. 2, спр. 93, арк. 45). Її оригінал зберігається в ЦПА ІМЛ, але поки що неопублікований*. Вона була передана з РНК РРФСР і ЦК РКП(б) за підписами Голови РНК В. І. Леніна і секретаря ЦК В. М. Молотова через бюро телеграм з поміткою: «поза чергою, черговому комісару для негайної передачі в 3 адреси: Харків ЦК КП(б)У Лебедю, копія — Раднарком Чубарю, копія — командвійськ Фрунзе». Її зміст відображає тяжке продовольче становище центральних областей, у зв'язку з чим виникла необхідність посилення продапарату за рахунок військових підрозділів і ставилося завдання про щоденне вивезення з України 100 вагонів хліба. На цьому тексті є помітка про передачу його в три зазначені адреси 3 червня 1921 р. телефонограмами за № 2144, 2146, 2156. Однак залишалося незрозумілим, чому була встановлена нова норма доставки хліба — замість 100 вагонів — 74. Це відбулося 1—2 липня. Дальше вивчення документів, на перший погляд другорядних, дало можливість знайти шлях, що привів до цікавої і важливої знахідки — ще одного неопублікованого документа В. І. Леніна. У телеграмі співробітника Наркомпроду РРФСР, надісланий 13 липня 1921 р. у Наркомпрод УРСР, повідомляється, що норма щоденного навантаження хліба визначена в ленинській телеграмі № 0736. Але ж нам відома телеграма № 3667/0722 від 2 липня, що містить такі ж вказівки. Виявляється, була ще одна телеграма з аналогічним текстом, яку вдалося виявити в архіві (ф. 340, оп. 2, спр. 55, арк. 70 — машинописний текст на телеграфному бланку)** . Ця телеграма за № 0736 датована 6 липня 1921 р. (її оригінал зберігається в ЦПА ІМЛ і досі неопублікований). У ній пояснюється, що 2 липня було прийнято постанову, якою ЦК КП(б)У зобов'язували вжити заходів для доставки Укрнаркомпродом 74 вагонів хліба щодоби. Виконання цього рішення визначається як завдання «виняткового політичного значення». До речі, телеграма № 0736 була одержана в Харкові 8 липня і до 14 липня всі вказівки, що містилися в ній, були виконані, як про це свідчать помітки на документі.

⁴ Ленинский сборник XX, с. 273.

* Ця телеграма згадується у виданні «Владимир Ильич Ленин. Биографическая хроника» (М., 1979. Т. 10, с. 626).

** Ця телеграма згадується у виданні «Владимир Ильич Ленин. Биографическая хроника» (т. 10, с. 648).

Вивчення інших документів з архівів України, що стосуються даного питання, може дати й інші свідчення. Комплексне дослідження документів дає можливість встановити зв'язок між ними, виявити їх додаткові тексти, простежити послідовність і строки виконання розпоряджень, що містяться в них, і т. д.

Документи, які зберігаються в ЦДАЖР УРСР, переконливо свідчать про велику увагу В. І. Леніна до питань постачання хліба не тільки в центральні області, а й у важливий промисловий район України — Донбас, що відігравав значну роль у відбудові народного господарства. Багато документів з цього питання вже добре відомі. Істотним доповненням до них є виявлений у матеріалах Наркомпроду УРСР неопублікований текст телеграми В. І. Леніна (ф. 340, оп. 2, спр. 55, арк. 66 — рукописний текст на телеграфному бланку) за № 0734 від 6 липня 1921 р.* Вона була надіслана у Харків Укрнаркомпроду Владимирову, копія — в ЦК КП(б)У. В телеграмі висловлювалася пропозиція обов'язково повідомляти центру, якою кількістю продовольства можуть бути забезпечені в найближчі три місяці підприємства ЦПКП (Центрального правління кам'яновугільної промисловості), Петровський, Макиївський та Юзівський комбінати, а також яку його кількість буде виділено для всіх інших потреб Донбасу, що «безумовно підлягають задоволенню» (оригінал телеграми зберігається в ЦПА ІМЛ).

Це не єдиний документ про організацію допомоги Донецькому басейну, виявлений при дослідженні матеріалів Укрнаркомпроду. Так, у справі 4393, арк. 16 (ф. 340, оп. 2) була знайдена телеграфна стрічка від 17 січня 1922 р. за № 01026, направлена Наркомпроду України про безперерйне постачання в Донбас продовольства і хліба. У ній, зокрема, говориться: «...Підтверджуючи телеграму [від] 12 січня № 01009, категорично намагаю: 1) вжиття всіх рішучих заходів [для] забезпечення поточних потреб Донбасу». Крім того, пропонувалося подати вичерпні дані про ці потреби і повідомити, які конкретні заходи вжиті для їх забезпечення (текст телеграми № 01026, що зберігається в ЦПА ІМЛ, власноручно підписаний В. І. Леніним). Ця телеграма — ще одне підтвердження виняткової уваги Володимира Ілліча до продовольчого становища населення Донбасу. Як свідчить цитований вище текст, була ще одна телеграма з даного питання. Однак, на жаль, телеграми № 01009 від 12 січня 1922 р. немає ні в ЦПА ІМЛ, ні в ЦДАЖР УРСР. Оскільки вона стосується забезпечення продовольством Донбасу, необхідно ретельніше переглянути фонди останнього архіву.

Порівняння текстів телеграм, надісланих РНК РРФСР в установи України, які зберігаються нині в ЦДАЖР УРСР, дає можливість виявити в них, крім зазначених вище особливостей, додаткові фрази, що з'явилися вже після підписання первісного варіанту, а також різночитання. Так, опублікований у «Ленинском сборнике» XX (с. 274) текст телеграми В. І. Леніна від 12 липня 1921 р. за № 0767 про відправку з Одеського району в Москву 160 тис. пудів невикористаного Наркомзовнішторгом хліба дещо відрізняється від тексту, виявленого в архіві (ф. 340, оп. 2, спр. 55, арк. 68 — телеграфна стрічка). У «Ленинском сборнике» він повніший і підписаний, як вказується в примітці, В. І. Леніним. В його архівному примірнику є інші слова і скорочення. Звірка з оригіналом дає підстави дійти висновку, що ці зміни були викликані недосконалістю передачі тексту телеграфом. Телеграма була відправлена 12 липня о 21 год. 35 хв., прийнята 13 липня, а 15 липня виконана, про що свідчать помітки на ній. Її зміст і помітки підтверджують, що уряди і Наркомпроди РРФСР та УРСР працювали у тісному контакті.

Нарешті, не завжди за архівним документом вдається встановити всі його елементи. Наприклад, телеграма № 3670, одержана на Україні, не датована, а в архіві зберігається лише її машинописна копія з вхідною датою Наркомпроду УРСР — 6 вересня 1921 р. (ф. 340, оп. 2, спр. 55, арк. 132)⁵. Вона була надіслана від імені РНК і ЦК РКП(б) за підписами В. І. Леніна і В. М. Молотова всім губкомам і

* Ця телеграма згадується у виданні «Владимир Ильич Ленин. Биографическая хроника» (т. 10, с. 648).

⁵ Ленин с напш. Свердловск, 1969, с. 86—88.

обкомам з вказівкою про необхідність зміцнення продапаратів для вирішальної та енергійної підготовки до проведення заготівельної і податкової кампаній, на підтвердження циркулярної телеграми № 251/т⁶ усім губвиконкомом і продкомам. У ЦПА ІМЛ зберігаються два машинописні тексти телеграми № 3670, датовані 2 липня і 4 серпня 1921 р. Вона ж виявлена у партархіві Тюменського обкому КПСР з датою реєстрації в губкомі 20 серпня. Телеграма № 251/т датована 2 липня 1921 р. Отже, необхідно встановити точну дату телеграми № 3670 і вести наполегливий пошук її оригіналу, підписаного В. І. Леніним і В. М. Молотовим.

Трапляються випадки, коли направлену одразу на адресу кількох установ телеграму можна виявити одночасно в кількох фондах. Так, примірники телеграми № 01025—75220/по (датованої 17 і 21 січня 1922 р.) — про відправлення посівного зерна у Поволжя для забезпечення майбутнього врожаю — знайдені і у фонді Раднаркому УРСР (ф. 2, оп. 2, спр. 373, арк. 154—155—телеграфна стрічка) і два у фонді Наркомпроду УРСР (ф. 340, оп. 2, спр. 4395, арк. 20 — телеграфна стрічка; ф. 340, оп. 2, спр. 4293, арк. 39 — машинописна копія)⁷.

При порівнянні різних примірників телеграми виявилось, що в них є різниці, особливо в цифровому матеріалі. У примірнику з фонду РНК УРСР написано: «шістнадцять мільйонів пудів ярового зерна» і «відвантажено тільки близько п'ятисот тисяч пудів», а у примірнику з фонду Наркомпроду УРСР — «шістдесят млн. пудів ярового зерна» і «відвантажено тільки близько п'ятисот пудів». Є й інші розходження. Порівняння всіх текстів показало, що достовірним виявився текст, що зберігається у фонді Раднаркому УРСР. Це ще раз підтверджує цінність телеграфних стрічок як історичних джерел, оскільки машинописні і рукописні тексти, як правило, містять більше описок та друкарських помилок.

Інколи в процесі дослідження архівне джерело допомагає уточнити дату навіть опублікованого документа. Так було, зокрема, з телеграмою В. І. Леніна № 01149 про надсилання на Україну коштів для купівлі хліба і худоби. У «Ленинском сборнике» її дата визначена як «початок вересня 1921 р.»⁸. У ЦДАЖР УРСР є телеграфна стрічка цієї телеграми датована 19 вересня 1921 р. (ф. 2, оп. 2, спр. 69, арк. 45). Їх тексти ідентичні. І вже в Повному зібранні творів датування документа уточнено⁹.

Для визначення дати, крім оригіналу, можуть стати в пригоді тексти, виявлені в обласних партійних і державних архівах, оскільки на них є помітки про дату відправлення.

Багатогранність державної діяльності В. І. Леніна характеризують і документи про роботу всіх ланок радянського державного апарату в ході соціалістичного будівництва, боротьбу з розрухою тощо. Вже відома телеграма В. І. Леніна від 3 лютого 1921 р. усім головам губвиконкомів, губревкомів про необхідність обробки даних перепису населення 1920 р.¹⁰ Вона була надіслана у Харків Раднаркому УРСР (ф. 2, оп. 2, спр. 67, арк. 15—16 — телеграфна стрічка). Незважаючи на те, що телеграма опублікована в Повному зібранні творів і в «Ленинском сборнике» за машинописним текстом, підписаним В. І. Леніним, її текст, виявлений у ЦДАЖР УРСР, більш повний, відрізняється від опублікованого і має інший початок і кінець. Наприклад, опублікований текст починається так: «Телеграма всім головам губвиконкомів, губревкомів, Сибревкому, Башревкому, Кирревкому, Туркревкому, Татревкому, Азревкому. На губстатбюро покладається...» і т. д. Порівняємо з початком

⁶ Смоленская губерния в документах В. И. Ленина. Смоленск, 1960, с. 64—66.

⁷ Повністю опублікована у збірнику «Ленин и Брянщина» (Сб. документов и материалов. Тула, 1970, с. 84—85). Частково опублікована в газеті «Советская Белоруссия» (1960, 5 февр.). Дата 17 січня відповідає оригіналу.

⁸ Ленинский сборник XXIII, с. 130.

⁹ Див.: Ленін В. І. Повне збір. творів, т. 53, с. 341. Цей приклад показує, що над документами В. І. Леніна весь час продовжується робота щодо уточнення дат у разі їх відсутності.

¹⁰ Див.: Ленін В. І. Повне збір. творів, т. 52, с. 308—309; Ленинский сборник XXXVI, с. 188.

тексту архівного документа: «Харків, голові Уккранаркому. Мною розіслана всім головам губвиконкомів...» (і далі перелік адрес, як у Повному зібранні творів) «...така телеграма: на губстатбюро покладається...» і далі за текстом.

У Повному зібранні творів і в «Ленинском сборнике» ця телеграма закінчується так: «...про хід робіт для доповіді мені. Голова Раднаркому Ленін». А у документі, що зберігається у фонді РНК УРСР, є частина тексту, яка ще неопублікована, — після слів «для доповіді мені» йде такий текст: «Для планомирного і погодженого здійснення вказаних робіт на території УРСР необхідне сприяння місцевих органів статистичним установам. Зважаючи на те, прошу Вас розіслати від свого імені телеграму, аналогічну тій, яка розіслана мною. 66. Голраднаркому Ленін». Отже, для України була зроблена приписка, якої немає в первісному тексті*. У ЦПА ІМЛ зберігаються обидва тексти — оригінали цих телеграм і список адрес, що включає 74 міста, куди вони були послані. Під № 47 значиться Харків (причому у списку підкреслено лише це місто).

Виконуючи вказівку В. І. Леніна, 5 лютого 1921 р. Раднарком УРСР розіслав усім губкомам і губревкомам України телеграму аналогічного змісту за № 414 (ф. 2, оп. 2, спр. 67, арк. 24).

Як свідчать матеріали Уккранаркому, між РНК РРФСР і РНК УРСР відбувався широкий обмін думками з усіх питань, у тому числі про порядок виконання запитів. Так, опублікована телеграма В. І. Леніна від 29 квітня 1921 р. № 382¹¹ була надіслана всім обласним економрадам і в Раднарком УРСР про регулярне надсилання в Управління справами Ради Праці і Оборони РРФСР матеріалів про роботу економічних рад (ф. 2, оп. 2, спр. 35, арк. 22 — машинописна копія з телеграфної стрічки, відправленої архівом в ЦПА ІМЛ). Одержавши цю телеграму, Управління справами Раднаркому УРСР 20 травня 1921 р. додатково просило Управління справами Ради Праці і Оборони РРФСР роз'яснити, про які саме економради йдеться, оскільки на Україні в той час були губекономради та особлива комісія по паливу при Раднаркомі УРСР і Укртрудармі. Телеграмою № 480 від 23 травня 1921 р. помічник керуючого справами РНК і Ради Праці і Оборони РРФСР В. О. Смольянінов повідомляв, що телеграма В. І. Леніна № 382 (тобто та, що є в архіві) передбачає протоколи і звіти Уккратрударму, а телеграма № 396 — губекономрад як губернських органів Уккратрударму (ф. 2, оп. 2, спр. 35, арк. 25). Отже, була ще телеграма № 396, яка, судячи з її номера, надіслана пізніше — 4 травня 1921 р.¹²

Слід відзначити таку особливість: у телеграмі, що зберігається в ЦДАЖР УРСР, вказані всі адреси, у тексті оригіналу в ЦПА ІМЛ їх немає — вони записані на окремому аркуші. У Повному зібранні творів номери телеграм не вказані, а вони мають велике значення при порівнянні архівних документів, що зберігаються у фондах губернських установ.

Вивчення листування між урядовими установами, відтворення всіх його елементів сприяє виявленню лєнінських документів і встановленню зв'язку між ними.

Дуже цінною є знайдена у фонді Раднаркому УРСР неопублікована телеграма В. І. Леніна від 23 червня 1921 р. № 6750 про своєчасну оплату робіт на торфорозробках (ф. 2, оп. 2, спр. 68, арк. 135 — телеграфна стрічка)**. Вона характерна для 1921 р. У той час розпочалася відбудова народного господарства, всі сили і засоби були мобілізовані на боротьбу з розрухою і паливною кризою. Для освоєння торфорозробок на Україні виділялися значні кошти, і держава регламентувала їх цільове призначення, не допускаючи перерозподілу на інші потреби, що тоді бувало нерідко. Для запобігання цьому начальник Головторфу І. І. Радченко просив В. І. Леніна на-

* У виданні «Владимир Ильич Ленин. Биографическая хроника» (М., 1979. Т. X, с. 62) вказується про існування обох текстів цієї телеграми.

¹¹ Див.: Ленін В. І. Повне збір. творів, т. 52, с. 324—325; Ленинский сборник XXXV, с. 240. Але в опублікованому тексті відсутні слова «постанови, циркуляри». Замість них стоять слова: «і др.».

¹² Див.: Ленін В. І. Повне збір. творів, т. 52, с. 325.

** Ця телеграма згадується у виданні «Владимир Ильич Ленин. Биографическая хроника» (т. 10, с. 589).

діслати в Раднарком УРСР спеціальну телеграму, в якій би говорилося, що в зв'язку із закінченням торфового сезону 1921 р. і майбутніми розрахунками з робітниками, зайнятими на добуванні цього виду палива, необхідно вислані з Москви і заброньовані для Укрторфу гроші передавати торфорозробкам повністю, щоб не створювати додаткових ускладнень внаслідок несвоєчасних розрахунків. Телеграма № 6750 була одержана того самого дня, що й вислана, тобто 23 червня 1921 р., і відразу ж виконана, про що є примітка: «Виконана 24 червня телефонограмою № 2070».

Вивчення архівних документів також показує, що існували різні способи передачі на місця ленінських вказівок. Так, у фонді Української економічної наради виявлена неопублікована телеграма В. І. Леніна від 28 серпня 1921 р. за № 11845 усім відомствам і губекономнарадам про приведення в порядок, ремонт і оснащення приміщень для Червоної Армії (ф. 3040, оп. 1, спр. 22, арк. 13 — машинописний текст). Необхідно розшукати її первісний текст, який ввійшов до телеграми Реввійськради республіки від 13 вересня 1921 р. командуючим військами Харківського і Київського округів і його копії РНК УРСР та інженерним службам цих округів.

У ЦПА ІМЛ автографа телеграми В. І. Леніна від 28 серпня не виявлено, зберігся лише відпуск у матеріалах Ради Праці і Оборони (протокол № 243 від 17 серпня, пункт 37). На цьому засіданні було затверджено текст циркуляра губекономнарадам. На аркуші виконання зазначено, що 20 серпня цей текст було направлено в бюро телеграм для передачі на місця (ЦПА ІМЛ, ф. 19, оп. 3, спр. 243, арк. 213—216) і 28 серпня розіслано, а надійшов він на Україну як розпорядження Реввійськради. Текст, надісланий на адресу Української економічної наради, поки що не знайдений. Отже, необхідно більш ретельно шукати його у всіх фондах установ України і губернських економнарад.

Нарешті, в ЦДАЖР УРСР є документи, які потребують додаткових досліджень. До них, зокрема, належить телеграма В. І. Леніна голові Всеукрревкому Г. І. Петровському від 4 лютого 1920 р., № 15629 із запитом про місцезнаходження С. Я. Аллілуєва, що зберігається у ЦДАЖР УРСР (ф. 2360, оп. 1, спр. 1, арк. 26). У ЦПА ІМЛ її оригіналу немає, і в Повному зібранні творів вона опублікована за текстом, одержаним у 1941 р. з Історичного архіву Дніпропетровської області¹³. У матеріалах ЦДАЖР УРСР зберігається її рукописний текст на телеграфному бланку, однак немає відповідей на цю телеграму.

Таким чином, наведені приклади вивчення й аналізу документів В. І. Леніна, які зберігаються у фондах центральних установ УРСР, показують, що є різні шляхи їх пошуку. Науковці, історики-архівісти, спеціалісти, які досліджують події громадянської війни та перших років соціалістичного будівництва, продовжують проводити копітку роботи по виявленню в архівах копій опублікованих документів В. І. Леніна, що містять нові дані про його праці. Як показує досвід, порівняльний аналіз різних текстів одного й того документа дає змогу виявити деякі його додаткові елементи, а також інколи вказує на існування досі невідомих матеріалів. Ретельність у цій справі винагороджується безцінними знахідками, які поповнюють ленінську теоретичну спадщину.

М. С. ВЕСЕЛІНА (Москва),
Є. П. ШАТАЛІНА (Київ)

¹³ Див.: Ленін В. І. Повне зібр. творів, т. 51, с. 128—129.

КРИТИКА ТА БІБЛІОГРАФІЯ

МОВА В. І. ЛЕНІНА ТА ЇЇ ВІДТВОРЕННЯ В УКРАЇНСЬКОМУ ПЕРЕКЛАДІ

Київ: Головне видавництво
видавничого об'єднання «Вища школа»,
1980, 174 с.*.

Величезний інтерес до ленінської теоретичної спадщини в усьому світі пояснюється насамперед зміцненням позицій світового соціалізму, посиленням наступу міжнародного робітничого класу на імперіалізм, підвищенням значення теорії для революційної боротьби народів. На сучасному етапі на шлях будівництва соціалізму й комунізму стають нові й нові маси трудящих. Народи світу постійно звертаються до праць В. І. Леніна, вивчають і досліджують їх, черпають у ленінізмі сили, знання й натхнення.

Ленінська теоретична спадщина потребує вдумливого, наполегливого й систематичного дослідження з погляду мови і стилю. Постійне прагнення до точної передачі сучасною українською літературною мовою творчої думки В. І. Леніна, особливостей його мовного стилю передбачає узагальнення набутого в цій справі досвіду, визначення шляхів піднесення мовно-культурного рівня перекладних видань творів класиків марксизму-ленінізму.

За дорученням ЦК КП(б)У перші переклади творів В. І. Леніна на українську мову редагувала спеціальна комісія на чолі з відомим державним і партійним діячем М. О. Скрипником. Протягом 1928—1932 рр. у світ вийшло 18 томів Творів В. І. Леніна. Переклад здійснювався з другого російського видання. В ході цієї і подальшої роботи нагромаджувався значний досвід не тільки у справі перекладу праць вождя, а й значний матеріал для наукового дослідження різних аспектів взаємозбагачення російської й української мов, ролі ленінської спадщини в ньому. Радянські мовознавці визначили загальні напрями збагачення мов народів СРСР. Це зумовлює необхідність ґрунтовного аналізу самих перекладів з метою дальшого їх удосконалення, посилення дієвості ленінського слова в українському звучанні.

Всебічному дослідженню мови й стилю ленінської теоретичної спадщини й присвячена рецензована праця, підготовлена співробітниками сектору перекладів творів

класиків марксизму-ленінізму Інституту історії партії при ЦК Компартії України — філіалу Інституту марксизму-ленінізму при ЦК КПРС. Вона є чи не однією з перших і, без сумніву, вдалих спроб у вітчизняному мовознавстві показати мовні й стильові особливості ленінського слова. До написання збірника залучено також науковців вузів України та Інституту мовознавства ім. О. О. Потебні АН УРСР.

Праця відкривається статтею доктора філологічних наук М. І. Пригодія «Видання і поширення творів В. І. Леніна українською мовою». Автор справедливо відзначає, що переклад ленінських творів мовами народів СРСР сприяє розвитку національних культур і національних мов народів СРСР та зарубіжних країн, має величезне значення для інтернаціонального виховання трудящих. Спіняючись на історії видань праць В. І. Леніна на Україні, автор підкреслює, що лише за Радянської влади цю справу було поставлено на належний рівень. Високий ступінь розвитку української літературної мови дав можливість здійснити в 1968—1975 рр. видання Повного зібрання творів В. І. Леніна у 55-ти томах, створити справді науковий переклад ленінських праць. П'яте російське видання Творів В. І. Леніна у 55-ти томах, до яких ввійшло близько 9000 праць і документів, було здійснено в 1958—1965 рр. Від попередніх воно відрізняється не тільки публікацією ще 1073 нових документів, а й ґрунтовнішою текстологічною й археографічною підготовкою, досконалішою структурою томів, розширеним довідковим апаратом. Тексти праць В. І. Леніна, що ввійшли до Повного зібрання, знову ретельно звірено з першоджерелами — рукописами, авторизованими і прижиттєвими виданнями творів вождя. Це дало можливість усунути помилки й неточності, допущені в попередніх виданнях. Багато документів, що друкувалися раніше частково, з купюрами, в п'ятому виданні опубліковано повністю.

Т. І. Панько — автор статті «Збагачення української соціально-економічної термінології в процесі перекладу творів В. І. Леніна українською мовою» — відзначає, що сучасна українська соціально-економічна термінологія виражає цілісну систему марксистсько-ленінських понять, сформованих у теоретичних працях Маркса, Енгельса, Леніна і перевіренних практикою розвитку соціалістичної економіки першої в світі країни соціалізму. Серед надзвичайно широких і складних проблем, пов'язаних з вивченням процесу становлення марксистсько-ленінської термінології східнослов'янських мов, найбільш актуаль-

* Редакційна колегія: В. М. Русанівський (відповідальний редактор), М. І. Пригодій, В. В. Жайворонок (відповідальний секретар), Н. П. Плющ.

ним і важливим є виявлення загальних закономірностей її формування і розвитку, дослідження результатів цих закономірностей, тобто вироблення спільного термінологічного фонду народів, об'єднаних у нову спільність — радянський народ.

Багата, науково обгрунтована соціально-економічна термінологія Повного зібрання творів В. І. Леніна свідчить про досягнення української мови у виробленні досконалих термінів на позначення суспільно-політичних та соціально-економічних понять. Порівняльний аналіз названого видання і перших українських перекладів ленінських праць яскраво демонструє процес розвитку, збагачення і вдосконалення термінотворення в українській мові.

У збірнику вміщено статтю Т. К. Черторизької — «Вплив перекладу творів В. І. Леніна на збагачення та активізацію семантико-стилістичних засобів української літературної мови». У ній, зокрема, відзначається, що за період між попередніми і п'ятим виданнями Творів В. І. Леніна українська мова поповнилася багатьма словами й словосполученнями найменувань нових предметів, явищ, понять суспільно-політичного, соціально-економічного й культурного життя радянського народу. Відбулися певні зміни і в стилістичному забарвленні цілого ряду лексичних одиниць. При підготовці п'ятого видання використано багаті лексико-семантичні засоби сучасної української мови, завдяки чому вдалося виправити окремі огріхи перекладу, допущені в попередніх виданнях. До ряду російських слів дано точніші, ніж вони мали до цього, відповідники. Порівняймо, наприклад: рос. «выбрать подходящий момент для восстания» (ПСС, т. 9, с. 257) — укр. (4-е видання) «вибрати подходящий момент для повстання» (Тв., т. 8, с. 120) — укр. (5-е видання) «вибрати слушний момент для повстання» (ПЗТ, т. 9, с. 245); рос. «нет подходящей для этого политической конъюнктуры» (ПСС, т. 9, с. 269) — укр. (4-е видання) «нема підходящої для цього політичної кон'юнктури» (Тв., т. 8, с. 145) — укр. (5-е видання) «нема відповідної для цього політичної кон'юнктури» (ПЗТ, т. 9, с. 257).

Схвальної оцінки заслуговує дослідження С. Я. Ермоленко «Переклади творів В. І. Леніна — джерело збагачення синтаксису сучасної української літературної мови». У ньому на конкретному матеріалі доводиться, що практика перекладу творів Володимира Ілліча пов'язана з активним процесом стилістичної диференціації лексичних і граматичних засобів мови. Цьому, зокрема, сприяють пошуки найближчих відповідників синтаксичних конструкцій, позначених у мові оригіналу забарвленням книжності або розмовності.

Мові В. І. Леніна властива експресивність, звертання безпосередньо до слухача, до аудиторії, активна насиченість діалогізованими структурами, риторичними запитаннями, принагідними оцінками, зауваженнями, вираженнями у формі вставних

слів і речень. Розглядові засобів експресивності синтаксису ленінського слова присвячена стаття Н. П. Плющ «Відтворення ритміко-інтонаційних особливостей творів В. І. Леніна в українському перекладі». Дослідниця зазначає, що вся різноманітність мовних засобів і їх використання у ленінській мові підпорядкована одній меті — донести слово партії до мас, зробити його зрозумілим, точним. У досягненні цієї мети особливу роль відіграють експресивні мовні засоби, які виділяються на фоні нейтральних своєю виразністю, емоційним забарвленням, і які дуже широко використовували у своїх творах В. І. Ленін.

На високому теоретичному й науковому рівні написана стаття В. В. Жайворонка «Передача антропонімів в українських перекладах творів К. Маркса, Ф. Енгельса і В. І. Леніна», в якій висвітлюються питання передачі українською мовою власних назв, що трапляються у творах класиків марксизму-ленізму.

У багатьох статтях підкреслюється роль російської мови в історичному розвитку близькоспоріднених української та білоруської мов, з якими її еднають спільність походження, а також тісні зв'язки між братніми народами, що не переривалися навіть у найскладніші періоди їх історії.

Серед досліджень і розвідок треба відзначити й такі, в яких простежується збагачення соціально-економічної термінології в процесі перекладу ленінських праць українською мовою. Вона поповнилася ленінською лексикою, фразеологією, стильовими зворотами й прийомами. Все це сприяло впорядкуванню та уніфікації наукової, виробничо-технічної, суспільно-політичної, економічної, історичної, філософської та іншої спеціальної термінології. Мовознавці Української РСР доклали багато зусиль до того, щоб успішно розв'язати термінологічну проблему, яка має не тільки лінгвістичне й історичне, а й важливе державне значення. Унормованість термінології стала однією з обов'язкових умов успішного розвитку науки, національної організації освіти, пропаганди політичних, наукових та історичних знань, піднесення загальнокультурного рівня населення.

У збірнику дістали також належне висвітлення питання органічного поєднання високорозвинутої наукової, політичної, ділової, публіцистичної і професійної ораторської мови В. І. Леніна з народно-розмовною. Мова і стиль творчої спадщини вождя партії пролетаріату, наголошують автори, є органічною частиною всієї його революційної, партійної і державної діяльності, прикладом для соратників і зразком для наступних поколінь.

Поряд з незаперечними достоїнствами рецензована праця не позбавлена певних недоліків. На нашу думку, видання виграло б, якби посилання подавалися на тій сторінці, де вони трапляються, бо згруп-

вані в кінці книжки, вони значно утруднюють користування нею. Бажано було б у наступних виданнях (а в цьому, безперечно, є потреба) не тільки розширити діапазон досліджень, а й поглиблено вивчити розмаїту мовну тканину творів В. І. Леніна.

Збірник зацікавить не лише фахівців з

мови, літератури та історії, а й широкі кола громадськості. Він стане також у пригоді працівникам редакцій, видавництва, агітаторам, лекторам, які несуть полум'я не ленінське слово в маси.

Б. І. КАНЦЕЛЯРУК (Київ),
М. М. ФЕЩЕНКО (Київ)

**КЕРІВНИЦТВО КПРС
ГОСПОДАРСЬКИМ І КУЛЬТУРНИМ
БУДІВНИЦТВОМ В РОЗВИНУТОМУ
СОЦІАЛІСТИЧНОМУ СУСПІЛЬСТВІ.
(НА МАТЕРІАЛАХ УРСР)**

За ред. проф. А. С. Зашильняка.
Львів: Вища школа.
Вид-во при Львів. ун-ті, 1980, 208 с.

Грунтуючись на ленінській теоретичній спадщині про керівну роль Комуністичної партії в соціалістичному суспільстві, радянські дослідники даного питання висвітлюють його глибоко науково і всебічно. Велика увага при цьому приділяється розкриттю закономірностей зростання керівної ролі партії в умовах розвинутого соціалізму.

Останнім часом науковці нашої країни, в тому числі й Української РСР, дедалі ширше розгортають дослідницьку роботу по узагальненню і висвітленню керівної ролі КПРС у розробці і здійсненні соціально-економічної політики, програми культурного будівництва на етапі зрілого соціалізму. Це підтверджується й появою рецензованої монографії. Її авторський колектив — переважно науковці кафедри історії КПРС Львівського університету — поставив за мету показати зростання ролі Комуністичної партії і її бойового загону — Компартії України в керівництві господарським та культурним будівництвом у нашому суспільстві, комуністичним вихованням радянських людей. Це, по суті, перша в республіці монографія суспільствознавців, у якій поставлено завдання комплексного дослідження широкого кола питань організаційно-партійної та ідеологічної роботи партії. З цим досить об'ємним і складним завданням автори книги загально впоралися.

Методологічною основою дослідження стали праці класиків марксизму-ленізму, основні положення Програми КПРС, документи ХХІІІ—ХХV з'їздів партії, пленумів ЦК КПРС, книги та виступи Генерального секретаря ЦК КПРС, Голови Президії Верховної Ради СРСР товариша Л. І. Брежнєва, інших відомих партійних і радянських діячів країни. Джерельна база книги — документи і матеріали рес-

публіканських та обласних партійних, державних і відомчих архівів, статистичні збірники, журнали, газети. Використано також монографічні дослідження суспільствознавців, статті і виступи партійних і радянських працівників республіки.

У рецензованій монографії аргументовано розкривається керівна і організаційна роль ленінської партії, спрямована на дальше зміцнення розвинутого соціалістичного суспільства, на створення матеріально-технічної бази комунізму, вдосконалення суспільних відносин, виховання радянських громадян у дусі комуністичної ідейності. Збагачує дослідження значний фактичний матеріал, виявлений авторами в архівах і вперше введений у науковий обіг. Він допомагає краще і глибше висвітлити питання партійного керівництва розвитком всіх галузей народного господарства і культури республіки на сучасному етапі.

Вдалою, на наш погляд, є структура книги. В її чотирьох розділах відміно важливіший теоретичний і фактичний матеріал, що стосується партійного керівництва розвитком промисловості і сільського господарства, далішим піднесенням матеріального і культурного рівня радянських людей та їх комуністичним вихованням. Усі ці процеси в соціально-економічному та культурному житті нашого суспільства розкриваються через призму організаційно-партійної та масово-політичної роботи партійних організацій республіки.

Цілком слушно підкреслюється в монографії, що наша партія, керуючись марксистсько-ленінською теорією, не тільки пізнає закони суспільного розвитку, а й зміло їх застосовує в практиці комуністичного будівництва. Важлива роль при цьому належить ленінським нормам партійного життя і принципам партійного керівництва. На конкретних прикладах показано діяльність парторганізацій по вирішенню питань добору, виховання і розстановки кадрів на головних ділянках господарської та культурної роботи. В цьому одна з головних умов успіхів у вирішенні всіх практичних завдань, насамперед на важливих напрямках нашого поступального руху вперед: розвитку науково-технічного прогресу, зміцнення зв'язків науки і ви-

робництва і піднесення на цій основі продуктивності праці. В цьому плані узагальнено позитивний досвід роботи партійних організацій промислових областей республіки.

Значний науковий інтерес викликають ті місця книги, де розкривається один з основних напрямів економічної політики Комуністичної партії на сучасному етапі — піднесення ефективності виробництва і поліпшення якості продукції на базі всебічного використання досягнень науково-технічного прогресу.

Слід підкреслити, що в книзі простежено виникнення нових і дальший розвиток випробуваних форм соціалістичного змагання, яке стало ефективним засобом залучення широких верств трудящих до активного політичного і трудового життя. Серед багатьох проблем, які піднімаються у рецензованій монографії, виділяються й такі, як вдосконалення методів керівництва народним господарством, підвищення культурно-технічного рівня робітничого класу тощо.

Велику увагу приділили автори розкриттю питань дальшого піднесення матеріального добробуту і культурного рівня життя трудящих. Вони розглядаються в загальносоюзному і республіканському масштабах. При цьому, підкреслюється у книзі, в економічній політиці КПРС головним завданням, як і раніше, є неухильне і дедалі зростаюче підвищення рівня життя народу. Це — ленінський курс і від нього партія ні на крок не відступає. Він знайшов своє наукове обґрунтування в Програмі КПРС, в рішеннях з'їздів партії, постановах ЦК КПРС. «На основі глибокого марксистсько-ленінського аналізу, — зазначається в постанові ЦК КПРС «Про 110-у річницю з дня народження Володимира Ілліча Леніна», — партія розробила економічну стратегію, яка відповідає потребам розвинутого соціалізму і найвищою метою якої є неухильне піднесення матеріального і культурного рівня життя народу»¹. Вирішення цього важливого завдання значною мірою залежить й від дальшого розвитку і значного піднесення сіль-

ського господарства. В книзі переконливо розкриваються питання аграрної політики КПРС на сучасному етапі.

Автори з'ясовують шляхи і засоби дальшого піднесення сільськогосподарського виробництва, показують трудові здобутки трудівників села республіки, авангардну роль комуністів, розкривають постійну увагу партії і уряду до проблем піднесення цієї важливої галузі народного господарства, зокрема у зміцненні матеріально-технічної бази, розвитку меліорації, електрифікації, хімізації сільського господарства, удосконалення форм організації і упорядкування ним.

На жаль, авторам не вдалося дослідити всі теми з однаковою глибиною, в книзі зустрічаються не розкриті на належному рівні окремі питання. Зокрема, на наш погляд, варто було б з'ясувати деякі проблеми і труднощі, з якими зіткнулося колгоспне село на сучасному етапі у здійсненні рішень партії і уряду по дальшому розвитку цієї життєво важливої галузі радянської економіки. Не згадується в монографії і таке важливе питання, як діяльність партії по підвищенню професійно-технічного рівня сільськогосподарських працівників. Якщо розділ про аграрну політику КПРС досить ґрунтовний і глибокий за змістом, то цього не можна сказати про висвітлення партійного керівництва розвитком промисловості. Варто було б ширше розкрити й соціальну політику партії на сучасному етапі. Деякі соціально-економічні процеси в книзі розкриваються на матеріалах більш ранніх п'ятирічок, а особливості і здобутки десятої п'ятирічки майже не розглядаються (с. 43—53). Є сторінки, що характеризуються описовістю замість глибокого наукового аналізу (с. 84—88, 90—94 та деякі ін.). Рецензована праця набагато виграла б, якби містила історіографічний розділ.

Однак зазначені недоліки не знижують загалом позитивної оцінки рецензованої монографії. Вона стане в нагоді усім, хто вивчає історію нашої ленінської партії, актуальні проблеми керівної і спрямовуючої діяльності КПРС по дальшому розвитку і вдосконаленню суспільства розвинутого соціалізму.

Я. С. КАЛАКУРА (Київ),
М. Г. ШАМРАЙ (Черкаси)

¹ Про 110-у річницю з дня народження Володимира Ілліча Леніна: Постанова ЦК КПРС від 13 грудня 1979 року. К., 1979, с. 7.

В. П. Плисюк
РАДЯНСЬКЕ СЕЛО В УМОВАХ
РОЗВИНУТОГО СОЦІАЛІЗМУ
(ДІЯЛЬНІСТЬ
КОМУНІСТИЧНОЇ ПАРТІЇ
ПО ВДОСКОНАЛЕННЮ
СОЦІАЛІСТИЧНИХ
СУСПІЛЬНИХ ВІДНОСИН
НА СЕЛІ. 1960—1978) —

Львів: Видавництво при Львівському
державному університеті видавничого
об'єднання «Вища школа», 1980, 136 с.

Вирішення складних завдань нинішнього етапу комуністичного будівництва, глибокі політичні і соціально-економічні процеси, які відбуваються у сучасному радянському селі, різноманітна практична діяльність колгоспників і працівників радгоспів по реалізації аграрної політики партії вимагають, як зазначив XXV з'їзд КПРС, поглибленого дослідження тенденцій розвитку соціалістичного суспільства, його продуктивних сил і суспільних відносин¹. Саме висвітлення багатогранної діяльності КПРС по дальшому розвитку і вдосконаленню суспільних відносин на селі у період зрілого соціалізму і присвячена рецензована монографія.

Характерною особливістю книги є її широка джерельна база. Автор використав партійні документи, праці Генерального секретаря ЦК КПРС, Голови Президії Верховної Ради СРСР товариша Л. І. Брежнєва з аграрних питань, вперше ввів до наукового обігу ряд важливих документів, що зберігаються в архівах Інституту історії партії при ЦК Компартії України — філіалу Інституту марксизму-ленінізму при ЦК КПРС, Української республіканської Ради професійних спілок, міністерств культури і сільськогосподарства УРСР, опрацював періодичну пресу, монографічну літературу, різноманітні статистичні збірники та довідники.

У рецензованій праці розкрито боротьбу партії за прискорене піднесення продуктивних сил сільського господарства, які є основою для формування комуністичних суспільних відносин. На конкретному документальному матеріалі автор показав, що КПРС у своїй аграрній політиці велике місце відводить вдосконаленню засобів сільськогосподарського виробництва, особливу увагу звертаючи при цьому на дослідкове впровадження досягнень науково-технічного прогресу у сільське господарство, механізацію трудомістких процесів, хімізацію і меліорацію земель. З цієї метою, пише автор, було здійснено перерозподіл національного доходу на користь сільського господарства, збільшено

капіталовкладення у ті галузі промисловості, які забезпечують його неухильний розвиток. Це дало змогу у короткі строки піднести технічну оснащеність колгоспів і радгоспів, змінити на цій основі технологію сільськогосподарського виробництва, перейти до його електрифікації, комплексної механізації й автоматизації виробничих операцій.

В. П. Плисюк показав багатогранну організаторську діяльність парторганізацій по запровадженню індустріальних методів праці і прогресивних технологій виробництва, по підтримці і широкій пропаганді досвіду роботи комплексних механізованих ланок і загонів, потокового та потоково-перевалочного методів збирання зернових і технічних культур, раціональному використанню меліорованих земель, ефективному застосуванню засобів хімії, досягнень науки і передової практики у суспільне виробництво, розвитку підсобних підприємств і промислів, по дальшому поліпшенню загальноосвітнього, професійно-технічного і агрозоотехнічного навчання, вищої і середньої спеціальної освіти, спрямованої на підготовку, перепідготовку і забезпечення сільського господарства висококваліфікованими кадрами.

Окремий розділ монографії присвячено аналізу змін у виробничих відносинах на селі. На переконливих прикладах розкрито дійові заходи партії по розвитку нових форм організації сільськогосподарського виробництва, пов'язаних із спеціалізацією і концентрацією виробництва на базі міжгосподарської кооперації і агропромислової інтеграції, підвищення ролі загальнонародної власності і підтягування до неї колгоспно-кооперативної, розширення товарно-грошових відносин між державою і колгоспами. Все це сприяло зближенню колгоспного селянства з робітничим класом у їхньому ставленні до засобів виробництва (с. 36). Процеси, з якими зв'язані нові форми організації суспільного виробництва, ведуть, як підкреслює автор, до зближення двох форм соціалістичної власності, до ліквідації істотних відмінностей між робітничим класом і колгоспним селянством. Показано значні зрушення, які відбулися в системі розподілу матеріальних благ на селі. Мова йде, насамперед, про перехід на гарантовану оплату праці колгоспників, поліпшення системи додаткової оплати праці, запровадження єдиного порядку соціального забезпечення і соціального страхування на селі, зростання значення суспільних фондів у матеріальному і культурному житті села, зниження частки доходів колгоспного селянства від особистого підсобного господарства і підвищення їх від громадського.

Широко використавши статистичні дані, проаналізувавши бюджет колгоспної сім'ї, автор робить висновки, що споживання матеріальних благ сільськими трудівни-

¹ Див.: Матеріали XXV з'їзду КПРС. К., 1976, с. 81.

ками істотно наблизилося до споживання у робітничій сім'ї, підкреслюючи докорінні зміни у потребах, запитах та інтересах трудівників села.

У книзі на основі численних документів висвітлено об'єктивну закономірність зростання провідної ролі робітничого класу у житті сучасного радянського села. Вплив робітничого класу на формування нових суспільних відносин на селі здійснюється насамперед шляхом піднесення державної власності у сільськогосподарському виробництві, а також шляхом прямої участі промислових робітників у виробничому, суспільно-політичному та культурному житті села. В праці докладно показано соціальне та економічне значення сільських виробничих колективів — первинних соціальних осередків суспільства, в яких формується комуністичне ставлення до праці, поєднуються особисті та громадські інтереси, дається оцінка ролі первинних партійних організацій у формуванні нових рис свідомості трудівників села, залученні їх до громадсько-політичної і виробничої діяльності, у прищепленні нових звичаїв і традицій. На основі партійних рішень показано, як КПРС, керуючись ленінськими настановами, послідовно здійснює курс на поліпшення роботи Рад народних депутатів, сільських профспілок, комсомолу та інших громадських організацій по залученню колгоспників до управління виробничим, політичним і культурним життям.

Важливе місце у формуванні комуністичних суспільних відносин партія відводить перебудові сільського побуту. В рецензованому дослідженні наведено цікаві дані про діяльність партійних організацій по перебудові сільських населених пунктів, розвитку культурно-освітніх установ на селі, по поліпшенню торговельно-побутового та медичного обслуговування колгоспників і працівників радгоспів. Виходячи з того, що розвиток суспільних відносин значною мірою залежить від рівня свідомості його трудівників, автор велику увагу приділяє висвітленню діяльності партійних організацій по підви-

щенню ідейно-політичного та культурно-освітнього рівня сільських трудівників. Виховуючи колгоспне селянство в дусі комуністичної свідомості, КПРС прагнула, щоб трудівники села глибоко розуміли хід і перспективи суспільного розвитку, свідомо будували життя по-комуністичному.

У книзі знайшла відображення програма дальшої боротьби Комуністичної партії за неухильне піднесення сільського господарства на основі динамічного і пропорційного розвитку всіх його галузей, накреслена лінпневим (1978 р.) Пленумом ЦК КПРС і лінпневим (1978 р.) Пленумом ЦК Компартії України. Успішна реалізація цієї програми дасть можливість здійснити ще один важливий крок у розвитку суспільних відносин на селі в сучасних умовах.

У заключній частині праці переконливо відображено об'єктивну закономірність зростання керівної ролі КПРС на етапі розвинутого соціалізму, узагальнено найбільш ефективні форми і методи її діяльності у боротьбі за успішне виконання програмних вимог по дальшому розвитку і вдосконаленню соціалістичних суспільних відносин на селі.

В цілому рецензована книга написана на належному науковому і теоретичному рівні.

Позитивно оцінюючи монографію, слід зазначити, що вона не позбавлена й окремих недоліків. Зокрема, зустрічаються посплатання на архівні документи, хоч відомості, аналогічні вміщенню у них, є в опублікованій літературі (с. 17), недостатньо уваги приділено висвітленню діяльності партійних організацій по залученню колгоспників до участі в роботі сільських профспілок і комсомолу (с. 89—90). Проте зазначені недоліки істотно не знижують наукового і теоретичного рівня рецензованої книги, яка помітно поповнює історіографію діяльності Комуністичної партії по вдосконаленню суспільних відносин на селі у період розвинутого соціалізму.

Л. М. ЧЕРЕПОВСЬКИЙ (Львів),

Б. П. КРАЧКОВСЬКИЙ (Львів)

Т. І. Дерев'якин.

ТОРЖЕСТВО ЛЕНІНСЬКИХ ІДЕЙ СОЦІАЛІСТИЧНОЇ ІНДУСТРІАЛІЗАЦІЇ

К.: Політвидав України, 1980, 151 с.

Рецензована праця присвячена комплексному розглядові ленінського плану соціалістичної індустріалізації та його здійсненню в нашій країні. На відміну від попередніх досліджень теоретичного характеру автор починає своє дослідження з розгляду закономірностей формування й розвит-

ку великої машинної індустрії в умовах капіталізму. Такий підхід до розкриття теми вдалий, оскільки особливості соціалістичної індустріалізації в СРСР значною мірою залежали від досягнутого попередні пролетарської революції рівня промислового розвитку.

Формування великої машинної індустрії в царській Росії досліджується під кутом зору створення матеріальних передумов для соціалістичної революції. Цілком правильно виділяється дві стадії становлення великої машинної індустрії — промисловий переворот і капіталістична індустріалізація. Однак всупереч загальноприй-

нятим положенням автор доводить період промислового перевороту до кінця XIX ст. (с. 27). З книги не можна дізнатися, чому період капіталістичної індустріалізації вписується за межі промислового піднесення 90-х років XIX ст. аж на початок XX ст.

Значний інтерес становить розділ, в якому систематизовано викладено лєнінські ідеї про індустріалізацію як основну ланку плану соціалістичного будівництва. Тут автор спиняється головним чином на передумовах, суті й характерних рисах її в СРСР.

Аналізуючи втілення лєнінських ідей соціалістичної індустріалізації в життя, Т. І. Дерев'якін наводить узагальнюючий матеріал про характер і особливості технічної реконструкції основних галузей народного господарства, шляхи подолання фактичної економічної нерівності народів Радянського Союзу, ліквідацію техніко-економічної залежності країни від ворожого, капіталістичного оточення, зміцнення обороноздатності СРСР, піднесення матеріального добробуту трудящих.

**ПОРОДНЕННЫЕ
СОЦИАЛИСТИЧЕСКИЕ
ИНТЕРНАЦИОНАЛИЗМ.
ДРУЖЕСТВЕННЫЕ СВЯЗИ**

**И СОТРУДНИЧЕСТВО ПОРОДНЕННЫХ
ОБЛАСТЕЙ И ГОРОДОВ УССР
И БРАТСКИХ СТРАН СОЦИАЛИЗМА**

К.: *Наук. думка*, 1980, 292 с. *

Складовою і невід'ємною частиною багатогранного співробітництва соціалістичних країн є інтернаціональний рух поріднених областей, воеводств, округів, повітів і міст. Він зародився в другій половині 50-х років і в наші дні досяг свого справжнього розквіту. Сьогодні 127 республік, країв, областей, міст і районів СРСР підтримують дружні зв'язки з своїми побратимами в соціалістичних країнах. Актуальним питанням цього співробітництва присвячена колективна монографія «Породненные социалистическим интернационализмом».

Рецензована книга — це по суті перше серйозне наукове дослідження, в якому досить повно на конкретному історичному матеріалі висвітлюються виникнення, становлення і розвиток, а також різноманітні форми співробітництва трудящих поріднених областей і міст-побратимів. Авторський колектив розкриває роль партійних

З інтересом читається останній розділ книги, де сформульовано основні риси індустріального розвитку нашої країни в умовах зміцнення зрілого соціалізму.

На жаль, у книзі не показано теоретичне убогство різноманітних концепцій буржуазних і ревізійоністських фальсифікаторів радянської індустріалізації, яка має величезне міжнародне значення. Є деякі помилки редакційного характеру, трапляються надто абсолютизовані твердження. Зокрема, на с. 26 говориться, що на Заході велика капіталістична промисловість стала безроздільно пануючою формою виробництва і соціальні відмінності там були зведені до протилежності між великою буржуазією і пролетаріатом. Це твердження є неточним навіть для Англії, не говорячи вже про такі країни, як Німеччина і особливо Франція. Однак зазначені недоліки не знижують у цілому високого наукового рівня монографії.

С. В. КУЛЬЧИЦЬКИЙ (Київ)

комітетів, державних органів і громадських організацій в цілеспрямованому й планомірному його зміцненні.

Праця написана на широкій документальній базі. В ній використано матеріали понад 45 партійних і державних архівів. Більшість з документів уводиться в науковий обіг вперше.

Книга відзначається чіткою структурою. Перший розділ (автор Є. Є. Рой) знайомить читача з виникненням і розвитком співробітництва поріднених областей і міст УРСР і братніх соціалістичних країн. Автор підкреслює, що воно зумовлене всім ходом історичного розвитку країни соціалістичної співдружності і відбиває якісно новий зміст їх відносин. Значна увага приділяється висвітленню ролі партійних, профспілкових, молодіжних організацій, товариств дружби в розширенні й удосконаленні зв'язків побратимів.

Інтернаціональне соціалістичне змагання та його вплив на поглиблення співробітництва робітничого класу УРСР і братніх країн соціалізму досліджує С. В. Віднянський. Автор слушно зазначає, що це змагання є новою, якісно вищою, найбільш ефективною і плідотною формою міжнародних зв'язків робітників країн — членів РЕВ. В ньому «заходять внаслідок посправжньому братерські відносини між робітничим класом соціалістичних країн, кровна зацікавленість у взаємних успіхах, бажання подати безкорисливу допомогу один одному, поділитися передовим досвідом і досягненнями новаторів виробництва. В результаті відбувається інтенсивне збагачення національного дос-

* Редакційна колегія: І. М. Мельникова (відповідальний редактор), С. В. Віднянський (відповідальний секретар), І. М. Кулинич, П. С. Сохань.

віду братніх країн і колективного досвіду соціалістичної співдружності в цілому» (с. 40). С. В. Віднянський детально спинився на теоретичних проблемах інтернаціоналізації соціалістичного змагання, проаналізував основні його форми, такі як трудове суперництво поріднених підприємств, робітничих колективів, пов'язаних кооперованими поставками, бригад і окремих робітників, поріднених міст і областей, колективів різних національних загонів робітничого класу на спільних будовах чи експлуатації найбільш важливих народногосподарських об'єктів в рамках РЕВ, а також масове змагання на честь знаменних дат і подій в житті братніх соціалістичних країн.

Значення співробітництва в галузі сільського господарства для успішного розвитку економіки, зростання добробуту населення країн — членів РЕВ розкривається у третьому розділі, написаному М. В. Знаменською. Автор аналізує основні форми взаємозв'язків трудівників ланів УРСР і братніх країн соціалізму, підкреслює, що колективний досвід співробітництва братніх комуністичних і робітничих партій у цій галузі народного господарства збагачує марксистсько-ленінську теорію і практику соціалістичного і комуністичного перетворення села.

Дослідженню співробітництва поріднених міст і областей у галузі духовної культури присвячена стаття Т. В. Клищенко. Автор показує особливості його розвитку в 70-і роки, зокрема плановий характер, перехід від обміну культурними цінностями до спільної діяльності. У розділі узагальнюється величезний досвід співробітництва державних установ — видавництв, театрів, музеїв, палаців культури, бібліотек, спорткомітетів і масових громадських організацій поріднених областей і міст, простежуються тенденції формування спільних, загальних рис в культурі, суспільній свідомості, побуті, соціалістичному способі життя трудящих братніх країн.

Тематично тісно зв'язаний з цією статтею розділ, присвячений розвитку співробітництва між вузами Української РСР і братніх країн (В. А. Буличенко, А. Ф. Кізенко). В ньому висвітлюються напрями і форми міжвузівських зв'язків, показано їх значення для підвищення рівня підготовки спеціалістів, а також для розвитку науково-технічного прогресу. Простежуються основні етапи розвитку співробітництва вищих навчальних закладів. Цінність статті значною мірою визначається широким використанням статистичних даних про підготовку спеціалістів, взаємний обмін студентами і викладачами, науково-технічне і наукове співробітництво. Детальний аналіз дружніх взаємозв'язків вузів дав змогу авторам не тільки показати їх високу ефективність, а й висловити ряд побажань і рекомендацій, спрямованих на їх удосконалення.

Розвиткові дружніх відносин між

СРСР і братніми соціалістичними країнами сприяють прикордонні зв'язки. Співробітництву трудящих радянського прикордоння з воєводствами ПНР (В. П. Колесник), Закарпатської області і прикордонних областей УНР, ЧССР, СРР (П. І. Халус, Т. І. Шманько), Чернівецької області і Сучавського повіту СРР (Городицький Е. П.) присвячені три останні розділи праці, в яких яскраво і переконливо показано керівну і спрямовуючу роль КПРС і братніх комуністичних партій у зміцненні взаємовідносин сусідніх областей. Значне місце приділяється діяльності місцевих органів влади, профспілкових та інших громадських організацій. Автори останніх трьох розділів розповідають також про різноманітність форм і методів економічного і науково-технічного співробітництва прикордонних областей. Його характерною рисою є те, що в ньому беруть безпосередню участь поріднені підприємства, установи, а також численні трудові колективи, між якими налагоджені систематична передача передового досвіду в різних галузях народного господарства, кращих методів організації виробництва, взаємна інформація про життя і діяльність трудових колективів, укладення договорів про соціалістичне змагання між колективами і окремими трудящими. Завдяки цьому відкриваються додаткові можливості прискорення економічного розвитку при більш низьких суспільних витратах. Наведені в книзі факти яскраво свідчать про те, що прикордонні райони СРСР і зарубіжних соціалістичних країн стають все більш перспективними в економічному співробітництві.

Широко висвітлюється співробітництво в галузі науки, вищої і середньої освіти, літератури і мистецтва, засобів масової інформації, спорту і туризму. Аналізуючи його численні форми і напрями, автори переконливо показують величезну роль, яку воно відіграє у взаємозбагаченні взаємозближенні соціалістичних культур.

Таким чином, рецензована праця дає нам повне уявлення про розвиток співробітництва поріднених областей і міст Української РСР і братніх країн соціалізму. Проте вона не позбавлена деяких недоліків. На наш погляд, в першому розділі слід було б вказати, що здійснений в 1976—1980 рр. перехід до комплексних планів співробітництва є новим кроком у розвитку взаємовідносин поріднених областей і міст УРСР і зарубіжних соціалістичних країн, у зміцненні їх організаційної основи.

Важко погодитися з твердженням, що культурному співробітництву соціалістичних країн притаманні інтеграційні процеси (с. 134). Ряд радянських і зарубіжних вчених дотримується думки, що сьогодні можна говорити лише про зростаюче зближення соціалістичних культур¹.

¹ Іовчук М., Лукин Ю. Духовная общность и сближение культур стран со-

Дещо порушує цілісність структури і викладу матеріалу те, що не всі розділи праці мають однакові хронологічні рамки.

циалізма. — Коммунист, 1974, № 11; Храпченко М. Пути взаимообогащения социалистических культур. — В кн.: Взаимодействие и взаимообогащение социалистических культур. М., 1980; Висневский Г. Культурное сотрудничество и развитие личности. — В кн.: Художественная культура и развитие личности. М., 1978; Бялокозович Б. Новые черты взаимоотношений социалистических литератур (на примере польско-русских и польско-советских литературных связей). — В кн.: Контекст. 1979. Литературно-теоретические исследования. М., 1980.

У п'ятому розділі досліджується співробітництво у галузі в цілому, без акцентування на зв'язки побратимів, в шостому — висвітлюються прикордонні зв'язки не тільки УРСР, як вказано в підзаголовку книги, а й РРФСР, БРСР, Лит. РСР. Трапляються повтори цитат (с. 7, 220), однотипні приклади.

Однак, незважаючи на висловлені зауваження, рецензована праця відзначається високим ідейно-теоретичним рівнем. На нашу думку, історіографія співробітництва країн соціалістичної співдружності поповнилася серйозним, корисним дослідженням.

І. М. ХВОРОСТЯНИЙ (Київ),
В. Ф. РЕПРИНЦЕВ (Київ)

ХРОНІКА ТА ІНФОРМАЦІЯ

ЗАГАЛЬНІ ЗБОРИ ВІДДІЛЕННЯ ІСТОРІЇ, ФІЛОСОФІЇ І ПРАВА АН УРСР

3 лютого 1981 р. відбулися загальні збори Відділення історії, філософії і права АН УРСР, присвячені методологічним проблемам дальшого розвитку теорії атеїзму та атеїстичного виховання.

Вступним словом збори відкрив заступник академіка-секретаря Відділення чл.кор. АН УРСР В. І. Куценко. З доповіддю «Атеїстичне виховання як об'єкт комплексного наукового дослідження» виступив керівник Київського філіалу Інституту наукового атеїзму Академії суспільних наук при ЦК КПРС, д-р філос. наук О. С. Онищенко. В обговоренні його доповіді взяли участь провідні спеціалісти республіки в галузі наукового атеїзму.

Виступ голови Ради в справах релігій при Раді Міністрів Української РСР М. П. Колесника був присвячений проблемі взаємодії наукового атеїзму і правової культури. Методологічні проблеми наукової критики релігії висвітлив зав. відділом наукового атеїзму Інституту філософії АН УРСР, д-р. філос. наук Є. К. Дулуман.

Керівник групи з проблеми «Історія Київської Русі» Інституту історії АН УРСР, д-р істор. наук М. Ф. Котляр спинився на з'ясуванні ролі історичної науки в атеїстичному вихованні трудящих та завданнях, які стоять перед науковцями у зв'язку з наступним тисячоліттям прийняття християнства на Русі, що минає у 1988 р., детально проаналізував позитивні й негативні наслідки його запровадження.

Особливості дослідження взаємозв'язку атеїстичного виховання з іншими формами виховного процесу розглянув зав. відділом наукового атеїзму Інституту філософії АН УРСР, канд. філос. наук С. М. Возп'як (Івано-Франківськ). Зав. відділом історії і теорії атеїзму Інституту суспільних наук АН УРСР, канд. філос. наук Є. А. Гринів розповів про вивчення психології віруючих і використання його результатів в атеїстичній роботі.

У доповіді, виступах та постанові зборів наголошувалося, що установи Відділення здійснюють ряд важливих наукових досліджень з проблем атеїзму, проводять значну роботу в галузі пропаганди наукового світогляду. Зокрема, в Інституті історії АН УРСР з III кв. 1981 р. буде розроблятися тема «Утворення Давньоруської держави», один з розділів якої присвячений вивченню проникнення християнського врівнення на східнослов'янські землі й запровадження християнства в Київській Ру-

сі. Багатий науковий матеріал з питань історії релігії і церкви, розвитку атеїстичних поглядів на Україні та критики різного роду клерикальних фальсифікацій містить видана колективом інституту багатотомна «Історія Української РСР». В Інституті філософії АН УРСР досліджуються теоретичні і методологічні проблеми наукового атеїзму, вивчаються особливості сучасної релігійної свідомості та ефективність різних ланок атеїстичного виховання. Зміни, що відбуваються у свідомості віруючих під впливом розвитку соціалістичного способу життя і науково-технічної революції, а також нові тенденції в діяльності релігійних організацій досліджують учені Інституту суспільних наук АН УРСР. Релігійні культи первісних племен, що населяли колись територію нашої республіки, є предметом уваги науковців Інституту археології АН УРСР. Дальшому поліпшенню розробки, застосування і пропаганди законодавства про релігійні культи сприяють дослідження правознавців з питань історії держави і права на Україні, а також міжнародного та кримінального права.

У видавництві «Наукова думка» з проблем атеїзму видано ряд монографій, підготовлених ученими установ Відділення. Серед них — «Атеїзм і культурний прогрес», «Науково-технічна революція і формування атеїстичного світогляду», «Єдність інтернаціонального та атеїстичного виховання», «Утвердження наукового матеріалістичного світогляду», «Соціальний прогрес, релігія, атеїзм», «Реакційна діяльність релігійних сектантських організацій», «Криза єговізму», «Радянська обрядовість і духовна культура», «З історії боротьби проти унії», «Землеробські культи в Ольвії догетського часу» та ін.

З метою вдосконалення форм і методів атеїстичного виховання установи Відділення підготували кілька наукових записок. Зокрема, інститут історії, філософії та археології спільно з Київським філіалом Інституту наукового атеїзму Академії суспільних наук при ЦК КПРС підготували наукову записку з питань протидії «загальнохристиянській кампанії», що розгорнулася з нагоди підготовки до 1000-ліття запровадження християнства на Русі.

Разом з тим на зборах наголошувалося на необхідності інтенсифікації дослідної та практичної роботи установ Відділення у галузі наукового атеїзму. Зазначалося, що

слід поглиблювати розробку теоретичних і методологічних проблем формування атеїстичного світогляду, активніше досліджувати вплив соціалістичного способу життя й науково-технічної революції на утвердження масового атеїзму і посилення кризи релігії, всебічно викривати буржуазно-націоналістичні фальсифікації історії та культури Київської Русі до прийняття християнства й після нього, самого процесу його введення, ролі релігії і церкви в історії українського народу тощо.

У прийнятій постанові було визначено конкретні завдання всім установам Відді-

лення у справі дальшої всебічної розробки проблем наукового атеїзму.

Крім того, збори зобов'язали журнали «Філософська думка», «Український історичний журнал» та «Радянське право» систематично публікувати статті з питань атеїстичного виховання, радянського законодавства про релігійні культу, критики клерикального антикомунізму, сionізму, уніатства, релігійного сектантства, ідеології і політики Ватикану, релігійного екстремізму тощо.

В. Ф. ФЕДОРОВИЧ (Київ)

ВСЕСОЮЗНА НАУКОВА КОНФЕРЕНЦІЯ «РАДЯНЬСЬКА БОЛГАРИСТИКА. ПІДСУМКИ І ПЕРСПЕКТИВИ»

З 27 по 30 січня 1981 р. у м. Львові відбулася Всесоюзна наукова конференція «Радянська болгаристика. Підсумки і перспективи», присвячена 1300-річчю заснування Болгарської держави. Її організували Академія наук СРСР, Інститут слов'янознавства і балканістики АН СРСР, радянська частина Комісії істориків СРСР і НРБ.

В роботі конференції взяли участь вчені Москви, Ленінграда, союзних республік, а також Народної Республіки Болгарії.

Пленарне засідання відкрив голова організаційного комітету, директор Інституту слов'янознавства і балканістики АН СРСР, чл.-кор. АН СРСР Д. Ф. Марков. У своїй доповіді він охарактеризував основні аспекти розвитку болгаристики.

Перед присутніми виступив Надзвичайний і Повноважний Посол НРБ у СРСР Д. Жулев. Він зачитав також привітання Першого секретаря ЦК БКП, Голови Державної ради НРБ Тодора Живкова учасникам конференції.

Від імені бюро Львівського обкому партії і виконкому обласної Ради народних депутатів учасників конференції привітав перший заст. голови облвиконкому П. І. Шавков.

У роботі конференції взяли участь радник-посланник посольства НРБ в СРСР М. Маринов, Генеральний консул НРБ у Києві П. Минков, зав. сектором відділу науки і учбових закладів ЦК Компартії України І. Ф. Курас, секретар Львівського обкому партії М. Г. Василів, перший секретар Львівського міськкому партії В. В. Секретарюк, зав. відділом науки і учбових закладів Львівського обкому партії М. В. Брик, секретар Львівського міськкому партії А. В. Борзенко.

Керівник делегації болгарських учених, директор Інституту фольклору БАН, Герой Соціалістичної Праці, акад. П. Динев

ков виступив з доповіддю «1300-річчя заснування Болгарської держави», в якій розкрив основні віхи багатовікової історії болгарського народу. На пленарному засіданні з доповідями виступили провідні радянські вчені-болгаристи д-р істор. наук Л. Б. Валев (Москва) — «Вивчення питань історії Болгарії в Радянському Союзі», д-р філол. наук В. І. Злиднєв (Москва) — «Вивчення болгарської літератури в СРСР. Підсумки і перспективи», д-р філол. наук Є. І. Дьоміна (Москва) — «Основні напрями пошуків у галузі болгарської мови і писемності у працях радянських учених», д-р істор. наук, проф. П. С. Сохань (Київ) — «Радянська болгаристика на Україні».

28 і 29 січня конференція продовжувала роботу у трьох секціях: історії, літературознавства та історії культури, мовознавства.

Значний інтерес в історичній секції викликали доповіді докторів істор. наук С. А. Плєтньової, Є. П. Наумова, Г. Г. Літаврїна (всі з Москви), присвячені важливим проблемам давньої і середньовічної історії Болгарії. Актуальні питання нової і новітньої історії НРБ висвітлювали в своїх виступах доктори істор. наук О. С. Бейліс, М. А. Бірман, В. К. Волков та Р. П. Гришїна (всі з Москви), кандидати істор. наук Б. М. Білунов (Москва), А. А. Улуянїн (Москва), К. С. Лілуашвіді (Тбілісі). Про стан наукової бібліографічної інформації з болгаристики в СРСР розповіла канд. істор. наук І. О. Калоева (Москва).

Цікавими для присутніх були доповіді про розвиток історичної болгаристики в окремих містах і регіонах Радянського Союзу. Так, доц. Л. В. Горїна розповіла про розвиток історичної болгаристики у Московському університеті, д-р істор. наук,

проф. Д. Б. Мельцер — у Білорусії, канд. істор. наук К. О. Поглубко — в Молдавії, д-р істор. наук, проф. Д. Г. Пісчаний — у Краснодарському університеті, д-р істор. наук, проф. В. Г. Дядькін — в Північно-Осетинському університеті, д-р істор. наук, проф. М. М. Яковлев — у Куйбишеві, ст. викладач В. Г. Таранова — у Воронізькому університеті. Д-р істор. наук В. П. Чугайов розповів про розробку слов'янської, зокрема, болгарської проблематики в Інституті суспільних наук АН УРСР. Про розвиток важливих проблем історичної болгаристики міжвоєнного часу і періоду соціалістичного будівництва в Болгарії йшлося у доповідях д-ра істор. наук, проф. Г. Й. Чернявського (Харків), доцентів М. І. Турівненка (Донецьк) і В. І. Голуба (Київ), кандидатів істор. наук В. В. Павленко (Київ) та І. Д. Іванцева (Івано-Франківськ). Д-р істор. наук А. К. Мартиненко розповів про історичні дослідження з болгаристики у Київському університеті, д-р істор. наук, проф. Г. М. Попов — у Харкові, д-р істор. наук, проф. М. Д. Дихан — в Одесі, доц. В. П. Чорний — про висвітлення болгаристики на сторінках наукового збірника «Проблеми слов'янознавства», що виходить у Львові.

Про суспільний розвиток Болгарії в останнє сторіччя йшлося в доповіді директора Інституту історії БАН, акад. Хр. Христова. Окремі питання радянсько-болгарського співробітництва висвітлювали болгарські вчені доц. М. Велева і канд. істор. наук Б. Матеев. Д-р істор. наук В. Трайков проаналізував дослідження радянських вчених про Георгія Раковського.

Засідання секції з питань літературознавства та історії культури відкрив акад. Д. С. Лихачов (Москва). Він виступив з доповіддю «Тирновська книжкова школа в працях радянських славістів та перспективи її вивчення».

З цікавими і змістовними доповідями виступили відомі болгаристи д-р філол. наук В. Д. Андреев (Ленінград), доц. З. І. Карцева (Москва), канд. філол. наук Н. П. Пономарьова (Москва) та болгарські вчені акад. П. Динєков, проф. М. Бичваров, проф. В. Колєвські, канд. філол. наук Л. Минкова, проф. М. Класанов, доц. С. Коларов та ін.

Про українсько-болгарські зв'язки у галузі літератури та про радянсько-болгарське культурне співробітництво йшлося у доповідях і повідомленнях д-ра істор. наук Я. Д. Ісаєвича (Львів), д-ра філол. наук І. І. Дорошенко (Львів), канд. філос. наук М. Н. Верникова (Львів), канд. філол. наук Н. С. Шумади, канд. мистецтвознавства Д. В. Степовика, канд. філол. наук В. О. Захаржевської, аспірантки О. В. Шевченко (всі з Києва), канд. істор. наук В. В. Бойко, аспірантів С. Ю. Лукаша та І. Г. Попової (всі з Харкова) і канд. філол. наук М. Я. Гольберга (Дрогобич).

В третій секції з доповідями виступили доктори філол. наук В. А. Дібо (Москва), Є. Б. Чешко (Москва) та ін. Українсько-болгарським мовознавчим зв'язкам присвятили свої повідомлення канд. філол. наук І. А. Стоянов (Київ), доц. А. К. Смольська (Одеса), канд. філол. наук Я. В. Закревська (Львів).

В роботі секції активну участь взяли відомі вчені Болгарії директор Інституту мовознавства БАН, проф. Д. Мирчева, заст. директора цього ж інституту І. Кочев, проф. Софійського університету П. Пашов.

На заключному пленарному засіданні з доповіддю «1300-річчя Болгарії і завдання історичної болгаристики» виступила вчений секретар Президії Болгарської академії наук, проф. К. Шарова. Про підсумки роботи секцій проінформували їх керівники д-р істор. наук Л. Б. Валева (Москва), доктори філол. наук В. І. Злиднєв (Москва) та Є. І. Дьоміна (Москва). Вони відмітили високий теоретичний і науковий рівень доповідей, плідність зустрічей вчених-болгаристів, представників різних наукових центрів СРСР і Болгарії.

Керівник болгарської делегації акад. П. Динєков підкреслив високий теоретичний і методологічний рівень конференції, теплу, сердечну атмосферу, в якій вона проходила.

Із заключним словом на конференції виступив голова оргкомітету, чл.-кор. АН СРСР Д. Ф. Марков, який відзначив, що конференція пройшла з великим успіхом, стала яскравою демонстрацією міцного співробітництва радянських і болгарських учених.

В. В. ПАВЛЕНКО (Київ),
О. В. ШЕВЧЕНКО (Київ)

ВІДЗНАЧЕННЯ 100-РІЧЧЯ К. Є. ВОРОШИЛОВА

4 лютого ц. р. в Інституті історії партії при ЦК Компартії України — філіалі Інституту марксизму-ленінізму при ЦК КПРС —

відбулися урочисті збори, присвячені 100-річчю з дня народження Климента Єфремовича Ворошилова. В робо-

ті зборів взяли участь ветерани партії та Радянських Збройних Сил, співробітники Інституту історії партії, викладачі й слухачі Вищої партійної школи при ЦК Компартії України, працівники Київського філіалу Центрального музею В. І. Леніна, Українського державного музею історії Великої Вітчизняної війни 1941—1945 рр., представники громадськості столиці Радянської України.

З доповіддю про життя і діяльність полум'яного революціонера, активного учасника Великої Жовтневої соціалістичної революції, визначного діяча Комуністичної партії й Радянської держави виступив директор Інституту історії партії при ЦК Компартії України, чл.-кор. АН УРСР В. І. Юрчук.

Доповідач докладно спинився на діяльності К. Є. Ворошилова в період підготовки та проведення Великої Жовтневої соціалістичної революції й у роки громадянської війни. Климент Єфремович, наголосив В. І. Юрчук, брав активну участь в організації боротьби трудящих проти німецьких окупантів і денікінців, військ буржуазно-поміщицької Польщі й врангелівців, буржуазно-націоналістичних і анархо-махновських банд, у зміцненні Компартії України та встановленні Радянської влади в республіці, в боротьбі з руйнуванням й відбудові народного господарства. На III з'їзді КП(б)У (березень 1919 р.) і на V конференції КП(б)У (липень 1920 р.) він обирався членом Центрального Комітету КП(б)У, а в серпні 1919 р. — членом Політбюро ЦК КП(б)У.

Характеризуючи діяльність К. Є. Ворошилова в роки мирного соціалістичного будівництва, В. І. Юрчук підкреслив його велику роль як наркома оборони в справі всебічного розвитку Радянських Збройних Сил і зміцнення обороноздатності молоді Країни Рад.

У роки Великої Вітчизняної війни, підкреслив доповідач, К. Є. Ворошилов був введений до складу Державного Комітету Оборони і Ставки Верховного Головнокомандування. Він був одним з організаторів оборони Ленінграда, Мурманська, Радянської Карелії й Прибалтики. У вересні 1942 р. Климент Єфремович був призна-

чений головнокомандуючим партизанським рухом. Виконуючи відповідальні завдання Ставки, він часто виїжджав на fronti для координації їх бойових дій, брав участь у здійсненні ряду зовнішньополітичних акцій Радянської держави. Своєю самовідданою і невтомною працею К. Є. Ворошилов сприяв досягненню перемоги нашого народу над ворогом.

У післявоєнний час, відзначив доповідач, Климент Єфремович активно включився в організацію відбудови народного господарства, в розробку планів дальшого економічного й соціального розвитку країни. У 1953 р. його було обрано Головою Президії Верховної Ради СРСР.

Працюючи на цій посаді, він багато уваги приділяв підвищенню ролі місцевих Рад по керівництву суспільним життям, промисловим і сільськогосподарським виробництвом.

Комуністична партія й Радянський уряд високо оцінили багатогранну партійну, державну й військову діяльність К. Є. Ворошилова. Він — двічі Герой Радянського Союзу, Герой Соціалістичної Праці, Маршал Радянського Союзу, був нагороджений багатьма орденами і медалями.

У пам'яті нащадків, наголосив доповідач, назавжди залишаться революціонери із славної когорти незламних більшовиків-ленінців, які першими йшли на штурм самодержавства, закладали фундамент нового суспільства, самовіддано захищали завойовання Великого Жовтня. З великою повагою й любов'ю вимовляють радянські люди ім'я К. Є. Ворошилова — вірного учня і соратника В. І. Леніна, видатного партійного і державного діяча, одного з активних будівників Радянських Збройних Сил.

Спогадами про К. Є. Ворошилова поділилися член КПРС з 1917 р., генерал-лейтенант авіації у відставці П. С. Шелухін і член КПРС з 1920 р., генерал-майор у відставці А. І. Олейников.

У роботі зборів взяв участь завідуючий відділом науки і учбових закладів ЦК Компартії України Ф. М. Рудич.

І. М. ШЕВЧУК (Київ)

ВІДЗНАЧЕННЯ 90-РІЧЧЯ В. Я. ЧУБАРЯ

20 лютого 1981 р. в Інституті історії партії при ЦК Компартії України — філіалі Інституту марксизму-ленінізму при ЦК КПРС — відбулися урочисті збори, присвячені 90-річчю з дня народження Власа Яковича Чубаря. В роботі зборів взяли участь співробітники Інституту історії партії, викладачі та слухачі Вищої

партійної школи при ЦК Компартії України, працівники Київського філіалу Центрального музею В. І. Леніна, Українського державного музею історії Великої Вітчизняної війни 1941—1945 рр., ветерани партії й праці, представники трудових колективів столиці республіки.

Про життєвий шлях активного учасника

Великої Жовтневої соціалістичної революції, визначного партійного і державного діяча розповів ст. наук. співроб. Інституту історії партії при ЦК Компартії України, д-р істор. наук І. І. Коломійченко.

Доповідач, зокрема, докладно спинився на діяльності В. Я. Чубаря на господарському фронті. Наприкінці 1919 р. партія направила його на Україну, де він працював головою Оргбюро по відбудові промисловості, головою Президії ВРНГ республіки, а з липня 1923 р. — головою Ради Народних Комісарів УСРР. Перебуваючи на цих відповідальних посадах, Влас Якович Чубар усю свою енергію, величезний досвід партійного і державного діяча віддавав загальнонародній справі — здійсненню ленінського плану побудови соціалізму в нашій країні.

Діяльність В. Я. Чубаря, відзначив І. І. Коломійченко, на посту главы уряду УСРР дістала визнання партії і народу. Листопадовий Пленум ЦК і ЦКК ВКП(б)

1926 р. обрав його кандидатом у члени Політбюро ЦК ВКП(б), а з 1935 р. він був членом Політбюро ЦК ВКП(б). Влас Якович Чубар, підкреслив доповідач, був відданим бійцем Комуністичної партії, виступав проти троцькістів, правих капітулянтів, націонал-ухильників, які намагалися підірвати єдність партії, дружбу народів нашої країни, відстоював непохитну ленінську національну політику.

На заключення доповіді І. І. Коломійченко підкреслив, що трудящі свято шанують пам'ять про В. Я. Чубаря.

Спогадами про Власа Яковича Чубаря поділилися член КПРС з 1912 р. Л. М. Дашевська і члени КПРС з 1917 р. М. І. Мельник та Ф. З. Михайленко.

Учасники зборів ознайомилися з книжковою виставкою про життя і діяльність В. Я. Чубаря.

І. М. ШЕВЧЕНКО (Київ)

ВШАНУВАННЯ ДОКТОРА ІСТОРИЧНИХ НАУК М. Н. ЛЕЩЕНКА З НАГОДИ ЙОГО 70-РІЧЧЯ

19 лютого 1981 р. в Інституті історії АН УРСР відбулося засідання Вченої ради, присвячене вшануванню старшого наукового співробітника Інституту, доктора історичних наук Миколи Никифоровича Лещенка з нагоди його 70-річчя й 50-річчя перебування в лавах КПРС.

М. Н. Лещенко народився 19 лютого 1911 р. у с. Бурчак Михайлівського району Запорізької області в сім'ї селянина-бідняка. З 1928 р. він працював у різних організаціях Запорізької області: головою сільського комітету незаможних селян, райсільбуду, політінспектором райвиконкому. З 1930 р. — у рядах КПРС. У 1933 р. його обрали секретарем Михайлівського, а згодом Розовського районного комітетів ЛКСМУ Запорізької області.

З 1933 по 1944 рр. М. Н. Лещенко перебував у лавах Червоної Армії, де пройшов шлях від курсанта полкової школи до воєнкому артдивізіону. Микола Никифорович також був слухачем Військово-політичної академії імені В. І. Леніна.

З перших днів Великої Вітчизняної війни він — у рядах захисників Вітчизни. Був тяжко поранений. Нагороджений орденом Червоної Зірки та 10-ма медалями.

Після демобілізації з армії — в 1945—1949 рр. — Микола Никифорович працював у Комітеті по справах культурно-освітніх установ при Раді Міністрів УРСР: зав. відділом самоосвіти й паралельно викладав історію КПРС у Київському дер-

жавному університеті ім. Т. Г. Шевченка.

В 1949 р. він захистив дисертацію на здобуття вченого ступеня кандидата історичних наук. Того ж року почав працювати в Інституті історії АН УРСР — спочатку старшим науковим співробітником, потім зав. відділом історіографії, виконував обов'язки заст. директора Інституту по науковій роботі. В 1960 р. М. Н. Лещенко успішно захистив докторську дисертацію.

Микола Никифорович — відомий спеціаліст у галузі історії УРСР і народів СРСР. На основі вивчення друкованих і особливо архівних джерел він уперше в радянській історіографії всебічно висвітлив розвиток класової боротьби в українському селі в період капіталізму й імперіалізму. Його перу належить понад 300 наукових і науково-популярних праць, у тому числі 6 монографічних досліджень, серед яких потрібно відзначити книги: «Селянський рух на Правобережній Україні в період революції 1905—1907 рр.» (К., 1955), «Крестьянское движение на Украине в связи с проведением реформы 1861 года (60-е годы XIX ст.)» (К., 1959), «Классовая борьба в украинском селе в эпоху монополистического капитализма (60—90-ти роки XIX ст.)» (К., 1970), «Українське село в революції 1905—1907 рр.» (К., 1977) та ін. М. Н. Лещенко — автор 18 брошур, спів-автор 12 узагальнюючих праць і учбових посібників, відповідальний редактор 5 монографій. Ювіляр узяв активну участь у підготовці таких відповідальних праць, як

багатотомні дослідження з історії СРСР та історії селянства СРСР, «История Украинской ССР» (у 2-х томах), «Шляхом, освяченим Леніним», багатотомна «Історія Української РСР» (т. III, IV) та ін.

Його творча праця відзначена Почесною грамотою Президії Верховної Ради УРСР та Державною премією Української РСР в галузі науки і техніки (1980 р.).

М. Н. Лещенко успішно поєднує багатогранну науково-дослідницьку роботу з активною громадською діяльністю. Він неодноразово обирався членом і секретарем партійного бюро Інституту історії АН УРСР, головою місцевому, секретарем партійної організації відділу історії дружби народів СРСР, в якому працює з самого початку його створення. Микола Никифорович — член Вченої ради Інституту, проблемний рад «Генезис капіталізму» та «Передумови Великої Жовтневої соціалістичної революції», оргкомітету по проведенню Міжреспубліканських симпозиумів з аграрної історії Східної Європи при Інституті історії СРСР АН СРСР, міжреспубліканської Ради по координації досліджень з проблеми «Історичні зв'язки та неперушна дружба українського, білоруського та молдавського народів у братерському союзі народів СРСР». Протягом багатьох років — з 1965 по 1978 рр. — він очолював Раду історичних знань товариства «Знання» Української РСР.

М. П. Лещенко входить до складу багатьох редакційних колегій багатотомних видань з історії Української РСР, ряду колективних праць Інституту, є членом редакційної колегії «Українського історичного журналу».

Засідання Вченої ради Інституту історії АН УРСР відкрив директор Інституту, чл.-кор. АН УРСР Ю. Ю. Кондуфор, який від імені колективу поздоровив ювіляра. У своєму виступі він відзначив значний вклад Миколи Никифоровича в розвиток вітчизняної історичної науки, високо оцінив його громадську діяльність.

Зі словами привітання до М. Н. Лещенка звернувся секретар партійної організації Інституту чл.-кор. АН УРСР В. І. Клоков, який вручив ювіляру Почесну грамоту Печерського райкому Компартії України та Почесний знак і посвідчення «Переможець соціалістичного змагання 1980 року». З поздоровленнями також виступили чл.-кор. АН УРСР Ф. П. Шевченко, д-р істор. наук Р. Г. Симоненко, д-р істор. наук К. І. Стецюк, ст. наук співроб., канд. істор. наук Ю. П. Лавров. Від партійних, наукових, громадських організацій та установ республіки ювіляра привітали заст. головного редактора «Українського історичного журналу», д-р істор. наук М. В. Коваль, ст. наук співроб. Інституту історії партії при ЦК Компартії України — філіалу Інституту марксизму-ленінізму при ЦК КПРС, д-р істор. наук П. Л. Варгатюк, директор Центрального державного історичного архіву Л. З. Гісцова, ст. викладач кафедри історії КПРС Київського інституту культури ім. О. Є. Корнійчука, канд. істор. наук А. І. Путро.

На ім'я М. Н. Лещенка надійшло багато вітальних телеграм, листів, зокрема від Печерського райкому Компартії України, Інституту історії партії при ЦК Компартії України, директора Інституту історії АН Білоруської РСР чл.-кор. АН БРСР П. Т. Петрікова, заст. директора Інституту історії АН Молдавської РСР д-ра істор. наук Д. М. Драгнева, голови оргкомітету по проведенню Міжреспубліканських симпозиумів з аграрної історії Східної Європи д-ра істор. наук А. М. Аппімова та ін.

У слові-відповіді Микола Никифорович Лещенко щиро подякував за високу оцінку його наукової і громадської діяльності й запевнив, що віддасть свої сили і знання справі Комуністичної партії, історичній нації.

Л. В. ОЛІЙНИК (Київ),

В. П. БУЗАЛО (Київ)

ЗАХИСТ ДОКТОРСЬКОЇ ДИСЕРТАЦІЇ П. П. ТОЛОЧКОМ

12 лютого 1981 р. на засіданні спеціалізованої ради при Інституті історії АН УРСР відбувся прилюдний захист дисертації на здобуття вченого ступеня доктора історичних наук завідувачим відділом археології Києва Інституту археології АН УРСР П. П. Толочком на тему: «Київ і Київська земля в епоху феодалної роздробленості Давньої Русі (30-і роки XII — 30-і роки XIII ст.)».

Офіційні опоненти д-р істор. наук, чл.-кор. АН СРСР В. Л. Янін (Москва), д-р істор. наук, чл.-кор. АН УРСР Ф. П. Шев-

ченко (Київ) д-р істор. наук П. О. Рапопорт (Ленінград) та неофіційні опоненти д-ри істор. наук Г. Н. Логвин (Київ) і М. Ф. Котляр (Київ) високо оцінили наукове дослідження П. П. Толочка. В дисертації розглянуто важливі питання економічного й суспільно-політичного розвитку Києва і Київської землі в XII—XIII ст. Ці проблеми досліджено на широкому історичному фоні з врахуванням діалектики загальноруського історичного процесу. Важливим елементом загальноруської єдності залишався Київ, поступальний роз-

виток якого переконаливо обґрунтовується в дисертації матеріалами нових археологічних розкопок.

Високу оцінку дослідження П. П. Толочка здобуло у відзивах на автореферат, які надіслали акад. Д. С. Лихачов (Ленінград), д-ри істор. наук І. Б. Греков (Москва), Л. Д. Поболь (Мінськ), Я. Д. Ісаєвич (Львів), І. С. Винокур (Кам'янець-Подільський), д-р архітектури Ю. С. Асеев (Київ), канд. архітектури Ю. О. Мельговський (Київ). У них зазначалося, що дисертація П. П. Толочка присвячена одному із складних і поки що недостатньо розроблених періодів історії Києва й Київської землі епохи феодальної роздробленості Русі. Особливе значення мають авторські положення про зрубний характер масової забудови Києва, демографічний потенціал міста, про особливий правовий статус Київської землі як загальнодинастичної спадщини всіх давньоруських князів. Відзначивши фундаментальність до-

слідження П. П. Толочка, акад. Д. С. Лихачов, зокрема, підкреслив, що його результати у більшості випадків співпадають з тими, які дає вивчення літературних пам'яток та літописів.

Спеціалізована рада в своєму заключенні відзначила, що дисертація П. П. Толочка є першим у радянській історіографії спеціальним дослідженням історії Києва і Київської землі епохи феодальної роздробленості. Великий науковий інтерес становлять висновки автора про класовий характер народних рухів, про віче як орган феодального управління, про соціальну різноманітність населених пунктів Київської землі XII—XIII ст. і т. ін. Спеціалізована рада одноставно висловила за те, щоб порушити клопотання перед ВАК СРСР про присудження П. П. Толочку вченого ступеня доктора історичних наук.

Ю. А. ПІНЧУК (Київ)

ТЕМИ КАНДИДАТСЬКИХ ДИСЕРТАЦІЙ ТА МОНОГРАФІЙ

9 грудня 1980 р. президія Республіканської ради по координації науково-дослідної роботи в галузі історії КіпрС і партійного будівництва розглянула і схвалила теми кандидатських дисертацій і монографій.

КАНДИДАТСЬКІ ДИСЕРТАЦІЇ

Глизь І. І. (Київ). — Видання і розповсюдження марксистсько-ленінської літератури на Україні напередодні і в період першої революції в Росії (1903—1907 рр.).

Домбровська Л. Ф. (Одеса). — Діяльність партії більшовиків про залученню жінок в революційну боротьбу напередодні і в період першої російської революції. (На матеріалах України).

Іванов В. Ф. (Дніпропетровськ). — Діяльність В. І. Леніна, партії більшовиків і Радянського уряду серед російських військовополонених (кінець 1914—1922 рр.).

Глинаний В. П. (Одеса). — Боротьба більшовиків за завоювання військових моряків Чорноморського флоту на бік пролетаріату в період підготовки і перемоги Великої Жовтневої соціалістичної революції.

Береговий С. І. (Київ). — Діяльність Компартії України по підготовці і вихованню кадрів (1926—1932 рр.).

Дзера М. М. (Львів). — Революційна діяльність КПЗУ в Польській буржуазній армії (1919—1939 рр.).

Іргізаєв В. М. (Одеса). — Партійне керівництво діяльністю комсомолу України в роки будівництва соціалізму. Історіографія проблеми.

Кукель М. В. (Москва). — Діяльність партійних організацій Донбасу по зміц-

ненню інтернаціональних зв'язків робітничого класу з зарубіжним пролетаріатом у роки першої п'ятирічки.

Луценко В. П. (Харків). — Партійне керівництво підготовкою інженерно-технічних кадрів для сільського господарства. (1937—червень 1941 рр. На матеріалах України).

Соболев В. Г. (Київ). — Діяльність Компартії України по перебудові роботи профспілок і підвищенні їх ролі на виробництві (1937—червень 1941 рр.).

Стародуб Т. В. (Одеса). — Комуністична партія — організатор розвитку народної освіти в селах України у відбудовний період (1921—1925 рр.).

Лукашов О. В. (Кривий Ріг). — Комуністична партія на чолі трудової і політичної активності жінок у промисловості в роки Великої Вітчизняної війни (1943—1945 рр. На матеріалах України).

Мінаков О. Д. (Київ). — Діяльність політорганів і партійних організацій ВПС по вихованню воїнів-авіаторів у дусі радянського патріотизму і пролетарського інтернаціоналізму в роки Великої Вітчизняної війни.

Попов Л. Г. (Кам'янець-Подільський). — Комуністична партія — організатор активної участі жінок у захисті соціалістичної Вітчизни в перший період Великої Вітчизняної війни (На матеріалах Південно-Західного і Південного фронтів).

Ковальов М. Я. (Одеса). — Ідейно-виховна робота партійних організацій будов України в роки четвертої п'ятирічки.

Михайловська Є. П. (Київ). — Партійно-політична робота на селі. (1956—1961 рр.).

Аїфодій Г. М. (Чернівці). — Діяльність

КПРС по зміцненню дружби і співробітництва між радянським і румунським народами (1971—1980 рр.).

Бабій З. М. (Київ) — Діяльність партійних організацій України по ідеологічному забезпеченню виконання завдань дев'ятої п'ятирічки в галузі сільського господарства.

Баланюк Н. І. (Львів). — Діяльність КПРС по підвищенню ролі профспілок у комуністичному вихованні трудящих. (1961—1966 рр. На матеріалах України).

Бондарчук М. І. (Київ) — Діяльність КПРС по створенню і розвитку аграрно-промислових комплексів. (1971—1975 рр. На матеріалах партійних організацій України).

Коденко В. О. (Київ) — КПРС — організатор впровадження передового виробничого досвіду. (1971—1975 рр. На матеріалах важкої індустрії України).

Коза В. В. (Дніпропетровськ). — Діяльність партійних організацій України по вдосконаленню ідейно-виховної роботи серед населення по місцю проживання (1971—1976 рр.).

Криворучко А. К. (Київ) — Діяльність Комуністичної партії України по зміцненню співдружності працівників науки і виробництва (1976—1980 рр.).

Осипов В. Б. (Донецьк) — Діяльність КПРС по вихованню трудящих у дусі радянського патріотизму і соціалістичного інтернаціоналізму. (1971—1976 рр. На матеріалах України).

Охрименко О. В. (Київ) — Партійне керівництво розвитком соціалістичного змагання робітничого класу. (1976—1980 рр. На матеріалах підприємств важкої промисловості України).

Палютін М. П. (Київ) — Партійне керівництво соціалістичним змаганням трудівників сільського господарства України (1976—1980 рр.).

Пацурківська А. В. (Чернівці) — Діяльність КПРС по посиленню ролі робітничого класу в інтернаціоналізації суспільно-політичного життя радянського суспільства. (1971—1980 рр. З досвіду партійних організацій України).

Стрюк М. І. (Кривий Ріг) — Діяльність партійних організацій по здійсненню ленінського принципу гласності у соціалістичному змаганні. (1971—1975 рр. На матеріалах України).

Таукчі І. В. (Запоріжжя) — Діяльність Комуністичної партії України по здійсненню спеціалізації і концентрації промислового виробництва в роки дев'ятої п'ятирічки.

Трофименко Б. К. (Одеса) — Діяльність партійної організації Чорноморського парофлотства по комуністичному вихованню моряків (1976—1980 рр.).

Черновол Л. І. (Дніпропетровськ) — Роль партійно-радянської преси в пропаганді ленінського вчення про партію (1970—1980 рр.).

Філатов Ю. І. (Донецьк) — Партійне ке-

рівництво науково-технічною творчістю трудящих у важкій промисловості (1966—1970 рр.).

Вовк А. М. (Дніпропетровськ) — Здійснення комплексного підходу в комуністичному вихованні учнів середніх професійно-технічних училищ. (1976—1980 рр. На матеріалах Компартії України).

Коваленко Л. М. (Київ) — Діяльність Комуністичної партії по залученню робітничої молоді до управління виробництвом (1976—1980 рр. З досвіду роботи партійних організацій промислових підприємств України).

Ляміна Л. Є. (Київ) — Партійне керівництво діяльністю комсомолу і вихованням робітничої молоді на революційних, бойових і трудових традиціях Комуністичної партії і радянського народу. (1976—1980 рр. На матеріалах України).

Марценков Ф. І. (Чернівці) — Партійне керівництво вихованням учнів загальноосвітніх шкіл у дусі радянського патріотизму і пролетарського інтернаціоналізму. (1971—1980 рр. На матеріалах України).

Мручко Є. Є. (Чернівці) — Партійне керівництво трудовим вихованням студентської молоді. (1971—1975 рр. На матеріалах України).

Прохоренко Є. Я. (Дніпропетровськ) — Діяльність партійних організацій вузів України по формуванню активної життєвої позиції студентської молоді (1966—1975 рр.).

Салата В. О. (Київ) — Партійна преса України — бойовий помічник Комуністичної партії у формуванні активної життєвої позиції молоді (1976—1980 рр.).

Базалєєв В. І. (Москва) — Діяльність Компартії України по підготовці кадрів для сільського господарства в середніх спеціальних учбових закладах (1971—1975 рр.).

Бондар В. Л. (Київ) — Розвиток активності і зміцнення дисципліни комуністів. (1971—1976 рр. На матеріалах Компартії України).

Патлатий П. Р. (Вінниця) — Регулювання росту партійних рядів і посилення виховної роботи з молодими комуністами. (1976—1980 рр. На матеріалах України).

Перепелиця В. С. (Чернівці) — Партійне керівництво розвитком трудової активності працівників лісової і деревообробної промисловості України в умовах розвинутого соціалізму (1966—1975 рр.).

Бондар Л. П. (Вінниця) — Критика західнонімецьких буржуазних фальсифікацій ролі КПРС у зміцненні державної єдності радянського народу.

Волинець В. В. (Київ) — Викриття сучасних англо-американських фальсифікацій ролі КПРС у забезпеченні перемоги радянського народу у Великій Вітчизняній війні.

Мельникова М. Н. (Ізмаїл). — Твори В. І. Леніна як джерело вивчення боротьби партії більшовиків за єдність робітничого класу в дожовтневий період.

Тарасов К. П. (Харків) — Критика за-

хіднонімецьких буржуазних фальсифікацій діяльності КПРС по розвитку соціалістичної демократії на етапі зрілого соціалізму.

МОНОГРАФІЇ

Колективна монографія (Донецьк) — Втілення ленінських принципів пролетарського інтернаціоналізму в господарській політиці. (1917—1980 рр. На матеріалах Донбасу).

Колективна монографія (Київ) — Кадрова політика КПРС в умовах розвинутого соціалізму.

Кукель Е. М., Кашірин Є. Д. (Дніпропетровськ) — Комуністична партія — організатор участі Червоної Армії в господарському і культурному будівництві СРСР (1921—1937 рр.).

Пушкін В. Є. (Дніпропетровськ) — Історичний досвід більшовицької преси по формуванню кадрів пролетарських революціонерів (1903 — лютий 1917 рр).

Ветров Р. І. (Дніпродзержинськ) — Перемога Жовтневої революції і поразка меншовиків на Україні.

Король В. Є. (Київ) — КПРС — організатор наукового і культурного співробітництва народів СРСР в роки Великої Вітчизняної війни (1941—1945 рр.).

Кривий І. А. (Дніпропетровськ) — Партійне керівництво розвитком вищої школи на Україні (1946—1961 рр.).

Брітан В. Т. (Дніпропетровськ) — Роль вищої школи у прискоренні науково-технічного прогресу. (1966—1980 рр. На матеріалах партійних організацій України).

Лихолат О. В. (Київ) — Робота партійних організацій України по прискоренню науково-технічного прогресу в промисловості в період зрілого соціалізму.

Полевой Л. П. (Київ) — Діяльність КПРС по інтернаціональному вихованню трудящих в умовах розвинутого соціалізму. (На досвіді Компартії України).

Сорока П. А. (Київ) — Діяльність КПРС по зміцненню колгоспів і радгоспів висококваліфікованими кадрами в умовах розвинутого соціалізму. (1966—1980 рр. На матеріалах України).

Кондратюк В. О. (Львів) — Партійне керівництво науково-технічною творчістю молоді в умовах розвинутого соціалізму.

Лошкарєв М. Д. (Київ) — Діяльність Компартії України по підготовці молоді до захисту соціалістичної Вітчизни (1966—1980 рр.).

Пурцхванідзе В. І. (Одеса) — Керівництво КПРС діяльністю ленінського комсомолу по комуністичному вихованню молоді в умовах розвинутого соціалізму. (1959—1975 рр. На матеріалах Української РСР).

Кондратюк А. С. (Київ) — Керівництво КПРС розвитком культури села в умовах зрілого соціалізму (На матеріалах Української РСР).

Рудик П. А. (Чернівці) — Організаційно-партійна робота партійних організацій промислових підприємств України (1966—1975 рр.).

Якунін В. К. (Дніпропетровськ) — Розвиток історико-партійної науки на Україні. (1917 — друга половина 30-х років).

НОВІ КНИГИ

СРСР — Індія: дружбі міцніти: Візит Л. І. Брежнєва в Республіку Індію 8—11 груд. 1980 р. Промови, документи і матеріали. — К.: Політвидав України, 1980. — 62 с.

Александр Васильевич Суворов: Сборник статей. — М.: Наука, 1980. — 280 с.

АНДРЮШИН Е. Н. Поиск верного пути: Димитр Благоев и первые социал-демократы в России. — М.: Политиздат, 1981. — 207 с.

АНФИМОВ А. М. Крестьянское хозяйство Европейской России, 1881—1904. — М.: Наука, 1980. — 239 с.

БАСКОВ В. И. Суд коронованного палача: Кровавая расправа над декабристами. — М.: Сов. Россия, 1980. — 202 с.

Безсмертя народного подвигу: Документи і матеріали про святкування на Україні 35-річчя Перемоги рад. народу в Велик. Вітчизн. війні. — К.: Політвидав України, 1980. — 126 с.

Вековая дружба, боевое братство. — М.: Воениздат, 1980.—336 с.

ГОРОДНИЙ В. В. За лєнінським коопера- тивним планом. — К.: Політвидав України, 1980.—111 с.

Ежегодник германской истории. 1979. — М.: Наука, 1981.—358 с.

КИРПИЧНИКОВ А. Н. Куликовская битва. — Л.: Наука, 1980.—124 с.

КЛИМКО Г. Н. Світовий соціалізм і країни, що розвиваються: проблеми економічного співробітництва. — К.: т-во «Знання» УРСР 1980. — 48 с.

КОВРИГИН М. А. Подготовка рабочих кадров в условиях научно-технической революции. — М.: Профиздат, 1981. — 128 с.

ЛАЗОРЕНКО Е. В. Всестороннее развитие личности: [Исслед. пробл. в теории науч. коммунизма]. — К.: Вища школа. Головное изд-во, 1980. — 175 с.

ЛЕБЕДЕВ Н. И. СССР в мировой политике, 1917—1980. — М.: Междунар. отношения, 1980.—360 с.

МАЛЯВСКИЙ А. Д. Крестьянское движение в России в 1917 г., март — октябрь. — М.: Наука, 1981. — 400 с.

Нариси історії Житомирської обласної партійної організації. — К.: Політвидав України, 1980. — 316 с.

Отношения Советского Союза с народной Кореей, 1945—1980: Документы и материалы. — М.: Наука, 1981. — 424 с.

Очерки истории Киевских городской и областной партийных организаций. — К.: Политиздат Украины, 1981. — 666 с.

Очерки истории Кировоградской партийной организации. — Днепропетровск: Промінь, 1981.—326 с.

Партії вірні бійці: Нариси про комуністів. — К.: Політвидав України, 1980. — 353 с.

ПЕТРЕНКО В. М., ЛЫНДЯ А. Г. Днепропетровщина заповедная: Путеводитель. — Днепропетровск: Промінь, 1980.—160 с.

Подвиг народа: Памятники Великой Отечественной войны, 1941—1945. — М.: Политиздат, 1980. — 317 с.

Профсоюзы в развитом социалистическом обществе: Опыт, проблемы. — М.: Профиздат, 1981. — 576 с.

Рабочие лауреаты: Очерки о знатных людях Донбасса. — Донецк: Донбас, 1980.—176 с.

Социалистическая духовная культура: Некоторые вопросы истории, теории, практики. — К.: Вища школа, 1980.—239 с.

Социалистическое народное хозяйство Крымской области, 1945—1970 гг.: Сборник документов и материалов. — Симферополь: Таврія, 1980.—285 с.

Социально-экономическая и политическая дискриминация трудящихся в капиталистическом мире, 60—70-е годы XX в.: Сб. науч. тр. — К.: Наук. думка, 1980. — 231 с.

ТАРТАКОВСКИЙ А. Г. 1812 год и русская мемуаристика: Опыт источниковед. изучения. — М.: Наука, 1980 — 312 с.

Украинская ССР в десятой и одиннадцатой пятилетках: Справочник. — К.: Техніка, 1981. — 135 с.